

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Збірник наукових праць

2014

№ 3 (72)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (протокол № 1 від 25 вересня 2014 р.)*

Дніпропетровськ
2014

Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2014. – № 3 (72). – 316 с.

Наукове видання • Засновник та видавець – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ • Свідоцтво про державну реєстрацію – КВ 20781-10581ПР від 08.05.2014 • Виходить щоквартально • Тираж – 100 прим. • Адреса редакції: 49005, м. Дніпропетровськ, проспект Гагаріна, 26, тел. (056) 370-96-59 • Передплатний індекс – 37554

**Збірник включено до переліку
наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів
доктора і кандидата наук (юридичні науки)
(постанова президії ВАК України № 1-05/2 від 10.03.2010)**

Вміщено наукові статті вчених, викладачів і здобувачів університету, навчальних закладів системи МВС та інших центральних органів виконавчої влади, працівників правоохоронних органів. Розглянуто питання держави та права, окремих галузей законодавства, проблеми правоохоронної діяльності та юридичної освіти, вміщено інформацію про визначні події і дати наукового життя в галузі права.

Призначено для науковців, юристів-практиків, працівників правоохоронних органів та всіх, хто цікавиться питаннями науки і права.

Редакційна колегія:

д-р юрид. наук, проф. **С.М. Алфьоров** (голова); д-р юрид. наук, проф. **К.В. Антонов**; д-р юрид. наук, проф. **І.Г. Богатирьов**; д-р юрид. наук, доц. **М.Г. Вербенський**; д-р техн. наук, проф. **В.Б. Вишня**; д-р юрид. наук, проф. **В.П. Ємельянов**; д-р юрид. наук, доц. **О.Г. Комісаров** д-р юрид. наук, проф. **М.В. Корнієнко**; д-р філос. наук, проф. **В.В. Кузьменко**; д-р юрид. наук, проф. **А.Р. Мацюк**; д-р філос. наук **О.В. Марченко**; д-р юрид. наук, доц. **Т.П. Мінка**; д-р юрид. наук, проф. **Л.Р. Наливайко**; д-р філол. наук, проф. **А.М. Поповський**; д-р юрид. наук, проф. **Є.Д. Скулиш**; д-р юрид. наук, проф. **О.Л. Соколенко**; д-р юрид. наук, проф. **В.М. Тертишник**; д-р юрид. наук, проф. **К.О. Чаплинський**; канд. юрид. наук, проф. **І.Р. Шинкаренко**; канд. юрид. наук, доц. **В.О. Боняк**; канд. юрид. наук, доц. **О.М. Обушенко** (відп. секретар); канд. юрид. наук, доц. **О.В. Кириченко**; канд. юрид. наук, доц. **В.В. Лень**; канд. пед. наук **Н.О. Побережна**; канд. юрид. наук, доц. **В.Я. Покайчук**; канд. пед. наук, доц. **В.М. Савіщенко**; канд. юрид. наук, доц. **В.І. Сліпченко**; канд. юрид. наук, доц. **В.В. Шаблистий**; д-р юрид. наук, проф. **Ю.М. Антонян** (Росія); д-р юрид. наук, проф. **С.П. Щерба** (Росія); д-р права **Ш. Белекчиу** (Молдова).

З М І С Т**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА****Строгий В. І.**

Оцінка наявних можливостей багатонаціональних
об'єднаних оперативно-тактичних сил за умов підвищення
ефективності забезпечення державної безпеки України 7

Завгородній В. А.

Правові стандарти Європейського Суду з прав людини
та їх співвідношення з прецедентами 26

Сердюк І. А.

Методологічний аналіз інтерпретацій поняття
«тлумачення норм права» 35

Фоміна С. В.

Особливості конституційно-правового
регулювання стадії голосування у країнах Азії 43

ПИТАННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА**Грибан В. Г., Байрачна В. В.**

Нормативно-правове забезпечення охорони
праці як основа її безпеки та високої продуктивності 53

Булах С. М.

Спеціальні принципи правового регулювання
переведення і переміщення працівників
в умовах переходу до ринкової економіки 58

Коваленко А. В.

Особливості режиму робочого часу
працівників органів внутрішніх справ 68

Чабаненко М. М.

Окремі проблеми правового регулювання праці
науково-педагогічних працівників
вищих навчальних закладів в Україні 76

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО
ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Комісаров О. Г., Богуславський В. В.

Інформаційне забезпечення особистої безпеки працівників
сил охорони правопорядку: сучасний стан проблеми 82

Лошицький М. В.

Організаційно-правові засади поліцейської діяльності
служби охорони громадського порядку в Україні 89

Миронюк Р. В.

Проведення спеціальної перевірки осіб,
які претендують на зайняття посад в органах
публічної влади як спосіб запобігання корупції 98

Журавель О. Є.

Суб'єкти протидії безпритульності
та бездоглядності дітей в Україні 105

Кацуба Р. М.

До питання про зміст предмета спортивного права України 115

Костроміна О. Г.

Фактори небезпек у діяльності органів внутрішніх справ 121

Легеза Є. О.

Правова основа адміністративно-правового статусу
Національної гвардії України як складового суб'єкта
Міністерства внутрішніх справ 127

Мацюк В. В., Бєлай С. В.

Сутність взаємодії Служби безпеки України
з Національною гвардією України у надзвичайних ситуаціях
соціального характеру: нормативно-правовий аспект 134

Самбор М. А., Самбор А. М.

Інші та подібні дії як елемент складу адміністративного
правопорушення та його вплив на кваліфікацію діяння
як адміністративного проступку 143

Задаля Д. К.

Правові підстави забезпечення охорони
громадського порядку у сфері освіти 160

Ляшко О. Б.

Види адміністративних послуг у сфері містобудування в Україні 167

Мироненко Є. О.

Принципи адміністративного судочинства:

теоретико-правова характеристика174

**БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ:
ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Чаплинський К. О.

Освідування як об'єкт криміналістичного дослідження 180

Горбачевський В. Я.

Особливі форми взаємодії слідчих та працівників

органу внутрішніх справ у реагуванні на заяви

та повідомлення про кримінальні правопорушення 184

Бабанін С. В.

Суспільно небезпечні наслідки як ознака об'єктивної сторони

порушення чинних на транспорті правил 193

Веприцький Р. С.

Вплив злочинності на суспільні процеси 200

Захарко А. В.

Черговість затримання особи із внесенням відомостей

про вчинений злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань 211

Кисельов І. О.

Жертва умисного вбивства або замаху

на нього: кримінологічний аналіз 219

Обушенко О. М.

Теоретичні та практичні питання

затримання особи за КПК України229

Сорока А. З.

Приховування як закономірність злочинної діяльності 234

Фомічов К. С.

Деякі аспекти захисту права власності від рейдерства в Україні241

Чаплинська Ю.А.

Одночасний допит двох раніше допитаних осіб: організаційний аспекти 248

Шаблистий В. В.

Соціальні та кримінально-правові наслідки реалізації конституційного принципу верховенства права в Україні 255

Шинкаренко І. О.

Проблеми нейтралізації працівниками міліції чинників формування панічного натовпу під час масових порушень громадського порядку 261

Бідняк Г.С.

Структура і зміст висновку експерта та його місце в системі доказів у провадженнях про шахрайства 268

Завгородня К. В.

Особливості застосування практики Європейського Суду з прав людини у кримінальному судочинстві України в контексті окремих конституційних принципів 275

Погорецький М. М.

Гарантії забезпечення додержання адвокатської таємниці у кримінальному провадженні 282

Рудницька Ю. В.

Криміналістична характеристика особи неповнолітнього злочинця, яка вчинила крадіжки 287

Чижиченко Д. В.

Теоретичний зміст судового контролю за використанням інституту обмеження конституційних прав і свобод людини під час здійснення ОРД 295

Довідка про авторів 304

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Строгий В. І.

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
заслужений юрист України
(Національна академія
Служби безпеки України)

УДК 355.02

ОЦІНКА НАЯВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНИХ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНИХ СИЛ ЗА УМОВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Надано оцінку можливостей багатонаціональних об'єднаних оперативно-тактичних сил у забезпеченні державної безпеки України, що безпосередньо вплине на процес реформування правоохоронних органів України, військових формувань підрозділів, які входять до складу Національної гвардії або Збройних Сил України.

Ключові слова: державна безпека, багатонаціональні об'єднані оперативно-тактичні сили, Збройні Сили України, Національна гвардія України.

Постановка проблеми. В умовах сучасної воєнно-політичної обстановки в Європі та Чорноморсько-каспійському регіоні існує стійка тенденція до створення об'єднаних військових формувань, здатних виконувати специфічні військові завдання (гуманітарна допомога, антитерористична операція, миротворчі операції та підтримка миру, колективна оборона, корпоративна безпека європейського простору).

Ця тенденція викликана прагненням держав європейського регіону до створення сил, здатних нейтралізувати військові конфлікти, наслідки екологічних катастроф, виконувати інші функції. Раніше подібні завдання поклалися на підрозділи збройних сил. Однак, як вважають теоретики НАТО [2], сьогодні збройні сили не спроможні виконувати вищезазначені завдання з необхідною ефективністю. Крім того, характер, масштаби і специфіка кожного військового конфлікту створює зацікавленість в його врегулюванні лише в певних держав, а не в усього блоку країн – членів НАТО. Тому сьогодні в єв-

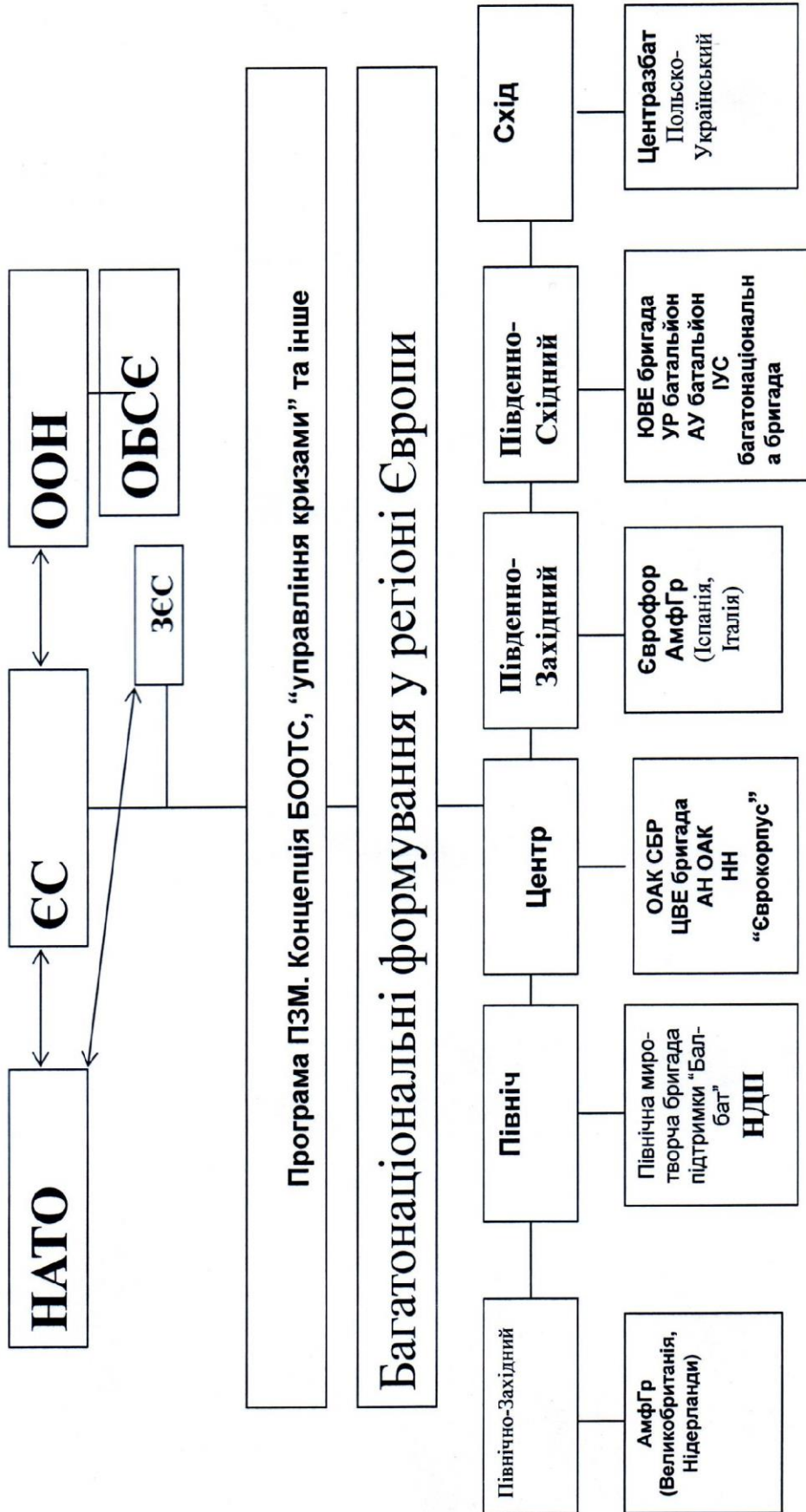
роатлантичному регіоні під егідою НАТО триває активна робота зі створення багатонаціональних об'єднаних оперативно-тактичних сил (далі – БООТС), які за задумом повинні являти собою військові формування, до складу яких входять різнорідні військові частини та підрозділи [2]. Місце БООТС в майбутній системі забезпечення колективної безпеки Європи показано на схемі. Оскільки Україна прагне бути повноправним членом європейської спільноти і брати участь в усіх європейських структурах (у тому числі й у системі забезпечення колективної безпеки), сьогодні актуальним є дослідження питань ролі нових колективних структур безпеки Європи в забезпеченні власних національних інтересів України.

Нині тільки з'являються перші публікації, в яких розглядаються окремі питання, що стосуються БООТС. Однак в цих дослідженнях не розглянуто питання оцінки можливостей БООТС щодо забезпечення державної безпеки України у випадках виникнення надзвичайних ситуацій сьогодні та у найближчому майбутньому.

Метою статті є оцінка можливостей БООТС у забезпеченні державної безпеки України, що безпосередньо вплине на процес реформування правоохоронних органів України, військових формувань підрозділів, які входять до складу Національної гвардії або Збройних Сил України (зближення їх кількісно-якісних показників з показниками західних країн, зменшення їх чисельності та підвищення ефективності в умовах виконання завдань відповідно до сучасних вимог процесу планування та оцінки сил) [4].

Виклад основного матеріалу. Україна бере участь у Процесі планування та оцінки сил (далі – ППОС) з 1995 року. Активна участь у ППОС та багатонаціональних навчаннях у рамках програми “Партнерство заради миру” й надалі слугуватиме ефективним механізмом досягнення сумісності Збройних сил України та підрозділів Національної гвардії України з підрозділами збройних сил держав – членів НАТО. Співробітництво між Альянсом та Україною у рамках ППОС розширюватиметься та поглиблюватиметься, як того потребують певні стандарти, що є визначальними для узгодження багатонаціональних дій та довіри у межах Альянсу. У цьому контексті Україна залучатиметься до реалізації Концепції оперативних можливостей як ефективного інструменту військового співробітництва ЗС та Національної гвардії України з країнами – членами НАТО.

Згідно зі стратегічним задумом створення БООТС багатонаціональні формування у регіоні Європи повинні виконувати повний спектр військових місій НАТО, які потребують багатонаціонального командування та управління усіма родами військ з боку штабів БООТС. До таких завдань належать: гуманітарна допомога, миротворчі операції та підтримка миру, а також колективна оборона [2]. Необхідні військові сили можуть бути різними залежно від обставин і мають зосереджуватися швидко (терміни зосередження скорочені в декілька разів порівняно з підрозділами регулярних збройних сил).

Скорочення: АмфГр – амфібійна група, АУ – австрійсько-угорський, АН – американо-німецький, УР – угорсько-румунський, ІУС – італо-угорсько-словенський, НН – німецько-нідерландський, НДП – німецько-датсько-польський, ПЗМ – програма "Партнерство заради миру", БООТС – багатонаціональні об'єднані оперативно-тактичні сили, Центразбат – центральноазиатський батальйон.

Перспективна система колективної безпеки у Європі

Оцінка повинна спиратися на критерій готовності до виконання специфічних завдань в особливий період.

Україна, що знаходиться в геополітичному просторі Європи, не може ігнорувати процеси формування колективних структур безпеки, частиною яких є БООТС. Це обумовлено також активною позицією нашої держави щодо майбутнього членства в Організації Північноатлантичного договору [6].

У зв'язку з цим існує потреба у вивченні питань оцінки ролі БООТС (з урахуванням можливого майбутнього членства нашої держави в НАТО) у підвищенні ефективності забезпечення державної безпеки України. Під ефективністю забезпечення державної безпеки України в статті будемо розуміти ступінь реалізації можливостей нашої держави (економічних, політичних, військових та ін.) щодо забезпечення територіальної цілісності, державного суверенітету, відвернення війни, підтримання міжнародного миру і безпеки [3].

Інтегрована військова структура складається із частин збройних сил, що надаються державами-членами військової структури згідно з певними правилами. В межах існуючої нині структури є три головні категорії сил, а саме: сили негайного і швидкого реагування, основні оборонні сили та резервні сили.

Сили реагування є універсальними мобільними частинами сухопутних, повітряних і військово-морських сил, що утримуються на високому рівні бойової готовності і можуть швидко вводитись в дію в разі потреби раннього реагування на кризу. Сили негайного реагування складаються з сухопутних і авіаційних компонентів, а також з військово-морських сил постійного базування в Атлантиці та Середземномор'ї та штабу Мобільних сухопутних сил (AMF(L)) Командування об'єднаними збройними силами НАТО в Європі (АСЕ). До складу Сил швидкого реагування входять інші сухопутні, повітряні та морські елементи, такі як штаб Сил швидкого реагування АСЕ та штаб Багатонаціональної дивізії (Центр) (MND(C)).

Основні оборонні сили складаються з діючих і таких, що можуть бути мобілізованими, сухопутних, військово-повітряних і військово-морських сил, спроможних забезпечити стримування і захист від примушення або агресії. Ці сили мають національні й багатонаціональні формування різних рівнів готовності. Існує чотири багатонаціональних корпуси основних оборонних сил: один датсько-німецький, один голландсько-німецький і два німецько-американських. Деякі з цих частин можуть розгортатися для підтримки операцій "поза межами дії Статті 5".

Окрім цього, існує домовленість, яка передбачає, що Європейський корпус, до якого входять підрозділи Бельгії, Франції, Німеччини, Люксембургу та Іспанії, може бути підпорядкований НАТО в часи кризи для залучення у складі як основних оборонних сил, так і сил реагування (наприклад, у 2000 р. у результаті подібних домовленостей оперативне управління силами в Косові (КФОР) було передане Єврокорпусу під загальним керівництвом НАТО в процесі ротації командування). Також існує певна домовленість про створення у 2014 р. десятитисячного угруповання ОСШР в Європі (командування покладено на Сполучене королівство Великої Британії та островів Північної

Ірландії), бажання приєднатися висловила Канада; Франція, Італія, Словаччина поки утримуються через співпрацю з Росією.

Необхідно зазначити, що резервні сили також складаються з інших військових формувань, які базуються у різних куточках світу та ймовірно перебувають на різних рівнях готовності і можливості їх використання. Ці сили можуть використовуватись як сили підкріплення у будь-якому районі чи морській зоні відповідальності, тобто дії, країн – членів НАТО за умов стримування, врегулювання кризи чи забезпечення власної оборони.

Вони будуть складатися з військових формувань двох видів: таких, що передаються під оперативне командування або оперативне управління Верховного головнокомандувача сил НАТО у разі потреби згідно з узгодженою процедурою або в узгоджений час; таких, що можуть бути передані під оперативне командування Верховного головнокомандувача сил НАТО в разі потреби в майбутньому згідно з домовленістю між державами, тобто країнами – членами НАТО.

Деякі з наведених термінів мають конкретне військове визначення. Поняття "командування" і "управління", наприклад, стосуються характеру повноважень військових командувачів щодо переданих в їх розпорядження військових частин. У міжнародному контексті вони можуть мати тлумачення, відмінне від суто національного визначення. Коли держави НАТО виділяють свої сили в розпорядження Альянсу, вони передають їх в оперативне командування і оперативне управління, що відрізняється від повного командування всіма аспектами операцій і управління цими силами. Згадані аспекти залишаються в межах національної відповідальності і повноважень.

Як правило, більшість частин збройних сил НАТО залишається повністю під національним командуванням до моменту перепідпорядкування їх Альянсу для проведення конкретної операції відповідно до рішення, що приймається на політичному рівні. Винятком з цього правила є певні інтегровані елементи військових штабів НАТО; частини інтегрованої структури протиповітряної оборони, зокрема Сили раннього повітряного попередження і управління (AWACS); деякі складові системи зв'язку; Військово-морські сили постійного базування, а також інші елементи Сил реагування Альянсу, про які йтиметься нижче.

Корпус швидкого реагування командування ОЗС НАТО в Європі (ARRC). Корпус швидкого реагування є сухопутним компонентом Сил швидкого реагування командування ОЗС в Європі. Він має перебувати в стані постійної готовності, щоб у разі потреби виконати завдання командування ОЗС в Європі і забезпечити поповнення або підкріплення місцевих сил в разі необхідності. В мирний час його структура складається з 10 дивізій і частин корпусу з 14 держав НАТО, що дає можливість швидко реагувати у разі потреби. Широкий спектр можливостей корпусу дає змогу ефективно використовувати його у реагуванні на різноманітні непередбачені ризики.

Оперативна організація, склад і чисельність корпусу швидкого реагування залежать від особливостей кризової ситуації, її політичного значення,

регіону, наявності і військової спроможності регіональних або місцевих сил. Транспортабельність компонентів корпусу, наявність транспортних засобів, відстані, які треба подолати, потенціал інфраструктури держави, що приймає корпус на своїй території, також відіграють вирішальну роль. Штаб корпусу може розгорнути до чотирьох дивізій та корпусних частин. До складу корпусу входять такі основні компоненти:

- національні дивізії Німеччини, Греції, Туреччини і Сполучених Штатів Америки, а також іспанська дивізія швидкого реагування (можуть бути надані на основі спеціальних угод про координацію);

- основні дивізії під проводом однієї з держав: одна британська з італійським компонентом; одна британська з датським компонентом; одна італійська з португальським компонентом;

- багатонаціональна дивізія в Центральному регіоні (МШ(С)), до якої входять бельгійські, голландські, німецькі й британські частини;

- багатонаціональна дивізія в Південному регіоні (ММО(З)) (ще не задіяна; місце дислокації ще не визначено);

- частини корпусного підпорядкування – переважно британські, але за участі інших членів Альянсу.

Штаб корпусу швидкого реагування є багатонаціональним. Він знаходиться в Райндалені, Німеччина. В мирний час штаб корпусу швидкого реагування перебуває під командуванням і управлінням Верховного головнокомандувача ОЗС НАТО в Європі (SACEUR) із штабом MND(С) під оперативним управлінням командувача ARRC. Решта дивізій і частин передаються під його оперативне командування тільки після розгортання. Командувачем корпусу швидкого реагування є британський тризірковий генерал. Штаб ARRC вперше взяв на себе командування сухопутним компонентом сил втілення миру під проводом НАТО (ІФОР) в Боснії та Герцеговині 20 грудня 1995 року.

Сили швидкого реагування (морські). У складі командування ОЗС в Європі є три угруповання військово-морських сил негайного реагування. Військово-морські сили постійного базування в Середземномор'ї (STANAVFORMED) складаються з есмінців і фрегатів і утворюють ядро багатонаціональних військово-морських сил негайного реагування, підпорядкованих Верховному головнокомандувачу ОЗС НАТО в Європі у періоди напруженості або криз. Дві Постійні військово-морські групи протимінного захисту, MCMFORNOTH та MCMFORMED, постійно забезпечують засоби протимінного захисту (MCM) НАТО і діють переважно у зонах відповідальності AFNORTH і AFSOUTH. Вони перебувають під оперативним командуванням Верховного головнокомандувача ОЗС НАТО в Європі і в разі необхідності можуть розгортатися в межах усїєї стратегічної зони НАТО.

Ці сили забезпечують постійну військово-морську присутність НАТО і наочно свідчать про солідарність та єдність Альянсу. Вони є силами стримування, готовими для негайного використання в будь-який момент, становлять важливу частину оперативної потужності НАТО.

Військово-морські сили постійного базування в Середземномор'ї (STANAVFORMED) були сформовані в квітні 1992 року замість військово-морських сил для дій за викликом у Середземному морі (NAVOC-FORMED), створених у 1969 році. Вони складаються з есмінців та фрегатів, наданих країнами, які мають свої військово-морські сили, що діють у межах Командування об'єднаних збройних сил НАТО в Європі (АСЕ). Час від часу використовуються також кораблі інших держав-членів НАТО.

MCMFORNOTH замінили військово-морські сили постійного базування в зоні Ла-Маншу (STANAVFORCHAN) в 1998 р. і складаються з підрозділів тих країн, що входять до північного регіону Європи. Час від часу до них приєднуються також кораблі інших держав.

Мобільні сили командування ОЗС в Європі (AMF). Ці сили були створені в 1960 р. як невелике багатонаціональне формування, спроможне швидко розгорнутися для використання в будь-якому регіоні стратегічної зони командування ОЗС в Європі, якому загрожує небезпека. Штаб мобільних сил знаходиться в Хайделберзі, Німеччина. Головне призначення мобільних сил – демонструвати солідарність держав Альянсу та їх готовність протистояти будь-якій агресії проти будь-якої держави – члена НАТО. Вперше мобільні сили були розгорнуті в січні 1991 р., коли авіаційний компонент цих сил було направлено до південно-східної Туреччини під час війни у Перській затоці для наочного ствердження солідарності НАТО у ситуації потенційної загрози території Альянсу. Сухопутний компонент, що дорівнює бригаді і налічує близько 5 000 осіб, складається з частин, які надають 14 держав НАТО.

Склад мобільних сил було змінено з огляду на нову роль, яку вони повинні відігравати як частина Сил негайного реагування НАТО (ІКР). Нині до складу цих сил входять сухопутний (ІРР(І)) та авіаційний (ІРР(А)) компоненти, у формуванні яких бере участь більшість держав Альянсу [2].

Багатонаціональні об'єднані сили, ймовірно, будуть формуватися на основі Європейських сил швидкого реагування як найбільш мобільного та підготовленого компонента, який своєчасно реагуватиме на кризові ситуації (чисельність складатиме близько 15 000 осіб). У разі виникнення потреби для нарощування сил та розширення масштабу міжнародної миротворчої операції їх чисельність буде збільшена числом участі країн – партнерів НАТО (США та Канади). Досвід проведення міжнародних миротворчих та антитерористичних операцій провідних країн світу показав, що чисельність сил змінювалася від 5000 до 10000 осіб.

Відповідно до національних інтересів України головним завданням військових формувань, тобто військ (сил), України залишається забезпечення територіальної цілісності та оборони України. Спільно з правоохоронними органами України на військові підрозділи Національної гвардії України та Збройних Сил України покладається захист суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності державного кордону України. У перспективі за рішенням Верховного Головнокомандувача до складу багатонаціональних об'єднаних оперативно-тактичних сил повинні залучитися підрозділи

об'єднаного оперативного командування. До складу об'єднаного оперативного командування ЗС України повинні увійти: б'єднані сили швидкого реагування (далі – ОСШР); основні сили оборони; з'єднання та військові частини, що належать до функціональних структур. Їх склад і порядок застосування в регіонах з високою конфліктогенністю передбачає зміни у плані підготовки до застосування ЗС України або Національної гвардії України відповідно до організаційно-методичних вказівок Верховного Головнокомандувача, тобто гаранта Конституції Президента України.

ОСШР стануть найбільш боєздатною функціональною структурою і призначатимуться для запобігання і стримування можливої агресії проти України, негайного реагування на будь-які загрози, нейтралізації (ліквідації) конфліктів низької інтенсивності та недопущення переростання їх у локальну (регіональну) війну.

У мирний час ОСШР повинні бути готові до участі у миротворчих (гуманітарних) та антитерористичних операціях, проведення операцій у регіонах з високою *конфліктогенністю* за санкцією ООН, а також ліквідації наслідків можливих аварій, катастроф і стихійних лих. За своїми оперативними характеристиками вони мають бути високомобільними, гнучкими та багатофункціональними. За станом укомплектованості особовим складом, рівнем його підготовки, забезпеченості озброєнням і військовою технікою, усіма видами матеріальних засобів вони мають бути постійно готовими до виконання визначених завдань в організаційно-штатній структурі мирного часу.

Структура ОСШР передбачає їх складові: сухопутну, повітряну та морську. Сухопутну складову утворює корпус швидкого реагування (до складу якого входять підрозділи десантно-штурмового компонента ОСШР). Його бойовий і чисельний склад, рівень укомплектованості особовим складом, озброєнням і військовою технікою, забезпеченість запасами матеріальних засобів і рівень підготовки особового складу відповідатимуть особливим вимогам і специфічним завданням.

Корпус швидкого реагування (далі – КШР) буде готовим до швидкого перекидання до будь-якого регіону високої конфліктогенності, оперативного напрямку. Крім того, у мирний час окрема механізована бригада зі складу КШР буде постійно готовою до участі у міжнародних миротворчих та антитерористичних операціях під егідою ООН та НАТО.

Повітряну складову утворюють авіаційні бригади (винищувальна, транспортна) та окремі полки (радіо- і радіотехнічної розвідки, зенітний ракетний, радіотехнічний). Повітряна складова дозволить швидко зосереджувати зусилля на головних напрямках дій та оперативно здійснювати маневр за іншими напрямками, а також забезпечити повітряно-транспортні військові перевезення. Роль морської складової відіграватиме *ескадра різнорідних сил*, представлена бригадами надводних кораблів, змішаними авіаційним і вертолітним загонами, морською піхотою, а також частинами бойового забезпечення.

Основні сили оборони (далі – ОСО) будуть найбільш чисельним функціональним компонентом ЗС України, який складатиме основу оборони держа-

ви і призначатиметься для відбиття агресії, розгрому угруповань військ (сил) противника у локальній (регіональній) війні, припинення воєнних дій та створення умов для укладення миру, а також для підсилення ОСШР. ОСО у своєму складі матимуть: органи управління, об'єднання, з'єднання, військові частини видів ЗС України, логістики (матеріально-технічного) та медичного забезпечення.

Разом з тим у складі з'єднань і військових частин ОСО будуть визначені підрозділи, укомплектованість і готовність до застосування яких відповідатиме показникам ОСШР. Це дозволить, у разі необхідності, швидко, без проведення додаткових заходів нарощувати склад ОСШР, а також забезпечити заміну (підсилення) підрозділів, які братимуть участь у міжнародних миротворчих операціях. До ОСО увійдуть *сили нарощування* (підсилення), які будуть призначені для підсилення (заміни) військ зі складу ОСО. Вони потребуватимуть значно тривалішого часу для розгортання і приведення у готовність до бойового застосування.

Основні зусилля підготовки ОСШР ЗС України зосереджуються на подальшому удосконаленні бойових можливостей, забезпеченні здатності їх термінового використання для виконання покладених завдань за будь-яких умов обстановки та місцевості, підготовці до ведення активних, автономних бойових дій в умовах широкого застосування противником високоточної зброї, засобів радіоелектронної боротьби (далі – РЕБ), ударів авіації та швидкого відновлення боєздатності після десантування і ведення бойових дій, а також забезпеченні готовності особового складу ОСШР ЗС України до десантування посадочним, парашутним і комбінованим способами на незнайомих і обмежених майданчиках приземлення у складних умовах вдень і вночі.

При підготовці підрозділів до застосування особливу увагу необхідно звернути на: відпрацювання питань підготовки до десантування з'єднань, частин, підрозділів різними способами (літаками ВТА, вертольотами АА); ведення самостійних бойових дій з метою знищення і захоплення об'єктів тилу противника, захоплення та утримання важливих рубежів та об'єктів до підходу військ, які діють з фронту; відпрацювання питань всебічного забезпечення бойових дій десанту в тилу противника, організації взаємодії з силами і засобами, що їх забезпечують і підтримують, швидкого відновлення боєздатності і підготовки частин, підрозділів до подальших бойових дій, згідно з їх оперативно-цільовим призначенням.

У зв'язку з прийняттям на озброєння в арміях провідних країн світу та своїх військах нових зразків озброєння і військової техніки необхідно вести пошук нових форм і способів застосування ОСШР ЗС України і шляхів підвищення їх бойових можливостей, які залежать від призначення специфіки військ. Прийоми ведення війни і способи урегулювання кризових ситуацій у цей час залишаються незмінними, зміни в галузі безпеки, технологій і нових видів загроз стануть причиною перегляду методів ведення воєнних операцій.

Для ОСШР ЗС України потрібно також створити нові організації управління і контролю, а також підрозділи внутрішньої безпеки України. При цьо-

му необхідним є залучення спеціально підготовлених частин об'єднаного складу, з урахуванням підходу, заснованого на можливостях цих підрозділів до виконання завдань із передислокацією до регіонів з високою конфліктогенністю. Безумовно, необхідним є залучення фахівців, які мають науковий ступень в галузі воєнної безпеки держави та сфері забезпечення державної безпеки України.

Слід зазначити, що планування дій і проведення спільного злагодження до виконання поставлених завдань, передислокація до районів бойових дій покладається на Генеральний штаб ЗС України і затверджується МО України, а підрозділів Національної гвардії України – покладається на штаб й затверджується командуючим Національної гвардії України .

Система управління буде організована відповідно до сучасних вимог та принципу поєднання адміністративного і оперативного керівництва ЗС України та Національної гвардії України. Для забезпечення стратегічного керівництва ЗС України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами України в особливий період може створюватися Ставка Верховного Головнокомандувача як вищий *колегіальний орган* вищого воєнного керівництва обороною держави у цей період.

Пропозиції про створення Ставки Верховного Головнокомандувача, її персонального складу та граничної чисельності подаються Радою національної безпеки і оборони України на розгляд Президенту України і вводяться в дію його Указом. Положення про Ставку Верховного Головнокомандувача затверджує Президент України [1]. В особливий період керівництво ЗС України та іншими військовими формуваннями Президент України може здійснювати через Ставку Верховного Головнокомандувача, робочим органом якої є Генеральний штаб ЗС України [2]. Безпосереднє керівництво ЗС України в мирний та воєнний час здійснює Головнокомандувач ЗС України.

Метою стратегічного керівництва ЗС України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами України є найефективніше використання їх потенційних можливостей під час виконання поставлених завдань в умовах воєнного часу.

Основними завданнями керівництва ЗС України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами України в мирний і воєнний час є: визначення перспектив і забезпечення реформування та розвитку ЗС України, Національної гвардії України; підготовка та прийняття стратегічних рішень щодо застосування ЗС України, Національної гвардії України; координація оперативної і мобілізаційної підготовки ЗС України, інших військових формувань та правоохоронних органів України; підготовка операцій, керівництво стратегічним розгортанням ЗС України, інших військових формувань, ходом воєнних дій та виконанням завдань територіальної оборони під час війни (збройного конфлікту); організація всебічного забезпечення стратегічних дій ЗС, інших військових формувань; забезпечення взаємодії угруповань ЗС між собою, з іншими військовими формуваннями, правоохоронними органами, центральними і місцевими органами виконавчої влади,

органами державної безпеки України, органами місцевого самоврядування під час підготовки до оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності [3].

Генеральний штаб ЗС України (далі – ГШ ЗС України) є головним військовим органом з питань планування оборони держави, управління застосуванням ЗС, координації та контролю за виконанням завдань у сфері оборони іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у межах, визначених законами України, актами Президента та Кабінету Міністрів.

Головнокомандувач ЗС України здійснюватиме оперативне керівництво військами (силами) через командування видів ЗС України, в особливий період керівництво бойовими діями ГШ ЗС України буде здійснювати через оперативні командування (далі – ОК). Тим самим підвищується оперативність управління, оскільки вилучається проміжний об'єкт управління – командування виду ЗС України. ОК будуть готові складом своїх підпорядкованих військ і сил підсилення із видів ЗС України та правоохоронних органів здійснювати планування застосування військ у межах своєї відповідальності та управління ними у ході ведення бойових дій. У зв'язку з цим буде змінена існуюча система, за якої завданням командувань видів ЗС України здійснювалися адміністративні та управлінські функції щодо керівництва військами (силами) у повсякденній діяльності та у ході бойових дій.

На командування видів ЗС України будуть покладені такі основні функції: планування та здійснення політики розвитку підпорядкованого виду; кадрова, військово-технічна політика; підготовка підпорядкованих військ (сил) до виконання завдань за бойовим призначенням, їх матеріально-технічне забезпечення. В особливий період командування видів ЗС України за розпорядженням ГШ ЗС України будуть здійснювати проекцію визначених сил та їх передачу у підпорядкування оперативним командуванням, відновлювати боєздатність військових частин тощо. Така система управління ЗС України структурно залишиться до вступу України в НАТО. У подальшому управління ЗС України буде адаптовано до системи, яка прийнята у більшості країн – членів НАТО.

У ГШ ЗС України будуть створені штаби видів ЗС України на чолі з начальниками штабів – командувачами видами ЗС України. Об'єднання видів ЗС України будуть підпорядковані безпосередньо ГШ ЗС України через відповідні штаби. Передбачається створення у складі ГШ ЗС України об'єданого оперативного командування і центру повітряних операцій та об'єднання сил забезпечення, на які буде покладене виконання завдань з питань оперативного забезпечення логістики тощо.

Для забезпечення ефективного керівництва військами (силами) буде створено єдину автоматизовану систему управління ЗС України. В її рамках передбачається мати систему зв'язку, засновану на сучасних технологіях, підсистему підтримки прийняття рішень, створення єдиного інформаційного середовища ЗС України, інтеграція банків даних МО, ГШ ЗС, видів ЗС в єди-

ний банк ЗС України і (у визначених параметрах) банк даних державної системи управління, а також забезпечення захисту інформації. Однією із головних рис системи управління буде її сумісність із системами управління НАТО та опанування органами управління усіх ланок штабних процедур, які прийняті в Альянсі. Але при цьому передбачається спочатку досягнення не повномасштабної відповідності систем управління ЗС України і НАТО, а лише тієї частини системи управління ЗС України, яка необхідна для забезпечення участі в роботі інтегрованих елементів військових штабів НАТО, забезпечення процесів координації, планування, керівництва діями українського контингенту, що входить до складу інтегрованої структури Альянсу.

ЗС України та Національної гвардії будуть мобільними, що дасть змогу швидко реагувати на події і ліквідувати часовий проміжок між рішенням щодо застосування сили і початковим розгортанням підрозділів і сил для швидкого вирішення поставлених задач. Отже, ЗС України та Національної гвардії будуть розгортатися в місцях злагодження і застосовуватися за призначенням з регіонів України до місць застосування.

Для розташування ОСШР в інших регіонах за рішенням чи санкціями ООН необхідним є створення підрозділів десантно-штурмового компонента ОСШР, до складу яких увійдуть підрозділи *передового базування* (базування передбачає території їх застосування). Ці сили впливатимуть на важливі стратегічні об'єкти противника, комунікації, уразливі місця, щоб зменшити їхній опір.

Для виконання поставлених завдань особовим складом підрозділів десантно-штурмового компонента ОСШР буде потрібна підвищена боєздатність, яка б сприяла більш високому рівню готовності до розгортання і маневреності. ОСШР, які опинилися в районах конфлікту, повинні налагодити самозабезпечення і не залежати від існуючих інфраструктур, використовуючи інтегровану і синхронізовану систему матеріально-технічного забезпечення. Все це дає можливість проведення операцій у будь-який час, без додаткової підготовки.

У результаті ОСШР координуватимуть свої дії і взаємодіяти з багатонаціональними партнерами в умовах євроатлантичної інтеграції, що дасть змогу досягти додаткового ефекту за умов, якщо командувач ОСШР буде знаходитися поруч з ОСШР і взаємодіяти з багатонаціональними партнерами в регіонах бойових дій. Необхідно зазначити, що застаріле обладнання буде модифікуватися до можливих меж у системі управління. Тому роботи в районі високої конфліктогенності будуть продовжуватися доти, доки на озброєння не надійдуть нове обладнання і системи, що відповідають однаковим вимогам. Повна інтеграція вимагатиме подальшого розширення "відносин об'єднаної групи" від командування бойовим підрозділом, де вони існують у даний час, до об'єднаної оперативної групи і штабів командування військами.

Зростання *інтеграції і синхронізації* буде потрібно також і серед відповідних родів військ, щоб проводити спільні тактичні дії на належному рівні. Такій інтеграції будуть сприяти спільні злагодження, взаємозамінні системи і

взаємодіючі функціональні підрозділи. Для повної інтеграції в стратегічній, оперативній і тактичній ланках повинно бути посилене співробітництво і координування дій між взаємодіючими відомствами і партнерами з інших країн через Управління євроатлантичної інтеграції ГШ ЗС України. У майбутньому, як і у провідних країнах світу, необхідно створити експедиційні ОСШР.

Експедиційні об'єднані сили готові до негайного розгортання, використання і самозабезпечення в будь-якій зоні конфлікту, незалежно від наявності середовища, яке перешкоджає доступу чи розміщенню в даному регіоні, вони незалежні від існуючої інфраструктури. Вищезазначені сили, дислоковані в Україні, але готові до перекидання, повинні бути скомпоновані для негайного застосування і тривалих операцій у суворих умовах. Такі частини повинні бути готові до безперешкодного переходу до тривалих операцій, по мірі розвитку кризи чи конфлікту, де переважну роль відіграватиме розвинута сітьова структура.

Сітьова структура означає, що ОСШР взаємозалежні і синхронізовані за часом і цілями та користуються інформацією і поширюють її в ході проведення операції. ОСШР з сітьовою структурою здатні збільшити оперативну ефективність, мають можливість більш ефективно взаємодіяти, маневрувати, діяти за загальним планом командувача і досягати бажаної кінцевої мети. ОСШР з сітьовою структурою розширюють сферу охоплення, до якої входять вогнева підтримка, самозабезпечення та інформація. Сіть містить у собі міжвідомчі зв'язки, зв'язки партнерів із різних країн, академічні і промислові, супутникові зв'язки, технічні й особисті контакти, агентурні відомості, що дозволить ОСШР мати у своєму розпорядженні найбільш чітку інформацію про район бойових дій. Цьому сприяє сукупність отриманої інформації в ході спостереження і розвідки, а також загальне управління бойовими силами і засобами. Дана інтеграція дозволяє належним чином користуватися необхідним бойовим потенціалом [4] у потрібному місці та у потрібний час.

ОСШР із розвинутою сітьовою структурою найбільш здатні до проведення розподілених операцій в регіонах з високою конфліктогенністю. Децентралізовані ОСШР використовують інтегрований об'єднаний бойовий потенціал у ході спільних операцій за участю нижчих ланок управління. Ці частини займаються спільним плануванням і використовують загальну інформацію, щоби дати можливість підпорядкованим командирам, задіяним у різних районах бойових дій, приймати рішення та керувати підрозділами. Для цього необхідно об'єктивно оцінити противника, сили союзника та можливості, а також чітко розуміти стратегічні задачі і наміри командувача. Розуміння ситуації, певна незалежність і воля в діях серед нижчих чинів дозволяє підпорядкованим командирам скорочувати час на прийняття рішень, виявляти ініціативу і використовувати свої посадові можливості.

ОСШР, що легко адаптуються, готові швидко і з відповідним бойовим потенціалом реагувати на будь-яку непередбачену конфліктну ситуацію. Для цього вимагаються мобільні й універсальні сили, необхідні для застосування в операції, готові використовувати бойовий потенціал, як того вимагає поста-

влена задача, без втрати оперативних можливостей. Адаптація припускає, що об'єднані сили можуть швидко переключатися з однієї задачі на іншу за рішенням командувача. Перевага в прийнятті рішень з'являється тоді, коли рішення приймаються і виконуються швидше, ніж може відреагувати противник, що дозволяє змінити ситуацію або адекватно реагувати на зміни і виконання завдань.

ОСШР використовуватимуть методи, за допомогою яких вони будуть організовувати, планувати, готувати і діяти як єдиний інструмент національної влади. Не всі операції ОСШР будуть передбачати використання воєнної сили, наприклад у рамках операцій, не пов'язаних з бойовими діями (таких як надання гуманітарної допомоги чи допомоги при стихійних лихах техногенного характеру). Працюючи з міжвідомчими і міжнародними партнерами, об'єднані сили будуть адаптувати свої можливості ведення бойових дій для сприятливого вирішення ситуації.

Підрозділи десантно-штурмового компонента ОСШР, створені з урахуванням можливостей виконання поставлених завдань, поєднують і визначають характер взаємодії загальних, міжнародних і міжвідомчих можливостей, змодельованих для їхнього гнучкого застосування в діапазоні можливих бойових дій. Підрозділи десантно-штурмового компонента ОСШР мають у своєму розпорядженні можливості використовувати свої сили незалежно чи взаємозалежно, швидко переходити від виконання однієї бойової задачі до іншої за рішенням командувача.

ОСШР будуть готувати план, спрямований проти адекватних дій противника чи інших імовірних непередбачених ситуацій. Такі можливості і непередбачені ситуації будуть визначені за допомогою глибоких оперативних (бойових) досліджень умов проведення операцій, включаючи конкретну оцінку операційних можливостей, розроблених на основі конкретної інформації. Під керівництвом командування об'єднаних частин спільні планувальні органи розробляють операційні плани для досягнення бажаних кінцевих результатів. Зазначені спільні оперативні підрозділи в плановому порядку будуть оцінювати ці плани на практиці через конструктивне й ефективне улагодження. Створена мережа дозволяє командирам виробляти єдині рішення на всіх рівнях і завдяки цьому прискорювати своєчасне використання спільних зусиль та сприяти в питаннях планування.

Спільне планування дасть змогу прийняти рішення стосовно темпів набору особового складу і координацію з іншими *інституційними органами влади* і міжнародними партнерами для допомоги у визначенні в цілому ситуації в галузі безпеки, щоб вона відповідала глобальним пріоритетним завданням. У планах буде братися до уваги те, що об'єднані частини можуть узяти на себе допоміжну роль або роль структури, що забезпечує виконання на практиці завдань у рамках відносин із національними і міжнародними відомствами. Невід'ємною частиною спільного планування стане встановлення і використання нагальних взаємин, факторів залежності, уразливості і міцності систем противника.

Співробітництво у сфері безпеки і оборони України і надійна інформація дозволяє командуванню об'єднаних частин правильно зрозуміти ситуацію та прийняти рішення. Оцінка обстановки в регіоні застосування підрозділів десантно-штурмового компонента ОСШР та своєчасне прийняття рішень командуванням дозволить ОСШР організувати взаємодію з метою координації між союзниками і партнерами, що надасть змогу взяти ініціативу у свої руки. Командувач встановлює контроль над ситуацією і темпом проведення бойової операції, змушуючи противника змінити свою стратегію, напрямки розвитку операції або застосування чисельності особового складу. Швидке розгортання постійних передових чи об'єднаних сил, в основу яких покладений принцип ротації, та організовані *експедиційні частини*, поряд із силами і засобами, які створені на підставі штатних посад, забезпечують початкові можливості участі в операціях і сприяють введенню резервів.

Досягнення стратегічних цілей може передбачати не широкомасштабні операції, а скоріше чисельність окремих операцій, об'єднаних поставленою метою. Отже, майбутні ОСШР зможуть проводити окремі операції в обмеженому районі ведення бойових дій, реагувати відповідним чином на ступінь терміновості в умовах геополітичної обстановки, що змінюється в часі.

Для характеристики названих операцій можна використовувати такі поняття, як направленість і багатомірність. Залежно від регіонального чи глобального характеру вони можуть бути спрямовані проти основних уразливих місць у системі оборони противника (незаконного військового формування). Завдяки повній інтеграції загальних зусиль управління і підвищеній взаємодії різних військових підрозділів об'єднані частини можуть значно підвищити рівень проведення операції. Ці фактори дають можливість командирам більш точно привести свої можливості у відповідність до поставлених задач в рамках окремого географічного району бойових дій.

Командири повинні передбачати можливість використання противником випереджувального удару чи інших дій, спрямованих на стримування об'єднаних частин, тому необхідно в даних ситуаціях використовувати аеромобільні війська, війська спеціального призначення та підрозділів морської піхоти, які здатні брати участь у тривалих операціях, з метою досягнення бажаної кінцевої фази. Командування об'єднаних частин через накази, що віддаються, чітко обговорює бажаний результат дій у бойовому застосуванні, що враховує можливість проведення *спільних операцій*. Об'єднані частини проводять маневри, наносять точні удари і забезпечують інформаційну підтримку для того, щоб задіяти потрібні сили в потрібному місці, у потрібний час для виконання поставлених задач. Однак підрозділи, які здійснюють маневри підвищеними темпами, вимагають повною мірою завершену, скоординовану в глобальних масштабах швидку підтримку відповідно до потреб майбутнього командування об'єднаних частин. Такий підхід припускає перехід від організації всебічного забезпечення на основі постачань централізованого і регіонального планування, що охоплює усі види ЗС України, до системи підтримки, що відрізняється точністю, гнучкістю і здатністю оперативно реагувати на потреби об'єднаних

частин, що діють в умовах динамічної зміни обстановки.

Цілком *інтегрована система* тилового забезпечення об'єднана в єдину розподілену мережу і задовольняє вимогам оперативної ланки в реальному масштабі часу. *Глобальна синхронізація* роботи усіх ланок системи тилового забезпечення має важливе значення для підтримки управління та покладається на управління логістики. Підтримка операцій розпочинається і має надаватися постійно з дня злягодження, залучення і передислокації основних сил, залучених до припинення бойових дій. На початковому етапі операцій експедиційні частини повинні мати високий рівень самозабезпечення. На подальших етапах швидка система матеріально-технічного забезпечення і система розподілу повинна забезпечити необхідну безперервну підтримку воєнних операцій.

ОСШР мають зберігати можливість виконання конкретних операцій, а також бути готовими до того, щоб швидко переключатися на виконання інших операцій, які можуть не входити в ту ж саму операційну зону географічного регіону бойових дій. ОСШР повинні вміти передавати повноваження на здійснення операції, відтворюватися і в той же час зберігати можливість для подальшого розгортання з метою виконання подальших задач, починати зовсім різні за характером воєнні операції, не покладаючи великих сподівань на підтримку держави, на території якої проводиться операція, чи на закордонні інфраструктури.

ОСШР переривають визначену операцію, коли дотримано необхідні умови для досягнення стратегічних цілей за розпорядженням командувача. Після досягнення своїх цілей об'єднані частини покладають на себе роль структури, яка надає підтримку державним відомствам, неурядовим організаціям, міжнародним організаціям і відомствам країни, на території якої проводяться операції. Надаючи цю підтримку, об'єднані сили передають свій контроль над операційною зоною цивільній владі, готуються до майбутніх операцій чи відновлюють звичайні операції, залишаючи за собою ініціативу і надаючи захист від наступальних дій противника, якщо вони відновилися.

У ході основних бойових операцій поставлені цілі досягаються за рахунок усунення спроможності противника проводити воєнні операції і створення прийнятних політичних умов для припинення опору і реалізації планів командувача. У ході операцій повинні бути зроблені спроби зберігати і збільшувати досягнутий темп, підтримуючи постійний натиск на противника, а також гармонізацію воєнних дій з іншими інструментами державної політики. Сама кампанія розроблена для знищення оборонної і наступальної систем противника, усунення його свободи дій, знищення ключових можливостей і максимально швидкої ізоляції його сил. Для цього об'єднаним частинам слід позбавити противника здатності маневрувати і знищити його за рахунок спільної реалізації можливостей супутникових і інформаційних систем, військово-повітряних сил, сухопутних військ, аеромобільних військ, підрозділів морської піхоти та сил спеціального призначення.

Стабілізаційні операції є воєнними операціями, проведеними у взаємодії

з іншими елементами національної політики і за участю країн-партнерів для підтримки чи встановлення порядку і стабільності. Вони складаються з глобальних чи регіональних воєнних операцій, що встановлюють, формують, підтримують і поліпшують відносини з іншими країнами. Сюди ж слід віднести операції із забезпечення безпеки українських громадян та інтересів України, які у той же час підтримують і поліпшують спроможність України співробітничати з країнами-партнерами для усунення ворожих амбіцій потенційних противників. Стабілізаційні операції допомагають забезпечити безперешкодний доступ України та її союзників до *глобального економічного простору*. Ці операції можуть містити в собі вирішення широкого спектра задач, починаючи з воєнних операцій, ціль яких – усунути окремі осередки опору, і до операцій з підтримки миру чи співробітництва в галузі безпеки.

Першочерговим пріоритетом для України є забезпечення безпеки своєї території. Складовими завдань ЗС України та Національної гвардії України є захист своєї території, підтримка цивільного населення і готовність до надзвичайних ситуацій. Військовослужбовці будуть відігравати ключову роль у захисті території України. Національна гвардія та ЗС України можуть виконувати поставлені перед ними завдання в звичайних, надзвичайних чи екстраординарних умовах. Складовими завдання із захисту території своєї країни є: захист повітряного і космічного простору, захист сухопутного і морського кордону. На оперативному рівні це здійснюється за рахунок активного і пасивного захисту, а також за допомогою систем командування, управління, зв'язку, розвідки.

При створенні ОСШР, які беруть участь у регіонах з високою конфліктогенністю, необхідно зміцнювати міжвідомче співробітництво в усіх бойових штабах. За рахунок первісної інтеграції представників різних відомств, створення закритого каналу для обміну інформацією дозволяє керівництву штабу об'єднаних частин і різних відомств приймати спільні рішення. Така можливість містить у собі перспективу міжвідомчого співробітництва в галузі спільного планування і виконання бойової задачі. Для цього необхідно створити об'єднаний комітет начальників штабів, який би був ознайомлений з механізмами планування, культурними традиціями, вимогами щодо їх підтримки, можливостями й обмеженнями в роботі різних цивільних відомств. ОСШР, діючи спільно з різними відомствами, повинні розвивати єдину концепцію для підготовки особового складу, який залучається до щоденної роботи. Наявність у штабі кожного бойового командування об'єднаної групи з міжвідомчого співробітництва значно підвищить взаємодію цивільних і військовослужбовців і уможливить більш повне розуміння прийнятих рішень на основі оцінки стратегічної обстановки та оперативної обстановки.

Багатонаціональні операції проводяться в рамках союзних чи коаліційних дій, що є ключовим аспектом майбутніх операцій. Розуміючи це, Україна повинна і надалі працювати зі своїми партнерами з різних країн. Спільне відпрацьовування співробітництва в галузі безпеки і спільне планування дій усувають перешкоди, які викликані розрізною підготовкою, різнорідним

устаткуванням, технологіями, доктриною, культурними і мовними бар'єрами, що виникають при проведенні багатонаціональних операцій.

Багатонаціональне партнерство надає унікальні можливості для підтримки воєнних операцій, обміну регіональним і культурним досвідом, а також демонструє міжнародну підтримку проведених Україною миротворчих операцій. Таким чином, створення майбутніх об'єднаних бойових можливостей вимагає розробки рекомендацій з їх поліпшення. Подібні рекомендації можуть ґрунтуватися на тому досвіді, що набули командувачі бойових командувань і видів ЗС України на засвоєних уроках в Луганській та Донецькій областях.

Висновки. Щоб визначити можливості об'єднаних сил, що безпосередньо впливатимуть на План оборони на найближчу і середньострокову перспективу, задачі слід визначати щорічно. Об'єднаний штаб, за узгодженням з видами ЗС України і бойовими командуваннями Національної гвардії України, буде щорічно визначати перелік пріоритетних завдань об'єднаних сил на основі пропозицій командирів бойових підрозділів. Завдання цілком відповідатимуть цілям об'єднаних сил, а саме забезпеченню повної переваги по усьому спектру воєнних дій. Основна увага в завданнях повинна приділятися спільним воєнним операціям на тактичному і стратегічному рівнях з метою урегулювання криз.

Спільна бойова підготовка і навчання мають важливе значення для створення об'єднаної команди, що включає партнерів із різних відомств і країн. Будуть необхідні реальні і дуже жорсткі умови підготовки, що загартовують об'єднані групи і закріплюють "об'єднаний" стиль мислення серед керівництва й особового складу. Бойова підготовка буде проходити на полігонах й у комп'ютерних класах. Сценарії об'єднаних навчань повинні будуватися з урахуванням адаптивного і гнучко діючого противника чи динамічного розвитку кризової ситуації в обстановці, максимально наближеній до реальних умов. МО України повинно оптимізувати військову інфраструктуру як у регіонах України [5], так і за кордоном під егідою ООН. Для проведення дійсно об'єднаних операцій необхідно створювати стратегічні об'єкти, бази передислокації мобільних підрозділів, що підтримують і реалізують на практиці рівень інтеграції, необхідний для повсякденної діяльності [6].

Результати даної статті пропонується використовувати при опрацюванні питань реформування і розвитку ЗС України та Національної гвардії України [6] на середньострокову та довгострокову перспективу за умов розробки та затвердження указом Президента України Стратегії воєнної безпеки та Стратегії державної безпеки України. Все, що подано вище, безпосередньо пов'язано зі створенням та удосконаленням методів і способів організації щодо застосування правоохоронних органів спеціального призначення України, Державної прикордонної служби, Національної гвардії, Державної служби з надзвичайних ситуацій та, безумовно, ЗС України в умовах євроатлантичної інтеграції [7].

Бібліографічні посилання

1. Закон України про внесення змін до Закону України “Про оборону України” від 05.10.2000 № 2020-III // ВВР України. – 2000. – № 49. – Ст. 420.
2. Закон України про внесення змін до Закону України “Про Збройні Сили України” від 05.10.2000 № 2019-III // ВВР України. – 2000. – № 48. – С. 410.
3. Воєнна доктрина України : Указ Президента України від 15.06.04 № 648/2004 // Наука і оборона. – 2004. – № 4. – С. 3-11.
4. Закон України про внесення змін до Закону України “Про територіальну оборону України” № 803-VI від 25.12.2008 // ВВР України. – 2009. – № 19.
5. Про військово-адміністративний поділ України : Указ Президента України від 2 червня 2006 року № 469/2006.
6. Про Національну гвардію України : Закон України // ВВР України. – 2014. – № 17. – С. 594.
7. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України // ВВР України. – 2003. – № 46. – Ст. 366.

Строгий В.И. Оценка имеющихся возможностей многонациональных объединенных оперативно-тактических сил в условиях повышения эффективности обеспечения государственной безопасности Украины. Дана оценка возможностей многонациональных объединенных оперативно-тактических сил в обеспечении государственной безопасности Украины, что непосредственно повлияет на процесс реформирования правоохранительных органов Украины, военных формирований пидрозделений, входящих в состав Национальной гвардии или Вооруженных Сил Украины.

Ключевые слова: государственная безопасность, многонациональные объединенные оперативно-тактические силы, Вооруженные Силы Украины, Национальная гвардия Украины.

Strogyy V. I. Evaluation of existing capacity of Combined Joint Task Force in terms of improved efficiency of national security of Ukraine. The author has given evaluation of the Combined Joint Task Force in ensuring national security of Ukraine, which directly affect the process of police reform of Ukraine, military forces units that are part of the National Guard or Armed Forces of Ukraine. The assessment should be based on the criterion of readiness to perform specific tasks in a particular period.

Ukraine located in the geopolitical space of Europe can not ignore the processes of formation of collective security structures, which is part of the Combined Joint Task Force. This is an active stance on the future of Ukraine's membership in NATO.

The integrated military structure consists of parts of the armed forces, provided by members of the military structure according to certain rules. Within the existing framework, there are three main categories of forces, namely strength Rapid Response, the main defense forces and reserve forces.

According to the national interests of Ukraine the main task of the military forces of Ukraine is the territorial integrity and defense of Ukraine. In cooperation with law enforcement agencies in Ukraine military units of the National Guard and the Armed Forces of Ukraine Ukraine relies defense of the sovereignty, territorial integrity and inviolability of the state border of Ukraine. In the future, by decision of the Supreme Commander of the Combined Joint Task Force should be involved departments Joint Operational Command. The Joint Operational Command of the Armed Forces of Ukraine should enter: b'yednani rapid reaction force; main defense forces; Formations and units belonging to the functional structures. Their composition and procedure used in regions with high konfliktohennisty changes the plan of the Armed Forces of Ukraine or the use of the National Guard of Ukraine in accordance with organizational guidance Supreme Commander, is the guarantor of the Constitution - the President of Ukraine.

Creating a future joint combat capabilities requires the development of recommendations for improvement.

Keywords: public safety, Combined Joint Task Force, Armed Forces of Ukraine, Ukraine National Guard.

Завгородній В. А.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.14

ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ З ПРЕЦЕДЕНТАМИ

Досліджено питання щодо сутності правових стандартів, які визначені в рішеннях Європейського Суду з прав людини, як джерел права, їх ознак, значення та функцій, а також співвідношення з правовими прецедентами.

Ключові слова: правовий стандарт, рішення Європейського Суду з прав людини, джерело права, правовий прецедент, тлумачення права.

Постановка проблеми. Правові стандарти Європейського Суду з прав людини (далі – Суд) займають особливе місце серед джерел права, якими керується Суд у процесі розгляду скарг, що надходять до нього. Правові стандарти є результатом тлумачення Судом норм Конвенції і Протоколів до неї стосовно обставин конкретної справи, ставленням Суду до певної правової проблеми, що виникла у зв'язку з розглядом фактичних обставин поданої скарги. Оскільки текст Конвенції відрізняється стислістю і лаконічністю, а права і свободи, закріплені в цьому регіональному міжнародно-правовому акті, сформульовані так, щоб уникнути занадто точних визначень їх змісту, правові стандарти Європейського Суду покликані заповнити цю прогалину, розкриваючи зміст відповідних прав і свобод людини з точки зору Конвенції.

Таким чином, значення правових стандартів Європейського Суду з прав людини обумовлене тим, що вони є ключем до розуміння суті і змісту Конвенції в цілому, а також окремих прав і свобод людини, гарантованих цим міжнародно-правовим актом. Відповідно, дослідження особливостей правових стандартів Європейського Суду є актуальним питанням сучасної правової науки.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Правову природу рішень Європейського Суду з прав людини розглядали у своїх працях такі сучасні українські правознавці: К.В. Андріанов, А.С. Беніцький, В.Г. Буткевич, О.Ю. Водянніков, Ю.Є. Зайцев, В.А. Капустинський, В.В. Костицький, М.В. Мазур, В.Т. Маляренко, П.М. Рабінович, В.С. Стефанюк, С.Р. Тагієв та інші, а також російські фахівці Є.С. Алісієвич, А.С. Григорян, Б.Л. Зімненко, М.М. Марченко, О.І. Тіунов, С.М. Оганесян та інші. Однак питання щодо правових стандартів, що вироблені в рішеннях Європейського Суду з прав людини, як джерел права, їх значення та функцій, а також співвідношення з правовими прецедентами залишаються малодослідженими та потребують подальшого наукового аналізу.

Метою даної статті є дослідження поняття, сутності та ознак правових стандартів Європейського Суду з прав людини та їх співвідношення з правовими прецедентами.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж дослідити особливості правових стандартів Європейського Суду, на наш погляд, доцільним є з'ясувати основні підходи до розуміння самого поняття «стандарт» та «правовий стандарт».

В юридичній енциклопедії під стандартом (з англ. *standart* – норма, зразок, модель) розуміється документ, що встановлює для загального і багаторазового застосування правила, загальні принципи або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості у певній галузі. Приймається в установленому порядку на основі консенсусу. Стандарти міжнародні – це міжнародно-правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права у тих чи інших сферах міждержавного співробітництва. Стандарти міжнародні існують у галузі захисту прав людини та інших сферах, встановлюють певні мінімальні вимоги, дотримуватись яких повинні всі держави, містяться у міжнародних договорах та інших джерелах міжнародного права [1, с. 614-615].

Європейська практика, на основі якої впроваджуються правові стандарти, свідчить про наявність як обов'язкових стандартів, так і стандартів, що мають рекомендаційний характер. Обов'язкові правові стандарти знаходять своє вираження у правових нормах, що зобов'язують до належної поведінки. Саме цей аспект стандартів багато в чому визначає загальний напрямок розвитку правової системи, оскільки за своєю правовою природою такі норми належать до норм-принципів, а, отже, мають установчий характер. Не обов'язкові стандарти, що мають рекомендаційний характер, є породженням міжнародного права ХХ століття, коли «швидкість» їх розвитку не збігалася з можливостями та бажаннями окремих держав [2].

На думку Дж. Кокота, виникнення правового стандарту в деяких випадках подібне до виникнення міжнародного звичаю: спочатку зароджується практика, яка повторюється протягом певного періоду часу, а згодом за цією практикою визнається сила юридичної норми [3, с. 24].

Відкритим залишається питання, в який момент норма вже існує і може бути застосована, а в який момент це ще розумна практика. Ні теорія, ні практика відповіді на це запитання не дали. Це залежить від того, якої сфери стосуються стандарти і яка інституція прийняла (розробила, визначила) такі стандарти. Проте переважна більшість сучасних стандартів у праві стала наслідком прагнення створити правопорядок *sui generis*. У зв'язку з цим правовий стандарт інколи виникає як *consensus omnium*, тобто загальноприйнята база для функціонування певного правопорядку, як це стало із Загальною декларацією прав людини 1948 р. Зрештою, правовий стандарт може стати наслідком реалізації певної правової доктрини на нормативному рівні [2].

У науковій літературі дослідження правового стандарту часто здійсню-

ється через аналіз сутності поняття «міжнародно-правовий стандарт» та «міжнародний стандарт». Так, з позиції А.С. Григоряна, «міжнародно-правовий стандарт у сфері захисту прав і свобод людини» – це результат тлумачення універсальною (регіональною) міжнародною міжурядовою організацією норми міжнародного права у сфері захисту прав і свобод людини, що визначає масштаб поведінки держав-учасниць таких організацій при реалізації тлумаченої норми міжнародного права, який може міститися як у рішеннях цих організацій, так і в судових постановках міжнародних судів цих організацій, застосовується державами в їх внутрішньодержавній законотворчій, виконавчій і судовій діяльності, є обов'язковим і зумовлює «опосередковану» відповідальність за його ігнорування, аналогічну тій, яка має місце у разі порушення тлумаченої ним норми міжнародного права [4].

На думку Є. Кубко, «міжнародно-правовий стандарт судочинства» – це встановлені нормами міжнародного права й відображені у рішеннях міжнародних юрисдикційних органів процесуальні правила здійснення судочинства, які визнані національною або міжнародною правовою доктриною і мають обов'язковий характер для їх практичного застосування [5, с. 23]. З позиції І.С. Демченка, європейські правові стандарти місцевого самоврядування – це певна юридична абстракція, що позначає сукупність принципів і правових вимог до організації та функціонування місцевого самоврядування, які були розроблені переважно у рамках європейських регіональних організацій. Вченим встановлено, що категорії «правовий стандарт» та «правовий принцип» співвідносяться як загальне та часткове [6].

Деякі вчені вважають, що міжнародний стандарт – це своєрідний кодекс прав людини в міжнародному праві [7], інші вказують на те, що міжнародні стандарти в галузі прав людини – це міжнародно-правові тобто такі, що впливають з норм міжнародного права, обов'язки держав [8].

Вважається, що під функціями міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав і свобод людини слід розуміти конкретні види діяльності, які вони здійснюють у рамках свого призначення.

В.Ф. Цепелева і Н.І. Амрахова наголошують на тому, що «міжнародно-правові стандарти у сфері захисту прав і свобод людини» виконують такі функції: 1) встановлюють перелік основних прав і свобод, що є обов'язковими для всіх держав-учасниць; 2) визначають зміст кожного права і кожної свободи, які надалі на основі цього конкретизуються в інших міжнародних або внутрішньодержавних (національних) нормативних актах; 3) закріплюють коло зобов'язань держав по визнанню, забезпеченню і захисту відповідних прав і свобод людини; 4) називають умови і в результаті формують механізм користування правами і свободами» [9].

Виходячи з призначення «міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав і свобод людини», можна дійти висновку про те, що сферою їх реалізації є національна правова система тієї або іншої держави. У зв'язку з цим актуальною є думка С.М. Оганесяна про те, що «міжнародно-правові стандарти у сфері захисту прав і свобод людини» повинні трансформуватися в наці-

ональні законодавства [10]. Аналогічною за своєю суттю є і позиція О.І. Тиунова, який говорить про те, що «міжнародно-правовий стандарт» є деяким масштабуванням законодавчого регулювання різних країн [11].

Аналіз наукових позицій вчених щодо сутності поняття «міжнародно-правовий стандарт» вказує на те, що на сьогодні поки що відсутній єдиний підхід до його розуміння, однак слід зазначити, що його появу пов'язують з результатами діяльності певних міжнародних інституцій. Тому, на наш погляд, найбільш правильною є позиція вчених, які під європейськими правовими стандартами розуміють правові стандарти, вироблені практикою Європейського Суду з прав людини по застосуванню і тлумаченню Конвенції. Хоча сам Суд не використовує терміна «правові стандарти», вони завжди містяться в мотивувальній частині рішення або постанови, що іменується «Питання права» [12].

Слід зазначити, що правові стандарти, які розробляються Європейським Судом самостійно, ним же і застосовуються за власним розсудом, однак при цьому враховуються положення універсальних і регіональних міжнародно-правових актів у сфері прав людини і практики їх тлумачення наднаціональними судовими органами.

Будучи ключем до правильного, з точки зору Конвенції, розуміння сутності конкретного положення цього міжнародно-правового акта, правові стандарти Європейського Суду дозволяють розв'язати проблему відмінностей у тлумаченні відповідних норм Конвенції і Протоколів до неї, зняти виникаючу неоднозначність у визначенні суті окремої норми, закріпленої в Конвенції, вказуючи на єдиний можливий варіант тлумачення конкретних положень, що відповідає духу і букві Конвенції.

У процесі розгляду скарг Європейський Суд завжди керується виробленими ним самим правовими стандартами з урахуванням найбільш важливих позицій, що містяться в універсальних міжнародно-правових актах про права людини. Цим пояснюється важливе їх практичне значення, якого вони набувають при складанні звернень до Європейського Суду.

Наприклад, у справі «Гусинский проти Російської Федерації» заявник, зокрема, стверджував, що взяття його варту і слідство являли собою дії, що принижують його гідність, тобто мало місце порушення статті 3 Конвенції (заборона катування). Проте Європейський Суд не погодився з ним і в рішенні з питання про прийнятність скарги вказав, що поведження з особою повинне досягти хоча б мінімального рівня жорстокості, щоб вважатися катуванням відповідно до статті 3 Конвенції. Цим рішенням Європейський Суд підтвердив висловлену ним раніше правову позицію стосовно скарг на порушення статті 3 Конвенції, згідно з якою, щоб погане поведження було порушенням статті 3, воно повинне досягти мінімального рівня жорстокості, який визначається виходячи з усіх обставин конкретної справи, зокрема, з тривалості, характеру і наслідків дії на фізичний і психологічний стан здоров'я жертви такого поведження [13].

Правові стандарти Європейського Суду формуються поступово, доводя-

чи свою життєздатність у процесі правозастосовної діяльності Суду. Як правило, вони є узагальненням практики Суду, що накопичилася при розгляді скарг на порушення певних прав і свобод людини, що гарантуються Конвенцією і Протоколами до неї. Наприклад, розглядаючи численні скарги на порушення п. 1 ст. 6 Конвенцій (право на справедливий судовий розгляд) в частині розумності терміну судового розгляду, Європейський Суд виробив чотири критерії, керуючись якими він визначає, чи мало місце порушення принципу розумності цього терміну чи ні: складність справи; поведінка заявника в ході судового розгляду на національному рівні; поведінка національних судів, через які проходила справа; значення тимчасового фактора для реалізації законних прав заявника [14].

Слід наголосити на тому, що Європейський Суд не використовує в рішеннях термін «правові стандарти» для позначення свого ставлення до конкретної правової проблеми. Проте, на нашу думку, можна виокремити основні властиві ознаки, що притаманні їм.

Насамперед, це неоднократність повторення Європейським Судом одного разу висловленої правової позиції стосовно певного права, гарантованого Конвенцією. Так, стосовно права на судовий розгляд справи, Європейський Суд визначив одну і ту саму правову позицію в різних рішеннях. У рішенні по справі «Голдер проти Сполученого Королівства» Суд зазначив, що п. 1 статті 6 забезпечує кожній людині право на розгляд у суді будь-якої суперечки, яка стосується її громадянських прав і обов'язків. Вона визнає «право на суд», де право доступу, що розуміється як можливість ініціювати судочинство у цивільних справах, складає лише один з аспектів» [15]. У рішенні по справі «Вейт і Кенеді проти Німеччини» Судом визначено, що п. 1 статті 6 забезпечує кожній людині право на розгляд у суді будь-якої суперечки, що стосується її громадянських прав і обов'язків. Він визнає «право на суд», де право доступу, що розуміється як можливість ініціювати судочинство у цивільних справах, складає лише один з аспектів [16]. У рішенні по справі «Принц Ліхтенштейну Ханс-Адам II проти Німеччини» Суд зазначає, що п. 1 статті 6 забезпечує кожній людині право на розгляд у суді будь-якої суперечки, що стосується її громадянських прав і обов'язків. Він визнає «право на суд», де право доступу, що розуміється як можливість ініціювати судочинство у цивільних справах, складає один з аспектів [17].

У той же час неоднократність повторення не означає незмінність правових стандартів Європейського Суду, навпаки, правові стандарти знаходяться у стані постійної трансформації і уточнення під впливом умов розвитку і пріоритетів сучасного суспільства, що змінюються. Так, довгий час питання соціального захисту знаходилися поза сферою дії статті 6 Конвенції. Проте в 1993 році Європейський Суд виніс рішення по справі «Шулер-Цдрагген проти Швейцарії (скарга про надання пенсії по інвалідності), в якому заявив, що розвиток, якого зазнала юриспруденція, а також принцип рівності сторін є гарантією того, що нині діє загальне правило про те, що п. 1 ст. 6 застосовується у сфері соціального страхування, включаючи навіть питання про на-

дання соціальної матеріальної допомоги [18].

Другою характерною ознакою правових стандартів є використання Європейським Судом для позначення своєї позиції таких «крилатих словосполучень» як: «Суд нагадує, що він завжди», «Суд повторює», «У своїй практиці, що склалася, Суд» тощо. Так, наприклад, у рішенні у справі «Дикме проти Туреччини» Європейський Суд вказав: «Суд повторює, що стосовно позбавленої волі особи застосування фізичної сили принижує людську гідність і, в принципі, є посяганням на право, закріплене статтею 3 Конвенції» [19].

Третьою беззаперечною ознакою є те, що правові стандарти Європейського Суду лежать в основі аргументації та обґрунтування ухвали, що виноситься Судом, вони завжди містяться в мотивувальній частині цього рішення. Таким чином, правові стандарти Європейського Суду є відповідним підсумком діяльності Суду по розгляду скарг на порушення прав і свобод людини, що гарантуються Конвенцією або Протоколами до неї на певному етапі його діяльності.

На підставі вищевикладеного, правові стандарти Європейського Суду можна визначити як загальні правила, що підтвержені неодноразовим застосуванням, які склалися в результаті тлумачення Судом норм Конвенції і Протоколів до неї у процесі розгляду скарг на порушення прав та свобод людини, гарантованих Конвенцією і доповнюючими її Протоколами.

У зв'язку з вищезазначеним, на нашу думку, актуальним є дослідження співвідношення правових стандартів і прецедентів Європейського Суду. На наш погляд, для порівняння цих двох категорій передусім необхідно визначити, що є прецедентом з точки зору Європейського Суду.

Зміст цього поняття стосовно діяльності Суду відрізняється від англійської доктрини прецеденту, згідно з якою правовий прецедент – це документально оформлене рішення судового органу держави з конкретної справи, що є обов'язковим при вирішенні аналогічних справ у майбутньому [20, с. 196-197]. При цьому, на наш погляд, найбільш важливою є та частина прецеденту, що має назву «ratio decidendi», оскільки саме в ній викладаються норми права, що є підставою для вирішення даної справи, а також у цій частині виявляються принципи права, на підставі яких Суд ухвалює рішення у справі.

Слід зазначити, що позиція Європейського Суду щодо правила прецеденту суперечлива. Так, у рішенні по справі «Шапман проти Сполученого Королівства» Суд заявив, що не зобов'язаний наслідувати раніше винесені ним рішення, проте вказав, що все-таки наслідує принцип прецеденту і робить це «в інтересах законодавчої визначеності, прогнозованості і рівності перед законом». При цьому Європейський Суд бере до уваги зміни політичних, економічних, соціальних і культурних умов в державах-учасницях Конвенції [21].

На нашу думку, це означає, що Європейський Суд застосовує правило прецеденту в тих випадках, коли вважає це необхідним, і залишає за собою право змінювати попередньо існуючий прецедент. Так, у справі «Дела Делкур проти Бельгії» Європейський Суд розглянув ситуацію, в якій генеральний прокурор касаційного суду спочатку виклав свої міркування у відкритому судовому засіданні, а потім взяв участь у нараді суддів в якості радника

без права голосу. Суд вирішив, що в цій ситуації не було порушення п. 1 ст. 6 Конвенції. Ця позиція була змінена 21 рік потому рішенням у справі «Борже проти Бельгії». Аргументуючи зміну раніше існуючого прецеденту, Європейський Суд вказав, що сталася «істотна еволюція у практиці Суду щодо прав захисту і принципу рівності процесуальних можливостей, особливо в тому, що стосується важливої ролі, яка надається виступам у суді та збільшення суспільної уваги до справедливості здійснення правосуддя [22]. Як справедливо зазначає Л. Вільдхабер, практика Європейського Суду не дає однозначної відповіді на питання, що є прецедент: «чи може одна справа розглядатися як прецедент, або тільки серія справ, або тільки практика, яка складає звичайне право? Як слід визначати і знаходити «ratio decidendi»? [23].

Відсутність чітко сформульованої позиції Європейського Суду з цього питання не дозволяє однозначно розв'язати проблему співвідношення правових стандартів і прецедентів Європейського Суду, однак ці дві категорії об'єднують загальні ознаки. Як правові стандарти, так і прецеденти Європейського Суду: містяться в мотивувальній частині рішень Європейського Суду; відіграють істотну роль у вирішенні питання про прийнятність скарги і розгляд звернення по суті; є результатом тлумачення Європейським Судом положень Конвенції і Протоколів до неї стосовно обставин конкретних справ; є джерелом права Європейського Суду з прав людини; змінюються, залежно від економічних, соціальних, культурних і інших змін у житті сучасного суспільства.

У той же час, як справедливо зазначає В.А. Туманов, на відміну від прецеденту, який зумовлює рішення справи по суті, правові позиції – це лише правовий інструментарій, використання якого Судом зовсім не впливає на результат справи [24].

В основі вказаної відмінності, на нашу думку, лежить, передусім, місце правових стандартів і прецедентів Суду в системі джерел права Європейського Суду, зумовлене різною правовою природою і юридичною силою цих категорій. Європейський Суд посилається на винесені ним раніше рішення для аргументації своєї позиції з конкретного питання, тобто дотримується правила прецеденту, зумовлюючи тим самим значення прецеденту як джерела права. При цьому, на відміну від правових стандартів, правило прецеденту було запозичене ним з англосаксонської системи права, тоді як система правових стандартів є результатом тлумачення Судом норм Конвенції і Протоколів до неї стосовно обставин конкретної справи.

Висновки. Правові стандарти є загальним правилом, сформульованим Судом на основі сукупності прецедентів Європейського Суду з певної категорії справ. Правові стандарти – це узагальнення практики тлумачення Судом прав і свобод людини, гарантованих Конвенцією і Протоколами до неї, яка стає правовою основою рішень Суду у відповідних ситуаціях, пов'язаних із застосуванням цих прав. Правові стандарти розробляються Європейським Судом на основі процедури тлумачення стосовно усіх прав і свобод людини, закріплених у Конвенції і Протоколах до неї. Вони утворюють систему правових стандартів Європейського Суду з прав людини.

Бібліографічні посилання

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. /редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К., 1998. – Т.5 : П-С. – 2003. – 736 с.
2. *Київець О.В.* Європейські правові стандарти як міжнародно-правова категорія / О.В. Київець // Європейські студії і право. – № 1(5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eurolaw.org.ua/publications/ukrainian-journal-of-european-studies/5-2011/44-2011-12-29-14-40-03#_ftn3
3. *Kokot J.* Soft Law Standards under Public International Law / J. Kokot // International Standards and the Law. – P. 15–42
4. *Григорян А.С.* Понятие «международно-правовой стандарт в сфере защиты прав и свобод человека» / А.С. Григорян // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление, 2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.journal-nio.com>
5. *Кубко Є.* Міжнародно-правові стандарти в господарському судочинстві (методологічні питання) / Є. Кубко // Право України. – 2011. – № 6. – С. 21-28.
6. *Демченко І. С.* Європейські правові стандарти місцевого самоврядування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Демченко Іван Сергійович. – К., 2012. – 198 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/6/41/9314.html>
7. *Буткевич В.Г.* Права людини в Україні / В.Г. Буткевич // Політична думка. – 1993. – № 1. – С. 91.
8. *Черниченко С.В.* Права человека и гуманитарная проблематика в современной дипломатии / С.В. Черниченко // Московский журнал международного права. – 1992. – № 3. – С. 38.
9. *Цепелев В.Ф.* К вопросу об уголовно-правовом обеспечении международных стандартов в области прав и свобод человека / В.Ф. Цепелев, Н.И. Амрахов // Международное публичное и частное право. – 2006. – № 4. – С. 98-106.
10. *Оганесян С.М.* Понятие международных стандартов прав человека / С.М. Оганесян // Международное публичное и частное право. – 2008. – № 2. – С. 48.
11. *Туунов О.И.* Международно-правовые стандарты как фактор глобализации правового пространства / Московский юридический форум «Глобализация, государство, право, XXI век» (по материалам выступлений). – М., 2004. – С. 156-166.
12. *Алисиевич Е.С.* Система правовых стандартов Европейского Суда по правам человека / Е.С. Алисиевич // Юрист-международник. – 2006. – № 4. – С. 44-49.
13. Рішення Європейського Суду у справі Ірландія проти Сполученого Королівства Великобританія від 18 січня 1978 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int/echr>
14. Рішення Європейського Суду у справі «Аллєне де Рібермон проти Франції» від 7 серпня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int/echr>
15. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» від 21 лютого 1975 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int/echr>
16. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Вейт і Кеннеді проти Німеччини» від 18 лютого 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int/echr>
17. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Принц Ліхтенштейну Ханс-Адам II проти Німеччини» від 12 липня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int/echr>
18. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Шулер-Цфагтен проти Швейцарії» від 24 квітня 1984 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int/echr>
19. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Дикме проти Туреччини»

від 11 липня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int/echr>

20. Теорія держави і права : підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. О.А. Ведерніков. – К.; Дніпропетровськ, 2014.

21. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Шапман проти Сполученого Королівства» від 18 січня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int/echr>

22. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Дела Делкур проти Бельгії» та у справі «Борже проти Бельгії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.coe.int/echr>

23. Вильдхабер Л. Роль и значение прецедентов в деятельности Европейского суда по правам человека / Л. Вильдхабер // Право и политика. – 2001. – № 8. – Режим доступа: <http://www.nbpublish.com>

24. Туманов В.А. Автономное толкование понятий в практике Европейского суда по правам человека / Туманов В.А. // Конституционное право: восточноевропейское обозрение. – 2003. – № 5(44). – С. 107.

Завгородний В. А. Правовые стандарты Европейского Суда по правам человека и их соотношение с прецедентами. Исследованы вопросы относительно сущности правовых стандартов, которые выработаны в решениях Европейского Суда по правам человека, как источников права, их признаков, значения и функций, а также соотношения с правовыми прецедентами.

Ключевые слова: правовой стандарт, решение Европейского Суда по правам человека, источник права, правовой прецедент, толкование права.

Zavgorodniy V. A. Legal standards of the European Court on Human Rights and their correlation with precedents. The article deals with research of questions in relation to essence of legal standards that is mine-out and envisaged in the decisions of European Court on human rights as sources of right.

It is found out in the process of research, that for today does not exist the clearly defined notion "legal standard". Scientists are work out only the row of the scientific going near understanding of concept " internationally legal standard". However the analysis of scientific positions of scientists in relation to essence of concept " internationally legal standard" specifies on that for today as yet there is not the only going near his understanding, however it should be noted that his appearance is bound to the results of activity of certain international institutes.

The European Court does not use in decisions a term legal standards for denotation of the attitude toward a concrete legal problem. It is however possible to distinguish next peculiar to them signs: repeated of reiteration of the once expounded position the European court in relation to the certain right assured by Convention; legal standards of the European court are the basis of argumentation and ground of decision that darts out Court; they are always contained in an explain part of this decision.

Unlike a precedent that predetermines the decision of business essentially, legal positions - it only a legal tool the use of that quite not influences Court on the result of case.

It is set on results research, that legal standards are a general rule, by the set forth Court on the basis of totality of precedents of the European court from the certain category of businesses. Legal standards are generalization of practice of interpretation of Cramps of rights and freedoms of man, assured by Convention and Protocols to her, that becomes legal framework of decreets of the corresponding situations related to application of these rights.

Keywords: legal standard, decisions of the European Court on Human Rights, source of law, legal precedent, interpretation of law.

Сердюк І. А.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.1

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ПОНЯТТЯ «ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА»

Розглянуто існуючі в сучасній юридичній науці підходи до розуміння поняття «тлумачення норм права». На основі їх аналізу зроблено висновок про те, що тлумачення норм права є складним багатоаспектним явищем правової дійсності, в той час як більшість учених акцентують свою увагу лише на його пізнавальному аспекті. Запропоновано авторські дефініції загальнотеоретичних категорій «тлумачення норм права» та «офіційне тлумачення норм права», що є спробою подолання одностороннього підходу до розуміння досліджуваного явища правової дійсності.

Ключові слова: тлумачення норм права, інтерпретація норм права, юридичне тлумачення, способи тлумачення норм права.

Постановка проблеми. Важливим завданням загальнотеоретичної юридичної науки є уточнення її понятійно-категоріального апарату. Однією з його складових є поняття «тлумачення норм права», розкриття змісту якого дозволить отримати найбільш повне уявлення про досліджуване явище правової дійсності.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Тлумачення норм права є традиційним питанням, що комплексно розглядається в межах наукових монографій, статей, підручників та навчальних посібників з теорії держави і права.

Варто зазначити, що вагомим здобутком національної та зарубіжної правової доктрини є ґрунтовна розробка цілої низки питань, пов'язаних із різними аспектами проблематики тлумачення норм права, як от етимологія терміна «тлумачення норм права», однойменне поняття, його інтерпретація, диференціація, об'єкт, предмет, необхідність і способи здійснення та ін.

Вагомий внесок у розробку окреслених вище питань належить таким фахівцям у галузі теорії права: С. Алексєєв, А. Венгеров, П. Недбайло, А. Піголкін, П. Рабінович, О. Черданцев, О. Скакун та ін.

На особливу увагу в контексті теми дослідження заслуговують наукові монографії вітчизняних науковців Ю. Власова «Проблеми тлумачення норм права» [3], М. Тесленко «Судебный конституционный контроль в Украине» [11] та Ю. Тодики «Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика» [12].

Метою цієї статті є спроба автора на основі методологічного аналізу різних інтерпретацій поняття «тлумачення норм права» запропонувати такий підхід до розуміння цієї загальнотеоретичної категорії, який би враховував

різні аспекти досліджуваного феномена правової дійсності.

Досягнення визначеної автором дослідницької мети зумовило необхідність використання таких загальнонаукових методів пізнання, як аналіз та синтез.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що науковці при дослідженні та висвітленні актуальних або традиційних питань теорії тлумачення права залучають різні юридичні терміни: 1) тлумачення права; 2) тлумачення закону; 3) тлумачення нормативно-правового акта; 4) юридичне тлумачення; 5) тлумачення норм права.

Нагадаємо, що термінологічна невизначеність категорії «тлумачення» в аспекті розкриття змісту об'єктивного права вже була предметом нашого самостійного дослідження, в межах якого автором наведено додаткові аргументи на користь уживання спеціального юридичного терміна «тлумачення норм права», що є словесним символом поняття, яким відображається пізнавальний процес, спрямований на з'ясування та роз'яснення волі суб'єкта правотворчості, матеріалізованої у нормах об'єктивного права, а також запропоновано зміни до окремих національних правових актів [9].

У цій науковій статті всі вищезгадані юридичні терміни будуть вживатися нами в редакції тих учених, предметом дослідження яких є такий складний і багатоаспектний правовий феномен як тлумачення норм об'єктивного права.

Огляд навчальної та наукової літератури з предмета дослідження свідчить про існуючий у науці своєрідний дуалізм у підході вчених до розуміння поняття «тлумачення норм права». Досить влучно з цього приводу висловився О. Черданцев, який зокрема зауважив, що термін «тлумачення права» неоднозначний. За його допомогою позначаються різні, хоча й взаємопов'язані поняття. Під тлумаченням права розуміється, по-перше, певний розумовий процес, спрямований на встановлення смислу (змісту) норм права. В такому розумінні тлумачення права знаходить свій вираз у сукупності його способів. По-друге, під тлумаченням розуміється результат указанного розумового процесу, що виражений у сукупності суджень (граматичних речень), у яких розкривається, відбивається зміст норм права, що тлумачаться [7, с. 323].

З огляду на аналіз вищенаведеної думки вченого, можна зробити висновок про те, що адекватним відображенням досліджуваного нами феномена правової дійсності будуть такі сучасні дефініції поняття «тлумачення норм права», в яких синтезовано два аспекти пізнавального процесу, а саме: 1) інтелектуальна діяльність, спрямована на встановлення смислу (змісту) правових норм та 2) результати цієї діяльності, що виражені у сукупності суджень (граматичних речень), у яких розкривається, відбивається зміст норм права, що тлумачаться.

На підтвердження зробленого нами проміжного висновку наведемо деякі дефініції загальнотеоретичної категорії, що складає предмет розгляду.

Тлумачення норм права, – вважає Ю. Власов, – це інтелектуально-вольова діяльність суб'єктів, яка має об'єктивний і суб'єктивний характер, спрямована на з'ясування та роз'яснення волі законодавця, матеріалізованої у

нормі права, а також результати цієї діяльності [3, с. 14].

На думку С. Олейникова та Г. Христової, тлумачення норм права можна визначити як діяльність, спрямовану на з'ясування, осмислення дійсного змісту норм права з метою сприяння їх практичній реалізації, а також результат такої діяльності, що переважно виражається в інтерпретаційно-правовому акті [5, с. 419-420].

П. Рабінович зміст категорії, що розглядається нами, розкриває у такий спосіб: тлумачення норм права – це діяльність щодо з'ясування або роз'яснення (інтерпретації) змісту норми з метою правильного її застосування і реалізації [8, с. 143].

А. Венгеров досліджуване нами поняття визначає як діяльність державних органів, громадських організацій, посадових осіб, громадян із з'ясування та роз'яснення смислу і змісту правових норм [10, с. 521].

Юридичне тлумачення (інтерпретація), – вважає С. Алексєєв, – це діяльність із встановлення змісту правового акта для його практичної реалізації [1, с. 290]. У більш пізньому виданні вченого вказана загальнотеоретична категорія інтерпретується ним як «діяльність із розкриття змісту закону, юридичних норм» [2, с. 128].

Уникаючи дискусії з приводу позитивів та недоліків наведених вище дефініцій досліджуваної нами категорії, лише зауважимо, що всі ці визначення сформульовані науковцями з урахуванням гносеологічного аспекту тлумачення норм права, свідченням чого є вживані вченими такі словосполучення як складова цих визначень: «інтелектуально-вольова діяльність суб'єктів, яка ... спрямована на з'ясування та роз'яснення волі законодавця», «діяльність, спрямована на з'ясування, осмислення дійсного змісту норм права», «діяльність щодо з'ясування або роз'яснення (інтерпретації) змісту норми», «діяльність ... із з'ясування та роз'яснення смислу і змісту правових норм», «діяльність із розкриття змісту закону, юридичних норм».

З цього приводу С. Алексєєв слушно зауважив, що «юридичне тлумачення – це, виражаючись мовою філософії, один із видів пізнання, тобто складного процесу розумової діяльності, в результаті якого відбувається перехід від незнання до знання, відтворюється дійсність, істинна картина об'єктивного світу» [2, с. 129].

Особливість тлумачення як процесу пізнання, на думку О. Черданцева, визначається особливостями об'єкта пізнання (норм права). Норми права не належать до будь-яких матеріальних, речових об'єктів. Ці об'єкти ідеальні, об'єкти-думки, вміщені в матеріальну мовну оболонку. Зміст норм права не піддається безпосередньому сприйняттю за допомогою органів чуття. Норми права не можна, наприклад, побачити; видимі лише знаки відповідної мови, що нічого не скажуть суб'єктові, котрий не обізнаний із цією мовою. Лише мислення (опосередковане пізнання, що оперує поняттями, судженнями, умовиводами) може осягти смисл норми права [7, с. 324-325].

Опосередковане пізнання, що дозволяє проникнути, заглибитись у зміст норм права, з'ясувати їх смисл, цілком обґрунтовано вважає автор, здійсню-

ється через знання про зовнішні форми життя, зв'язки та опосередкування норм права. По-перше, до таких форм і зв'язків належить перш за все мовна форма. По-друге, норми права складають частину правової системи, кожна правова норма виявляється у зв'язках із іншими нормами. Ці зв'язки впливають на зміст тлумачення норм права та знання, такі зв'язки повинні враховуватися у процесі тлумачення. По-третє, норми права мають свою генезу (походження), знання про яку також використовуються при тлумаченні. По-четверте, норми права реалізуються у діях, поведінці суб'єктів, які перебувають у певній соціальній атмосфері. На поведінку цих суб'єктів впливають багато соціальних факторів (політика, правосвідомість, мораль і т. ін.). У процесі регулювання суспільних відносин норми права взаємодіють з іншими факторами. І знання про такі зв'язки використовуються при тлумаченні [7, с. 325].

Таким чином, робить висновок учений, у процесі тлумачення смисл норм права досягається за допомогою знання мови, якою вони сформульовані, знань про системні зв'язки норм права, знань про їх походження та функціонування. Цим видам знань (засобам тлумачення) відповідають способи тлумачення: мовний, систематичний, історичний та функціональний. Окрім того, у процесі тлумачення використовується змістовний матеріал самих норм права; оперування цим матеріалом за допомогою логічних прийомів дозволяє досягнути, розгорнути зміст норм права. Ці прийоми охоплюються логічним способом тлумачення, за якого інтерпретатор не звертається до інших, зовнішніх засобів тлумачення [7, с. 325].

Акцентуючи увагу на використанні в пізнавальному процесі мовного, системного, історичного та функціонального способів з'ясування смислу та змісту норм права, О. Черданцев фактично торкається надзвичайно важливого аспекту досліджуваного нами явища правової дійсності, а саме методології права, що органічно поєднана з теорією тлумачення норм права.

На підтвердження зазначеного умовиводу наведемо деякі висловлювання С. Марєєва. На думку вченого, зовні протистоять одне одному не метод і теоретична система, а метод (або система методів) та деякі предмети, що лише підлягають дослідженню. Більше того, сам метод лише зовні протистоїть предмету, оскільки внутрішній зміст предмета має свою власну об'єктивну іманентну логіку, згідно з якою і здійснюється його пізнання. Через те й виявляється, що метод органічно зливається з самою теорією предмета, скидається теорією та занурюється в неї. Втілюючись у скинутому вигляді в теорії, занурившись у неї, метод перетворює цю теорію в підвалину для подальшого руху пізнання, у спосіб вирішення нових теоретичних і практичних завдань [6, с. 39-40].

Цей аспект тлумачення норм права врахований у дефініціях понять «офіційне тлумачення Конституції і законів України» та «тлумачення Основного Закону України Конституційним Судом», що були сформульовані, відповідно, фахівцями в галузі конституційного права Ю.Тодикою та М.Тесленко в межах своїх монографічних досліджень.

Офіційне тлумачення Конституції і законів України, вважає Ю.Тодика,

– це діяльність Конституційного Суду в межах законодавчо встановлених процедур із *допомогою апробованих наукою і практикою прийомів і способів* по подоланню невизначеності розуміння Конституції і законів України у формі нормативної або казуальної інтерпретації з метою забезпечення конституційної законності та конституційного правопорядку [12, с. 382].

На думку М. Тесленко, тлумачення Основного Закону України Конституційним Судом полягає у подоланні (в межах законодавчо встановлених законом процедур і *на основі використання всіх відомих науці прийомів і способів*) неоднозначності у розумінні самої Конституції або співвідносних із нею правових норм, пов'язаному із з'ясуванням або роз'ясненням, офіційною інтерпретацією, з метою забезпечення верховенства Основного Закону та підтримання належного конституційного правопорядку [11, с. 141].

У наведених визначеннях Ю. Тодика та М. Тесленко конкретизують того суб'єкта конституційно-правових відносин, який Основним Законом держави уповноважений здійснювати офіційне тлумачення Конституції України та Законів України (ст.ст. 147, 150). А звідси ще один важливий аспект тлумачення норм права, що стосується фактичного та юридичного змісту конституційно-правових відносин, які мають управлінський характер. З погляду теорії правовідносин тлумачення норм права необхідно розглядати як реальні (фактичні) дії уповноваженої сторони управлінських правовідносин в особі компетентних державних органів із реалізації належних їм державно-владних повноважень щодо офіційного тлумачення норм об'єктивного права.

Як вагомий контраргумент з приводу врахування цього аспекту тлумачення норм права можна вважати судження, суть якого зводиться до того, що інтелектуальна діяльність різних суб'єктів права не може бути об'єктом зовнішнього контролю, а отже, виходить за межі предмета правового регулювання. Ми поділяємо цю тезу та визнаємо той факт, що розумова діяльність із встановлення точного змісту норм права не може здійснюватися в межах правовідносин, однак процес встановлення та об'єктивації її результатів не лише може, але й регламентується нормами права. Наочним підтвердженням цього є низка нормативно-правових актів, які слугують правовою основою діяльності Конституційного Суду України.

Результат офіційного тлумачення норм права об'єктивується зовні у відповідному інтерпретаційно-правовому акті, що з погляду теорії юридичних фактів є різновидом правового (юридичного) акта, який породжує передбачені законом юридичні наслідки, а саме: виникнення, зміну чи припинення правовідносин різної галузевої приналежності. В науковій і навчальній юридичній літературі звертається увага на таку важливу особливість інтерпретаційно-правового акта як неможливість його самостійного існування, а отже, його дії разом із тією формою об'єктивного права, норми якої тлумачаться. А звідси надзвичайно важливий в прикладному аспекті принцип, за яким акт офіційного тлумачення норм права повністю поділяє долю нормативно-правового акта, норми якого роз'яснюються. Згаданий принцип припускає як пряму, так і зворотну дію інтерпретаційно-правового акта, а отже, може слу-

гувати підставою для перегляду раніше ухвалених юрисдикційними органами рішень.

На праксіологічному аспекті тлумачення норм права, що до того ж поєднаний із його аксіологічною складовою, наголошують багато вчених, які досліджували проблеми тлумачення норм права.

З цього приводу М. Тесленко слушно зауважила, що тлумачення є одним із найважливіших елементів, а точніше, умовою успішної правотворчої, і особливо правозастосовної діяльності [11, с. 143].

Мав рацію і відомий російський юрист М. Гредескул, який образно зауважив, що «тлумачення співвідносне з темрявою або неясністю законів: воно починається там, де починається темрява, і зростає в складності з огляду на міру посилення останньої» [4, с. 158]. Логічним продовженням цього судження вченого, на нашу думку, мала б стати теза, суть якої полягає в тому, що результат тлумачення співвідносний із просвітленням, ясністю, зрозумілістю законів.

Поділяє цю думку і А. Черданцев, який наголосив, що тлумачення як певний пізнавальний процес, процес надання певного значення мовним виразам законів та інших нормативних актів має місце на всіх стадіях правового регулювання: у процесі правотворчості, систематизації права, при різних формах його реалізації. Найбільше значення тлумачення має у правозастосовних процесах [7, с. 324].

В аспекті взаємозв'язку з процесом правового регулювання тлумачення норм права необхідно розглядати як його основну стадію (йдеться про тлумачення-з'ясування норм права) або ж як факультативну стадію, потреба в якій виникає в усіх або конкретних випадках реалізації норм права, залежно від того, який погляд з приводу необхідності тлумачення норм права поділяє інтерпретатор (йдеться про тлумачення-роз'яснення норм права).

У питанні щодо необхідності тлумачення норм права ми поділяємо думку тих науковців, які стверджують, що його необхідно здійснювати завжди (принаймні, це стосується тлумачення-з'ясування норм права), особливо у процесі правозастосовної діяльності, адже неможливо правильно реалізувати припис правової норми, не зрозумівши її дійсного змісту.

Зважаючи на системний характер тлумачення норм права, в контексті питання, що розглядається нами, не можна залишити поза увагою і такий важливий аспект досліджуваного нами правового феномена, як його зв'язок із функціями держави (тлумачення норм права, як однорідний з огляду на суттєві ознаки вид діяльності державних органів, вважається однією з правових форм здійснення функцій держави). Однак цей аспект тлумачення враховує пізнавальну діяльність із з'ясування та роз'яснення волі суб'єкта правотворчості, матеріалізованої у нормах права, лише обмеженого кола суб'єктів, а саме тих, які на вчинення інтерпретаційної діяльності уповноважені законом. Йдеться про офіційне тлумачення норм права та суб'єктів, які його здійснюють.

Аналіз поглядів науковців щодо розуміння досліджуваного нами поняття дає підстави для висновку про те, що тлумачення норм права є складним

багатогранним явищем правової дійсності, а тому комплексне уявлення про означений феномен може бути отримано лише в результаті його багатоаспектного розгляду:

- у гносеологічному плані тлумачення норм права являє собою кризний пізнавальний процес з'ясування та роз'яснення волі законодавця, що завершується зовнішньою об'єктивацією результатів інтелектуальної діяльності інтерпретатора;

- з погляду методології права тлумачення норм права необхідно розглядати як сукупність методів, які використовує суб'єкт права для встановлення смислу та змісту норм права, а саме: логічний, системний, історичний, функціональний. Такий інструментарій є суто теоретичним, а отже, науковим, а сучасна методологія права визнає його однією зі своїх складових;

- в аспекті теорії правовідносин тлумачення норм права необхідно розглядати як реальні дії уповноваженої сторони управлінських правовідносин із реалізації належних їм державно-владних повноважень щодо офіційного тлумачення норм об'єктивного права;

- з погляду теорії юридичних фактів об'єктивованій у інтерпретаційно-правовому акті результат тлумачення норм права є юридичним актом, що слугує фактичною підставою для виникнення, зміни чи припинення правовідносин;

- в аспекті взаємозв'язку із процесом правового регулювання тлумачення норм права необхідно розглядати як його основну стадію (йдеться про тлумачення-з'ясування норм права) або ж як факультативну стадію, потреба в якій виникає в усіх або конкретних випадках реалізації норм права, залежно від того, який погляд з приводу необхідності тлумачення норм права поділяє інтерпретатор (йдеться про тлумачення-роз'яснення норм права);

- з погляду взаємозв'язку із функціями держави тлумачення норм права є правовою формою здійснення функцій держави, тобто однорідним за своїми суттєвими ознаками видом діяльності державних органів, який пов'язаний із ухваленням правового акта, що в теорії права отримав назву інтерпретаційно-правового.

Висновки. Враховуючи наведені вище аспекти досліджуваного нами явища, можна запропонувати таку дефініцію категорії «тлумачення норм права». *Це пізнавальна за змістом діяльність різних з огляду на рівень правосвідомості суб'єктів права, що має вольовий характер, спрямована на з'ясування та роз'яснення волі суб'єкта правотворчості або виявленої й опосередкованої ним волі громадянського суспільства, матеріалізованої у нормах права, та здійснюється шляхом використання спеціально опрацьованих для цього правил і прийомів (способів тлумачення норм права) з метою правильного розуміння та практичної реалізації приписів правових норм.*

Збагачення змісту та звуження обсягу досліджуваної категорії дозволяє сформулювати таке визначення категорії «офіційне тлумачення норм права». *Це пізнавальна за змістом та правова за формою владна організуюча діяльність уповноважених суб'єктів управлінських правовідносин, плин якої відбувається, як правило, у процедурно-процесуальному порядку, що спрямована*

на з'ясування та роз'яснення волі суб'єкта правотворчості або виявленої й опосередкованої ним волі громадянського суспільства, матеріалізованої у нормах права, здійснюється шляхом використання спеціально опрацьованих для цього правил і прийомів (способів тлумачення норм права) та ухвалення правоінтерпретаційного акта, що породжує передбачені законом юридичні наслідки та сприяє утвердженню правопорядку.

Бібліографічні посилання

1. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2-х томах. Т. II / Алексеев С.С. – М., 1982.
2. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / Алексеев С.С. – М., 1999.
3. Власов Ю.Л. Проблемы тлумачення норм права : монографія / Власов Ю.Л. – К., 2001.
4. Гредескул Н.А. К учению об осуществлении права / Гредескул Н.А. – Х., 1900.
5. Загальна теорія держави і права : підручник / М.В. Цвік, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х., 2009.
6. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Керимов Д.А. – 2-е изд. – М., 2001.
7. Общая теория государства и права : акад. курс в 2-х т. / под ред. М.Н. Марченко. – М., 1998. – Том 2. Теория права.
8. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. – 5-те вид., зі змінами. – К., 2001.
9. Сердюк І.А. Термінологічна невизначеність категорії «тлумачення» в аспекті розкриття змісту об'єктивного права / І. А. Сердюк // Науковий вісник ДДУВС : зб. наук. праць. – 2014. – № 1 (69). – С. 40-52.
10. Теория государства и права: учебник / А.Б. Венгеров. – 4-е изд., стер. – М., 2007.
11. Тесленко М.В. Судебный конституционный контроль в Украине : монография / вступ. ст. В.Ф. Погорилко. – К., 2001.
12. Тодика Ю.М. Тлумачення Конституції і законів України: теорія та практика : монографія / Тодика Ю.М. – Х., 2001.

Сердюк І. А. Методологический анализ интерпретаций понятия «толкование норм права». Рассмотрены существующие в современной юридической науке подходы к пониманию понятия «толкование норм права». На основе их анализа сделан вывод о том, что толкование норм права является сложным многоаспектным явлением правовой действительности, в то время как большинство учёных акцентируют своё внимание лишь на его познавательном аспекте. Предложены авторские дефиниции общетеоретических категорий «толкование норм права» и «официальное толкование норм права», которые являются попыткой преодоления одностороннего подхода к пониманию исследуемого явления правовой действительности.

Ключевые слова: толкование норм права, интерпретация норм права, юридическое толкование, способы толкования норм права.

Serdyuk I. A. Methodological analysis of interpretation of the notion «legal norms construe». Existing in modern science of jurisprudence approaches to «legal norms construe» notion conception are considered. At the basis of their analysis the author has come to the conclusion that legal norms reading is a complex and multiaspect phenomenon of jural reality, therefore the complex idea of the abovementioned phenomenon can only be obtained as a result of its multiaspect consideration:

- in terms of gnosiology, legal norms interpretation is an open-ended cognitive process of finding out and interpretation of a law maker' will, which comes to end in external objectivation of interpreter's intellectual activities results;

- from the position of methodology of law, legal norms interpretation should be

understood as a body of methods, used by a person of law, to determine legal terms sense and content, namely: logical, systematic, historical, functional. Such tools are academic and therefore scientific and modern methodology of law recognizes it as one of its constituents;

- from the aspect of theory of legal relationships, legal norms interpretation should be viewed as real actions of an authorized party to managerial legal relationships concerning their competent powers as to official interpretation of objective law norms;

- from the point of view of legal facts theory, objectivated in interpretative and legal act the result of legal norms interpretation is a jural act, which constitutes grounds for origin, change or legal relationships severance;

- and from the aspect of correlation with the legal regulation process, legal norms interpretation should be viewed as a fundamental stage (the conversation towards legal norms interpretation and elucidation) or an optional stage, need in which arises in all cases or in specific cases of legal norms realization, depending on the view of legal norms interpretation shared by the interpreter (the matter is interpretation and elucidation of legal norms);

- from the point of view of correlation with the functions of a state, legal norms interpretation is a law manner of state functions exercise, that is uniform, by its essential features, type of state bodies activities, related to a legal act approval, which got the name of interpretive and legal.

Taking into account these aspects of the studied legal reality phenomenon has allowed the author to suggest his personal definitions of the categories «legal norm construe» and «official legal norms construe».

Keywords: *legal norms construe, legal norms interpretation, juridical translation, ways of legal norms construe.*

Надійшла до редакції 16.12.2013

Фоміна С. В.

асистент кафедри

(*Національний юридичний університет*

імені Ярослава Мудрого)

УДК 342.843.5

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАДІЇ ГОЛОСУВАННЯ У КРАЇНАХ АЗІЇ

Розкрито загальні та особливі риси у правовому регулюванні стадії голосування у країнах Азії, основні тенденції розвитку виборчого законодавства в даній сфері. Визначено найбільш суттєві проблеми в організації та проведенні голосування в країнах Азії, а також основні шляхи їх подолання.

Ключові слова: *вибори, виборче право, виборчий процес, стадії виборчого процесу, голосування.*

Постановка проблеми. Поступальний розвиток вітчизняного виборчого законодавства та з'ясування головних світових тенденцій у даній сфері потребує врахування досвіду якомога ширшого кола зарубіжних країн. У даному контексті суттєвий науковий інтерес викликає досвід конституційно-правового регулювання виборчого процесу в тих країнах Азії, котрі, як і Україна, перебувають на стадії демократичного транзиту. Особливої уваги при цьому заслуговує практика конституційно-правового регулювання стадії го-

лосування як центральної й ключової стадії всього виборчого процесу.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У сучасній юридичній літературі є чимало праць, присвячених аналізу виборчого законодавства країн Азії, при цьому достатньо згадати дослідження А. Автономова, В. Батуренка, К. Боришполець, Ю. Веденєва, О. Вешнякова, О. Іванченка, А. Ковлера, Т. Кузнєцової, О. Кутафіна, О. Марцеляка, В. Чиркіна, Н. Шликової та ін. Однак порівняльно-правові дослідження в даній сфері досі стосувалися виборчого законодавства в цілому чи окремих видів виборів, тоді як особливості правового регулювання окремих стадій виборчого процесу, в т.ч. й стадії голосування, здебільшого залишалися поза межами уваги дослідників або відзначалися лише в загальному контексті.

Виклад основного матеріалу. Особливості розвитку країн Азії в електоральному плані зумовлюють неоднорідність правового регулювання виборчого процесу. Одні держави даного регіону (Індія, КНР, Японія) мають вже досить тривалий досвід конституціоналізму та представницької демократії, другі (Йорданія, Катар, Кувейт, Оман) перебувають на етапі демократичного транзиту та розбудови представницьких установ, треті (Бруней, Саудівська Аравія) тільки розпочинають модернізацію свого державного ладу на конституційних засадах. Проте в усіх державах подальший розвиток конституційних засад державності нерозривно пов'язується з механізмами прозорого голосування на засадах загальності, рівності, доступності та врахування національних особливостей (регіональної індивідуальності).

У деяких країнах Азії тенденції впорядкування стадії голосування демонструють досить високий рівень дотримання базових принципів, на рівні з деякими країнами Східної чи Центральної Європи. В окремих випадках система правового регулювання є достатньо деталізована у технічному плані. Прикладом є Японія, Центральна виборча Рада якої забезпечує префектури, міста, селища і села технічними рекомендаціями з питань правового управління процесом проведення виборів, і стадії голосування у тому числі [1, с. 172]. Деталізація правового регулювання виборів у Японії пов'язана з тенденціями запозичення досвіду країн західного світу. Як справедливо зазначає у своєму монографічному дослідженні Д. К. Дебні, виборча система Японії є «динамічною щодо сучасних потреб розвитку суспільства і держави» [2, с. 113]. Проте в цілому для виборчого права країн Азії характерна відсутність детальної регламентації, особливо в процесуально-процедурному плані.

Залучення до участі в голосуванні носіїв активного виборчого права в країнах Азії здійснюється на основі загальних виборчих цензів, відомих переважній більшості країн світу. Основними серед них залишаються ценз громадянства, віковий ценз та ценз дієздатності. Характерною рисою виборчого права країн даного регіону, як і країн Центральної та Північної Америки, є використання цензу внесення до виборчого списку. Варто нагадати, що подібний критерій у країнах Європи не застосовується як виборчий ценз, а являє собою процесуальну особливість проведення процедури голосування. Поширеним явищем для країн Азії є також застосування ознаки судимості за вчи-

нення злочину як дискваліфікаційної ознаки для реалізації активного виборчого права. Детальна характеристика особливостей законодавчого регулювання цих питань буде наведена нижче.

Критерії наділення активним виборчим правом у країнах Азії є досить різними. У більшості випадків віковий ценз встановлюється на рівні 18 років. У законодавстві Тайваню визначено 20-річний віковий ценз.

Доволі часто віковий ценз поєднується із цензом осілості. Так, активне виборче право громадянина Філіппін пов'язується з додатковою умовою проживання на території держави протягом одного року, а в місті або муніципалітеті, в якому він голосуватиме, – принаймні шість місяців, що безпосередньо передують виборам. У законодавстві Тайваню встановлено необхідність безперервного 6-місячного проживання у відповідній провінції [3]. Натомість виборче законодавство КНР цензу осілості не визнає. Відповідно до ст. 3 Закону КНР “Про вибори до Всекитайських зборів народних представників і до місцевих зборів народних представників різних ступенів” право обирати і бути обраними мають всі громадяни Китайської Народної Республіки, які досягли 18 років, незалежно від національності, раси, статі, професії, походження, віросповідання, освітнього рівня, майнового стану та осілості [4].

У правових нормах, що регулюють статус виборців, яскраво продемонстровані особливості правової доктрини окремих країн Азії. Зокрема, це стосується політичних обов'язків громадян перед своєю державою, одним з яких є обов'язок участі у голосуванні при проведенні виборів, тобто імперативний вотум. Прикладом цього є ст. 4 Виборчого кодексу Філіппін, у якій встановлено обов'язок громадян, котрі досягли 18-річного віку, зареєструватись як виборець і проголосувати [5]. Аналогічний підхід відображений у ст. 2 Акта про народне представництво Індії 1951 р., який визначає, що обов'язковою ознакою статусу виборця є внесення імені особи до списку виборців [6].

Суттєвою проблемою країн Азії залишається порушення принципу гендерної рівності. Навіть якщо рівність виборців на стадії голосування закріплено у виборчому законодавстві, реалії організації та проведення стадії голосування демонструють відсутність дієвих механізмів подолання гендерної дискримінації. Особливо це стосується держав Перської затоки, де зберігається практика соціальної дискримінації жінок щодо їх політичних прав, а самі жінки виявляються недостатньо підготовленими до участі у виборах. Проте і в цьому регіоні Азії на зламі тисячоліть почали відбуватися суттєві зрушення, котрі позначились і на гендерній рівності.

Першою країною Аравії, в якій жінки отримали право обирати й бути обраними до парламенту, був Оман (2000 р.) [7, с. 82]. Громадянки Бахрейну в лютому 2001 р. змогли вперше взяти участь у муніципальних виборах, а в жовтні 2002 р. – у парламентських. Починаючи з 2005 р. виборчі права одержали громадянки Кувейту [8, с. 81]. В ОАЕ за результатами виборів 2006 р. до Федеральних народних зборів було обрано одну жінку і ще вісім призначено декретом глави держави [9, с. 271]. Тому фактично єдиною країною Арабського Сходу, де й досі не визнаються виборчі права жінок, залишається

Саудівська Аравія. Проблема гендерної рівності в цій країні значною мірою зумовлена тим, що, як слушно відзначає професор політичної соціології Американського університету в Каїрі Саад Еддін Ібрагім, Саудівська Аравія – це країна, «в якій як правителі, так і ті, ким керують, рівною мірою є архіконсервативними, слідуючи пуританській доктрині ваххабітського ісламу протягом двох останніх століть» [10].

Країни Азії застосовують різні системи управління виборчим процесом; зустрічається як урядовий, так і позаурядовий спосіб організації стадії голосування. Досить значного поширення набула практика залучення до організації виборчого процесу органів міністерства внутрішніх справ чи місцевих органів державної влади. Водночас у багатьох країнах Азії спостерігається прагнення забезпечити аполітичність та неупередженість представників виборчих органів.

Система управління стадією голосування є унікальною для кожної країни обраного регіону. Наприклад, у законодавстві Філіппін встановлено посаду виборчого інспектора. Кожен виборчий інспектор складає присягу та забезпечує організацію виборчої процедури у день голосування відповідно до вимог, встановлених законодавством. Рада виборчих інспекторів складається з інспекторів, які окрім професійних мають «хороші моральні» якості (ст. 166 Виборчого кодексу Філіппін) [5].

Окремі дослідники виборчих систем країн Азії стверджують, що політичне становлення держави як суверенного та демократичного утворення часто супроводжується необхідністю часткового відхилення від загальноприйнятих принципів організації та проведення стадії голосування. Зокрема, як зауважує дослідник права В'єтнаму Ву Хонг Ань, практика проведення виборів у цій країні у період еволюції політичної системи зумовлювала необхідність широкого залучення органів державної влади до організації виборчого процесу і стадії голосування зокрема. Державні службовці включалися до складу органу управління виборами, що створювало умови реальності їх діяльності та легітимності результату [11].

Особливості політичного устрою та правової доктрини КНР зумовлюють специфіку суб'єктного складу органів управління виборами. Ці повноваження здійснює постійний комітет Всекитайських зборів народних представників. Нижніми ланками організації стадії голосування є виборчі комісії.

Доволі специфічною є система управління виборчим процесом в Іраку. Стадія голосування в цій країні забезпечується шляхом утворення центрів для голосування. Центр для голосування – це безпосереднє приміщення, де виборці здійснюють волевиявлення. Управління кожним центром здійснюється одноособово координатором (управляючим) окружної виборчої комісії з використанням трудових ресурсів, призначених для роботи у пункті для голосування. У законодавстві Іраку поряд з поняттям “центр голосування” вирізняють також “пункт голосування” – безпосереднє приміщення, де працюють працівники, які забезпечують проведення процедури голосування і здійснюють підрахунок голосів [12, с. 279].

Проведення стадії голосування у країнах Азії здійснюється у різні місяці, дні тижня та астрономічні години. У багатьох випадках це пов'язано з особливостями суспільного ладу. Зокрема, згідно зі ст. 13, 21, 29 Виборчого кодексу Філіппін чергові вибори Президента і віце-президента, провінційних, міських і муніципальних чиновників Філіппін проводяться в перший понеділок травня, а чергові вибори членів парламенту – у другий понеділок травня. Окремо слід відзначити доволі стислі строки голосування на Філіппінах: воно починається о 7:00 і закінчується о 15:00, тобто триває всього 8 годин. Особливістю виборчого законодавства Філіппін є також положення про те, що час голосування може бути подовжено за наявності в радіусі 30 метрів біля виборчої дільниці виборців, які ще не здійснили волевиявлення [5].

Специфікою конституційно-правового регулювання стадії голосування в Індії є відсутність чітко визначених годин проведення цієї процедури. Виборче законодавство цієї країни встановлює лише загальну тривалість голосування, яке має бути проведено протягом одного дня і не може тривати менше восьми годин. Встановлення астрономічних меж голосування здійснюється рішенням виборчої комісії [12, с. 88]. В Іраку процедура голосування в центрі голосування починається о 7:00 і закінчується о 17:00 в один день [12, с. 280].

Як і в законодавстві окремих країн світу, в Індії аналогічно може мати місце призупинення процедури голосування у зв'язку з масовими заворушеннями, проявами відкритого насильства на якійсь виборчій дільниці або у зв'язку зі стихійним лихом. При цьому Виборча комісія Індії повинна призначити дату і час проведення голосування за погодженням [6].

Процедура голосування в країнах Азії здійснюється з дотриманням загальновідомих принципів виборчого права. В окремих країнах даного регіону значну увагу приділяють демонструванню громадськості готовності до проведення прозорої процедури голосування. Так, за законодавством Філіппін виборчі інспектори мають продемонструвати присутнім готовність списків для голосування, запечатані виборчі бюлетені та опломбовані чи закриті скрині для бюлетенів.

Голосування у країнах Азії проводиться на виборчих дільницях або в центрах для голосування. При проведенні виборів у Тайвані допускається голосування за місцем роботи, якщо воно знаходиться у тому самому виборчому окрузі. Особи, які беруть участь в організації виборів, також мають право голосувати за місцем перебування. Згідно зі ст. 53 Закону Тайваню про вибори президента і віце-президента виборчі дільниці мають бути встановлені в урядових установах (інституціях), школах, громадських місцях або в інших відповідних місцях залежно від розподілу виборців [3].

Працівники виборчих дільниць можуть голосувати на виборчій дільниці за місцем проживання або за місцем роботи. Тим не менш, вони можуть голосувати на виборчій дільниці за місцем роботи тільки в тому разі, якщо місце проживання і місце роботи знаходяться в одному і тому ж муніципалітеті або районі (місті). Крім того, якщо голосування проводиться в той же день як для обрання не тільки президента й віце-президента, але й інших посадових

осіб, місце проживання і місце роботи виборця мають бути в межах того виборчого округу, де виборець здійснює виборче право на виборах інших посадових осіб.

Серйозна увага у країнах Азії, як і в країнах європейського регіону, приділяється безпеці на виборчій дільниці. Так, Виборчий кодекс Філіппін у ст. 192 встановлює заборону перебування на виборчій дільниці військових та поліцейських. При цьому закон дозволяє голові ради виборчих інспекторів у разі необхідності запросити поліцейського або будь-якого охоронця для їхнього захисту або для захисту виборчих документів. Ця особа має перебувати в радіусі 30 метрів біля виборчої дільниці. Закон встановлює також сувору заборону поліцейським офіцерам вести будь-які розмови з будь-яким виборцем, заважати чи перешкоджати будь-кому з них у вільному доступі до виборчої дільниці [5]. В Іраку за законом будь-яка особа, що входить в пункт голосування, має піддаватися обшуку. Виборцям заборонено вносити у приміщення ящики чи будь-яку іншу ємність.

Привертає увагу практика окремих країн Азії з питань ідентифікації особи виборця на виборчій дільниці. Так, ст. 194 Виборчого кодексу Філіппін встановлює, що виборчий інспектор може вимагати посвідчення особи у виборця, якщо не впевнений в особі останнього. У разі відсутності документів інспектор може ідентифікувати особу за заявою (з фотографією) про реєстрацію як виборця. У такому випадку голова ради має голосно назвати ім'я виборця та вказати на нього. Якщо заперечень щодо особи виборця не надійшло, виборець отримує бюлетень для голосування [5]. Натомість у ст. 14 виборчого закону Тайваню встановлено, що при проведенні виборів президента та віце-президента для ідентифікації виборця необхідно представити посвідчення особи (виборчу картку), підписати список виборців та залишити відбитки пальців [3].

В Індії, Іраку та деяких інших країнах Азії при ідентифікації виборця використовують процедуру нанесення чорнилом позначки на палець виборця з метою недопущення багаторазового голосування. Це зумовлено відсутністю належної системи посвідчення особи виборця та механізму ведення списків виборців. Для окремих країн це є практично єдиним способом забезпечити рівність голосів виборців. Маркування пальців чорнилом відповідно до норм закону хоч і є важливою гарантією захисту від багаторазового голосування, однак є малоефективним, коли організатори виборів недбало ставляться до цього.

Важливим завданням організаторів виборів є забезпечення принципу таємності голосування. У зв'язку із цим законодавство багатьох країн Азії встановлює різні механізми запобігання розголошенню змісту волевиявлення. Зокрема, у законодавстві Філіппін передбачено заборону заносити до кабінки для голосування копіювальний папір чи будь-які інші предмети, що можуть впливати на розголошення виборчої таємниці. Визнання необхідності проведення таємного голосування визнається й у Тайвані [3].

Окремим питанням стадії голосування є забезпечення прав осіб, які мають фізичні вади. Ст. 196 Виборчого кодексу Філіппін визначає, що виборці,

які не вміють писати, та виборці-інваліди користуються тими самими бюлетенями, що й інші виборці [5]. При цьому дозволяється користуватися допомогою близьких чи рідних до четвертого ступеня спорідненості. Можна скористатися й допомогою виборчого інспектора, але за присутності двох представників різних політичних партій. До того ж виборчий інспектор не може надавати таку допомогу виборцям більш як тричі. Особа, яка надає допомогу, повинна скласти присягу про нерозголошення виборчої таємниці; порушення цього правила є злочином. Законодавство Філіппін також встановлює порядок примусового виклику виборця для голосування з метою усунення суперечностей ідентифікації виборця.

Подібні механізми мають місце й у законодавстві Тайваню. Якщо виборець не може голосувати сам у зв'язку з інвалідністю, він може звернутися до іншого виборця з проханням про допомогу голосувати від його імені відповідно до його волі. За відсутності родичів адміністратор чи керівник може надавати допомогу або здійснити голосування від його імені за його волею [3].

У Китаї, якщо виборець унаслідок неписьменності або інвалідності не в змозі заповнити виборчий бюлетень, він може уповноважити іншу особу, яка користується довірою виборця, для заповнення бюлетеня замість нього. Такий порядок визначає ст. 38 Закону КНР «Про вибори до Всекитайських зборів народних представників і до місцевих зборів народних представників різних ступенів» [4].

Загальний порядок здійснення голосування у більшості країн Азії нічим не відрізняється від аналогічного порядку в Європі. Особливу увагу привертає процедура, визначена у ст. 198 Виборчого кодексу Філіппін. Згідно з її положеннями виборець отримує виборчий бюлетень разом з відривним корінцем. Після цього він заповнює його та складає таким чином, щоб зміст його волевиявлення був неочевидним. Заповнений виборчий бюлетень передається виборчому інспектору, який звіряє номер виборчого бюлетеня з номером, зазначеним у книзі виборців, і після цього відділяє корінець виборчого бюлетеня і самостійно поміщає його до виборчої скриньки. При цьому на нігті вказівного пальця правої руки виборця робиться помітка синьою фарбою з нітрату срібла [5].

В Японії вагомою особливістю процедури голосування є необхідність виборця власною рукою вписати ім'я кандидата в бюлетень. З точки зору Т. О. Кузнецової, спосіб голосування власноручним вписуванням назви політичної партії чи імені кандидата в бюлетень створює потенційну можливість порушення принципу таємного голосування [13, с. 12], оскільки дає змогу ідентифікації виборця за зразками почерку. На місцевому рівні можливе використання бюлетенів з уже надрукованими іменами кандидатів. При цьому навіть незначна помилка в написанні прізвища кандидата або просто неясний почерк можуть бути достатньою підставою для визнання виборчого бюлетеня недійсним. Неписьменні або особи, що страждають на фізичні вади, можуть вдатися до допомоги довіреної особи (голосування за дорученням) [14].

У 1989 р. в Акт про народне представництво Індії було внесено зміни,

які запровадили використання електронних апаратів для голосування на виборчих дільницях. Апарат для голосування являє собою пристрій, що складається з двох блоків. Перший блок – це блок для голосування, що є аналогом бюлетеня, на якому перераховані всі кандидати, що беруть участь у виборах, і їхні символи, а другий блок – це блок управління, за допомогою якого і здійснюється голосування [6, с. 92]. Дослідники виборчої системи Індії зазначають, що законодавство і практика проведення виборів у цілому відповідають міжнародним демократичним стандартам. Запроваджені способи голосування забезпечують участь у виборах найширшого кола потенційних виборців (включаючи неписьменних виборців), надають чіткі алгоритми дій для виборців і для тих посадових осіб, які беруть участь в організації та проведенні виборів [15, с. 5].

Слід звернути увагу також і на процесуальні аспекти форм голосування в країнах Азії. Так, в Індії має місце застосування вибіркового підходу до визначення форм голосування. Зокрема, Акт про народне представництво Індії 1951 р. у ст. 60 визначає порядок голосування окремих категорій осіб. При цьому право голосувати засобами поштового зв'язку мають: військовослужбовці Збройних Сил; працівники військової поліції штату; посадові особи уряду, що здійснюють свої повноваження поза межами держави; дружини державних службовців [6].

Процедура голосування поштою являє собою механізм, обов'язковою умовою використання якого є подання заяви виборця про своє бажання голосувати поштою. Не пізніше як за 15 днів до проведення голосування така особа має подати уповноваженому з виборів заяву про свій намір голосувати поштою. Після цього виборцю надсилаються: 1) виборчий бюлетень; 2) повідомлення; 3) конверт; 4) великий конверт із зазначенням адреси уповноваженого з виборів; 5) інструкція щодо заповнення бюлетеня для виборця [12, с. 90-91].

У КНР організація голосування здійснюється з дотриманням принципу особистого голосування. Поруч із цим ст. 40 Закону КНР “Про вибори до Всекитайських зборів народних представників і до місцевих зборів народних представників різних ступенів” передбачена можливість голосування за письмовим дорученням. Підставою для застосування цього права є від'їзд виборця під час проведення виборів. Такий виборець має право уповноважити проголосувати замість себе іншого виборця. Кожен виборець може мати доручення для голосування не більше ніж від 3 осіб; крім того, даний виборець зобов'язаний проголосувати згідно з волевиявленням поручителів [4]. Такий підхід до голосування за дорученням принципово відрізняється від європейського необхідністю зазначати у письмовому дорученні зміст власного волевиявлення, що можна розцінити тільки як порушення принципу таємності голосування.

У Китаї має місце і практика голосування за місцем перебування виборця. Згідно зі ст. 36 Закону КНР “Про вибори до Всекитайських зборів народних представників і до місцевих зборів народних представників різних ступенів” для виборців, які не можуть пересуватися через хворобу або проживають у віддалених районах з недостатньо розвинутою транспортною

інфраструктурою, допускається обладнання переносних урн для голосування.

Висновки. Азія є достатньо різноманітним та об'ємним у політичному плані регіоном. Правові основи організації та проведення виборів у країнах Азії являють собою систему конституційних норм та норм парламентських актів (законів). Виборче законодавство країн даного регіону не є надмірно деталізованим. При цьому спостерігається тенденція до визнання й запровадження принципів демократичного голосування, однак функціонування окремих механізмів та практика проведення голосування свідчить про зворотне. У цілому в тих країнах Азії, законодавство і практика яких була розглянута, визначають лише засади участі громадян у голосуванні. При цьому мають місце випадки застосування фактичної соціальної дискримінації жінок.

Загальноприйнятим та найбільш поширеним способом голосування у країнах Азії є використання паперових виборчих бюлетенів. Виняток становить практика використання виборчих машин для здійснення волевиявлення. Форми доступу громадян до процедури голосування в країнах Азії є вужчими, ніж у країнах Східної та Західної Європи. Однак у законодавстві країн даного регіону простежується бажання влади провести стадію голосування на принципах загальності та доступності. Найпоширенішою формою голосування є волевиявлення за місцем перебування виборця. В окремих країнах використовується дострокове голосування, голосування у мобільних пунктах та голосування за дорученням. При цьому не можна не звернути увагу, що сама процедура волевиявлення характеризується наявністю механізму використання фарби для нанесення її на тіло виборця з метою запобігання випадкам повторного голосування.

Проблема правового регулювання стадії голосування у країнах Азії, як зазначалося вище, є доволі об'ємною. Тому дослідження, здійснене у цій статті, лише частково заповнює прогалини в науці порівняльного конституційного права. З'ясування особливостей конституційно-правового регулювання стадії голосування в окремих країнах досліджуваного регіону, а також ступеня відповідності виборчого законодавства країн Азії міжнародно-правовим стандартам є пріоритетними напрямками наукових розвідок у даній сфері.

Бібліографічні посилання

1. *Kuroda K.* Japan: Mixed Model Electoral Management for a Mixed Parallel Electoral System / K. Kuroda, M. Shimizu. – Japan, 2004.
2. *Dabney D. K.* Electioneering in Japan in an Era of Institutional Change: Case-Studies of Campaign Behavior in Urban, Suburban and Rural Election Districts : a dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (Political Science) / D. K. Dabney. – Michigan, 2009. – 147 с.
3. Presidential and Vice Presidential Election and Recall Act : 2009.05.27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.taiwanelections.org/2011/11/Presidential-and-Vice-Presidential-Election-and-Recall-Law-2006.pdf>.
4. Закон КНР «О выборах во Всекитайское собрание народных представителей и в местные собрания народных представителей различных степеней» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://chinalawinfo.ru/constitutional_law/law_npc_elections-2/law_npc_elections_ch1.
5. Omnibus Election Code of the Philippines [Електронний ресурс]. –Режим доступу :

<http://www.chanrobles.com/electioncodeofthephilippines.htm>.

6. The Representation of the People Act, 1951 № XLIII of 1951 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://theindianlawyer.in/statutesnbareacts/acts/r33.html>.

7. Сапронова М. А. Арабський Восток: власть и конституції / М. А. Сапронова. – М. : РОССПЭН, 2001. – 216 с.

8. Гришко Л. М. Державний лад монархій Арабського Сходу в умовах модернізації : дис. ... канд. юрид. наук / Гришко Лілія Миколаївна. – Х. : ХНУВС, 2013. – 240 с.

9. Мартынова М. Ю. Основы конституционного (государственного) права стран-членов ОПЕК : учебное пособие / М. Ю. Мартынова. – М. : МГИМО, 2008. – 332 с.

10. Саад Эддин Ибрагим. Первый демократический шаг Саудовской Аравии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://project-syndicate.org/print_commentary/ibrahim3/Russian.

11. Ву Хонг Ань. Эволюция избирательной системы Вьетнама : дисс. ... канд. юрид. наук / Ву Хонг Ань. – М., 1994. – 173 с.

12. Современные избирательные системы. – Вып. 5: Индия, Ирак, Уругвай, ЮАР / науч. ред. А. В. Иванченко, В. И. Лафитский. – М. : РЦОИТ, 2010. – 496 с.

13. Кузнецова Т. О. Избирательная система Японии : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Т. О. Кузнецова. – М., 2011. – 22 с.

14. Избирательная система Японии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://cikrf.ru/banners/vibor/japan_sys.html.

15. Шлыкова Н. Б. Избирательная система Индии : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Н. Б. Шлыкова. – М., 2012. – 24 с.

16. Electoral Act. No 73 of 1998 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.saflii.org/za/legis/num_act/ea1998103.pdf.

Фоміна С. В. Особенности конституционно-правового регулирования стадии голосования в странах Азии. Раскрываются общие и особенные черты в правовом регулировании стадии голосования в странах Азии, обозначаются основные тенденции развития избирательного законодательства в данной сфере. Определяются наиболее существенные проблемы в организации и проведении голосования в странах Азии, а также основные пути их преодоления.

Ключевые слова: выборы, избирательное право, избирательный процесс, стадии избирательного процесса, голосование.

Fomina S. V. Features of constitutional-legal regulation of votinf stage in Asian countries. General and specific features of the legal regulation of the voting stage in the countries of Asia have been expanded, the main trends in the electoral legislation development in this area are indicated. The most significant problems in the organization and conduct of voting in the countries of Asia are identifies, as well as the main ways of overcoming them. The non-detail of the legal regulation stage of voting in the countries of Asia, as well as inherent in the electoral laws of the countries in the region conservatism in the regulation of forms and methods of implementation of active suffrage are marked.

The author has indicated that a characteristic feature of the electoral legislation of the Asian countries on the voting stage is використання паперових виборчих бюлетенів. Виняток становить практика використання виборчих машин для здійснення волевиявлення. Форми доступу громадян до процедури голосування в країнах Азії є вужчими, ніж у країнах Східної та Західної Європи. Однак у законодавстві країн даного регіону простежується бажання влади провести стадію голосування на принципах загальності та доступності. Найпоширенішою формою голосування є волевиявлення за місцем перебування виборця. В окремих країнах використовується дострокове голосування, голосування у мобільних пунктах та голосування за дорученням, а також the procedure of applying the paint to the voter's hands to prevent cases of multiple voting.

Keywords: elections, the right to vote, the electoral process, stage of the electoral process, vote.

Надійшла до редакції 25.09.2014

ПИТАННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА

Грибан В. Г.

доктор біологічних наук, професор,
заслужений працівник народної освіти України

Байрачна В. В.

магістр права

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ ЯК ОСНОВА ЇЇ БЕЗПЕКИ ТА ВИСОКОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ

Проаналізовано стан охорони праці в Україні та інших економічно розвинутих країнах, особливості нормативно-правового забезпечення щодо вирішення цієї проблеми. Зроблено висновок, що на сьогодні основними завданнями, які постають перед державою та суспільством, є перш за все плідна співпраця держави, роботодавців та представників працюючої людини у вирішенні проблем у сфері реалізації прав людини на труд, на здорові й нешкідливі умови праці, на достойну оплату праці.

Ключові слова: охорона праці, професійні захворювання, нещасні випадки, травматизм, запобігання.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми полягає в тому, що на сьогодні за умов ринкових відносин зростає значення діяльності держави із захисту людини у процесі праці. Особливої актуальності набуває соціальна значущість створення такої правової бази, яка забезпечувала б економічну зацікавленість роботодавців у створенні безпечних умов праці на своїх підприємствах.

Метою даної роботи є аналіз стану охорони праці в Україні та інших країнах світу.

Об'єктом даної роботи є відносини, які виникали між відповідними суб'єктами з приводу охорони праці в Україні та інших країнах світу.

Предметом даної роботи є комплекс наукових статей, у яких розглянуто зазначену проблематику, а також чинні нормативно-правові акти, які стосуються теми даної роботи.

Методологічну основу даного дослідження складають загальнонаукові методи аналізу та синтезу.

Для того щоб повністю розкрити тему даної роботи, потрібно було виконати ряд завдань, а саме:

- дослідити стан охорони праці в Україні;
- розглянути стан охорони праці в зарубіжних країнах;
- проаналізувати нормативно-правові акти України та інших країн у сфері охорони праці.

Теоретичну основу даної роботи складають наукові дослідження таких вчених як О. Мірошніченко [4], В. Хара [5], О. Гаврилець [6], Т. Кисільова [7], Ю.О. Саранкіна [8] та ін.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [11], кожна людина має право на отримання можливості заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується, право на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи винагороду, умови праці, що відповідають вимогам безпеки та санітарії. Наша держава на конституційному рівні закріпила зазначені права, гарантувала їх реалізацію. Але на сьогодні ситуація щодо дотримання і можливості реалізації трудових прав в Україні наблизилася до критичної межі. На сучасному етапі, особливо в період панування економічної кризи, яка торкнулася всіх сфер життєдіяльності нашої країни та суспільства, спостерігається тенденція зростання рівня безробіття, суттєві порушення трудових прав, у тому числі прав на здорові, безпечні та нешкідливі умови праці на підприємствах усіх форм власності та видів діяльності [8].

Закріпивши в статтях 27 та 43 Конституції України [1] соціальну спрямованість розвитку держави, Україна відносить право на життя і здоров'я до числа основних, невід'ємних прав особи, гарантуючи також громадянам право на належні, безпечні й здорові умови праці. Ці положення відповідають нормам Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, який ратифіковано Україною, ст. 7 якого визначено обов'язок держав, що беруть участь у ньому, визнавати право кожного на справедливі й сприятливі умови праці, під якими розуміються, зокрема, умови роботи, що відповідають вимогам безпеки і гігієни, Конвенції Міжнародної організації праці про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці № 187 від 15.06.2006 року [10]. На цих положеннях ґрунтується Закон України «Про охорону праці» [2].

Відповідно до офіційних даних, якщо на 1 серпня 2009 року було зареєстровано 606,9 тис. безробітних, то на 1 вересня 2009 року – 569,6 тис. Тобто можна зробити висновок про тенденцію до зниження рівня безробіття в Україні. Але за даними, які були отримані з фактичного безробіття в Україні, всупереч офіційним даним, кількість безробітних зростає на 150 тисяч осіб щомісячно [8]. Тобто на сьогодні, за підрахунками, рівень фактичного безробіття у нашій державі складає понад 2,5 млн. осіб. А отже, ми бачимо, що дані, які надають профспілки, не збігаються з офіційними даними. Наявність таких розбіжностей зумовлена тим, що цифри, отримані профспілками, враховують і тих працівників, які знаходяться у примусовій безоплатній відпустці, тих, хто з принципу не реєструється у службі зайнятості з причини над-

мірної бюрократизації самої процедури реєстрації, недовіри службі зайнятості та низького коефіцієнта корисної дії цієї служби.

Ще однією гострою проблемою сьогодення є високий рівень виробничого травматизму та професійних захворювань на підприємствах, в установах, організаціях України незалежно від форми власності та виду діяльності. На жаль, в Україні рівень травматизму в 10 разів вищий, ніж в економічно розвинутих країнах світу [8].

За даними Держгірпромнагляду, в 2007 році на робочих місцях травмовано 18192 людини, в тому числі смертельно – 1176 осіб. Як повідомляє Федерація профспілок України (далі – ФПУ), в результаті вибіркової перевірки, яку було проведено технічними інспекторами ФПУ, було виявлено, що за 2007 рік 683 випадки травм на виробництві було віднесено до побутових, а за 394 випадками травм на виробництві взагалі розслідування проведене не було та обліку вони не підлягали. Окрім того, було виявлено 6 фактів укриття загибелі людей на виробництві. А отже, на думку Федерації профспілок України, в Україні відбувається укриття дійсного стану виробничого травматизму. Смерть працюючої людини виправдовується поганим станом здоров'я потерпілого або тим, що вона настала за межами підприємства і не пов'язана з виробництвом.

Як зазначає ФПУ, є всі підстави вважати, що на виробництві кожного року травмується більше 1 млн. людей, а за даними офіційної статистики – 18 тис. потерпілих, тобто з 50–60 нещасних випадків реєструється тільки один. Окрім того, різні відомства надають різні дані. Так, за даними Держгірпромнагляду, у 2007 році в Україні отримали смертельні травми на виробництві 1176 працівників. Фонд соціального страхування здійснив виплати 1069 сім'ям загиблих на виробництві, а Держкомстат у щорічному звіті вказує тільки 925 випадків смертельного травматизму на виробництві [8]. А отже, ми бачимо абсолютну невідповідність даних, що свідчить про можливу їх фальсифікацію та укривання реальних цифр.

Статистика нещасних випадків свідчить, що 15–20 років тому в Україні на виробництві щорічно гинуло близько 4 тис. чоловік, що в 1,5 раза більше, ніж у даний час. Але і зараз щорічно на виробництві України травмується близько 120 тис. чоловік, із яких 2,5 тис. гине, більше 10 тис. осіб одержують профзахворювання. Наприклад, тільки у ВАТ «Криворізький залізорудний комбінат» коефіцієнт частоти становить 127–132, що перевищує аналогічний показник США в 20 разів. Можна з упевненістю сказати, що проблема зниження травматизму при будь-яких видах предметної діяльності людей є актуальною у світовому масштабі [9].

Отже, на сьогодні проблема охорони праці в Україні є дуже гострою, а для її розв'язання слід вирішити, на нашу думку, такі завдання: налагодження плідної співпраці держави, роботодавців та представників працюючої людини у сфері реалізації прав людини на працю, на здорові й нешкідливі умови праці, на достойну оплату труда через ефективне впровадження вимог Закону України «Про соціальний діалог в Україні» (3); створення прозорості

системи статистичної звітності про стан у сфері зайнятості та безробіття населення країни, стан виробничого травматизму та професійної захворюваності на підприємствах всіх форм власності та видів діяльності; посилення державного нагляду та громадського контролю за дотриманням норм законодавства про охорону праці роботодавцями, які використовують найману працю, оскільки саме роботодавець перш за все повинен нести відповідальність за випадки виробничого травматизму та профзахворюваності на підприємстві, в установі, організації.

Що ж до охорони праці в інших країнах, то слід зазначити, що економічна криза, яка охопила майже весь світ, мала негативний вплив щодо вирішення цієї проблеми. При цьому урядовці і підприємці зрозуміли, що набагато заощадливіше вкладати кошти в культуру безпеки та здоров'я на робочому місці, ніж потім платити за збитки, завдані травмами та професійними захворюваннями, які впливають і на фінансовий стан самого підприємства. Так, канадський експерт з Асоціації запобігання промисловим аваріям (Industrial Accident Prevention Association (IAPA) Маурін Шеу підкреслив, що давно вже відомо: здорові працівники – це здорове підприємство [6, с. 7].

В останні роки зростає кількість професійних захворювань, спричинених психофізіологічними факторами (наприклад, стресами), тому саме їм, на думку О. Гаврилець, сьогодні потрібно приділяти більше уваги. Приблизно один з трьох працюючих в європейських країнах скаржиться саме на такі захворювання, а це близько 40 млн. осіб. Канадським компаніям це коштує 60 млрд. доларів щорічно, у США – 150 млрд. «В організації справжня влада та енергія генеруються через формування відносин. Тому самі відносини та можливості їх створити є важливішими, ніж завдання, функції, ролі та посади», – зазначає Маргарет Увітлі у книзі «Лідерство та нова наука» [6, с. 7]. Формування культури додержання правил, розуміння самими працівниками важливості підтримання свого здоров'я та безпеки під час роботи – ось що має стояти на першому місці у роботодавця.

У США 61% опитаних відповіли, що вони відчувають стрес на роботі. Також кожен п'ятий канадець має психічне захворювання, яке розвинулося внаслідок пережитого стресу на роботі, і їх кількість у Канаді зростає, що обходиться щорічно в 50 млрд. доларів. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, до 2020 р. захворювання, спричинені психофізіологічними факторами, вийдуть на друге місце після серцевих. З 10 основних причин, які призводять до втрати працездатності, 5 мають психофізіологічне походження. У 2008 році урядом Канади створено комісію з психічного здоров'я, очолювану сенатором Майклом Кірбі. Комісія створена для втілення у життя положень програми «Психічне здоров'я та закон у Канаді» [6, с. 8].

За даними Європейського агентства безпеки та охорони здоров'я на робочих місцях (EU-OSHA), спостерігається тенденція до зростання психофізіологічних, кардіоваскулярних захворювань та пов'язаних з ними смертністю, ризиків отримання ушкоджень, що призводять до інвалідності. Причинами таких явищ стали наслідки кризи та зниження загального рівня культури до-

держання правил безпеки на робочому місці.

Директор Європейського агентства Юкка Такала навів статистику смертельних випадків, пов'язаних з виробництвом. Так, у світі щороку помирає 2,3 млн. осіб від інфекційних захворювань, онкозахворювань, захворювань кровоносної системи, які виникли внаслідок професійної діяльності, та власне нещасних випадків і аварій. З цих же причин у країнах Європейського Союзу щороку помирає 167 тис. осіб; з них 5,7 тис. осіб гине від нещасних випадків на виробництві [6, с. 8].

Висновок. Отже, можемо стверджувати, що існуючі дані та практика діяльності підприємств нашої країни, Європи і світу свідчить, що підхід до управління охороною праці потрібно переглянути, зробивши акцент на запобігання нещасним випадкам. Досвід значної кількості підприємств у світі демонструє, що досягти цього можна шляхом формування відповідної культури праці, забезпечення її адекватними нормативно-правовими актами та матеріальними засобами. Адже відомо, що інвестувати в безпеку та охорону праці вигідно, і це повернеться сторицею.

Бібліографічні посилання

1. Конституція України. – Х., 2010.
2. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 року № 2694-XII.
3. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 № 2862-VI.
4. Проблеми правового регулювання охорони праці на сучасному етапі / О. Мірошніченко // Юридична Україна. – 2009. – № 1. – С. 78-81.
5. Охорона праці в країні: проблеми й шляхи їхнього розв'язання / В. Хара // Голос України. – 2010. – № 216. – С. 4-5.
6. Охорона праці в умовах світової кризи / О. Гаврилець // Охорона праці. – 2009. – № 12. – С. 7-9.
7. Чому не виконується Закон України “Про охорону праці”? / Т. Кисільова // Юридичний вісник України. – 2009. – № 20. – С. 12.
8. Сучасний стан охорони праці в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення / Ю.О. Саранкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/>
9. Аналіз активних методів пропагування охорони праці / Н.Ю. Швагер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/>
10. Конвенція Міжнародної організації праці про основи, що сприяють безпеці та гігієні праці № 187 від 15.06.2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.
11. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>

Грибан В. Г., Байрачная В. В. Нормативно-правовое обеспечение охраны труда как основа его безопасности и высокой производительности. Проанализировано состояние охраны труда в Украине и других экономически развитых странах, особенности нормативно-правового обеспечения решения этой проблемы. Сделан вывод, что на сегодня основными задачами, которые стоят перед государством и обществом, являются, прежде всего, плодотворное сотрудничество государства, работодателей и представителей работающего человека в решении проблем в сфере реализации прав человека на труд, на здоровые и безвредные условия труда, на достойную оплату труда.

Ключевые слова: *охрана труда, профессиональные заболевания, несчастные случаи,*

травматизм, предупреждение.

Gryban V. G., Bayrachna V. V. Regulatory and legal framework for the labor safety as the basis of its security and high performance. The state of safety in Ukraine and other developed countries, especially the legal framework to solve this problem.

It is concluded that at present the major challenges faced by the state and society, is especially fruitful cooperation of government, employers and representatives of the working man in solving problems in the realization of human rights for labor, healthy and harmless working conditions at a decent wage.

Existing data and practices of activity of enterprises in Ukraine, Europe and the world shows that the approach to safety management should be reviewed, focusing on the prevention of accidents. Experience a significant number of companies in the world shows that this can be achieved by forming appropriate culture of work, provision of adequate normative legal acts and material resources.

Keywords: *labor safety, occupational diseases, accidents, injuries, prevention.*

Надійшла до редакції 23.09.2014

Булах С. М.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 331.108.47

СПЕЦІАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕВЕДЕННЯ І ПЕРЕМІЩЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Статтю присвячено дослідженню актуальних теоретичних і практичних проблем спеціальних принципів правового регулювання переведення і переміщення працівників. Проаналізовано вітчизняне законодавство щодо процедури переведення й переміщення працівників, з'ясовано позиції науковців з різних галузей права щодо цих питань, здійснено комплексний аналіз теоретичних напрацювань і практичних результатів. Наведено перелік спеціальних принципів правового регулювання переведення і переміщення працівників.

Ключові слова: *принцип правового регулювання, переведення працівника, переміщення працівника, спеціальний принцип, трудові правовідносини.*

Постановка проблеми. Питання правового регулювання праці і трудових ресурсів завжди перебувають у центрі уваги держави, тому що вони складають основу економічної і соціальної політики. Проблеми ефективного використання та розподілу трудового потенціалу вирішуються державою на кожному етапі її розвитку з урахуванням конкретної обстановки, складності та різноманітності соціально-економічних завдань, які стоять перед нею.

В умовах кризових явищ в економіці та соціальних протиріч у суспільстві виникає потреба в розробленні науково обґрунтованого бачення подальшого розвитку трудового потенціалу. Розроблення ефективного механізму

переведень і переміщень працівників є найбільш дієвою формою управління трудовими ресурсами в ринкових умовах. Різна правова природа переведення й переміщення вимагає розмежування спеціальних принципів їх правового регулювання. Зазначене, у свою чергу, визначає важливість і актуальність обраної тематики дослідження.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремим питанням правового регулювання переведення й переміщення працівників в умовах ринкової економіки приділяли увагу такі науковці, як Є.І. Астрахан, Б.Б. Базарбаєв, М.І. Бару, О.А. Голованова, Г.С. Гончарова, В.Я. Киян, І.Б. Морейн, Т.В. Парпан, О.П. Рудницька, А.В. Сергєєв, О.Є. Сонін та інші.

Наукові праці названих учених не втратили своєї цінності й сьогодні, водночас цілий ряд питань щодо спеціальних принципів переведення та переміщення працівників в умовах переходу до ринкової економіки потребує вдосконалення й додаткового вирішення.

Метою даної статті є виокремлення спеціальних принципів переведення та переміщення працівників в умовах переходу до ринкової економіки, а також обґрунтування потреби в їх законодавчому закріпленні.

Виклад основного матеріалу. Загальні принципи галузі трудового права не обов'язково повинні відрізнятися, оскільки належать до числа галузевих принципів, а отже, мають бути враховані при регулюванні всіх трудових правовідносин, включаючи як переведення, так і переміщення працівників. У даному дослідженні ми вважаємо за потрібне зупинитися на спеціальних принципах правового регулювання переведень і переміщень працівників, оскільки саме ці принципи враховують специфіку трудових правовідносин.

Насамперед до спеціальних принципів правового регулювання переведення працівників в умовах переходу до ринкової економіки слід віднести принцип обов'язковості отримання згоди працівника на переведення. Слід зауважити, що умовою законності переведення є згода працівника. Враховуючи, що рід трудової діяльності й місце роботи складають найважливіші елементи будь-якого трудового договору, ознаки, що індивідуалізують його, то стане очевидним, що зміна хоча б одного з них не може не впливати на правове становище суб'єктів трудових правовідносин, на долю трудового договору загалом. Така зміна трудового статусу працівника, звичайно, не може бути проведена всупереч його волі [1, с. 26-38].

З цього приводу А.В. Сергєєв зазначає, що право на працю передбачає не тільки отримання роботи, а й її збереження, а також право працюючого бути переведеним на іншу роботу тільки за його згодою, бо переведення без згоди працівника ставить перед ним питання про вимушену зміну чи припинення трудових договірних відносин [2, с. 53].

За визначенням Є.І. Астрахан, загальне правило щодо необхідності згоди працівника на переведення проводиться настільки послідовно й неухильно, що згода працівника необхідна навіть при переведенні на більш кваліфіковану й вищеоплачувану роботу [3, с. 7]. Таким чином, законодавство про переведення, з одного боку, забезпечує нормальну діяльність підприємств, установ чи організацій, а з іншого – гарантує працівникам відсутність прити-

снення їхніх прав та інтересів в результаті будь-якого переведення, оскільки перерозподіл кадрів здійснюється при умові суворого дотримання добровільності переведення й обов'язковості згоди працівника на нього [4, с. 13].

При цьому Є.І. Астрахан виділяє два основні положення правового регулювання переведень: по-перше, допустимість переведень лише за згодою працівника; по-друге, переведення можливе лише за умови, що робота відповідає спеціальності й кваліфікації працівника [5, с. 139].

Вимога щодо обов'язковості згоди працівника на переведення пов'язана з низкою основних положень законодавства про працю, насамперед зі свободою трудового договору. Однак, за визначенням науковця, правило про можливість переведення тільки за згодою працівника пов'язане і з принципом визначеності трудової функції [3, с. 6].

На думку Є.І. Астрахан, допустимість переведення на іншу роботу тільки за згодою працівника впливає з притаманного радянському трудовому праву принципу визначеності трудової функції, із того, що трудова функція робітника чи службовця визначається трудовим договором і, відповідно, переведення на іншу роботу представляє собою зміну цього договору, яка можлива тільки за згодою сторін [5, с. 139]. Вимогу обов'язковості згоди працівника на переведення можна розглядати і як один із проявів права на працю в тому аспекті, що особа має право на виконання визначеної роботи (саме тієї, на яку вона була прийнята), і роботодавець не має права своїм одностороннім розпорядженням замінити її на іншу роботу [3, с. 7].

Цілком погоджуючись з виділеними принципами здійснення переведень, не можемо погодитись з визначенням зв'язку необхідності отримання згоди працівника на переведення з принципом визначеності трудової функції. Безперечно, система трудового права є цілісною й структурною. Структурні елементи (у даному випадку – принципи загальні й спеціальні) цієї системи є взаємоузгодженими й взаємопов'язаними, вони не повинні суперечити один одному. Однак безпосередній зв'язок усіх елементів між собою не є обов'язковим. Взаємна узгодженість в цілому є тією категорією, яку доцільно було б урахувати при розгляді принципів переведення працівників. Тому безпосереднього зв'язку між принципом визначеності трудової функції і принципом отримання згоди на переведення, на наш погляд, немає. І це не означає порушення структури системи принципів, а лише вказує на різносторонність застосування означених принципів при правовій регламентації трудових правовідносин.

Не вважаємо вірною й позицію І.Б. Морейна, який, визначаючи, що згода працівника і принцип визначеності трудової функції – це різні категорії, розбіжні аспекти правового регулювання переведень, що не перебувають у будь-якому взаємному причинному зв'язку, вказує на походження принципу необхідності отримання згоди на переведення від принципу добровільності переведення, який можна поставити в один ряд з принципом визначеності трудової функції. Загальною рисою, що характеризує дію принципу визначеності трудової функції й добровільності переведення, є розповсюдження сфери їхнього впливу рівною мірою не тільки на переведення на іншу роботу (зміну трудової функції), а й на прийом на роботу (установлення

трудової функції) [1, с. 11-12].

На нашу думку, принципи визначеності трудової функції й добровільності переведення не можна поставити в один ряд, оскільки перший з них являє собою загальний принцип трудового права, а другий – спеціальний, що є конкретизацією принципу неприпустимості примусової праці. Його сутність полягає у тому, що працівник повинен надати згоду на переведення добровільно.

Вбачається нам наявним і безпосередній зв'язок спеціального принципу обов'язковості отримання згоди на переведення з таким загальним принципом права, як «договори повинні виконуватися». Визначеність сторонами певних умов при укладенні трудового договору вимагає від сторін їх дотримання й передбачає можливість зміни тільки за згодою. Тому, виходячи з визначення переведення працівника одним з різновидів новації трудового договору, логічним є визначення спеціального принципу здійснення переведення – отримання згоди працівника на таке переведення, а точніше, на зміну умов укладеного трудового договору, з принципом, сформульованим ще свого часу римлянами як «договори повинні виконуватися» [6, с. 298].

Стосовно ж необхідності згоди працівника на переміщення (виходячи з доведення факту винесення такого явища, як переміщення, за рамки новації умов трудового договору), то така процедура не потребує згоди працівника, й це не буде йти врозріз із загальним принципом обов'язковості виконання договорів. Означене ще раз вказує на необхідність винесення переміщення за рамки новації трудового договору.

Розглядаючи питання згоди працівника як умови законності переведення, І.Б. Морейн ставить питання про те, чи має право роботодавець перевести працівника на іншу роботу без його згоди, посилаючись на те, що останній не має певної спеціальності чи кваліфікації, як, наприклад, різноробочий [1, с. 29]. Відповідь на нього однозначна: не може. По-перше, принцип необхідності отримання згоди працівника на переведення не може діяти в одних випадках і втрачати силу дії в інших. Він є універсальним і розповсюджується на всі без винятку трудові правовідносини. По-друге, принцип необхідності отримання згоди працівника на переведення й принцип визначеності трудової функції, як було доведено, є структурними елементами однієї системи принципів, а тому є узгодженими, але водночас самостійними.

При дослідженні принципу необхідності отримання згоди працівника на переведення, на наш погляд, необхідним є з'ясування відповіді на запитання, чи повинна бути відмова працівника від переведення мотивованою. Вирішення цього питання є практично важливим, оскільки роботодавець може вимагати від працівника пояснень щодо причин відмови від переведення, чим здійснюватиме певний тиск на рішення працівника й потенційно становитиме загрозу для добровільності отримання згоди на переведення. Тому вирішення питання юридичної значимості мотивів незгоди працівника з переведенням має практичне значення для реалізації принципу необхідності отримання згоди працівника на переведення.

На нашу думку, працівник має право відмовитися від переведення, не пояснюючи причин такої відмови, оскільки прямої вказівки щодо необхідності мотивації відмови від переведення в законодавстві не міститься, що пов-

ною мірою відповідає загальним і спеціальним принципам переведення й не суперечить жодній нормі Кодексу законів про працю України та іншим нормативно-правовим актам у царині праці.

Наступним принципом, який виділяє О.А. Голованова [7, с. 27-29], є «видання наказу про переведення». Вважаємо, що за сучасних умов важливим є не стільки видання наказу, а в цілому письмова форма угоди про зміну визначених сторонами умов трудового договору. Як ми вже зазначали, ознайомлення працівника з наказом не можна вважати отриманням згоди на переведення, а тому доцільно було б закріпити й уточнити процедуру здійснення переведення в аспекті форми угоди сторін. Наказ про переведення є дійсно обов'язковим юридичним фактом у фактичному складі, що є підставою здійснення переведення працівника. Однак не лише наказ роботодавця повинен бути обов'язковим для визнання процедури переведення дійсною. Для цього на законодавчому рівні необхідно закріпити вимогу щодо обов'язкової письмової форми угоди про зміну визначених сторонами умов трудового договору, що на практиці може мати вигляд заяви працівника про переведення, позитивне рішення керівника за якою буде однозначною підставою для видання наказу про переведення даного працівника. При цьому до видання наказу про переведення, але при вирішенні здійснення такого, необхідним є ознайомлення працівника з наступною роботою, умовами й оплатою праці, роз'яснення йому прав і обов'язків, інструктаж з техніки безпеки, санітарії, протипожежній безпеці тощо, проведення медичного огляду в разі необхідності [7, с. 28].

На нашу думку, спеціальний принцип «видання наказу про переведення» необхідно визначити як принцип письмової форми угоди про зміну визначених сторонами умов трудового договору і закріпити на законодавчому рівні. При цьому ознайомлення працівника з наказом про переведення не можна вважати отриманням згоди на таке; зазначена згода на практиці може мати вигляд заяви працівника про переведення, позитивне рішення керівника за якою буде однозначною підставою для видання наказу про переведення даного працівника.

Принцип недопустимості переведення тимчасово відсутнього працівника, за яким зберігається місце роботи, полягає у неможливості здійснення переведення працівника у разі його відсутності на робочому місці певний проміжок часу у зв'язку з обставинами, що передбачають збереження місця роботи. У даному випадку йдеться про перелік підстав, передбачених законодавством України, наявність яких надає можливість працівнику фактично не працювати при збереженні за ним місця роботи (посади), серед яких: 1) відпустки (п. 1 ч. 3 ст. 2 Закону України «Про відпустки» [8]); 2) відрядження (відповідно до ч. 3 ст. 121 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) [9] за відрядженими працівниками зберігаються протягом усього часу відрядження місце роботи (посада) й середній заробіток); 3) тимчасова непрацездатність; 4) призов на збори військовозобов'язаних на весь період зборів і за резервістами на весь час виконання ними обов'язків служби у військовому резерві; виконання громадянами України обов'язків, пов'язаних із взяттям на військовий облік, призовом або прийняттям на військову службу,

включаючи час проїзду до місця їхнього проведення і назад (ч. 2 ст. 21, ч. 11 ст. 29 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» передбачено звільнення від роботи на час, необхідний для виконання зазначених обов'язків, зі збереженням місця роботи, займаної посади й середньої заробітної плати [10]); 5) час виконання державних або громадських обов'язків, якщо за чинним законодавством України ці обов'язки можуть здійснюватись у робочий час (ст. 119 КЗпП України [9]), – та в інших випадках, передбачених законодавством України.

Принцип заборони встановлювати випробування при переведенні передбачає неможливість встановлення випробування працівнику при переведенні. По-перше, ч. 3 ст. 26 КЗпП України [9] містить пряму вказівку щодо неможливості встановлення випробування при переведенні працівника на роботу на інше підприємство, установу чи організацію. По-друге, відповідно до ч. 1 вказаної статті випробування з метою перевірки відповідності працівника роботі, що йому доручається, може бути зумовлене угодою сторін лише при укладенні трудового договору. Тому здійснення інших видів переведення також унеможлиблює встановлення випробування, оскільки в такому разі йдеться про зміну вже укладеного трудового договору. Тому якщо в наказі про переведення обумовлено випробування, то відповідно до ст. 9 КЗпП України [9] така умова як така, що погіршує становище працівника порівняно з законодавством України про працю, повинна бути визнана недійсною.

Принцип урахування професії і спеціальності працівника при переведенні, за визначенням О.А. Голованової, є гарантією реалізації права на працю за професією й спеціальністю, що, у свою чергу, сприяє раціональному використанню трудових ресурсів, підвищенню ефективності праці [7, с. 30].

Якщо раніше законодавством передбачалася можливість здійснення переведення без урахування професії й спеціальності працівника у зв'язку з виробничою необхідністю й, у деяких випадках, за порушення трудової дисципліни, то за сучасних умов дотримання цього принципу не передбачає винятків. Враховуючи, що працівник не має обов'язку пояснювати мотиви відмови від переведення, яке передбачає добровільну згоду працівника, можливість відмовитися від переведення, що пропонується працівникові без урахування його професії й спеціальності, є гарантованою.

За твердженням Б.Б. Базарбаєва, до числа правових особливостей, що відрізняють переведення від службових відряджень і переходів на іншу роботу, слід віднести право працівника на компенсації при переведеннях в іншу місцевість [11, с. 123-125].

Отже, можна вести мову про необхідність виділення такого принципу переведень, як обов'язковість гарантійних і компенсаційних виплат при переведеннях в іншу місцевість. Визначаючи принцип саме у такому формулюванні, ми, по-перше, підтримуємо пропозицію О.Є. Соніна щодо необхідності розмежування різнорідних за правовим режимом виплат (гарантій і компенсацій), між якими законодавець не проводить чіткого розмежування, проте визнає факт їхньої різнорідності у контексті ст. 120 КЗпП України [12, с. 87-116], в якій визначено загальні правила реалізації цього принципу. На думку науковця, необхідно викласти ч. 1 ст. 120 КЗпП України у такій редакції:

«Працівники мають право на отримання компенсацій і гарантійних виплат у зв'язку з переведенням, прийняттям або направленням на роботу в іншу місцевість». По-друге, вважаємо за потрібне погодитися з позицією О.П. Рудницької, що термін «компенсації» є значно ширшим за змістом, аніж поняття «компенсаційні виплати», тому, на її думку, ч. 1 ст. 120 КЗпП України слід викласти у такій редакції: «Працівники мають право на отримання компенсаційних і гарантійних виплат у зв'язку з переведенням, прийомом або направленням на роботу в іншу місцевість». Заголовок вказаної статті при цьому повинен мати такий вигляд: «Гарантійні і компенсаційні виплати при переведенні на роботу в іншу місцевість» [13, с. 379].

Визначені у ст. 120 КЗпП України положення конкретизовані у п. 1 постанови Кабінету Міністрів України «Про гарантії й компенсації при переїзді в іншу місцевість» від 2 березня 1998 р. № 255 [14], де передбачається, що працівникам та членам їхніх сімей у зв'язку з переведенням їх на іншу роботу, якщо це пов'язано з переїздом в іншу місцевість (в інший населений пункт), провадиться відшкодування витрат за проїзд до місця призначення, з перевезення належного їм майна (до 500 кг для працівника й до 150 кг на кожного члена сім'ї) та добові.

З цього приводу слухним вбачається зауваження О.Є. Соніна, що при встановленні розмірів відшкодування витрат з перевезення майна Кабінет Міністрів України виявив непослідовність. Вказавши на природу згаданої постанови як нормативно-правового акта про працю, він тим самим підпорядкував регулювання відповідних відносин методу правового регулювання, притаманному трудовому праву. Таким чином, завданням зазначеної Постанови було визнано встановлення мінімальних розмірів виплат на користь працівників. Проте пп. «б» абзацу першого п. 1 Постанови містить конструкцію «до 500 кг» й «до 150 кг». Оскільки в Постанові міститься посилання на відповідність її ст. 12 Закону України «Про оплату праці», згідно з якою норми й гарантії в оплаті праці, встановлені законодавством про працю, є мінімальними державними гарантіями, практика має піти шляхом розуміння приписів підпункту «б» абзацу першого п. 1 постанови «Про гарантії і компенсації при переїзді в іншу місцевість» як таких, що встановлюють мінімальний розмір компенсаційних виплат визначенням мінімальної ваги майна, витрати з перевезення якого підлягають відшкодуванню. Вказівка ж на можливість установа більшого розміру компенсаційних виплат за наявності згоди роботодавця має розумітися як слідування правотворчого органу прийнятому в трудовому праві методу правового регулювання, що допускає угоду сторін про збільшення встановлених законодавством мінімальних державних гарантій. Однак при виданні нових нормативно-правових актів, що регулюють відносини з приводу компенсацій при переїзді в іншу місцевість, такий невдалий досвід повинно бути враховано. Від установа максимальних розмірів компенсацій у законодавстві про працю необхідно відмовитися [12, с. 92].

Принцип триваючих трудових відносин при переведенні. Специфіка переведень на іншу роботу, на відміну від прийому на іншу роботу нових робітників і службовців, полягає в тому, що переведення вносять визначену зміну й

перерозподіл у вже існуючу, фактично складену розстановку наявних кадрів, у вже існуючі, триваючі трудові правовідносини. При переведенні трудовий договір у зв'язку з дорученням працівнику нової роботи не припиняється.

У той же час, на думку І.Б. Морейна, будь-яке переведення на іншу роботу (в тому числі й на інше підприємство) є одним зі способів припинення попередніх трудових правовідносин і виникнення нових. На його думку, зміна не тільки місця роботи, а й роду роботи всередині того ж підприємства призводить до виникнення нових правовідносин. Переведення на іншу постійну роботу на тому ж підприємстві, проведене за згодою робітника, слід розглядати як розірвання за взаємною згодою сторін попереднього трудового договору й укладення нового на істотно змінених умовах. [1, с. 17-19, 25, 56].

З даною позицією ми не можемо погодитись. По-перше, угода сторін дійсно є підставою припинення трудового договору (п. 1 ч. 1 ст. 36 КЗпП України). Однак такої підстави, як розірвання за згодою сторін трудового договору, перелік підстав припинення трудового договору, визначений ст. 36 КЗпП України, не містить. Якщо ж припустити, що науковець мав на увазі припинення трудового договору за взаємною згодою сторін, то воно передбачає звільнення працівника з виданням наказу чи розпорядження роботодавця про таке на підставі відповідної заяви працівника, чого не маємо у разі здійснення переведення. По-друге, п. 5 ч. 1 ст. 36 КЗпП України чітко вказує на припинення трудового договору у разі переведення працівника за його згодою на інше підприємство, установу чи організацію. Визначення інших видів переведень як підстави припинення трудового договору дана стаття не містить. Отже, переведення на іншу постійну роботу на тому ж підприємстві не є звільненням з попередньої роботи і прийомом на нову, а являє собою лише перестановку кадрів на основі тих же існуючих до її переведення трудових правовідносин.

Щодо спеціальних принципів правового регулювання переміщення працівників в умовах переходу до ринкової економіки, то слід зупинитися на таких, як відсутність необхідності отримання згоди працівника на переміщення; вмотивованість переміщень; зміна робочого місця, не протипоказана працівнику за станом здоров'я.

Так, переміщення може провадитися роботодавцем без згоди працівника. Тому відмова від нього розцінюється як порушення трудової дисципліни [7, с. 11], порівняно з переведенням, для якого не вимагається навіть мотивування відмови від переведення. У цьому полягає істотна різниця між принципом отримання згоди на переведення й неможливістю працівника відмовитися від переміщення.

Необхідність зазначення причин і мотивів переведення в мотивувальній частині наказу про переміщення, на жаль, на сьогодні не визначається як принцип, не має форми обов'язкового правила поведінки, оскільки вказівка в законі щодо неї відсутня. Лише в п. 31 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами трудових спорів» від 6 листопада 1992 р. № 9 зазначається, що переміщення не може бути невмотивованим, не зумовленим інтересами виробництва. При цьому поняття «інтереси виробництва» не є чітко визначеним, а отже, як оціночне завжди містить суб'єктивізм

при вирішенні конкретних питань [15, с. 105].

Крім того, вважаємо за належне погодитися з Т.В. Парпан, що для захисту працівника від зловживань з боку роботодавця вимогу вмотивованості переміщень необхідно закріпити на законодавчому рівні [16, с. 329]. При цьому, на думку В.Я. Киян, власник заздальгідь має попереджувати працівників про переміщення, яке має бути мотивованим. Конкретні причини й мотиви переміщення мають бути зазначені в мотивувальній частині наказу про переміщення [17, с. 150-153].

Принцип недопустимості переміщення на роботу, протипоказану працівнику за станом здоров'я, чітко визначений у ч. 2 ст. 32 Кодексу законів про працю України [9]. Наприклад, неправомірним вважатиметься переміщення працівника з хворими очима у затемнену частину приміщення, а страждачого на серцево-судинне захворювання – на верхні поверхи будинку, в якому немає ліфта, або ж переміщення працівника, якому за медичним висновком протипоказана робота на відкритому повітрі в холодну пору року, в приміщення, яке не обігривається.

Стосовно переведення працівників прямої вказівки щодо неможливості його здійснення у разі протипоказань за станом здоров'я вказана стаття не містить, рівно як і інші статті Кодексу законів про працю України. Однак забезпечення права працівників на безпечні й здорові умови праці, які не є шкідливими для здоров'я, що відповідає аналогічному загальному принципу трудового права, передбачає обмеження можливості роботодавця переводити працівників на роботу, протипоказану їм за станом здоров'я. Таким обмеженням є насамперед необхідність отримання згоди працівника на переведення, яку він, як правило, не надасть за умови протипоказань за станом здоров'я.

Висновки. Концентруючи увагу на спеціальних принципах правового регулювання переведення й переміщення працівників, ми дослідили ті категорії, що, на нашу думку, підлягають обов'язковому закріпленню у законодавстві про працю України як особливості правового регулювання трудових правовідносин.

Для переведення вважаємо за доцільне виокремити такі спеціальні принципи: принцип обов'язковості отримання згоди працівника на переведення; принцип добровільності переведення; принцип письмової форми угоди про зміну визначених сторонами умов трудового договору; принцип недопустимості переведення тимчасово відсутнього працівника, за яким зберігається місце роботи; принцип заборони встановлювати випробування при переведенні; принцип врахування професії й спеціальності працівника при переведенні; принцип триваючих трудових відносин при переведенні; принцип обов'язковості гарантійних і компенсаційних виплат при переведеннях в іншу місцевість.

Щодо спеціальних принципів правового регулювання переміщення працівників в умовах переходу до ринкової економіки, то до них слід віднести такі: відсутність необхідності отримання згоди працівника на переміщення; вмотивованість переміщень; зміна робочого місця, не протипоказана працівникові за станом здоров'я.

Бібліографічні посилання

1. *Морейн И.Б.* Перевод на другую работу / И.Б. Морейн. – М., 1965.
2. *Сергеев А.В.* *Понятие и значение института перевода на другую работу* / А.В. Сергеев // *Юрист.* – 2001. – № 1. – С. 53–65.
3. *Астрахан Е.И.* Перевод на другую работу / *Е.И. Астрахан.* – М., 1977.
4. *Гончарова Г.С.* Переводы и перемещения в судебной практике / Г.С. Гончарова. – Х., 1982.
5. *Астрахан Е.И.* Роль советского трудового права в плановом обеспечении народного хозяйства кадрами / Астрахан Е.И., Каринский С.С., Ставцева А.И. – М., 1955.
6. *Pacta conventa guae negue contra leges, negue dolo malo inita sunt, omni modo observanda sunt* / [сост. Е. И. Темнов]. – М., 1996.
7. *Голованова Е.А.* Переводы рабочих и служащих на другую работу / Е.А. Голованова; [отв. ред. В. И. Никитинский]. – М., 1986.
8. Про відпустки : Закон України від 07.02.1991 р. № 697–ХІІ // ВВР. – 1997. – № 2. – Ст. 4.
9. Кодекс законів про працю України : затв. Законом УРСР від 10.12.1971 р. № 322–VIII // ВВР УРСР. – 1971. – № 50 (Додаток). – Ст. 375.
10. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232–ХІІ // ВВР. – 1992. – № 27. – Ст. 385.
11. *Базарбаев Б.* Перевод на другую работу по советскому праву : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Б. Базарбаев. – М., 1961.
12. *Сонін О.Є.* Компенсації за трудовим правом України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / О.Є. Сонін. – Сімферополь, 2003.
13. *Рудницька О.П.* Проблеми правового регулювання гарантійних виплат при переїзді працівників на роботу в іншу місцевість / О.П. Рудницька // *Держава і право. Юрид. і політ. науки.* – 2009. – Вип. 43. – С. 378–384.
14. Про гарантії та компенсації при переїзді на роботу в іншу місцевість : постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.1998 р. № 255 // *Офіц. вісник України.* – 1998. – № 9. – Ст. 351.
15. *Бару М.И.* Оценочные понятия в трудовом законодательстве / М.И. Бару // *Сов. гос-во и право.* – 1970. – № 7. – С. 104–108.
16. *Парпан Т.* Проблеми правового регулювання переміщення працівників / Т. Парпан // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матер. Харк. регіон. наук. конф., 5-6 лют. 2005 р. – Л., 2004. – С. 328–329.*
17. *Киян В.Я.* Правові аспекти порядку переведення та переміщення працівників ОВС / В.Я. Киян // *Актуал. пробл. науки труд. права в сучасн. умовах ринк. екон. : матер. наук.-практ. конф. (Сімферополь, 19–20 трав. 2003 р.) / за ред. В.С. Венедіктова. – Х., 2003. – С. 150–153.*

Булах С. М. **Специальные принципы правового регулирования перевода и перемещения работников в условиях рыночной экономики.** Стаття посвящена комплексному дослідженню актуальних теоретических и практических проблем спеціальних принципів правового регулювання переводов и перемещений работников. Аналізується отечественное законодательство относительно процедуры переводов и перемещения работников, выясняются позиции ученых в различных отраслях права относительно этих вопросов, осуществляется комплексный анализ теоретических наработок и практических результатов. Представлен перечень спеціальних принципів правового регулювання переводов и перемещений работников.

Ключевые слова: *принцип правового регулювання, перевод работника, перемещение работника, специальный принцип, трудовые правоотношения.*

Bulakh S. M. Special principles of legal regulation of transfer and displacement of employees in the market economy conditions. The article deals with investigation of current theoretical and practical problems of the special principles of the legal regulation of translation and transfer of employees in the conditions of social transition to a market economy, because these principles take into account the specificity of labor relations.

The author analyzes the domestic legislation on the procedure of transfer and displacement of employees, clarifies the position of scientists from different branches of the law concerning these issues, carries out a comprehensive analysis of theoretical methods and practical results.

This article lists the special principles of the legal regulation of translation and transfer of employees and argues the necessity of their legislative.

To transfer selected the following specific principles: the principle of the obligation of the employee's consent to the transfer; the principle of voluntariness of translation; the principle of the written form of the agreement to amend certain parties of the contract of employment; the principle of non-translation of a temporarily absent employee, which remains a place of work; the principle of the prohibition set test translation; the principle of the accounting profession and the specialty of employees in the translation; the principle of continuing employment after the transfer; the principle of mandatory warranty and compensation when transferring to another location.

The special principles of the legal regulation of the displacement of workers in the conditions of transition to a market economy include the following: the absence of necessity of obtaining the consent of the worker on the move; the motivation of the movement; to change jobs is not contraindicated for employee health.

Keywords: *principle of legal regulation, the transfer of the employee, the movement of the worker, special principle of the employment relationship.*

Надійшла до редакції 19.09.2014

Коваленко А. В.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 349.2

ОСОБЛИВОСТІ РЕЖИМУ РОБОЧОГО ЧАСУ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Досліджено суспільні відносини, що мають місце при виконанні службових обов'язків працівниками органів внутрішніх справ протягом робочого часу. Предметом визначено норми трудового права та практику їх застосування, теоретико-правові дослідження, що стосуються особливостей регулювання робочого часу працівників органів внутрішніх справ. Надано відповідь на питання про правомірність залучення до ненормованої роботи атестованих працівників органів внутрішніх справ. Визначено особливості правового регулювання надурочних робіт працівників органів внутрішніх справ. Проаналізовано відомчу нормативно-правову базу Міністерства внутрішніх справ у питанні регулювання режиму робочого часу працівників органів внутрішніх справ та надано висновки щодо узгодження останньої з нормами чинного трудового законодавства України.

Ключові слова: *ненормований робочий час, надурочні роботи, служба в органах внутрішніх справ, робочий час, міліція.*

Постановка проблеми. Служба в органах внутрішніх справ – різновид державної служби, що відбувається у спеціалізованому органі виконавчої влади і здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами з метою реалізації функцій держави в практичній юридичній діяльності. Вона має всі риси і принципи державної служби як різновиду професійної служби.

Кожен працівник органів внутрішніх справ та члени його сім'ї внутрішньо готові сприймати ненормованість робочого дня, тижня; всі з розумінням ставляться до того, що «на службі» міліціонер перебуває у будь-яку годину доби і день року. І це є відображенням норми Закону України «Про міліцію», де вказано, що працівник міліції на території України незалежно від займаної ним посади, місцезнаходження і часу, в разі звернення до нього громадян або службових осіб із заявою чи повідомленням про події, які загрожують особистій чи громадській безпеці, або у разі безпосереднього виявлення таких зобов'язаний вжити заходів до попередження і припинення правопорушень, рятування людей, подання допомоги особам, які її потребують, встановлення і затримання осіб, які вчинили правопорушення, охорони місця події і повідомити про це в найближчий підрозділ міліції.

Але чи відповідає таке розуміння режиму роботи в органах внутрішніх справ нормам трудового законодавства? Отже, метою дослідження ставимо отримання відповіді на питання – чи мають право керівники структурних підрозділів щоденно проводити по дві оперативні наради: першу о восьмій годині ранку, другу о двадцятій вечора, як трудове законодавство визначає тривалість робочого дня для працівників міліції, якою повинна бути оплата праці працівника, що перебуває в межах підрозділу 10-11 годин на добу?

Відповідно, об'єктом дослідження стали суспільні відносини, що мають місце при виконанні службових обов'язків працівниками органів внутрішніх справ протягом робочого часу. За предмет визначаємо норми трудового права та практику їх застосування, теоретико-правові дослідження, що стосуються особливостей регулювання робочого часу працівників органів внутрішніх справ.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Мета. Питання тривалості робочого часу працівників досліджувались в роботах таких вчених, як В. С. Венедіктов, В. Я. Гоц, М. І. Іншин, М. О. Кабаченко, О. В. Лавріненко, К. Ю. Мельник, О. М. Обушенко, І. В. Пахар, що беззаперечно стали, разом з аналізом практики застосування норм трудового права, основою для висновків у роботі.

Виклад основного матеріалу. Норма робочого часу слугує засобом охорони праці та найважливішою гарантією конституційного права на працю. Згідно з п. 21 Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ для осіб рядового і начальницького складу встановлюється 41-годинний робочий тиждень [1] (як відомо, загальна тривалість робочого тижня, згідно з Кодексом законів про працю, становить 40 годин). У необхідних випадках вони несуть службу понад установлену тривалість робочого часу, а також у вихідні та святкові дні. Оплата праці в

понадурочний, нічний час, у вихідні та святкові дні провадиться відповідно до законодавства.

На думку Л. Я. Гінцбург, робочий час повинен бути визначений через виражену в одиницях часу міру праці, яка є обов'язковою для виконання усіма громадянами держави [2, с. 111]. За допомогою міри праці визначає робочий час також С. С. Каринський [8, с. 53].

Якою є мета встановлення та запровадження робочого часу? Відповідь очевидна: по-перше, застосування встановленої тривалості робочого часу таким чином, щоб інтервали робочого та неробочого часу змінювались найбільш оптимальним чином з точки зору охорони здоров'я працівника, його участі у сімейному житті і в різних сферах суспільної діяльності; по-друге, розміщення годин роботи в одиницю часу таким чином, щоб це відповідало інтересам суспільства як для кращої організації праці, так і для більш ефективного використання засобів виробництва [4, с. 119].

Встановлені законодавством тривалість робочого часу і норми виробітку є обов'язковою (суспільно необхідною), за певних умов, мірою праці, визначеною за допомогою засобів технічного нормування [5, с. 16]. Тому міру праці треба визначити як встановлену правом відносно стійку суспільно необхідну сукупну величину праці, виражену в тривалості установленого законом робочого часу і закріплену в нормах праці, яку працівник повинен виконати згідно з трудовою функцією, визначеною трудовим договором [6, с. 75].

Законодавство про працю встановлює нормальну тривалість робочого часу 40 годин на тиждень. Воно також передбачає можливість встановлення відхилень від нормальної тривалості робочого часу для певних суб'єктів трудових відносин. Очевидно, що режим роботи в органах внутрішніх справ є винятком із загального правила.

У Кодексі законів про працю вказано, що у випадках, передбачених законодавством, допускаються відхилення в сторону збільшення робочого часу від нормальної його тривалості (ненормований робочий час, надурочні роботи). Тут також важливо визначитись, що включає в себе конструкція «посилений режим несення служби в ОВС» – ненормований робочий час чи надурочні роботи?

Досліджуючи питання щодо працівників з ненормованим робочим днем, О. Ф. Лях ще у 1925 р. писав: «Навантаження цих працівників повинно бути розраховано на нормальний робочий день. Але якщо необхідно виконати в неурочний час яку-небудь окрему, хоча б і значну, роботу, відповідальний працівник або спеціаліст повинні виконати її, не вимагаючи за це особливої винагороди чи будь-яких інших компенсацій» [7, с. 18]. Досліджуючи правове регулювання праці працівників з ненормованим робочим днем, М. К. Воеводенко доходить висновку, що ненормований робочий день – це умова праці, яка полягає або у відповідному характері праці або у можливості переробітку осіб, облік часу яких ускладнений [8, с. 8]. Також О. І. Процевський визначає ненормований робочий день як такий вид робочого дня, тривалість якого визначається нормою робочого часу, хоча у випа-

дках крайньої необхідності робота в позаурочний час може бути без додаткової оплати [9, с.43]. У свою чергу, Л. А. Муксінова відносить ненормований робочий день до режиму робочого часу [10, с. 113]; В. П. Силаєв вважає цей режим особливим [11, с. 68]; В. І. Прокопенко вказує, що це особливий режим робочого часу для керівників, спеціалістів, державних службовців, праця яких за характером виконуваних ними функцій не завжди може бути обмеженою нормальною тривалістю робочого дня, не піддається точному обліку внаслідок режиму роботи, а також для осіб, робочий час яких у зв'язку з особливостями організації їх праці розподіляється ними на свій розсуд [12, с. 294].

Законодавство про працю встановлює нормальну та скорочену тривалість робочого дня, а також допускає можливість визначати угодою сторін трудового договору тривалість неповного робочого дня. Тривалість ненормованого робочого дня законодавством не регламентована [13, с. 10].

Відсутність встановленої тривалості ненормованого робочого дня не дає підстав розглядати його як оціночне поняття в трудовому праві України. По-перше, за суб'єктивним складом встановлення ненормованого робочого дня пов'язано з переліком. По-друге, тривалість праці осіб з ненормованим днем не може проходити безмежно, невизначено в часі. Дійсне значення ненормованого робочого дня полягає не у відсутності державного (законодавчого) регулювання, а в тому, що за певних обставин, як виняток і за умов особливої матеріальної компенсації (додаткова відпустка, підвищення оплати праці), допускається робота понад нормальний робочий час [14, с. 53].

Стаття 50 Кодексу законів про працю України [15] встановлює для всіх робітників та службовців нормальну тривалість робочого часу, що не перевищує 40 годин на тиждень. Ця міра тривалості праці поширюється і на працівників із ненормованим робочим днем. Тому не можна погодитись з тим, що коло обов'язків або обсяг роботи є критерієм ненормованого робочого дня [16, с. 135].

Наказом Міністра внутрішніх справ України № 551 від 27.07.1998 затверджено Перелік посад працівників (які не мають спеціальних звань рядового і начальницького складу) з ненормованим робочим днем в органах, установах, організаціях Міністерства внутрішніх справ України, який також погоджений з Центральним комітетом профспілки держустанов України. Тут слід тричі підкреслити, що йдеться не про атестованих працівників.

Тобто офіцери, сержанти, що виконують функції держави з охорони правопорядку, не включені до переліку осіб, що можуть мати ненормовані робочі дні. Можливо, тоді працівники органів внутрішніх справ, що тижнями, іноді без вихідних, знаходяться на службі, перебувають на надурочних роботах?

Законодавством України передбачено особливий порядок впровадження надурочних робіт. Відповідно до ст. 64 Кодексу законів про працю України “надурочні роботи можуть проводитися лише з дозволу профспілкового комітету підприємства, установи, організації” [15].

Відповідно до наказу № 530 від 17 грудня 1991 р. “Про порядок компенсації особам рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ за службу понад встановлений законодавством робочий час, а також у дні щотижневого відпочинку та святкові дні” підставою для залучення працівників органів внутрішніх справ до надурочної служби є: а) письмові накази (розпорядження) керівників органів внутрішніх справ; б) графіки нарядів, чергувань, затверджені керівниками органів внутрішніх справ; в) для водіїв-працівників – вказівки у подорожньому листі, зроблені начальником (командиром) органу (підрозділу) внутрішніх справ, у розпорядженні якого знаходиться даний автомобіль.

У наказі вказуються причини, що викликали необхідність залучення працівників до надурочної служби, та тривалість такої. В термінових випадках керівники органів внутрішніх справ можуть давати вказівки про залучення працівників до роботи в надурочний час в усній формі з подальшим оформленням письмового наказу не пізніше трьох днів. В кожному органі внутрішніх справ наказом або вказівкою керівника призначається працівник, який здійснює персональний облік служби особового складу в надурочний час.

Зазначимо, що цим нормативно-правовим актом не передбачено отримання згоди профспілкового органу на роботу в зазначені дні, що суперечить загальним нормам трудового законодавства.

Стаття 62 Кодексу законів про працю України обмежує застосування надурочних робіт і вони, як правило, не допускаються. Але відмовитися зовсім від надурочних робіт неможливо, оскільки на підприємствах інколи виникають непередбачені обставини, які спонукають до їх впровадження. Припускаючи у таких випадках застосування надурочних робіт, держава надає правові гарантії, які забезпечують їх обмеження. Такими гарантіями є:

1) встановлення в законі вичерпного переліку фактичних обставин, які слугують підставою для застосування надурочних робіт на підприємствах, в установах й організаціях;

2) особливий порядок встановлення надурочних робіт. Відповідно до ст. 64 Кодексу законів про працю України надурочні роботи можуть застосовуватися тільки з дозволу профспілкового комітету підприємства, установи, організації. При цьому, розглядаючи заявки на дозвіл надурочних робіт, профспілкові комітети повинні перевіряти дійсну необхідність таких робіт, виявляти причини, які породжують їх, та вживати заходів до їх усунення;

3) обмеження кількості надурочних робіт на одного працівника;

4) окреслення кола осіб, яких забороняється залучати до надурочних робіт, а також осіб, які можуть залучатися до надурочних робіт тільки за їх згодою.

Інструкцією про порядок залучення працівників органів внутрішніх справ до несення служби понад установлений законодавством робочий час, у дні щотижневого відпочинку і святкові дні і надання відповідних компенсацій [17] закріплено норму, що до виконання службових обов'язків понад установлений законодавством робочий час, у дні щотижневого відпочинку і святкові дні особи рядового і начальницького складу органів, підрозділів і

навчальних закладів МВС України можуть залучатися для виконання невідкладних завдань щодо боротьби зі злочинністю і охорони громадського порядку за особливих оперативних умов.

Під діями працівників органів внутрішніх справ за особливих оперативних умов, відповідно до п. 2 даної Інструкції, необхідно розуміти: участь у проведенні заходів щодо розкриття тяжких злочинів, розшуку особливо небезпечних злочинців, звільнення заручників, попередження і припинення масових безладів і групових дій, що порушують роботу транспорту, зв'язку, підприємств і організацій, ліквідації наслідків стихійних лих, аварій, катастроф, епідемій або епізоотій, а також виконання інших невідкладних робіт, від терміновості виконання яких залежить нормальне функціонування органу внутрішніх справ.

Важливо підкреслити, що згідно зі ст. 65 Кодексу законів про працю України надурочні роботи не повинні перевищувати для кожного працівника чотирьох годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік. Вказану норму продубльовано й у відомчій нормативній базі. Згідно з Наказом МВС України № 530 від 17.12.1991 надурочна робота працівників органів внутрішніх справ не повинна перевищувати 120 годин на рік [17].

Оплата за роботу в надурочний час здійснюється у вищому розмірі порівняно з роботами нормальної тривалості. За погодинною системою оплати праці робота в надурочний час оплачується в подвійному розмірі годинної ставки. За відрядною системою оплати праці за роботу в надурочний час виплачується доплата у розмірі 100% тарифної ставки працівника відповідно до кваліфікації, оплата праці якого здійснюється за погодинною системою, за всі відпрацьовані надурочні години. У разі підсумованого обліку робочого часу оплачуються як надурочні всі години, відпрацьовані понад встановлений робочий час в обліковому періоді, у порядку, передбаченому законом. Компенсація надурочних робіт наданням відгулу не допускається.

При залученні осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, які утримуються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також коштів, що надходять за договорами від міністерств, відомств, підприємств, установ, організацій і громадян, до несення служби понад установлений законодавством робочий час оплата їхньої праці за цей час провадиться у розмірах, передбачених законодавством України про працю, з розрахунку посадового окладу й окладу за спеціальним званням. Служба осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ у дні щотижневого відпочинку та святкові дні може компенсуватися за їхньою згодою наданням іншого дня відпочинку або в грошовій формі у подвійному розмірі.

Висновок. Таким чином, атестовані працівники органів внутрішніх справ априорі не можуть бути суб'єктами трудових відносин з ненормованим робочим часом, оскільки коло осіб, що працює в органах внутрішніх справ на засадах ненормованості, обмежено працівниками, які не мають спеціальних звань рядового і начальницького складу.

Для виконання невідкладних завдань щодо боротьби зі злочинністю й охорони громадського порядку за особливих оперативних умов працівники органів внутрішніх справ можуть залучатись до надурочних робіт, проте не більше ніж 120 годин на рік та з відповідною підвищеною оплатою таких робіт і гарантіями, передбаченими трудовим законодавством. Крім вказаного, залучення до надурочних робіт потребує відповідного нормативного оформлення та обліку.

Бібліографічні посилання

1. Про затвердження Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів від 29 липня 1991 р. № 114 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/114-91-p>.
2. Гинцбург Л. Я. Регулирование рабочего времени в СССР / Л. Я. Гинцбург. – М. : Наука, 1966. – 302 с.
3. Каринский С. С. Материальные и моральные стимулы к повышению производительности труда / С. С. Каринский. – М. : Юрид. лит., 1996. – 187 с.
4. Новетна Э. Рабочее время и время отдыха в условиях научно-технической революции / Э. Новетна. – М. : Изд-во АН СССР, 1981. – 231 с.
5. Мочерний С. Основи економічних знань. – К. : FEMINA, 1995. – 347 с.
6. Веремчук М. А. Правовое регулирование меры труда / М. А. Веремчук // Правоведение. – 1980. – № 2. – С. 74-77.
7. Лях А. Ф. Рабочее время и время отдыха / А. Ф. Лях. – М. : Вопросы труда, 1925. – 184 с.
8. Воеводенко Н. К. Правовое регулирование труда работников с ненормированным рабочим днем : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / МГУ. – М., 1976. – 20 с.
9. Процевский А. И. Нормативное регулирование рабочего времени в советском трудовом праве / А. И. Процевский // Правоведение. – 1960. – № 7. – С. 39-44.
10. Муксинова Л. А. Проблемы регулирования рабочего времени в СССР / Л. А. Муксинова. – М. : Юрид. лит., 1969. – 216 с.
11. Силаев В. П. Ненормированный рабочий день / В. П. Силаев // Социалистическая законность. – 1970. – № 5. – С. 68-69.
12. Прокопенко В. І. Трудове право України : підруч. / В. І. Прокопенко. – Х. : Консум, 1998. – 480 с.
13. Гордієнко М. І. Особливості правового регулювання робочого часу та часу відпочинку працівників ОВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. І. Гордієнко. – Х., 2004. – 19 с.
14. Островский Л. Я. Рабочее время по советскому трудовому праву / Л. Я. Островский. – Минск, 1963. – 248 с.
15. Кодекс законів про працю України // ВВР УРСР. – 1971. – № 50. – Ст. 375.
16. Советское законодательство о труде : справочник / под ред. Коршунова Ю. Н., Лившиц Р. З., Румянцева М. С. – М. : Профиздат, 1980. – 482 с.
17. Наказ МВС України від 17.12.91 № 530 “Про затвердження Інструкції про порядок залучення робітників органів внутрішніх справ до несення служби понад установленний законодавством робочий час, у дні щотижневого відпочинку і святкові дні і надання відповідних компенсацій”. – К. : МВС України, 1992. – 12 с.

Коваленко А. В. Особенности режима рабочего времени сотрудников органов внутренних дел. В статье исследуются общественные отношения, имеющие место при

выполнении служебных обязанностей сотрудниками органов внутренних дел на протяжении рабочего времени. В качестве предмета работы определены нормы трудового права и практика их применения, теоретико-правовые исследования, касающиеся особенностей регулирования рабочего времени сотрудников органов внутренних дел. Предоставляется ответ на вопрос о правомерности привлечения к ненормированной работе аттестованных сотрудников органов внутренних дел. Определяются особенности правового регулирования сверхурочных работ сотрудников органов внутренних дел. Анализируется ведомственная нормативно-правовая база Министерства внутренних дел в вопросе регулирования режима рабочего времени работников органов внутренних дел и предоставляются выводы относительно согласования последней с нормами действующего трудового законодательства Украины.

Ключевые слова: *ненормированный рабочий время, сверхурочные работы, служба в органах внутренних дел, рабочее время, милиция.*

Kovalenko A. V. Features of working hours regime of internal affairs officers. The article investigates the social relations that occur while on duty police officers during working hours. For object defined norms of labor law and practice, theoretical and legal research on features of regulation of working time law enforcement officers. Available to answer questions involving the legality of irregular certified police officers. Peculiarities of legal regulation of overtime enforcement staff. Analyzed departmental regulatory framework Interiors in the regulation of working time law enforcement officers and provided conclusions on the coordination of the latter by the existing labor laws of Ukraine. Service in the internal affairs - a kind of public service that takes place in a specialized organ of executive power exercised by authorized entities to implement the functions of the state in the practice of law. It has all the features and principles of public service as a kind of professional service.

Each police officers and members of his family inside ready spryumannenormovanist working day of the week; all are sensitive to the fact that "the service" police is that any hour of the day and any day of the year. This is a reflection of the Law of Ukraine "On Police", indicating that the police officer in Ukraine regardless of the position he occupies, the location and time when addressed by citizens or officials, a statement or report events that threaten personal or public safety or in the case of direct detection, is obliged to take measures to prevent and combat crime, rescuing people, providing aid to persons in need, installation and detention of persons who have committed an offense, the protection of the scene and inform to the nearest police department.

To perform urgent tasks to combat crime and public order under specific operational conditions of the employees of the Interior may be involved in the overtime, but not more than 120 hours per year and a corresponding increased payment of such works and guarantees provided by labor legislation. In addition to these, involving overtime requires the design of regulatory and accounting.

Keywords: *long working time, overtime work, service in law enforcement agencies, working hours, militia*

Надійшла до редакції 22.09.2014

Чабаненко М. М.кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 349.2: 331.31

**ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ
НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ**

Визначено системи оцінювання результатів праці науково-педагогічних працівників. Обґрунтовано необхідність запровадження єдиної моделі рейтингового оцінювання результатів їхньої діяльності

Ключові слова: науково-педагогічні працівники, системи оцінювання, атестація, рейтингове оцінювання.

Постановка проблеми. Світова економічна криза, глобальні трансформаційні та інтеграційні процеси, що відбуваються у другому десятиріччі ХХІ ст., виявили необхідність суттєвого реформування системи підготовки людського капіталу. Потреба у «поєднанні освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» проголошується у Законі України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року [1]. Вища освіта в умовах сьогодення покликана вирішувати проблеми практичної адаптації та трудової реалізації людини, тим самим забезпечуючи реалізацію її конституційного права на працю. Від якості отриманих знань, їх адаптації до вирішення проблем практичного застосування врешті-решт залежить в цілому економічний потенціал країни. Науково-педагогічні працівники є тією ланкою суспільства, головним завданням якої є якісна підготовка фахівців. Отже, від належного виконання покладеної на науково-педагогічних працівників трудової функції залежить не лише якість знань студентів, а і в цілому соціально-економічний добробут у країні.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженню загальних засад правового регулювання індивідуальних правових відносин приділяли увагу такі вчені, як Ю. В. Баранюк, Н. Б. Болотіна, В. Я. Бурак, С. М. Синчук та ін. Окремі питання дослідження норм спеціального правового регулювання праці науково-педагогічних працівників здійснено в працях М. І. Гордієнко, В. І. Горєвого, А. М. Куліша, Т. В. Красюк, А. О. Савченко, О. Б. Ткаченка. Однак в умовах реформування вищої освіти з метою дотримання європейських стандартів підготовки працівників постає питання практичного застосування норм про робочий час та його режими, визначення обсягу навантаження тощо.

Метою даного дослідження є визначення особливостей правової регла-

ментації праці науково-педагогічних працівників в Україні в умовах євроінтеграційних процесів та реформування системи вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р.[1] визначив засади державної політики організації діяльності вищих навчальних закладів. Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, визначають необхідність розбудови системи підготовки кадрів, людського капіталу для будівництва конкурентоспроможної економіки в країні. Від якості знань, отриманих студентами вищих навчальних закладів від викладача, в майбутньому залежить можливість реалізації їх права на працю. Тому постає питання щодо удосконалення критерії якості надання освітянських послуг та запровадження об'єктивної багаторівневої системи оцінки результатів викладацької діяльності науково-педагогічних працівників.

На рівні міжнародно-правового регулювання оцінка якості освіти визначається нормами Всесвітньої декларації «Вища освіта в XXI столітті: підходи та практичні заходи» 1998 р. як «багатовимірна концепція, яка повинна охоплювати всі її функції та форми діяльності, серед яких особливе місце має укомплектованість кадрового складу. Важливе значення для підвищення якості відіграє внутрішня самооцінка разом із зовнішньою оцінкою силами незалежних спеціалізованих міжнародних експертів, за можливістю з дотриманням гласності» [2]. Правове регулювання оцінки якості освітянських послуг в історії України здійснювалося низкою нормативно-правових актів, серед яких виділяється, зокрема, Указ Президента України від 12 вересня 1995 р. № 832 «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні»[3], нормативними положеннями якого вперше було проголошено необхідність організації фундаментальної освіти з урахування вимог розбудови ринкових економічних відносин.

Стаття 1 Закону України «Про вищу освіту» в редакції від 12.07.2014 вперше визначила поняття «якість вищої освіти» як «рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти» [1], на відміну від попередньої редакції Закону України «Про вищу освіту» від 17.01.2002, в якому якість вищої освіти трактувалася як «сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, такі потреби суспільства» [4]. Якість вищої освіти, виходячи з чинної редакції Закону України «Про вищу освіту», повинна оцінюватися залежно від безпосередньо якості наданих освітянських послуг, тобто виходячи з оцінки результатів викладацької діяльності науково-педагогічних працівників.

Викладацька діяльність відзначається високою складністю, адже вона за своїм обсягом повинна охоплювати сукупність як науково-методичних знань, так і виконання виховної, організаційно-практичної функцій [5, с. 126]. Як зазначає А. А. Савченко, педагогічна діяльність спрямовується не лише на надання знань з навчальної дисципліни студенту, але й на виховання, тому до педагога висуваються підвищені морально-етичні стандарти [6, с.58-59].

Науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники вищого навча-

льного закладу зобов'язані: 1) забезпечувати викладання на високому науково-теоретичному і методичному рівні навчальних дисциплін відповідної освітньої програми за спеціальністю, провадити наукову діяльність (для науково-педагогічних працівників); 2) підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію (для науково-педагогічних працівників); 3) дотримуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, прищеплювати їм любов до України, виховувати їх у дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України та державних символів України; 4) розвивати в осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, самостійність, ініціативу, творчі здібності; 5) дотримуватися статуту вищого навчального закладу, законів, інших нормативно-правових актів (ст. 58 Закону України «Про вищу освіту») [1]. Незважаючи на проголошену реформу системи вищої освіти, законодавцем перелік обов'язків науково-педагогічних працівників не змінено, тоді як скорочено тривалість робочого часу до 36 годин на тиждень (ст. 56 Закону України «Про вищу освіту»), а також зменшено розмір максимального навчального навантаження з 900 до 600 годин з метою «стимулювання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності для здобуття нових наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення і впровадження нових конкурентоспроможних технологій, видів техніки, матеріалів тощо для забезпечення інноваційного розвитку суспільства, підготовки фахівців інноваційного типу» [1].

Призначення на посаду, а також оцінка виконання покладених на науково-педагогічних працівників функціональних обов'язків відбувається проведенням чергових та позачергових їх атестацій [7; 8]. Під час проведення атестацій оцінюються рівень професійної підготовки наукового працівника, результативність його роботи, ефективність праці з урахуванням конкретних вимог до цієї категорії працівників, виявляються перспективи використання здібностей наукового працівника, визначаються заходи щодо стимулювання підвищення його професійного рівня, потреба в підвищенні кваліфікації та професійної підготовки (п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 1999 р. № 1475) [7].

Однак аналіз нормативно-правових приписів, що регламентують проведення атестації науково-педагогічних працівників, свідчить про відсутність чітких критеріїв оцінки рівня професійної підготовки науково-педагогічного працівника. Рішення щодо проходження атестації науково-педагогічним працівником комісією приймається таємним або відкритим голосуванням в індивідуальному порядку на підставі аналізу результатів науково-дослідної, навчальної діяльності, діяльності з проведення консультацій тощо. Критерії оцінювання результатів науково-педагогічної діяльності не уніфіковані і затверджуються установчими документами вищих навчальних закладів.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 7 серпня 2002 р. № 450 визначено лише перелік основних видів методичної, наукової та організаційної роботи педагогічних та науково-педагогічних працівників, який, на нашу

думку, можна вважати критерієм оцінки якості професійно-педагогічної діяльності викладачів вищих навчальних закладів [9]. Цим наказом встановлено такі види основних видів методичної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників ВНЗ: підготовка конспектів лекцій, методичних матеріалів до семінарських, практичних, лабораторних занять, курсового та дипломного проектування, практик і самостійної роботи студентів; підготовка, рецензування підручників, навчальних посібників, словників, довідників (для педагогічних працівників); розробка навчальних планів, навчальних програм, робочих навчальних планів, робочих навчальних програм; розробка і підготовка нових лабораторних робіт; підготовка комп'ютерного програмного забезпечення навчальних дисциплін; складання екзаменаційних білетів, завдань для проведення модульного та підсумкового контролю, завдань для проведення тестового контролю; розробка і впровадження наочних навчальних посібників (схем, діаграм, стендів, слайдів тощо); розробка і впровадження нових форм, методів і технологій навчання; вивчення і впровадження передового досвіду організації навчального процесу; підготовка концертних програм та персональних художніх виставок [9].

Основними видами наукової роботи є: виконання планових наукових досліджень зі звітністю в таких формах: дисертація, монографія, підручник, навчальний посібник тощо; рецензування монографій, підручників, навчальних посібників, словників, довідників тощо; доопрацювання для перевидання монографій, підручників, навчальних посібників, словників; керівництво науковою роботою студентів з підготовкою: наукової статті; заявки на видачу охоронних документів; роботи на конкурс; доповіді на конференцію. Основними видами організаційної роботи педагогічних працівників є: робота в науково-методичних комісіях Міністерства освіти і науки, комісіях інших міністерств; робота в Державній акредитаційній комісії, експертних і фахових радах; робота в експертних комісіях ДАК; робота в спеціалізованих радах із захисту дисертацій; робота в науково-методичних і науково-технічних радах і комісіях вищого навчального закладу та його структурних підрозділів; організація та проведення загальнодержавних наукових конференцій, симпозіумів, семінарів; робота з видання наукових і науково-методичних збірників; виконання обов'язків заступника декана факультету (заступника директора інституту), заступника завідувача відділення на громадських засадах; участь у виховній роботі студентського колективу, виконання обов'язків куратора (наставника) академічної групи; керівництво студентським науковим гуртком, проблемною групою; участь у профорієнтаційній роботі та довузівській підготовці молоді; участь у підготовці та проведенні студентських олімпіад [9].

На підставі вимог Закону України «Про вищу освіту» [1] вищим навчальним закладом ведеться рейтингове оцінювання результатів навчальної, науково-дослідної, виховної роботи науково-педагогічних працівників, за результатами якого обираються найкращі викладачі. Між тим розподіл балів, визначення критеріїв оцінювання залишається серед питань автономного вирішення трудового колективу вищого навчального закладу.

Висновки. Таким чином, фактично існує дві системи оцінювання якості діяльності науково-педагогічних працівників: атестація і рейтинг. При цьому за непроходження атестації допускається звільнення працівника з займаної посади, тоді як за рейтинговим оцінюванням фактично йдеться лише про можливі заохочення. Необхідно підкреслити, що рішення атестаційної комісії приймається у результаті голосування її членів, тобто залишається суб'єктивний фактор, тоді як рейтингове оцінювання діяльності викладача базується на сукупності показників і, по суті, є об'єктивним вираженням результатів його діяльності. Отже, вбачається за доцільне уніфікувати підхід до визначення оцінки діяльності науково-педагогічних працівників і запровадити модель єдиної рейтингової системи діяльності не лише вищих навчальних закладів у цілому, а й їх науково-педагогічних працівників. Об'єктивні показники рейтингового оцінювання необхідно визначити як підстави для регулювання індивідуальних трудових відносин (зокрема, найнижчі показники в такому рейтингу повинні бути визначені як підстави для звільнення науково-педагогічного працівника з посади, що ним обіймається).

Бібліографічні посилання

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 // ВВР України.–2014. – № 37-38. – Ст. 2004.
2. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры // Альма-матер. – 1999. – № 3.– С. 29-35.
3. Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні : Указ Президента України від 12.09.1995 №832/95 (втратив чинність).
4. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 (втратив чинність) // ВВР України. – 2002. –№20. –Ст.134.
5. Довідник типових професійно-кваліфікаційних характеристик посад педагогічних кадрів ВНЗ. – К. : Соцінформ, 2002. – 110 с.
6. Савченко А. А. К проблеме реализации права на труд научно-педагогическими работниками высших учебных заведений Украины / А. А. Савченко // Проблемы вдосконалення правового регулювання соціально-трудоових відносин в Україні : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 5-6 червня 2009 р.) / за заг. ред. В. С. Венедіктова. – Х. : Харків. економіко-правовий університет, 2009. – 330 с.
7. Про затвердження Положення про атестацію наукових працівників : постанова Кабінету Міністрів України від 13.08.1999 № 1475 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 33. – С. 115.
8. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.1991 // ВВР України. – 1992. – № 12. – Ст.165.
9. Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів : наказ МОН України від 07.08.2002 № 450 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 35. – Ст.1655.

Чабаненко Н. Н. *Отдельные проблемы правового регулирования труда научно-педагогических работников высших учебных заведений в Украине.* Определены системы оценивания результатов труда научно-педагогических работников. Обоснована необходимость введения единой модели рейтинговой оценки результатов деятельности научно-педагогических работников.

Ключевые слова: научно-педагогические работники, системы оценивания, аттестация, рейтинговое оценивание.

Chabanenko M.M. Certain problems of legal regulation of labor of research and teaching staff of higher education institutions in Ukraine. The system of evaluation of the results of labor research and teaching staff has been determined. The necessity of introducing a single model of rating the performance of research and teaching staff has neeb reasoned.

Higher education today is designed to solve problems of practical adaptation and implementation of labor rights, there by ensuring the implementation of its constitutional right to work. From the quality of the acquired knowledge, to adapt them to solve problems of practical application in the end depends on the whole country's economic potential. Research and teaching staff is the link of society, the main task of a high quality training. Consequently, from the proper exercise to the research and teaching staff work function depends not only on the quality of students' knowledge, but also on the whole socio-economic of the country.

However, analysis of legal regulations governing the certification of research and teaching staff shows a lack of clear criteria for assessing the level of training of scientific and pedagogical workers. Decision on attestation of scientific and pedagogical workers Commission adopts by secret or open vote individually on the basis of the analysis of the results of scientific-research, educational activities, activities for consultation and the like. Criteria for evaluation of the results of scientific and pedagogical activities are not standardized and approved by the constituent documents of the institutions of higher education.

The author has determined that there are actually two systems of quality assessment, certification and rating of research and teaching staff activities. It has been established that a failed validation may be dismissed if for rating estimation fact it was only possible encouragement.

It must be emphasized that the decision certifying commission adopted by vote of its members, that is still a subjective factor, while the rating of the teacher evaluation is based on a set of indicators, and in fact is an objective expression of the results of its operations. Expediency unification approach to determining the evaluation of research and teaching staff and introduce a unified model of the rating system of activities, not only institutions of higher education in general, and their research and teaching staff.

Ключевые слова: research and teaching staff, evaluation systems, certification, rating estimation.

Надійшла до редакції 23.11.2014

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Комісаров О. Г.

доктор юридичних наук, доцент

Богуславський В. В.

ад'юнкт

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 351.759 + 316.776

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ СИЛ ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ: СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ

У статті розглянуто актуальність перспективи реформування чинного законодавства у сфері інформаційного забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку.

Ключові слова: національна безпека, інформаційне забезпечення, особиста безпека працівника сил охорони правопорядку, сили охорони правопорядку.

Постановка проблеми. Курс на побудову в Україні правової держави, яка забезпечує ефективну охорону прав і свобод людини і громадянина, верховенство права в усіх сферах суспільного життя, залишається одним із головних напрямів державного будівництва. Подальший розвиток демократії, забезпечення прав і свобод громадян нерозривно пов'язані з підвищенням якості й ефективності діяльності сил охорони правопорядку, одне з провідних місць серед яких належить органам внутрішніх справ.

Орієнтиром розвитку людства на шляху до цивілізованого суспільства завжди було досягнення такого стану, в якому людині не загрожує жодна небезпека – ні соціально-політичного, ні природного, ні техногенного характеру.

Побудова в Україні правової держави зумовлює важливість вирішення проблеми забезпечення безпеки її громадян. Безпека громадян – ключове питання діяльності всіх державних органів. Проте важливим є також забезпечення безпеки працівників сил охорони правопорядку, які повинні забезпечувати безпеку громадян. У першу чергу це стосується працівників органів внутрішніх справ України.

Численні факти злочинних зазіхань на життя і здоров'я працівників сил охорони правопорядку під час виконання ними службових обов'язків (при-

чому останні досить часто виступають безпосередньою метою нападу або ж перешкодою на шляху досягнення основної злочинної мети) потребують теоретичного аналізу і детальної розробки обґрунтованих науково-практичних рекомендацій щодо забезпечення їх особистої безпеки. Між іншим, проблема ця у сучасній спеціальній літературі практично не представлена, що зумовлює необхідність у визначенні та висвітленні її базових понять.

Безпосереднє виконання оперативно-службових та службово-бойових завдань відбувається у нормативно-правовому, інформаційному, контррозвідувальному, контрдиверсійному, економічному, екологічному, структурному, функціональному просторах. При цьому, згідно з принципом верховенства права, визначальним є нормативно-правовий простір, який в умовах розбудови в Україні інформаційного суспільства поступово трансформується в інформаційно-правовий простір.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Побудована ще за часів СРСР вітчизняна правоохоронна система в умовах переходу до інформаційного суспільства суттєво знизила свою ефективність, що негайно позначилося на якості й ефективності оперативно-службової та службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку. У більшості випадків діяльність підрозділів органів внутрішніх справ, на які покладено виконання певних завдань, не відповідає очікуванням, що зумовлено як недоліками нормативно-правового регулювання їхньої діяльності, прорахунками в організації, процесах планування і управління, підготовки та реалізації рішень і тактичних задумів, послабленні контролю за їх виконанням, так і невідповідністю вимогам сьогодення змісту їх інформаційної діяльності, втраті інформаційної переваги над правопорушником (об'єктом комунікативного впливу) та, відповідно, неможливістю досягнення максимального результату охорони права. Необхідність якнайшвидшого розв'язання цих завдань зумовлює потребу в науковому вирішенні, розробці, систематизації та впровадженні у практику оперативно-службової та службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку заходів із визначення задач і принципів, методів, функцій та форм адміністративно-правового регулювання інформаційного забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку.

Загальні питання інформаційного забезпечення правоохоронних органів як на загальнотеоретичному, так і на галузевому рівні розглядалися у наукових працях І.В. Арістової, І.Л. Бачило, К.І. Белякова, В.М. Брижка, В.М. Бутузова, В.Д. Гавловського, О.А. Зверева, Р.А. Калюжного, Б.А. Кормича, О.В. Кохановської, Л.В. Кузенко, В.А. Ліпкана, О.В. Логінова, В.М. Лопатіна, Є.Д. Лук'янчикова, А.М. Новицького, Н.Р. Нижник, В.І. Олефіра, О.П. Рябченко, В.С. Цимбалюка, М.Я. Швеця, Ю.С. Шемшученка та інших учених.

Питання правового регулювання організації та діяльності сил охорони правопорядку досліджувалися у роботах В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, О.К. Безсмертного, К.С. Бельського, Ю.П. Битяка, С.А. Буткевича, І.П. Голосніченка, Є.В. Додіна, Ю.В. Дубко, М.І. Єропкина, С.В. Ківалова, А.П. Ключниченка, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.П. Коренєва, С.О. Кузніченко, В.В. Лазарева,

М.І. Мельника, В.П. Петкова, А.О. Селіванова та ін.

Проте питання адміністративно-правового регулювання інформаційного забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку комплексно не розглядались, а в існуючих наукових працях ще не знайшли належного відображення.

Метою даного дослідження є всебічне розкриття сутності та особливостей адміністративно-правового регулювання інформаційного забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку, визначення його місця серед об'єктів вивчення адміністративно-правовою наукою та безпекознавством як новітнім напрямом досліджень правових проблем національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Особиста безпека – це система організаційно-правових, фізичних і тактико-психологічних заходів, які дозволяють забезпечити збереження життя та здоров'я працівника правоохоронних органів і підтримання високого рівня ефективності його професійних дій.

Особиста безпека є результатом реалізації комплексу заходів, спрямованих на зниження рівня професійного ризику до реально можливого мінімуму, що дозволяє гарантувати збереження життя і здоров'я, нормального психічного стану і дієздатності працівника при високій ефективності вирішення ним професійних завдань.

Правовою основою забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку в загальному значенні є Конституція України, відповідні закони, що регламентують діяльність суб'єктів правоохорони, інші законодавчі акти України, постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти Міністерства внутрішніх справ України, Загальна декларація прав людини, міжнародні правові норми, ратифіковані у встановленому порядку.

Але, аналізуючи практику діяльності суб'єктів охорони права, слід зважати на те, що у законодавчому полі нормами, які забезпечують особисту безпеку працівників сил охорони правопорядку, є статті 12–15¹ розділу III Закону України «Про міліцію» [1].

Особиста безпека визначається специфікою умов, змісту і форм професійної діяльності; ступенем професійної захищеності працівника, у тому числі наявністю спеціальних заходів організаційно-правового, управлінського і матеріально-технічного характеру; рівнем професійно-психологічної підготовленості працівника і наявністю у нього спеціальних знань та вмінь із забезпечення особистої безпеки при вирішенні професійних завдань або у ситуаціях, пов'язаних із професійною діяльністю.

Загалом безпека працівників правоохоронних органів забезпечується такими блоками:

- 1) організаційно-правовий – комплекс об'єктивних передумов для ефективного і безпечного здійснення професійної діяльності;
- 2) мотиваційно-особистісний – морально-поведінкові установки, психологічна готовність «на виживання», тобто дотримання норм, правил і спеціальних процедур, що гарантують особисту безпеку.

Суб'єктами першого блоку є відповідні державні інституції (Кабінет

Міністрів, Міністерство фінансів України, МВС України та ін.), що вирішують насамперед завдання науково обґрунтованої реалізації правових, економічних, матеріально-технічних та інших можливостей, наданих державою для забезпечення захисту як системи в цілому, так і її конкретних працівників. Суб'єктами першого блоку виступають також керівники органів і підрозділів, які для ефективного вирішення питань особистої безпеки працівників повинні:

1) аналізувати організаційно-правові та соціально-економічні умови здійснення правоохоронної діяльності і чинники, що визначають реальний рівень професійного ризику;

2) формулювати та подавати у відповідні державні структури пропозиції щодо підвищення рівня захищеності і безпеки працівників, забезпечувати впровадження науково-практичних розробок із зазначеної проблеми;

3) здійснювати результативні контакти з державними органами (у тому числі з іншими правоохоронними органами і органами юстиції), громадськими і приватними організаціями та об'єднаннями, засобами масової інформації, населенням із метою забезпечення більш високого рівня професійної захищеності і безпеки працівників;

4) мобілізувати наявні економічні і матеріально-технічні можливості для підвищення рівня особистої безпеки працівників;

5) приймати спеціальні управлінські рішення з метою підвищення рівня професійної захищеності і безпеки;

б) організувати навчання працівників стратегії, тактиці діяльності у типових та екстремальних ситуаціях та засобам забезпечення особистої безпеки в системі оперативно-службової та службово-бойової, а також професійно-психологічної підготовки.

Суб'єкти другого блоку – працівники – для забезпечення особистої безпеки повинні:

- знати і неухильно виконувати відповідні директивні вказівки керівництва;

- знати основні тактико-операційні та психологічні прийоми забезпечення особистої безпеки у різноманітних ситуаціях професійної діяльності;

- уміти аналізувати і узагальнювати досвід безпечної поведінки колег по роботі та інших працівників у екстремальних умовах оперативно-службової та службово-бойової діяльності;

- знати, застосовувати і творчо збагачувати тактику, прийоми і засоби забезпечення особистої безпеки та безпеки колег.

Спираючись на вищезазначене, слід резюмувати, що визначальними чинниками особистої безпеки працівника ОВС є професійна захищеність його особи та професійно-психологічна готовність до дій у небезпечних ситуаціях.

Професійна захищеність працівника передбачає:

1. відповідність правової та нормативної бази об'єктивним умовам та завданням оперативно-службової та службово-бойової діяльності;

2) забезпеченість організаційно-управлінськими заходами згідно з

чинним законодавством;

3) професійність і високий кваліфікаційний рівень та можливість подальшого удосконалення професійної майстерності працівника;

4) наявність необхідних матеріально-технічних засобів для ефективного вирішення оперативно-службових та службово-бойових завдань;

5) можливість задоволення матеріальних потреб працівника та членів його сім'ї;

6) наявність соціальних гарантій працівника ОВС та формування позитивного іміджу професії;

7) високі фізичні якості та вміння застосовувати заходи протидії злочинним зазіханням на життя і здоров'я;

8) психологічна готовність до дій у складних та екстремальних умовах;

9) високі моральні якості, наявність позитивного морально-психологічного клімату та безконфліктних службово-особистісних взаємин у колективі.

У свою чергу, перші шість пунктів, перелічених вище, слід віднести до першого блоку як комплексу об'єктивних передумов для ефективного і безпечного здійснення професійної діяльності працівниками органів внутрішніх справ, суб'єктами якого є відповідні державні інституції, які через правові, економічні, матеріально-технічні та інші засоби, надані їм державою, здійснюють захист працівників правоохоронних органів як системи в цілому, а також її конкретних працівників. Ці передумови, на нашу думку, є першопричиною виникнення нещасних випадків під час виконання службових обов'язків та цілком і повністю належать до компетенції відповідних державних інституцій.

Проектуючи вищезазначене у площину переходу правоохоронної системи до типу правоохорони інформаційного суспільства, першочерговим та об'єктивно необхідним визначимо інформаційне забезпечення особистої безпеки працівників сил охорони правопорядку як комплексу організаційних, правових, технічних і технологічних заходів, засобів та методів, котрі забезпечують у процесі управління і функціонування системи інформаційні зв'язки її елементів (суб'єктів і об'єктів) шляхом оптимальної організації інформаційних масивів баз даних і знань [5].

Основними принципами створення інформаційного забезпечення є: цілісність, достовірність, контроль, захист від несанкціонованого доступу, єдність і гнучкість, стандартизація та уніфікація, адаптивність, мінімізація помилок введення-виведення інформації.

Розроблення інформаційного забезпечення – одна з найважливіших складових розроблення інформаційної системи, яка повинна забезпечити:

- єдність і зберігання інформації, необхідної для розв'язання задач;
- єдність інформаційних масивів для всіх задач інформаційних систем;
- однократність уведення інформації та її багатоцільове використання.

У свою чергу, окремої уваги в зазначеній площині потребують об'єкти, на забезпечення особистої безпеки яких спрямовано розроблення інформаційного забезпечення – сили охорони правопорядку.

У цьому аспекті слід нагадати слова О.М. Шмакова, який зазначає, що в

процесі вдосконалення системи наукових спеціальностей у галузі науки «Національна безпека» у 2006 р. Академією ВВ МВС України було запропоновано спеціальність 21.07.05 «Службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку», яка наказом ВАК України і була включена до Переліку спеціальностей [4].

При цьому поняття «сили охорони правопорядку» надавалося у надто загальному вигляді. Тому в 2009 р. розпочато заходи щодо уточнення цього поняття з точки зору військових, психологічних, технічних, юридичних, державних уявлень [6].

Однак поняття «сили охорони правопорядку» залишалося не до кінця визначеним, що можна побачити у формулі паспорта спеціальності 21.07.05 «Службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку».

У паспорті фігурують «внутрішні війська, правоохоронні органи спеціального призначення та інші військові формування України». У зв'язку з цим скласти структурні уявлення про сили охорони правопорядку доволі складно, що, відповідно, «заважає досягти повноти вихідних посилок у теорії службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку зокрема та юриспруденції взагалі» [7, с. 27].

В.І. Лазутко, аналізуючи дослідження в цій сфері, зазначає, що відповідно до складеної концепції службово-бойова діяльність полягає у профілактичних, охоронних, режимних, захисних, ізоляційно-обмежувальних заходах та спеціальних діях (операціях) правоохоронних органів спеціального призначення та їх військових і передбачених законом інших озброєних формувань [3, с. 358], з чим ми повністю погоджуємось.

Мету службово-бойової діяльності дослідники визначають як забезпечення територіальної цілісності держави, її конституційного ладу, громадської безпеки, законності і правопорядку, забезпечення недоторканності державного кордону, охорони і оборони особливо важливих об'єктів, боротьби з організованою злочинністю та тероризмом у плановому, регулярному порядку та під час проведення спеціальних заходів, операцій за надзвичайних обставин, надзвичайних ситуацій та у воєнний час з використанням правоохоронних, військових та інших методів [2, с. 7].

Таким чином, обґрунтованою є позиція авторів, які із загальної сфери правоохоронної діяльності виокремлюють її спеціальну складову (так звану спеціальну правоохоронну діяльність) [2, с. 6; 8, с. 81]. На нашу думку, службово-бойова діяльність реалізується саме у формі спеціальної правоохоронної діяльності, об'єктами якої є: особи, групи осіб, які є суттєвою загрозою громадському порядку та національній безпеці; злочини, спрямовані на зміну чи повалення конституційного ладу, захоплення влади, посягання на територіальну цілісність держави; злочини терористичного спрямування; злочини, пов'язані з незаконним придбанням або використанням радіоактивних матеріалів, вибухових речовин, зброї або бойових припасів; дії, що ставлять під загрозу громадський порядок і безпеку; порушення режимних правил.

Виконання такої діяльності безумовно належить до компетенції правоохоронних органів, але сфера діяльності останніх значно ширша за функції, перелічені вище. Специфічні завдання можуть і повинні виконувати органи

та підрозділи, які мають відповідні сили та засоби, необхідні для адекватного реагування на рівень загрози та мають право застосовувати спеціальні види державного примусу.

Відповідно до зазначеної концепції службово-бойова діяльність виконується силами охорони правопорядку, тобто спеціальними правоохоронними органами чи підрозділами, які мають у своєму складі озброєні чи військові формування, що здатні виконувати завдання особливої важливості та складності [3, с. 358].

Окремі автори також надають визначення таким суб'єктам правоохоронної діяльності, як правоохоронні органи спеціального призначення. Вони застосовуються як у плановому, регулярному порядку, так і під час проведення спеціальних заходів, дій за надзвичайних обставин з використанням правоохоронних, військових та інших методів [2, с. 6-7].

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, слід зазначити, що на стадії реформування правоохоронної системи держави, перебудови форм і методів її діяльності практично необхідною є розробка інформаційного забезпечення (комплексу організаційних, правових, технічних і технологічних заходів, засобів та методів, котрі забезпечують у процесі управління і функціонування системи інформаційні зв'язки її елементів (суб'єктів і об'єктів) шляхом оптимальної організації інформаційних масивів баз даних і знань) особистої безпеки (система організаційно-правових, фізичних і тактико-психологічних заходів, які дозволяють забезпечити збереження життя та здоров'я працівника правоохоронних органів і підтримання високого рівня ефективності його професійних дій) працівників сил охорони правопорядку (спеціальні правоохоронні органи чи підрозділи, які мають у своєму складі озброєні чи військові формування, що здатні виконувати завдання особливої важливості та складності).

Бібліографічні посилання

1. Про міліцію : Закон України від 20 грудня 1990 року (із змінами та доповненнями).
2. *Кириченко І.О.* Шляхи вдосконалення наукового супроводу службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку / І.О. Кириченко, В.Ю. Богданович, В.В. Крутов та ін. // *Честь і закон.* – 2009. – № 1. – С. 3–23.
3. *Лазутко В.І.* Сили охорони правопорядку: проблемні питання визначення та характеристики / В.І. Лазутко // *Форум права.* – 2012. – № 3. – С. 357–363.
4. Про затвердження Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань : наказ ВАК України № 377 від 23.06.2005 р.
5. Управління в митній службі : підручник для студ. вищих навч. закладів / [Ю.Д. Кунєв, І.М. Коросташова, А.В. Мазур, С.П. Шапошник] ; за заг. ред. Ю.Д. Кунєва. – К., 2006.
6. *Кириченко І.О.* Шляхи вдосконалення наукового супроводу службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку / І.О. Кириченко, В.Ю. Богданович, В.В. Крутов та ін. // *Честь і закон.* – 2009. – № 1. – С. 3–23.
7. *Шмаков О.М.* Сили охорони правопорядку в службово-бойовій діяльності силових структур / О.М. Шмаков // *Честь і закон.* – 2013. – № 2 (45). – 362 с.
8. *Шмаков О.М.* Словник офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань / О.М. Шмаков. – Х., 2005.

Комиссаров А. Г., Богуславский В. В. Информационное обеспечение личной безопасности сотрудников сил охраны правопорядка: современное состояние проблемы. Рассматриваются актуальность и перспективы реформирования действующего законодательства в сфере информационного обеспечения личной безопасности сотрудников сил охраны правопорядка.

Ключевые слова: национальная безопасность, информационное обеспечение, личная безопасность сотрудника сил охраны правопорядка, силы охраны правопорядка.

Komissarov O. G., Boguslavsky V. V. Informative providing of the personal safety of employees of forces of guard of law and order: modern state of problem. The article discusses the relevance of the prospects for reform of current legislation in the field of information personal security force personnel of law enforcement as an integral part of the integration of the national legislation to the EU legislation in particular and the world community at large.

Course of building the rule of law in Ukraine, which provides effective protection of the rights and freedoms of man and citizen, the rule of law in all spheres of social life and is one of the main directions of state building. Further development of democracy, human rights and freedoms are inextricably linked to improving the quality and efficiency of law enforcement forces, one of the leading places among which include the Interior.

At the stage of reforming the law enforcement sector in restructuring the forms and methods of its activities, it is necessary to develop practical information security (complex of organizational, legal, technical and technological measures, means and methods that provide in the management and functioning of the information links its components (subjects and objects) through optimal organization information files and database knowledge) personal security (system of organizational, legal, physical and tactical and psychological measures in place to preserve the life and health of law enforcement and maintaining a high level of efficiency of its professional activities) employees of law enforcement forces (special law enforcement agencies or units that have some kind of armed or military units that are capable of performing special importance and complexity).

Keywords: national safety, informative providing, personal safety of employee of forces of guard of law and order, forces of guard of law and order.

Надійшла до редакції 17.09.2014

Лошицький М. В.

доктор юридичних наук, доцент

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 342.95 : 351.741

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ В УКРАЇНІ

Здійснено комплексний аналіз організаційно-правових засад поліцейської діяльності служби охорони громадського порядку в Україні.

Ключові слова: громадський порядок, поліцейська діяльність, охорона громадського порядку.

Постановка проблеми. Кожна країна формує свій правопорядок, а необхідність його зміцнення обумовлюється інтересами громадянського суспільства та держави. Усвідомлення комплексності проблеми забезпечення не-

обхідного рівня правопорядку у суспільстві зумовлює необхідність вироблення якісно нової концепції організації та діяльності органів державної влади. Саме тому забезпечення належного громадського порядку в Україні, який відповідатиме вимогам сучасності, є однією з важливих функцій держави, у здійсненні якої беруть участь всі державні органи, посадові особи та громадяни.

У цьому зв'язку особливого значення набуває вирішення проблеми, пов'язаної із забезпеченням організаційно-правових засад поліцейської діяльності органів та підрозділів міліції громадської безпеки у сфері охорони громадського порядку.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Важливі проблеми правового регулювання охорони громадського порядку в Україні досліджувались у роботах М.І. Ануфрієва, І.В. Аристової, О.М. Бандурки, Є.В. Білозьорова, В.Т. Білоуса, О.В. Васьковської, І.П. Голосніченка, В.Л. Грохольського, С.М. Гусарова, О.Ф. Долженкова, Р.А. Калюжного, А.П. Ключниченка, В.В. Коваленка, М.В. Корнієнка, Ю.Ф. Кравченка, О.В. Негодченка, В.С. Олійника, О.І. Остапенка, В.П. Петкова, С.В. Петкова, А.М. Подоляка, Т.О. Проценка, О.П. Рябченко, В.С. Сивухіна, С.Г. Стеценка, М.П. Федорова, А.Є. Шевченка, Х.П. Ярмачі, О.Н. Ярмаша та інших авторів.

Але, на превеликий жаль, сьогодні у науковому середовищі немає єдності у загальному розумінні сутності та значення організаційно-правових засад поліцейської діяльності служби охорони громадського порядку, низка основних питань є недостатньо дослідженими, а наявні наукові напрацювання мають несистемний та поверховий характер.

Тому **метою** даного дослідження є комплексний аналіз організаційно-правових засад поліцейської діяльності служби охорони громадського порядку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Без громадського порядку життя людей буде нагадувати хаос – безсистемне існування. Стихійні лиха, війни, епідемії, революції, економічний занепад, масові безлади на вулицях і високий рівень злочинності порушують громадський порядок як політичну та економічну систему суспільства і можуть зворушити державу в цілому. Адже сама держава виникає з необхідності створити в суспільстві порядок, щоб життя людей проходило в умовах безпеки і добробуту, без ексцесів і й у загальній гармонії.

Охорона громадського порядку є важливою функцією органів виконавчої влади, це фундамент нормального соціального життя та діяльності всіх державних і громадських установ.

Громадський порядок характеризується громадською безпекою, яку повинні забезпечувати наглядові органи виконавчої влади шляхом нагляду та застосування адміністративного примусу до осіб, які порушують цей порядок. Дана безпека є громадською та пов'язана з відверненням та усуненням загрози для життя, здоров'я і майна громадян в місцях, що мають громадське значення.

У найбільш загальному вигляді під громадським порядком необхідно розуміти правильне розташування людей та речей в місцях, що мають громадське значення, встановленням їх правового статусу за допомогою моральних, правових й естетичних норм.

Особливу роль у процесі охорони громадського порядку відіграють органи внутрішніх справ. Виконуючи поліцейські функції на підставі чинних нормативно-правових актів, працівники міліції забезпечують належний рівень організації суспільних відносин, охороняючи законні права та свободи громадян.

Правовою основою організації та діяльності служби міліції громадської безпеки є законодавчі та інші нормативні акти, що регулюють громадський порядок, визначають організацію і встановлюють обов'язки, права органів внутрішніх справ, форми і методи їх діяльності. Завдання, функції та організаційна побудова цієї служби, конкретні форми і методи діяльності апаратів і підрозділів, які входять до її складу на основі чинного законодавства, встановлюються нормативними актами МВС України.

Так, Закон України "Про міліцію" від 20 грудня 1990 року (ст. 7) визначає, що міліція виконує адміністративну, профілактичну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, виконавчу та охоронну функції і складається з кримінальної міліції, міліції громадської безпеки, транспортної міліції, державної автомобільної інспекції, міліції охорони, судової міліції, спеціальної міліції, внутрішньої безпеки [1].

Відповідно до цього у складі МВС України було створено Департамент громадської безпеки, а наказом МВС України № 492 від 31 травня 2012 р. затверджено Положення про Департамент громадської безпеки МВС України, до складу якого входять відділ організаційної роботи та документального забезпечення, Управління організації служби, роботи конвойних підрозділів, спеціальних установ і судової міліції, Управління дільничних інспекторів міліції, Управління масових та спортивних заходів, Управління дозвільної системи, ліцензування та державного охоронного нагляду [2].

У вирішенні покладених на міліцію громадської безпеки завдань важлива роль належить службі охорони громадського порядку, що здійснює адміністративно-правовий захист типових для громадського порядку і громадської безпеки групових і міжособових відносин від злочинних й інших протиправних посягань.

Служба охорони громадського порядку є галузевою службою міліції громадської безпеки. Це простежується й у тому, що до складу Департаменту громадської безпеки МВС України входять патрульна служба міліції, служба дільничних інспекторів міліції, підрозділи міліції громадської безпеки особливого призначення тощо.

Головна особливість служби громадського порядку полягає в тому, що вона певною мірою бере участь у вирішенні практично усіх завдань міліції, на відміну від інших галузевих служб (кримінальна міліція, міліція охорони і т. ін.), які реалізують обмежене коло спеціальних функцій.

Поняттям "служба охорони громадського порядку" охоплюється сукупність апаратів і підрозділів міліції, а також їх особовий склад, які в адміністративно-правових формах здійснюють охорону громадського порядку і боротьбу зі злочинністю. Апаратами громадського порядку є структурні підрозділи громадської безпеки, які входять до складу відповідних органів внутрішніх справ; Департамент громадської безпеки МВС України; управління (відділи) громадської безпеки, охорони громадського порядку ГУ МВС, УМВС областей, УМВС на транспорті; відділи (відділення, групи) охорони громадського порядку міських, районних органів внутрішніх справ та лінійних органів внутрішніх справ на транспорті.

Апарати служби ОГП виконують переважно функції управління, здійснюючи керівництво підрозділами громадського порядку, що знаходяться в їх оперативному підпорядкуванні: стройовими частинами і підрозділами патрульної служби міліції, ізоляторами тимчасового тримання, конвойними підрозділами міліції, спецприймальниками та іншими службами і підрозділами.

Правовою основою організації і діяльності служби ОГП є законодавчі й інші нормативні акти, які регулюють громадський порядок, визначають організацію і встановлюють обов'язки та права органів внутрішніх справ, форми і методи їх діяльності з охорони громадського порядку. Завдання, функції та організаційна побудова даної служби, конкретні форми і методи діяльності вхідних в її склад апаратів і підрозділів відповідно до чинного законодавства встановлюються наказами та іншими нормативними актами МВС України.

Основними завданнями служби охорони громадського порядку є: забезпечення особистої безпеки громадян; охорона громадського порядку і забезпечення громадської безпеки; попередження і припинення злочинів й адміністративних правопорушень; розкриття злочинів; надання в межах компетенції міліції допомоги громадянам, посадовцям, підприємствам, установам, організаціям і суспільним об'єднанням; забезпечення адміністративно-правової боротьби з пияцтвом і алкоголізмом, сприяння охороні природи; контроль за дотриманням правил ліцензійно-дозвільної системи тощо.

З основних завдань служби охорони громадського порядку випливають її функції, які є комплексом організаційних і правоохоронних дій, спрямованих на організацію і безпосереднє здійснення адміністративно-правового захисту громадського порядку, боротьбу із злочинами та іншими правопорушеннями, а також на виконання інших завдань, що постають перед цією службою.

Апарати і підрозділи служби охорони громадського порядку реалізують свої функції через два нерозривно пов'язані види діяльності: організаційну і адміністративно-виконавську. Організаційна діяльність (організаторська робота) полягає в реалізації комплексу функцій управлінського характеру, до яких належать: визначення об'єктивно необхідних і науково обґрунтованих цілей з охорони громадського порядку і боротьби із злочинністю; розробка структури апаратів і підрозділів служби охорони громадського порядку, функціональних обов'язків їх працівників; управління діяльністю підлеглих апа-

ратів і підрозділів з виконання поставлених завдань; їх кадрове і матеріально-технічне забезпечення тощо. При цьому в організаторській діяльності виділяються два взаємопов'язані напрями: зовнішньо-організаційний, що полягає у здійсненні взаємодії і координації діяльності даної служби з іншими державними органами, громадськими організаціями і трудовими колективами в охороні громадського порядку і боротьбі із злочинністю; внутрішньо-організаційний, об'єктом взаємодії якого є адміністративно-виконавська діяльність апаратів і підрозділів служби охорони громадського порядку. Ця взаємодія здійснюється через: забезпечення виконання особовим складом функціональних обов'язків; управління його службовою діяльністю; підбор, розстановку, навчання і виховання кадрів; планування роботи; вироблення і ухвалення рішень з розстановки сил і засобів; контроль і перевірку виконання; узагальнення і розповсюдження передового досвіду тощо.

Суть адміністративно-виконавської діяльності служби охорони громадського порядку полягає в реалізації функцій з безпосереднього практичного забезпечення особистої безпеки громадян, охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки, здійснення профілактичних і адміністративно-правових заходів боротьби з правопорушеннями, а також у виконанні інших функцій, що впливають із завдань її апаратів і підрозділів. При цьому слід підкреслити, що реалізація усіх функцій даної служби більшою або меншою мірою спрямована на виконання пріоритетного завдання – забезпечення особистої безпеки громадян.

Виконуючи завдання з охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки, апарати і підрозділи цієї служби вживають дієвих заходів щодо підтримки належного стану громадського порядку на вулицях, площах, транспортних магістралях, вокзалах, пристанях, в аеропортах та інших громадських місцях, а також під час проведення масових заходів і заходів цивільної оборони. Вони здійснюють нагляд за дотриманням посадовцями і громадянами рішень органів державної влади і управління з питань охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки; забезпечують адміністративно-правовий захист від злочинних посягань та інших антигромадських дій прав і законних інтересів громадян, посадовців, підприємств, установ, організацій і громадських об'єднань; вживають заходів до надання невідкладної допомоги особам, що постраждали від правопорушень і нещасних випадків, перебувають у безпорадному стані, а також у стані сп'яніння, якщо вони втратили здатність самотійно пересуватися або можуть заподіяти шкоду особам, що їх оточують, або собі; забезпечують охорону майна від пошкоджень і розкрадань, що здійснюються у громадських місцях, а також вживають заходів до забезпечення збереження знайдених і зданих в міліцію документів, речей, цінностей та іншого майна до повернення їх законним власникам. В умовах стихійного лиха й інших надзвичайних обставин працівники даної служби беруть безпосередню участь в порятунку людей і майна; залучають населення, а також транспортні й інші засоби для проведення рятувальних і аварійно-відновлювальних робіт; організують охо-

рону державного, громадського та особистого майна громадян, що залишилося без нагляду.

Беручи участь у діяльності щодо попередження, припинення та розкриття злочинів, працівники служби охорони громадського порядку виявляють осіб, що становлять інтерес для оперативно-розшукових апаратів; вживають заходів до припинення вчинюваних злочинів, беруть активну участь в їх розкритті і затриманні злочинців; здійснюють розкриття злочинів; забезпечують охорону і конвоювання затриманих і взятих під варту осіб; охороняють місця події й вживають заходів до затримання злочинців за "гарячими слідами"; виявляють причини й умови, що сприяють скоєнню злочинів, та вживають необхідних заходів до їх усунення.

Працівники служби охорони громадського порядку здійснюють адміністративно-правову боротьбу з порушеннями антиалкогольного законодавства; організують роботу з профілактики пияцтва; виявляють осіб, що займаються розкраданнями, попереджають і припиняють інші правопорушення; вживають до правопорушників встановлених законом заходів; спільно з іншими службами органів внутрішніх справ та у взаємодії з іншими державними органами і громадськими організаціями проводять комплексні заходи щодо боротьби з пияцтвом, наркоманією, проституцією, порушеннями правил ліцензійно-дозвільної системи та іншими правопорушеннями.

Характер виконуваних завдань і функцій обумовлює організаційну структуру служби охорони громадського порядку, що є системою апаратів і підрозділів громадського порядку, які перебувають між собою в певному зв'язку, заснованому на підпорядкуванні нижчестоящих ланок вищестоящим, а також внутрішню будову окремого апарату і підрозділу, включаючи перелік посад його працівників.

Система апаратів і підрозділів служби охорони громадського порядку складається з трьох ланок. Вища ланка – Департамент громадської безпеки МВС України. Будучи центральним галузевим апаратом, тобто суб'єктом управління даною службою, він в межах своєї компетенції здійснює загальне керівництво службою ОГП, реалізуючи свої функції через відповідні апарати УМВС в областях і на залізницях.

Другу ланку даної системи складають управління, відділи, відділення громадської безпеки ГУ МВС, УМВС областей та на транспорті, стройові і спеціальні підрозділи міліції. Апарати даної ланки в межах наданої компетенції здійснюють загальне керівництво підвідомчою службою, організують і проводять на своєму рівні заходи, пов'язані з охороною громадського порядку і забезпеченням безпеки.

Третя ланка служби охорони громадського порядку охоплює відповідні відділення (групи) міських і районних органів внутрішніх справ. Розподіл функцій служби ОГП між інспекторським складом апаратів даної ланки відбувається за лінійним принципом.

Дещо відрізняється від цієї системи система апаратів і підрозділів служби ОГП органів внутрішніх справ на транспорті, що обумовлено специфікою

їх організації і діяльності. Дана система включає: відділ охорони громадського порядку Управління внутрішніх справ на залізничному транспорті МВС України; відділи (відділення) громадського порядку управлінь внутрішніх справ на транспорті; відділення (групи) громадського порядку відділів внутрішніх справ на транспорті, а також підлеглі їм стройові і спеціальні підрозділи міліції.

Апарати служби охорони громадського порядку першої і другої ланок в основному здійснюють організаторську діяльність, зосереджуючи головну увагу на забезпеченні повсякденного організаційно-методичного керівництва апаратами і підрозділами підвідомчої служби на місцях. Функції щодо безпосередньої практичної охорони громадського порядку вони виконують лише у випадках ускладнення оперативної обстановки (надзвичайні події, стихійні лиха і т. ін.).

Безпосередніми організаторами і виконавцями практичного здійснення завдань, покладених на службу громадської безпеки з охорони громадського порядку, є апарати і підрозділи даної служби міських, районних органів внутрішніх справ, а також органів внутрішніх справ на транспорті. Апарати цих органів організовують патрульну службу з охорони громадського порядку, забезпечують реалізацію інших функцій служби ОГП на території конкретного міста, району, на об'єктах транспорту. Практичне виконання завдань і функцій здійснюється підрозділами даної служби, серед яких важлива роль належить стройовим частинам і підрозділам патрульної служби міліції. Ці частини і підрозділи можуть бути у підпорядкуванні як міських, районних органів внутрішніх справ, лінійних органів внутрішніх справ на транспорті, так і вищестоящих органів внутрішніх справ.

Основним змістом діяльності апаратів і підрозділів служби ОГП міськрайлінорганов внутрішніх справ є безпосереднє вжиття заходів, спрямованих на попередження, припинення і розкриття правопорушень, що здійснюються у громадських місцях, і притягнення до відповідальності осіб, винних в їх вчиненні. При цьому головна увага приділяється роботі щодо профілактики правопорушень, а саме: виявленню причин і умов, що сприяють здійсненню порушень громадського порядку; вжиттю необхідних заходів щодо їх усунення; виховній, роз'яснювальній роботі серед населення; правовій пропаганді і т. ін.

Успішна охорона громадського порядку багато в чому залежить від правильної розстановки й ефективного використання сил і засобів, які має у своєму розпорядженні служба охорони громадського порядку.

Поняття "сили служби охорони громадського порядку" охоплює особовий склад апаратів і підрозділів даної служби, інших служб і підрозділів органів внутрішніх справ, а також осіб, які в установленому порядку співпрацюють з ними в діяльності з охорони правопорядку і боротьби зі злочинністю.

Цим силам властивий ряд характерних особливостей. Зокрема, вони: а) є найбільш чисельними силами органів внутрішніх справ, які в процесі реалі-

зації своїх функцій безпосередньо вступають у відносини з громадянами; б) є озброєним загоном, що здійснює свою діяльність на основі чинного законодавства, спеціальних статутів і положень; в) володіють різноманітними тактичними можливостями для вирішення завдань з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю; г) здійснюють свою діяльність у тісній взаємодії з добровільними народними дружинами та іншими громадськими формуваннями, що беруть участь в охороні правопорядку.

Сили, що беруть участь в охороні громадського порядку, поділяються на власні і придані. Власні сили служби охорони громадського порядку включають: керівний й інспекторський склад апаратів цієї служби МВС, ГУМВС, УМВС областей, УМВС на транспорті, міськрайлінорганів внутрішніх справ; рядовий і начальницький склад стройових частин і підрозділів патрульної служби міліції; рядовий і начальницький склад ізоляторів тимчасового тримання затриманих і взятих під варту осіб, спеціальних приймальників для тримання осіб, підданих адміністративному арешту, підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення.

Придані сили служби охорони громадського порядку охоплюють: особовий склад спеціальних моторизованих частин міліції; працівників інших служб органів внутрішніх справ, слухачів і курсантів навчальних закладів МВС, особовий склад Національної гвардії України; сили громадськості, що включають членів добровільних народних дружин, позаштатних співробітників міліції, представників інших громадських організацій і громадян. Придані сили, на відміну від власних сил служби охорони громадського порядку, залучаються для виконання окремих завдань з охорони правопорядку або забезпечення його у випадках ускладнення оперативної обстановки.

Ефективність діяльності служби охорони громадського порядку нерозривно пов'язана з необхідністю чітко налагодженої організації роботи всіх її апаратів і підрозділів, що базується на науковій основі. Організація громадського порядку є здійсненням комплексу управлінських функцій, спрямованих на забезпечення ефективної, узгодженої і цілеспрямованої діяльності апаратів і підрозділів органів внутрішніх справ з безпосередньої охорони правопорядку і боротьби зі злочинністю. Організація громадського порядку як особливий вид діяльності перебуває у тісному зв'язку із тактикою громадського порядку, тобто застосуванням силами служби охорони громадського порядку заснованих на законі, вироблених наукою і практикою найбільш доцільних форм і методів своєчасного попередження і припинення правопорушень, впливу на осіб, що їх скоїли, надійного захисту державних, суспільних й особистих інтересів громадян від злочинних посягань та інших антигромадських дій. При цьому організація громадського порядку щодо тактики займає провідне положення, оскільки визначає завдання, принципи і основні напрями розвитку останньої. У свою чергу, тактика громадського порядку також робить певний вплив на його організацію.

Висновки. Таким чином, слід констатувати, що поліцейська діяльність держави виникла з постійної необхідності охороняти громадський порядок.

Про цей порядок держава має безперервно піклуватися під загрозою втрати свого авторитету в очах населення і навіть власної загибелі.

Громадський порядок, перш за все, характеризується громадською безпекою, яку повинні забезпечувати спеціальні органи виконавчої влади шляхом нагляду та застосування адміністративного примусу до осіб, які порушують цей порядок. Дана безпека є громадською та пов'язана із відверненням та усуненням загрози для життя, здоров'я і майна громадян у місцях, що мають громадське значення.

Бібліографічні посилання

1. Про міліцію : Закон України від 20 грудня 1990 року № 565-ХІІ // ВВР УРСР. – 1991. – № 4. – С. 95, ст. 20.
2. Про затвердження Положення про Департамент громадської безпеки Міністерства внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 31 травня 2012 р. № 492 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS307.html.

Лошицкий М. В. Организационно-правовые основы полицейской деятельности службы охраны общественного порядка в Украине. Проводится комплексный анализ организационно-правовых основ полицейской деятельности службы охраны общественного порядка в Украине.

Ключевые слова: *общественный порядок, полицейская деятельность, охрана общественного порядка.*

Loshyts'kyu M. V. Organizational-legal principles of policing of services of public order maintenance in Ukraine. The author has made comprehensive analysis of the institutional and legal framework for policing public order services in Ukraine.

The term "service of public order maintenance" is covered by a set of apparatus and police units and also their personnel that in administrative and legal forms maintain public order and fight crime.

Apparatus of public order are subdivisions of public safety, which are part of the relevant internal affairs agencies. Apparatus of service public order maintenance mainly perform management functions, making management public order units within their operational control.

The concept of "forces of service of public order maintenance" cover personnel of apparatus and departments of this service, other services and departments of the Interior, as well as persons who in due order cooperate with them in public order protection and crime fighting. Forces involved in public order protection divided into own and spare ones. Spare forces opposed to own forces of service public order maintenance are involved for specific tasks of policing and ensure it in cases of complications of the situation.

The effectiveness of the service of public order maintenance is inextricably linked with the need to clearly established organization of all its units and divisions, based on a scientific basis.

Keywords: *public order, policing, public order maintenance.*

Надійшла до редакції 22.09.2014

Миронюк Р. В.

доктор юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.95

ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕРЕВІРКИ ОСІБ, ЯКІ ПРЕТЕНДУЮТЬ НА ЗАЙНЯТТЯ ПОСАД В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ, ЯК СПОСІБ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Досліджено законодавчі засади та порядок проведення спеціальної перевірки осіб, які претендують на зайняття посад в органах публічної влади, з'ясовано шляхи та проблеми її практичної реалізації, запропоновано напрями їх удосконалення.

Ключові слова: органи публічної адміністрації, корупційні правопорушення, запобігання корупції, проведення спеціальної перевірки осіб.

Постановка проблеми. Розбудова України як сучасної європейської держави спрямована на створення демократичного суспільства, здатного забезпечити кожному громадянину вільний та рівний розвиток його здібностей і задоволення його життєвих потреб, супроводжується низкою негативних явищ, що створюють реальну загрозу державницькому буттю нашого суспільства. Серед деструктивних явищ, які потребують комплексної протидії з боку нашого суспільства, значне місце посідає корупція. Виникнувши завдяки дисфункції влади, вона безжалісно руйнує демократичні засади побудови суспільства, порушує принцип рівності громадян та юридичних осіб перед законом та завдає нищівного удару інтеграційним процесам у світі.

Незважаючи на визнання корупції в Україні загрозою для її національної безпеки, запровадження ряду організаційних, правових та практичних заходів, запобігти її руйнівному впливу на суспільно-економічні процеси у державі не вдалося. При цьому Україна сприймається як одна із найкорумпованіших у світі. Тому основними завданнями держави на шляху подолання, або хоча б мінімізації, корупції є винайдення ефективних форм та способів запобігання корупційним проявам, однією із яких є проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій публічної служби.

Метою статті є визначення законодавчих підстав проведення спеціальної перевірки, ефективних способів її здійснення та окреслення напрямів її удосконалення.

Виклад основного матеріалу. З 1 січня 2012 року з набранням чинності Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», в статті 11 унормовано новий превентивний захід по запобіганню корупції – проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування (далі – спеціальна перевірка) [1].

На виконання цієї статті Закону з метою чіткого визначення механізму проведення такої перевірки видано Указ Президента України від 25 січня 2012 року № 33/2012, яким затверджено Порядок організації проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування (далі – Порядок) [2].

Спеціальну перевірку запроваджено з метою підвищення якості відбору кандидатів на зайняття посад, пов'язаних з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування.

З цього приводу хотілося б зазначити, що спеціальна перевірка кандидатів на посади, пов'язані з виконанням функцій держави, не є новелою законодавства. Так, до 1 січня 2012 року подібна перевірка проводилася щодо значно меншої кількості посад, а саме: відповідно до Порядку проведення обов'язкової спеціальної перевірки відомостей, що подають кандидати на зайняття посад державних службовців, який був затверджений Президентом України у 2001 році, обов'язкова спеціальна перевірка проводилася стосовно кандидатів на зайняття посад державних службовців, призначення або погодження призначення на які здійснюється Президентом України або Кабінетом Міністрів України, Главою Адміністрації Президента України, Керівником Державного управління справами. Зокрема, перевірки підлягали відомості, повідомлені кандидатом на зайняття посади про себе, зазначені у деклараціях про доходи, зобов'язання фінансового характеру та майновий стан кандидата на зайняття посади щодо себе та членів своєї сім'ї, а також додержання кандидатом вимог, установлених законодавством про державну службу, боротьбу з корупцією, про державну таємницю.

На сьогодні спеціальній перевірці підлягає більш широке коло осіб, тобто всі особи, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, крім кандидатів на пост Президента України, кандидатів у народні депутати України, кандидатів у депутати Верховної ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та на посади сільських, селищних, міських голів, для яких така перевірка визначена виборчим законодавством.

Спеціальній перевірці підлягають відомості про притягнення особи до кримінальної відповідальності, наявність судимості, її зняття, погашення, про застосування до кандидата адміністративних стягнень за корупційні правопорушення, достовірність відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік, стан здоров'я кандидата, освіту, наявність у кандидата наукового ступеня, вченого звання.

Загальний алгоритм проведення спеціальної перевірки, крім прямо передбачених винятків стосовно окремих категорій осіб, включає кілька складових:

- подання кандидатом на посаду необхідних документів (письмової згоди на проведення спеціальної перевірки; автобіографії; копії паспорта; копій документів про освіту, вчені звання, наукові ступені; декларації про майно,

доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (Декларація № 3206-VI) за минулий рік (без зазначення відомостей про витрати); медичної довідки про стан здоров'я; копії військового квитка (для військовослужбовців або військовозобов'язаних); довідки про допуск до державної таємниці (у разі наявності); інших документів, у яких містяться відомості, вимога щодо подання яких установлена законом);

- надсилання органом, на посаду в якому претендує особа, запиту про проведення спеціальної перевірки до органів, які таку перевірку проводять (запит надсилається не пізніше наступного робочого дня після одержання згоди кандидата);

- проведення спеціальної перевірки, що фактично полягає у перевірці достовірності поданих кандидатом відомостей, та надання органу, який надіслав запит інформації за результатами перевірки (надається не пізніше семи днів із дати надходження запиту);

- підготовка кадровою службою органу, який надіслав запит, довідки про результати спеціальної перевірки [3].

Важливим елементом вказаної процедури є отримання згоди особи на проведення перевірки, за її відсутності питання про призначення взагалі не розглядається. Така згода подається разом із заявою про призначення, а в разі конкурсного добору така згода подається протягом трьох днів із дати одержання кандидатом повідомлення про результати конкурсу.

Кандидат, щодо якого проведена спеціальна перевірка, має право на ознайомлення з довідкою про результати спеціальної перевірки. У разі незгоди кандидата з результатами перевірки він може подати свої зауваження у письмовій формі стосовно її результатів до відповідного органу. Органи (підрозділи), які проводили спеціальну перевірку, у разі надходження від кандидата зауважень стосовно результатів спеціальної перевірки надають йому письмову відповідь протягом десяти днів з дати надходження зауважень.

Спеціальна перевірка проводиться у строк, що не перевищує п'ятнадцяти календарних днів з дня надання згоди на проведення спеціальної перевірки.

До проведення спеціальної перевірки, як і раніше, залучаються: 1) Міністерство внутрішніх справ України – щодо відомостей про притягнення особи до кримінальної відповідальності, наявність судимості, її зняття, погашення, про застосування до кандидата адміністративних стягнень за корупційні правопорушення; 2) Міністерство юстиції України – щодо наявності у Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні правопорушення, відомостей про кандидата; 3) Міністерство доходів і зборів України – щодо достовірності відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік; 4) Міністерство охорони здоров'я України, відповідним органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим, структурним підрозділом обласної, Київської, Севастопольської міської державної адміністрації – щодо відомостей про стан здоров'я кандидата; 5) Міністерство освіти і науки України, відповідні органи

виконавчої влади Автономної Республіки Крим, структурним підрозділом обласної, Київської, Севастопольської міської державної адміністрації – щодо освіти, наявності у кандидата наукового ступеня, вченого звання.

Відмінність полягає у тому, що під час спеціальної перевірки також встановлюється наявність або відсутність кандидата на посаду в Єдиному державному реєстрі осіб, притягнутих до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, який веде Міністерство юстиції України.

Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення, затверджено наказом Міністерства юстиції від 11 січня 2012 р. № 39/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції 11 січня 2012 р. за № 28/20341 [4].

В зазначеному Реєстрі містяться відомості не лише про притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, а і відомості про притягнення особи до дисциплінарної або цивільно-правової відповідальності за вказані правопорушення.

Розподіл повноважень між Міністерством юстиції та його територіальними органами під час проведення спеціальної перевірки визначений таким чином, щоб інформація надавалась якнайшвидше, а тому реєстратори територіальних органів Міністерства мають доступ до такого ж обсягу інформації, як і реєстратори центрального апарату.

Отже, на сьогодні немає необхідності направляти запити на перевірку за місцем реєстрації особи, якщо вона намагається працевлаштуватися, наприклад, в іншій області. Для проведення спеціальної перевірки Міністерством юстиції достатньо звернутися до найближчого до майбутнього місця роботи кандидата Головного управління юстиції Міністерства юстиції України (в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі).

Аналізуючи перелік державних органів, що можуть залучатися до проведення перевірки, та відомостей, які перевіряються, можна зробити висновок, що проведення спеціальної перевірки є комплексним вивченням інформації про особу, яка бажає обіймати посади, пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування.

У разі, якщо за результатами такого комплексного вивчення встановлено факт подання кандидатом неправдивих відомостей, йому буде відмовлено у призначенні та повідомлено правоохоронні органи.

Однак при цьому доцільно враховувати, що недостовірною інформацією в даному випадку може вважатися інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені).

Тому при вирішенні питання про прийняття на службу особи у разі встановлення за результатами спеціальної перевірки факту подання кандидатом на зайняття посади неправдивої інформації насамперед має враховуватися характер виявлених розбіжностей. При цьому незначні описки чи технічні помилки у декларації не повинні розцінюватись як недостовірні відомості.

Найбільша кількість випадків виявлення неправдивих відомостей під час проведення спеціальних перевірок на сьогодні пов'язана з перевіркою Державною податковою службою декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру.

Форма декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру затверджена Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Водночас значна кількість із таких випадків насправді стосується зазначення неправильних відомостей в таких деклараціях і пов'язана, зокрема, з помилками в частині обсягу даних, які перевіряються. Йдеться про те, що подекуди перевіряється інформація щодо членів сім'ї кандидата, в той час як відповідно до статті 11 Закону перевірки підлягають відомості лише щодо кандидата. Крім того, досить часто органами податкової служби виявляються факти зазначення в деклараціях документально підтверджених доходів, відомостями про які органи податкової служби до цього не володіли, наприклад щодо пенсій.

Зважаємо, що у таких випадках необхідно використовувати механізм оскарження результатів проведення спеціальної перевірки, який полягає в тому, що кандидат у разі незгоди з результатами перевірки, з метою врегулювання спірних питань, які можуть виникнути під час проведення спеціальної перевірки, може подати свої зауваження у письмовій формі стосовно її результатів до відповідного органу, який зобов'язаний надати йому письмову відповідь протягом десяти днів з дати надходження зауважень.

Механізм оскарження визначено в пунктах 15 та 16 Порядку організації проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, затвердженого Указом Президента України від 25 січня 2012 року № 33[2].

Це надає можливість керівнику отримати всебічну інформацію про кандидата та прийняти об'єктивне рішення про його призначення або відмовити у призначенні.

Стосовно повідомлення правоохоронних органів у разі встановлення за результатами спеціальної перевірки факту подання кандидатом неправдивих відомостей слід зазначити, що вказане правило має на меті з'ясування наявності чи відсутності правопорушень, в тому числі й корупційних, які стали причиною подання неправдивої інформації.

Така інформація для здійснення відповідної перевірки та вжиття заходів надсилається до спеціально уповноважених суб'єктів, які безпосередньо здійснюють у межах своєї компетенції заходи щодо виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень.

Згідно з положеннями Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» такими органами є органи прокуратури, спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції, по боротьбі з корупцією та організованою злочин-

ністю Служби безпеки України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, підрозділи внутрішньої безпеки митних органів.

Незважаючи на те, що спеціальна перевірка повинна проводитися протягом 15 днів, згідно з вимогами Закону, на сьогодні подекуди виникають ситуації порушення цього строку органами державної влади, які проводять спеціальну перевірку.

Як показує практичний досвід, причини порушень строків перевірки криються не в недосконалості правових норм, які визначають проведення перевірки, а у відсутності належної організації її проведення в кожному конкретному відомстві.

З метою спрощення процедури проведення спеціальної перевірки Президентом України внесено зміни, згідно з якими для цілей проведення спеціальної перевірки не вважається призначенням (крім призначень, які здійснюються Президентом України або Кабінетом Міністрів України): призначення в порядку переведення особи на іншу посаду в межах одного і того ж органу державної влади (державного органу) чи органу місцевого самоврядування, призначення в порядку переведення на роботу з одного органу державної влади (державного органу) до іншого органу державної влади, з одного органу державної влади (державного органу) до органу місцевого самоврядування, з органу місцевого самоврядування до іншого органу місцевого самоврядування, з органу місцевого самоврядування до органу державної влади (державного органу), а також призначення в порядку переведення особи, яка працювала в органі державної влади (державному органі), що припиняється, на роботу до іншого органу державної влади (державного органу), до якого переходять повноваження та функції органу державної влади (державного органу), що припиняється [5].

Вказані зміни спрощують порядок призначення тих претендентів на зайняття відповідних посад, які вже займають посади, пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування в інших державних органах чи органах місцевого самоврядування.

Водночас Головне управління здійснює постійний моніторинг практичного застосування положень Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», в тому числі і щодо проведення спеціальної перевірки. Результатом такого моніторингу має стати законопроект щодо внесення змін до вказаного Закону з метою вдосконалення, серед іншого, і порядку проведення спеціальної перевірки.

Висновок. У підсумку слід зазначити, що сьогодні актуальним є питання якісного добору персоналу на публічну службу, здатного чесно, професійно виконувати покладені на нього обов'язки, що є запорукою успішного розвитку нашої держави. Тому винайдення ефективних способів та методик спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій публічної служби, є актуальним напрямом мінімізації корупційних ризиків у публічній службі.

Бібліографічні посилання

1. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7 квітня 2011 року № 3206-VI // ВВР України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.
2. Про затвердження Порядку організації проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування : Указ Президента України від 25 січня 2012 року № 33/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 8. – Ст. 289.
3. Запобігання і протидія корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування : Методичні рекомендації Міністерства юстиції України від 09.10.2013 // Інтернет ресурс – <http://document.ua/zapobigannja-i-protidija-korupciyi-v-derzhavnih-organah-ta-o-doc162465.html>.
4. Про затвердження Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення : Наказ Міністерства юстиції від 11 січня 2012 р. № 39/5// Інтернет ресурс – офіційний сайт Міністерства юстиції України: <http://www.minjust.gov.ua/38632>.
5. Про внесення змін до Указу Президента України від 25 січня 2012 року № 33 : Указ Президента України 18 травня 2012 року № 333/2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 39. – Ст. 1451.

Миронюк Р.В. Проведение специальной проверки лиц, претендующих на занятие должностей в органах публичной власти как способ предотвращения коррупции. Исследованы законодательные основы и порядок проведения специальной проверки лиц, претендующих на занятие должностей в органах публичной власти, выяснены пути и проблемы ее практической реализации, предложены направления их совершенствования.

Ключевые слова: органы публичной администрации, коррупционные правонарушения, предотвращения коррупции, проведение специальной проверки лиц.

Myronyuk R. V. The special audit of persons applying for positions in public authorities as a way to prevent corruption. his article explores the legal basis and procedure for special examination of persons applying for positions in public authorities. Determined that a special test information about individuals who apply for positions related to performing the functions of state or local government is a preventive measure to prevent corruption. It was found that the purpose of special audit is to improve the quality of the selection of candidates for positions related to the public function or local government.

Established that a special inspection be information about bringing a person to criminal liability, criminal record, its withdrawal, maturity of the candidate application of administrative penalties for corruption offenses, the reliability of the information specified in the declaration of assets, income, expenses and financial obligations last year, the applicant's health, education, the presence of the candidate's academic degree, academic rank.

The analysis procedure of a special audit, which consists of the following stages: candidate for the post of documents (written consent of a special audit, autobiography, copies of passport, copies of educational documents, academic titles, degrees, declaration of assets, income, expenses and financial obligations, medical health certificates, copies of military service record card etc.; sending body to the position in which the person claims, a request for a special audit to the authorities that this check is carried out, direct a special audit; training of personnel service agency that made the request, information on the results of the special audit. The ways and the problem of its practical implementation proposed directions for its improvement.

It is concluded that present current topical issue of quality recruitment for public service, able to honestly and professionally carry out his duties, which is the key to successful development of our country. Therefore, the invention of effective methods and techniques specific background check on people who apply for positions related to the performance of the functions of the public service is a vital issue of minimizing the risk of corruption in the public service.

Keywords: bodies of public administration, corruption, prevention of corruption, a special audit entities.

Надійшла до редакції 16.09.2014

Журавель О. Є.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.951

СУБ'ЄКТИ ПРОТИДІЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ ТА БЕЗДОГЛЯДНОСТІ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Досліджено питання існуючої загальної системи суб'єктів, завданням яких є протидія безпритульності та бездоглядності дітей в Україні, правових підстав їх діяльності, а також визначення ролі і місця кожного із суб'єктів у цій системі.

Ключові слова: система суб'єктів, протидія, суб'єкти загальної компетенції, суб'єкти спеціальної компетенції, безпритульність дітей, бездоглядність дітей.

Постановка проблеми. Розглядаючи дитячу безпритульність та бездоглядність як одну з найбільш актуальних та гострих проблем сучасного українського суспільства, значущими стають питання щодо причин та умов, які сприяють безпритульності та бездоглядності дітей, наслідків зростання цих антисоціальних явищ, способів, методів та засобів, за допомогою яких можна протидіяти безпритульності та бездоглядності дітей. Вирішення зазначених питань потребує здійснення величезного обсягу важкої, кропіткої роботи, яка супроводжується значним інтелектуальним навантаженням і вимагає поєднання теоретичного доробку з практичними досягненнями у цій сфері. Особлива роль у цьому, звичайно ж, належить державі в особі її компетентних органів, посадових осіб та організацій.

Однак слід зауважити, що проблема безпритульності та бездоглядності дітей являє собою багатоаспектне, складне явище комплексного характеру, тому для її ефективного вирішення самих лише державних зусиль недостатньо. Тож у своїй діяльності щодо протидії безпритульності та бездоглядності дітей держава повинна спиратися на допомогу з боку громадськості, а особливо громадських об'єднань, що є її ядром, а також органів місцевого самоврядування, які можуть ефективно реалізовувати відповідні заходи на місцевому рівні.

Таким чином, цілком очевидним є те, що кількість суб'єктів, які можуть брати участь у проведенні заходів щодо протидії безпритульності та бездоглядності, досить значна. Однак на сьогодні виникає питання щодо ефективності роботи існуючих суб'єктів, зважаючи на високі показники рівня безпритульності і бездоглядності в державі. Адже для того щоб досягти якісного результату, усі зусилля мають бути скоординованими та злагодженими, тому суб'єкти протидії повинні бути об'єднані в систему.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дитяча безпритульність та бездоглядність, як об'єкт наукових пошуків,

перебували у центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Зокрема, проблематику бездоглядності та безпритульності неповнолітніх розробляли: А. Адлер, О. Анатолієва, М. Бабаєв, С. Бородин, М. Ветров, Л. Волинець, М. Гернет, С. Гончарук, В. Єрмаков, А. Зінченко, Я. Квітка, М. Левітіна, П. Люблінський, Н. Павлик, Н. Пов'якіль, С. Познишев, В. Рубінштейн, Д. Футтер, Т. Шульга та інші. Однак, незважаючи на суттєвий теоретичний доробок у цій сфері, є ряд питань, які все ще потребують окремого дослідження. Серед них актуальним залишається питання щодо системи суб'єктів протидії дитячій безпритульності та бездоглядності в Україні.

Метою даної статті є з'ясування загальної системи суб'єктів протидії безпритульності і бездоглядності дітей в державі та визначення ролі і місця кожного із суб'єктів у цій системі.

Виклад основного матеріалу. Перш за все необхідно зазначити, що наявність системності є однією з гарантій надійної та продуктивної роботи у сфері протидії безпритульності та бездоглядності дітей, оскільки система – це не просте скупчення (нагромадження) окремих елементів, а їхнє певне логічне розміщення з чітким визначенням місця та положення кожного з них. Крім того, система обов'язково передбачає наявність певних зв'язків між елементами, на підставі яких, власне кажучи, і утворюється та функціонує система як єдине ціле. Тому слід погодитися із О.О. Грицановим, який зазначає, що семантичне поле такого поняття як система включає терміни «зв'язок», «елемент», «ціле», «єдність», а також «структура» – схема зв'язків між елементами [1, с. 619].

На зв'язку та єдності елементів як основи існування системи наголошував і В.К. Колпаков, який, розмірковуючи про державне управління, вказував, що управлінська система – це єдине ціле, яке існує і розвивається завдяки взаємодії його компонентів [2, с. 10].

Поняття «система» походить від грецької «systema» (складене з частин, сполучене) і має декілька визначень: сукупність елементів, що знаходяться у відносинах та зв'язках між собою і утворюють певну цілісність, єдність; порядок, зумовлений планомірним, правильним розташуванням частин у певному зв'язку, суворою послідовністю дій; прийнятій усталений порядок чого-небудь та ін. [3, с. 513; 4, с. 321; 5, с. 1320]. У цьому контексті також доречно згадати думку, висловлену О.П. Алексєєвим, який зазначає, що існує кілька десятків визначень поняття «система» – від вузькоспеціальних до філософських. Серед низки визначень, пов'язаних з філософським статусом цієї категорії, як вихідні, базисні можна взяти такі: 1) «система – комплекс взаємодіючих елементів» (Людвіг фон Берталанфі), 2) «упорядкована певним чином множина елементів, взаємопов'язаних між собою і утворюючих деяку цілісну єдність» (В. М. Садовський), 3) «система є відмежована безліч взаємодіючих елементів» (А.М. Авер'янов) [6, с. 348–349].

З урахуванням вищезазначеного, слід вказати, що система суб'єктів протидії безпритульності та бездоглядності дітей являє собою сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих між собою учасників суспільних відносин, які

в межах своїх прав, повноважень здійснюють діяльність з виявлення безпритульних та бездоглядних дітей з метою надання їм піклування та захисту, повернення до процесів соціалізації, а також діяльність щодо виявлення та усунення причин і умов, які сприяють виникненню, розвитку та існуванню цього антисоціального явища.

На жаль, слід констатувати, що діюче сьогодні національне законодавство не дозволяє повною мірою сформулювати уявлення про систему суб'єктів протидії бездоглядності та безпритульності дітей. Відсутність нормативно-правового документа, який би чітко передбачав перелік суб'єктів, які здійснюють діяльність щодо протидії дитячій бездоглядності та безпритульності, швидше за все, пов'язана із тим, що поняття «протидія», як правило, не застосовується нормотворцем у відповідних нормативно-правових документах, натомість вживаються поняття вужчого змісту, наприклад, профілактика, попередження тощо. Протидія – це комплексне поняття, яке охоплює собою такі види діяльності: профілактика, попередження, запобігання, припинення, притягнення до відповідальності, у зв'язку з чим очевидно, що коло суб'єктів, які здійснюють цю протидію, є значно ширшим і чітко окреслити його складніше.

Проте у деяких нормативно-правових документах у сфері захисту дитинства присутні статті, що містять положення про суб'єктів, які здійснюють соціальний захист та реінтеграцію дітей. Так, у Законі України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» у статті 18 записано, що суб'єктами, які забезпечують реінтеграцію бездомних осіб, є підприємства, установи та заклади, підпорядковані центральним, місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, а також юридичні особи, створені відповідно до законодавства (недержавні суб'єкти), фізичні особи. А стаття 19 цього ж Закону закріплює, що закладами соціального захисту для безпритульних дітей є: притулок для дітей служби у справах дітей; центр соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко) [7].

Один з найбільших перелік суб'єктів, які здійснюють діяльність у сфері соціального захисту дітей, викладено у Законі України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», у якому встановлено, що здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді; уповноважений орган влади Автономної Республіки Крим у справах сім'ї, дітей та молоді; служб у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; кримінальну міліцію у справах дітей органів внутрішніх справ; приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої

служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) [8]. Також у даному Законі вказано, що у здійсненні соціального захисту і профілактики правопорушень серед дітей беруть участь у межах своєї компетенції інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни, суди та органи прокуратури.

Звісно, вищевикладений законодавчо закріплений перелік суб'єктів не відображає усього різноманіття суб'єктів, які входять до системи протидії безпритульності та бездоглядності дітей. Однак він цілком може бути покладений в основу класифікації суб'єктів протидії дитячій безпритульності та бездоглядності.

На нашу думку, розмірковуючи про суб'єктів, що протистоять виникненню, розвитку та поширенню безпритульності та бездоглядності серед дітей, їх доцільно розподілити на дві групи: 1) суб'єкти загальної компетенції, тобто ті, для яких протидія дитячій безпритульності та бездоглядності є не основним, а другорядним, супутнім напрямком їхньої діяльності; 2) суб'єкти спеціальної компетенції, для яких безпосередня реалізація заходів протидії безпритульності та бездоглядності є одним із центральних (першочергових) завдань.

На наш погляд, до суб'єктів загальної компетенції перш за все слід віднести Верховну Раду України, яка, відповідно до Конституції, є єдиним органом держави, що наділений законодавчою владою. Розглядаючи парламент як суб'єкт протидії досліджуваному антисоціальному явищу, слід виходити з особливостей його функціонального призначення. Так, відповідно до статті 85 Конституції [9], саме Верховна Рада України має у своєму розпорядженні виключне право приймати закони, через які здійснює закріплення основоположних правових та організаційних засад державної соціальної політики взагалі та у сфері захисту дитинства зокрема, а також формує напрямки діяльності щодо протидії бездоглядності та безпритульності дітей.

Слід зазначити, що свої повноваження у сфері соціального захисту дітей та подолання дитячої безпритульності і бездоглядності Верховна Рада України може здійснювати як безпосередньо, так і через свої органи та посадових осіб. Особлива роль тут належить Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, який виконує функцію парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захистом прав кожного на території України і в межах її юрисдикції [10]. Цілком очевидно, що це стосується і захисту прав дітей (особливо безпритульних та бездоглядних) як однієї з найбільш вразливих категорій населення.

Окрім Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, у Верховній Раді діють відповідні комітети, які утворюються з числа народних депутатів України для здійснення за окремими напрямами законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій [11]. Так, відповідно до пос-

танови Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України шостого скликання», у парламенті діє Комітет Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму, до предмета відання якого, з-поміж іншого, належать здійснення законопроектної роботи, підготовка, попередній розгляд питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій у сфері захисту безпритульних дітей та сприяння становленню інституту сім'ї [12].

Свій внесок у протидію розвитку бездоглядності та безпритульності дітей роблять і безпосередньо окремі депутати Верховної Ради України, переважно через реалізацію ними своїх прав на законодавчу ініціативу, депутатський запит та депутатське звернення, які визначені Законом України «Про статус народного депутата України» [13].

Отже, спираючись на вищезазначене, можемо з упевненістю стверджувати, що Верховна Рада України цілком справедливо займає основне місце у системі суб'єктів загальної компетенції щодо протидії безпритульності та бездоглядності дітей.

Дієвим інститутом влади серед суб'єктів загальної компетенції є також Президент України, який свій внесок у цей напрямок державної діяльності робить перш за все через здійснення наданих йому нормотворчих повноважень, тобто шляхом видання відповідних нормативно-правових актів, в яких глава держави, як правило, визначає програму та напрямки діяльності відповідних органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, а також встановлює перелік заходів, які їм необхідно вжити з метою подолання безпритульності та бездоглядності дітей. Основними видами нормативно-правових документів, що їх приймає Президент України, є укази та розпорядження. Дієвими актами глави держави щодо протидії дитячій безпритульності та бездоглядності стали указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» [14] та указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей» [15].

Завдяки своїм контрольним повноваженням Президент України може впливати на діяльність інших органів державної влади у сфері протидії бездоглядності та безпритульності дітей, оцінювати її та вживати заходи щодо підвищення її якості. У своїй діяльності Президент спирається на свій апарат – Адміністрацію Президента України [16].

Особливе місце, з-поміж усіх посадових осіб та органів Адміністрації Президента, посідає Уповноважений Президента України з прав дитини, інститут якого було впроваджено з метою забезпечення належних умов для реалізації громадянських, економічних, соціальних та культурних прав дітей в Україні [17].

Отже, Президент України разом з його апаратом є повноцінним суб'єктом системи протидії безпритульності та бездоглядності дітей. Його основне призначення у цій сфері – разом з парламентом створювати якісну нормативно-правову базу для ефективної роботи інших органів державної

влади, переважно виконавчої, а також здійснювати контроль за ефективністю даної роботи і вживати на підставі цього відповідні заходи.

Наступним органом загальної компетенції у системі суб'єктів протидії безпритульності та бездоглядності дітей є Кабінет Міністрів України, на який у сфері протидії дитячій безпритульності та бездоглядності відповідно до закону покладено завдання вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості, а також розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм [18].

Разом з цим роль Кабінету Міністрів України, як суб'єкта протидії безпритульності та бездоглядності дітей, визначено і в Законі України «Про охорону дитинства», де чітко закріплено, що проведення державної політики щодо охорони дитинства, розробку і здійснення цільових загальнодержавних програм соціального захисту та поліпшення становища дітей, координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади у цій сфері забезпечує Кабінет Міністрів України [19].

Отже, Кабінет Міністрів України розробляє спеціальні цільові програми щодо протидії феномену «діти вулиці», заходи реалізації цих програм, орієнтовний обсяг фінансування пов'язаної із цим діяльності, приймає у межах своєї компетенції відповідні нормативно-правові акти. Крім того, саме уряд спрямовує та координує роботу міністерств, а також визначає порядок організації та функціонування деяких суб'єктів протидії дитячій безпритульності та бездоглядності із спеціальною компетенцією.

До центральних органів виконавчої влади, як суб'єктів загальної компетенції, слід віднести міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, які не є спеціально створеними для протидії безпритульності та бездоглядності дітей, проте, в силу специфіки свого функціонального призначення, їхня діяльність так чи інакше пов'язана з проведенням роботи у цій сфері. Таким органами є, скажімо, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство охорони здоров'я та інші.

Важливим суб'єктом загальної компетенції щодо протидії безпритульності та бездоглядності дітей є органи місцевого самоврядування, до виключної компетенції яких належить затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування [20]. Слід зазначити, що, як правило, місцеве самоврядування у цьому напрямку тісно співпрацює з відповідними місцевими органами виконавчої влади. Так, наприклад, Збаразька районна рада Тернопільської області, розглянувши клопотання Збаразької районної державної адміністрації від 31 травня 2012 року № 01-946/01-20, своїм рішенням від 22 серпня 2012 року № 159 затвердила «Програму подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2012-2015 роки» [21].

Ще одним важливим та специфічним суб'єктом протидії дитячій безпритульності та бездоглядності є суди, які у кожному випадку розгляду якоїсь конкретної справи, що так чи інакше стосується прав, свобод та законних інтересів дитини, вживає усі необхідні заходи для їхнього захисту, а також виявлення та усунення причин і умов, що сприяють виникненню та розвитку дитячої бездоглядності і безпритульності.

Разом з цим, згідно із Законом «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», встановлено, що суди розглядають справи: щодо неповнолітніх, які вчинили злочини; щодо неповнолітніх, які вчинили адміністративні правопорушення, у віці від 16 до 18 років; про поміщення дітей віком від 11 років у приймальники-розподільники для дітей; про адміністративну відповідальність батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників) неповнолітніх за невиконання ними своїх обов'язків щодо виховання і навчання дітей; про обмеження батьків у дієздатності, відібрання дітей та позбавлення батьківських прав, виселення осіб, позбавлених батьківських прав, якщо їхнє спільне проживання з дітьми, щодо яких вони позбавлені батьківських прав, неможливе; про поновлення батьківських прав і розв'язання спорів між батьками щодо місця проживання дітей [8].

Вагомий внесок у протидію розвитку бездоглядності та безпритульності дітей здійснюють і органи прокуратури. Виходячи із положень Закону України «Про прокуратуру» [22], їхні головні обов'язки у цій сфері полягають у здійсненні нагляду за додержанням і правильним застосуванням законів у сфері захисту прав і свобод дітей органами виконавчої влади, органами державного і господарського управління та контролю, політичними партіями, громадськими організаціями, підприємствами, установами і організаціями незалежно від форм власності, підпорядкованості та приналежності, посадовими особами, громадянами та іншими суб'єктами суспільних відносин.

Окрім державних органів, суб'єктами протидії безпритульності та бездоглядності дітей є окремі громадяни та їхні об'єднання (окрім спеціалізованих), які в межах своїх прав здійснюють роботу щодо покращення соціального становища дітей, зокрема, в частині виявлення випадків порушення прав та законних інтересів дітей, причин та умов, що сприяють виникненню та розвитку дитячої бездоглядності і безпритульності, сповіщення про них у відповідні державні органи, установи, заклади, а також вжиття в межах наданих прав відповідних заходів щодо попередження (усунення, припинення) зазначених антисоціальних явищ.

Так, відповідно до Закону «Про охорону дитинства», трудові колективи, благодійні та інші громадські організації, фізичні особи можуть брати участь у забезпеченні реалізації заходів з охорони дитинства, поліпшення становища дітей, створення розвиненої системи патронату дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, підтримки батьків або осіб, які їх замінюють, заходів, спрямованих на забезпечення відповідних умов для виховання, освіти, всебічного гармонійного культурного і фізичного розвитку дитини [19].

Звертаючись до характеристики суб'єктів протидії безпритульності та

бездоглядності дітей зі спеціальною компетенцією, зауважимо, що, відносячи певних суб'єктів до таких, ми перш за все виокремлюємо тих, для яких діяльність у цьому напрямку є якщо і не єдиною, то в числі основних.

Отже, до суб'єктів зі спеціальною компетенцією в першу чергу належить спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді. Аналіз норм Закону «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [8] дозволяє зробити висновок, що зазначений орган з метою попередження дитячої безпритульності та бездоглядності розробляє та реалізує самостійно або разом з відповідними органами публічної влади та громадськими організаціями науково обґрунтовані заходи щодо захисту прав, свобод і законних інтересів дітей; бере участь у розробці та контролі за виконанням цільових програм щодо протидії безпритульності та бездоглядності дітей, поліпшення становища сім'ї, жінок, молоді та дітей; організовує роботу спеціальних установ для дітей; координує спільну роботу центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності у вирішенні питань соціального захисту дітей та організації роботи із запобігання дитячій бездоглядності.

До суб'єктів зі спеціальною компетенцією у сфері протидії безпритульності та бездоглядності дітей слід віднести Міністерство соціальної політики України, завданнями якого є формування та реалізація державної політики у сфері надання соціальних послуг сім'ям, які можуть опинитися або перебувають у складних життєвих обставинах, людям похилого віку, інвалідам, бездомним особам і безпритульним дітям, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, іншим соціально вразливим верствам населення; формування та реалізація державної політики щодо відповідального батьківства та материнства [23].

Наступним спеціально уповноваженим органом у сфері захисту дитинства є служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад, одним із головних завдань яких є реалізація на відповідній території державної політики з питань соціального захисту дітей, запобігання дитячій бездоглядності та безпритульності [24].

До спеціально уповноважених суб'єктів слід також віднести Управління кримінальної міліції у справах дітей МВС України, на яке покладено ряд важливих завдань, а саме: у межах компетенції вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, виявлення та поміщення до соціальних закладів дітей, що перебувають без догляду дорослих; здійснення, відповідно до законодавства, контролю щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування; застосування заходів адміністративного впливу до дітей, а також їх батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників), які не виконують обов'язків щодо виховання і навчання дітей, інформування відповідних служб [25].

Окрім державних органів, роботу з протидії безпритульності та бездог-

лядності дітей виконує ряд спеціальних установ для дітей, а саме: приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державного департаменту України з питань виконання покарань; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка), які діють на підставі Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», а також відповідних положень [26–29].

Висновок. Підсумовуючи викладене, зауважимо, що наведений перелік суб'єктів протидії безпритульності та бездоглядності дітей не претендує на винятковість, оскільки система цих суб'єктів надзвичайно складна та розгалужена, і діяльність кожного із цих суб'єктів, з урахуванням його функціонального призначення, особливостей форм здійснення діяльності, специфіки взаємодії з іншими суб'єктами у цій сфері може бути предметом окремого комплексного дослідження. Однак саме такою, на нашу думку, є система суб'єктів протидії безпритульності та бездоглядності дітей у загальному вигляді. Широке коло суб'єктів, які спрямовують свої зусилля на подолання феномена «діти вулиці», надає цілком реальні шанси на суттєве зменшення даного антисоціального явища. Однак ці зусилля мають бути злагодженими та скоординованими, адже розпорошеність та розрізненість всіх прийнятих та виконаних дій навряд чи призведуть до досягнення по-справжньому якісних результатів у боротьбі з цією бідою. Відтак, потрібен суб'єкт, який буде здійснювати координаційну діяльність у сфері протидії безпритульності та бездоглядності дітей в масштабах усієї держави.

Враховуючи складність та масштабність цієї роботи, вважаємо, що таку роль має взяти на себе Міністерство соціальної політики України. Адже саме цей центральний орган виконавчої влади є одним із, так би мовити, найбільш наближених до даної проблеми, що має найповнішу інформацію про особливості ситуації, яка склалася у державі у сфері безпритульності та бездоглядності дітей. А отже, дане міністерство може найбільш ефективно скеровувати роботу в цьому напрямі через видання відповідних наказів, розпоряджень, рекомендацій тощо.

Бібліографічні посилання

1. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. – Мн., 1998.
2. Колпаков В.К. Адміністративне право України : підручник / В.К. Колпаков. – К., 1999.
3. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – 7 изд., перераб. и доп. – М., 2001.
4. Социологический энциклопедический словарь / ред.-коорд. Г.В. Осипов. – М., 2000.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь, 2005.
6. Краткий философский словарь / А.П. Алексеев, Г.Г. Васильев и др. ; под ред. А.П. Алексеева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2008.
7. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей : Закон Ук-

раїни від 02.06.2005 р. № 2623–IV // ВВР України. – 2005. – № 26. – Ст. 354.

8. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 р. № 20/95–ВР // ВВР України. – 1995. – № 6. – Ст. 35.

9. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

10. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97–ВР // ВВР України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.

11. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 р. № 116/95–ВР // ВВР України. – 1995. – № 19. – Ст. 134.

12. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України шостого скликання : постанова Верховної Ради України від 04.12.2007 р. № 4–VI // ВВР України. – 2007. – № 51. – Ст. 533.

13. Про статус народного депутата України : Закон України від 17.11.1992 р. № 2790–XII // ВВР України. – 1993. – № 3. – Ст. 17.

14. Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей : указ Президента України від 11.07.2005 р. № 1086/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1086%2F2005>

15. Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей : указ Президента України від 05.05.2008 р. № 411/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=411%2F2008>.

16. Про Положення про Адміністрацію Президента України : указ Президента від 02.04.2010 р. № 504/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/10812.html>.

17. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини : указ Президента України від 11.08.2011 р., № 811/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/13858.html>.

18. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII // ВВР України. – 2014. – № 13. – Ст. 222.

19. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402–III // ВВР України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.

20. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97–ВР // ВВР України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

21. Офіційний сайт Збараської районної ради Тернопільської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zbarazh-rada.te.ua/>

22. Про прокуратуру : Закон України від 05.11.1991 р. № 1789–XII // ВВР України. – 1991. – № 53. – Ст. 793.

23. Про Положення про Міністерство соціальної політики України : указ Президента України від 06.04.2011 № 389/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1227.

24. Про затвердження типових положень про службу у справах дітей : постанова Кабінету Міністрів від 30.08.2007 р. № 1068 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=389%2F2011>.

25. Про затвердження Положення про Управління кримінальної міліції у справах дітей Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 22 травня 2012 року № 456. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS305.html

26. Про Типове положення про притулок для дітей : постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.1997 р. № 565 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=565-97-%EF>.

27. Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей : постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2004 р. № 87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=87-2004-%EF>.

28. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу : постанова Кабінету Міністрів України від 27.04.1994 р. № 267 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

29. Про затвердження Типового положення про соціально-реабілітаційний центр (дитяче містечко) : постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2005 р. № 1291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1291-2005-%EF>.

Журавель О. Е. Субъекты противодействия безпризорности и безнадзорности детей в Украине. Исследованы вопросы существующей общей системы субъектов, задачей которых является противодействие безпризорности и безнадзорности детей в Украине, правовых оснований их деятельности, а также определения роли и места каждого из субъектов в этой системе.

Ключевые слова: *система субъектов, противодействие, субъекты общей компетенции, субъекты специальной компетенции, безпризорность детей, безнадзорность детей.*

Zhuravel' O. Ye. Subjects of counteraction neglect of children. The article deals with research of questions in relation to the existent system of subjects the task of that is counteraction to neglect and neglect in Ukraine, legal grounds of their activity, and also determination of role and place each of subjects in this system.

System of subjects of counteraction to neglect and neglect of children, shows as soba totality of the participants of public relations, that within the limits of the rights, constrained and interactive inter se, plenary powers carry out activity from the exposure of homeless and neglected children with the aim of grant to them of caring and defence, return to the processes of socialization, and also activity in relation to an exposure and removal of reasons and terms, that assist an origin, development and existence of the this antisocial phenomenon.

Subjects, that counteract to the origin, development and distribution of neglect among children, it is necessary to distribute on two groups: 1) subjects of general competence, id est those for that counteraction to child's neglect and neglect is not basic, but second-rate, concomitant direction of their activity; 2) subjects of the special competence, for that direct realization of measures of counteraction to neglect is one of central tasks.

It is set on results research, that a subject that will carry out co-ordinating activity in the field of counteraction to neglect of children in the scales of all state is needed for today. Taking into account complication and scale of this work such role must undertake Ministry of social politics of Ukraine.

Keywords: *system of subjects, counteraction, subjects of general competence, subjects of the special competence, neglect of children.*

Надійшла до редакції 19.09.2014

Кацуба Р. М.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.951

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ПРЕДМЕТА СПОРТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Розкрито особливості предмета спортивного права України. Досліджено різні наукові позиції щодо змісту предмета сучасного спортивного права. Запропоновано авторське бачення суспільних відносин, що складають предмет спортивного права України.

Ключові слова: *спортивне право, предмет, суспільні відносини, галузь права, зміст.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток суспільних відносин зумовлює появу нових правових утворень, що відіграють все більшу роль у вітчизняній правовій системі. Безперечно, що поряд із класичними галузями права (цивільним, конституційним, кримінальним, адміністративним) можна виділити медичне, податкове, фінансове, космічне, муніципальне, поліцейське, військове, канонічне право тощо. Про виокремлення останніх в якості самостійних галузей права у науковому середовищі донині тривають суперечки.

Однією з таких новітніх галузей права, розвиток якої супроводжується жвавими дискусіями у науковому середовищі, є спортивне право. Важливість даної сфери є надзвичайною, адже статтею 49 Конституції України проголошено, що держава, поміж іншого, дбає про розвиток фізичної культури і спорту [1].

Участь України як організатора або учасника міжнародних спортивних заходів лише підкреслює актуальність необхідності подальшого розвитку національного спортивного права України, оновлення законодавства про фізичну культуру і спорт та приведення його у відповідність до найвищих світових демократичних стандартів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженням різних питань правового регулювання у сфері фізичної культури і спорту займалися В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, Г.Ю. Бордюгова, Л.І. Заїченко, О.А. Костюченко, Т.О. Коломоєць, О.А. Моргунов, Ю.М. Рєпкіна, С.Г. Стеценко, Н.Г. Ярова та багато інших науковців.

Разом із тим стосовно існування спортивного права України як самостійної галузі, його предмета і методу регулювання тривають наукові дискусії, що вимагає подальших розробок означених питань.

Мета статті полягає у визначенні змісту предмета спортивного права та розкритті його особливостей.

Виклад основного матеріалу. Переходячи до викладу основних положень, зазначимо, що під предметом правового регулювання у теорії права прийнято розуміти умовне виділення певного відокремленого кола (сукупності) суспільних відносин, що мають єдину якість. Це дозволяє узагальнити норми права, які регулюють коло (сукупність) суспільних відносин, у таку нормативну спільність, як галузь права [2, с. 240].

Л.І. Заїченко слушно зазначає, що фізкультурно-спортивна діяльність є окремим типом суспільної активності, в якій сфокусовано приватні та публічні інтереси з приводу: здоров'я, працездатності, змагальної форми досягнень, масових публічних заходів, господарчого забезпечення, господарської діяльності, функціонування господарських організацій, здійснення державної підтримки спорту тощо. Правова природа «спортивного права» є міждисциплінарною, виходячи із складної гетерогенної природи спортивних відносин. «Спортивне право» є комплексом, що включає в себе запозичення та адаптацію правових механізмів та правових засобів цілої низки інститутів галузей права: конституційного, цивільного, адміністративного, господарського та трудового права. Розробники Закону України «Про фізичну культуру і

спорт» не завжди виходили із складної комплексної правової природи спортивних відносин, що призвело фактично до низької ефективності норм цього нормативно-правового акта, включаючи його численні прогалини, декларативність, відсутність системного підходу до предмета правового регулювання [3, с. 247].

Для всебічного розгляду змісту предмета спортивного права України ми звернемося до праць іноземних науковців з досліджуваної проблематики (переважно з Російської Федерації). Це дозволить нам, по-перше, визначити особливості змісту предмета національного спортивного права, а по-друге, розкрити масив суспільних відносин, що врегульовуються даною галуззю вітчизняного права.

Загалом підходи вчених з пострадянського простору щодо сутності і змісту предмета спортивного права коливаються від тотального заперечення існування цієї галузі права до охоплення предметом спортивного права якомога широкого кола суспільних відносин, що стосуються спорту.

Так, білоруський вчений І.І. Мах пропонує представити предмет спортивного права як сукупність суспільних відносин державного, організаційного характеру, що виникають, передусім, між відповідними державними органами та громадянами (їх об'єднаннями) у процесі реалізації їх прав та обов'язків у сфері спорту [4].

Російський науковець А.В. Сердюков під предметом спортивного права розуміє суспільні відносини, що складаються у сфері спорту з приводу участі людини у змаганнях та підготовки до них [5, с. 83].

«Засновник російського спортивного права» С.В. Алексєєв дає таке визначення предмета спортивного права: «Під предметом спортивного права розуміється органічний комплекс суспільних відносин, що виникають у сфері фізичної культури і спорту – трудових та соціального забезпечення, державно-управлінських, фінансових та ресурсного забезпечення, господарських (підприємницьких), кримінально-правових, у сфері спортивної травматології та протидії застосуванню допінгу, міжнародних, а також процесуальних (по врегулюванню спортивних спорів)» [6, с. 131].

Російський юрист А.О. Соловійов вважає, що предмет (предметна область) регулювання спортивного права (спортивні та пов'язані з ними відносини) – сукупність суспільних відносин, що виникають у зв'язку з організацією та здійсненням занять професійним та (або) аматорським, а також масовим спортом; зі спортивною підготовкою, освітою та вихованням; організацією, проведенням, забезпеченням, демонстрацією та трансляцією спортивних заходів; спорудженням та експлуатацією спортивних об'єктів; організацією та діяльністю громадян та їх об'єднань у галузі спорту; юридичної відповідальності за порушення в галузі спорту; державним та муніципальним управлінням, а також державно-суспільним партнерством та міжнародним співробітництвом у галузі спорту [7, с. 111].

Останні два визначення, запропоновані С.В. Алексєєвим та А.О. Соловійовим, на нашу думку, є занадто широкими за обсягом та переоб-

тяженими за змістом.

Вітчизняні фахівці О.А. Заярний та А.В. Куц зазначають, що формально-логічне тлумачення змісту норм, об'єднаних у законодавстві про фізичну культуру і спорт, дає підстави визначити предмет регулювання спортивного права як сукупність суспільних відносин, що виникають і реалізуються у процесі організації і формування спортивних команд, встановлення вимог до професійних спортсменів, а також при проведенні контролю за дотриманням спеціальних правил, регламентів [8].

Керуючись вищевказаними позиціями науковців, ми вважаємо за доцільне максимально спростити розуміння предмета спортивного права України та визначити його як суспільні відносини, що складаються у процесі спортивної діяльності та занять спортом.

При формулюванні власного визначення терміни «спорт» та «спортивна діяльність» були вживані нами відповідно до їх визначення у Законі України «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 року [9].

Розглянувши всі запропоновані вище підходи до розуміння визначення спортивного права, можна дійти висновку, що всі вони об'єднані такою особливістю спортивного права, як комплексна природа. Тобто суспільні відносини, що охоплені предметом спортивного права, є різними: від цивільних до кримінально-правових. Все це робить доволі складним виокремлення спортивного права з-поміж інших галузей права як самостійної галузі права із відповідним предметом і методом правового регулювання.

Повертаючись до предмета спортивного права, ми вважаємо за доцільне зупинитися на його змісті, окресливши суспільні відносини, що регулюються нормами спортивного права. За аналогією, приділимо увагу роботам як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців.

Цитований вище російський науковець А.О. Соловйов відносить до складу предмета спортивного права такі відносини (зауважуючи, що їх перелік не є вичерпним): а) придбання особистістю фізичних, вольових, духовно-моральних якостей і фізичних умінь і навичок (спортивно-освітні правовідносини); б) умови проведення і фіксації результатів спортивних змагань; в) умови і можливості для занять спортом; г) захист та реалізація прав і законних інтересів спортсменів, спортивних об'єднань, спортивних суддів та інших учасників зазначених відносин [7, с. 111].

Натомість О.А. Заярний та А.В. Куц пропонують виокремити в межах предмета регулювання спортивного права кілька видів правовідносин: а) правовідносини, що складаються у процесі реалізації громадянами права на заняття спортом, формування спортивних організацій, проведення фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів; б) правовідносини, пов'язані з розробкою, запровадженням та застосуванням внутрішніх спортивних регламентів, правил та процедур; в) правовідносини щодо здійснення контролю за дотриманням нормативних приписів у галузі спорту та застосування встановлених санкцій [8].

Варто зауважити про складність формулювання змісту предмета спорти-

вного права з огляду на те, що зазначена галузь в Україні перебуває на етапі становлення. Багато відносин, що є спортивними за своєю суттю, врегульовуються нормами трудового, цивільного або адміністративного права. Комплексний характер спортивного права є певною вадою для чіткого окреслення змісту предмета відповідної галузі. В той же час ми вважаємо за можливе запропонувати власне бачення кола суспільних відносин, охоплених предметом вітчизняного спортивного права.

Відповідний перелік був сформований нами з огляду на чинне спортивне законодавство, зокрема, Міжнародну хартію фізичного виховання та спорту від 21 листопада 1978 року та Законів України «Про фізичну культуру і спорт», «Про підтримку олімпійського, паралімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні», «Про антидопінговий контроль у спорті» тощо.

Отже, на нашу думку, до предмета спортивного права входять такі групи однорідних суспільних відносин: а) відносини, що безпосередньо виникають під час занять спортом та фізичною культурою; б) відносини, що стосуються спортивної діяльності; в) відносини щодо дотримання антидопінгового законодавства; г) договірні (контрактні) відносини «тренер - спортсмен»; д) відносини у сфері публічного (державного і муніципального) регулювання галуззю фізичної культури і спорту; е) відносини, що стосуються відповідальності за порушення спортивних норм (правила змагань тощо).

До предмета спортивного права також можуть бути включені суспільні відносини, що стосуються окремих складових спортивної сфери, зокрема, олімпійського руху, масового спорту тощо.

Висновок. Таким чином, можна зробити висновок про те, що сьогодні відбувається становлення національного спортивного права України. У більшості пострадянських держав спортивне право є новою галуззю права, а спортивне законодавство має багато недоліків і прогалин. Яким бути українському спортивному праву – залежить не лише від того, яким шляхом піде Законодавець, але й від досвіду передусім держав-учасниць Європейського Союзу. Цілковитою є адаптація національного спортивного законодавства до вимог Європейського Союзу та прийняття Спортивного Кодексу. Все це має позитивно вплинути на формування спортивного права в Україні та дасть змогу чітко окреслити зміст предмета його правового регулювання.

Бібліографічні посилання

1. Конституція України від 28.06.1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / пер. з рос. / О.Ф. Скакун – Х., 2001.
3. Заїченко Л.І. Щодо питання формування спортивного законодавства та спортивного права / Л.І. Заїченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nulau.edu.ua:8088/handle/123456789/3423>.
4. Спортивное право: теория и практика (ч. 2) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bseu.by/russian/scientific/herald/2002/6/0206023.pdf>.
5. Сердюков А.В. Спортивное право как комплексная отрасль законодательства : дисс. ... канд. юрид. наук / А.В. Сердюков. – М., 2010.

6. Алексеев С.В. Спортивное право России. Правовые основы физической культуры и спорта : учебник / Алексеев С.В.; под ред. Крашенинникова П.В. – М., 2005.

7. Соловьев А.А. Российский и зарубежный опыт систематизации законодательства о спорте : монография / А.А. Соловьев. – М., 2011.

8. Заярний О.А. Спортивне право в Україні. Ознаки самостійної галузі // О.А. Заярний, А.В. Куц // Юридичний Вісник України. – 2011. – № 50 (859). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://juscutum.com/ru>.

9. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 р. // ВВР України. – 1994. – № 14. – Ст. 80.

Кацуба Р. Н. К вопросу о содержании предмета спортивного права Украины.

Раскрыты особенности предмета спортивного права Украины. Исследованы разные научные позиции касательно содержания предмета современного спортивного права. Предложено авторское видение общественных отношений, составляющих предмет спортивного права Украины.

Ключевые слова: спортивное право, предмет, общественные отношения, отрасль права, содержание.

Katsuba R. M. To the matter about the content of the subject of sports law of Ukraine. The rapid development of social relations leads to the emergence of new legal entities that play an increasingly important role in the domestic legal system. One of the latest such branches of law, the development of which is accompanied by lively discussions in the scientific community there is sports law.

The aim of this article is the determination of the sports law subject and describing of its features.

Guided by the positions of scientists, we consider it is appropriate to simplify the understanding of the Ukrainian sports law subject and to define it as public relations, which are developing in the course of sports activities and sports.

In our opinion, the following groups of homogeneous public relations comprise the sport law subject: a) relationships that directly occur during sports and physical culture; b) the relationship relating to sporting activities; c) the relationship of adherence to anti-doping legislation; d) contract relationship "coach - athlete"; e) relations in public (state and municipal) regulations of the physical culture and sports branch; e) the relationship concerning liability for violations of the sport rules (competition rules etc).

Thus, we can conclude that today the development of the Ukrainian national sports law is taking place. Sports law is a new branch of law, and sports law has many flaws and gaps in most post-Soviet States. It is possible to adapt national legislation to the requirements of the European Union and adoption of the Sporting Code". All these factors should positively influence on the formation of Ukrainian sports law and it will provide an opportunity to outline the content of the subject of legal regulation clearly.

Keywords: sports law, the subject, the public relations, branch of the law, the content.

Надійшла до редакції 24.09.2014

Костроміна О. Г.
кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 351.74

ФАКТОРИ НЕБЕЗПЕК У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Визначено та проаналізовано причини, що зумовлюють фактори небезпек у діяльності працівників ОВС, розкрито їх сутність та особливості. Автор визначає напрямки щодо усунення та мінімізації наслідків впливу цих факторів на діяльність працівників ОВС.

Ключові слова: безпека, безпека, фактори небезпек, безпека діяльності.

Постановка проблеми. Сьогодні одним із важливих критеріїв розвитку демократії в Україні є захищеність її громадян, яка закріплена в законодавчих актах і має певний механізм реалізації, що дозволяє зменшити вплив негативних наслідків на життя, здоров'я, права та законні інтереси громадян. За цих умов забезпечення безпеки діяльності працівників ОВС шляхом зменшення впливу небезпечних факторів набуває актуального значення. Оскільки працівники ОВС є громадянами України, вони мають невід'ємні права, закріплені Конституцією України, в якій зазначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Виконання працівниками ОВС своїх службових обов'язків певною мірою залежить від рівня захищеності самих правоохоронців.

Професійна діяльність працівників ОВС спрямована на охорону громадського порядку, забезпечення громадської безпеки та боротьбу зі злочинністю, тому професійний ризик завжди є її складовим елементом. У сучасних умовах розвитку суспільства важко усунути фактори небезпек із професійної діяльності ОВС. Тому вивчення й аналіз причин, що зумовлюють ці фактори, можливі їх наслідки для працівників ОВС, а також визначення напрямків щодо їх мінімізації є особливо актуальними.

Внаслідок зростання організованої злочинності часто виникають екстремальні ситуації, коли життю чи здоров'ю працівників ОВС загрожує реальна небезпека. Працівник ОВС під час виконання службових обов'язків є об'єктом посягання й водночас зобов'язаний припиняти правопорушення, тобто свідомо ризикувати своїм життям і здоров'ям для усунення небезпеки. Діяльність працівників ОВС постійно пов'язана з небезпеками та стресовими ситуаціями.

У рішеннях колегії та керівництва Міністерства внутрішніх справ України постійно зазначається необхідність створення безпечних умов службової діяльності працівників ОВС, проте недосконалість і суперечливість нормати-

вно-правової бази в цій сфері ускладнюють вирішення проблеми.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми безпеки діяльності працівників ОВС цікавлять фахівців різних галузей знань. Зокрема, автор спирався на дослідження В.Б. Авер'янова, Е.А. Арустамова, Ю.П. Битяка, В.П. Васьковської, І.П. Голосніченка, Є.В. Додіна, Л.В. Ковалюка, Р.А. Калюжного, А.П. Ключніченка, В.К. Колпакова, О.В. Копана, А.Т. Комзюка, Я.Ю. Кондратьєва, М.В. Корнієнка, В.А. Ліпкана, О.В. Негодченка, А.І. Суббота, В.Д. Суценка, Ю.С. Шемшученка, О.М. Якуби та інших науковців.

Метою статті є визначення й аналіз причин, що зумовлюють фактори небезпек у діяльності працівників ОВС, розкриття їх сутності та особливостей, а також визначення напрямків щодо усунення та мінімізації наслідків впливу цих факторів на працівників ОВС.

Виклад основного матеріалу. Е.А. Арустамов зазначає, що більшу частину часу активної життєдіяльності людини становить цілеспрямована професійна діяльність, здійснювана в умовах конкретного виробничого середовища, яка в разі недотримання нормативних вимог може негативно вплинути на її працездатність і здоров'я [3, с. 13].

Працівники ОВС – це особлива категорія громадян, що працюють. Вони потребують додаткових заходів для забезпечення безпеки їх діяльності.

Безпека – стан діяльності, при якому з певною ймовірністю виключені прояви небезпеки, або відсутність надмірної небезпеки; це збалансований, за експертною оцінкою, стан людини, соціуму, держави, природних, антропогенних систем тощо.

ДСТУ 2293-99 визначає термін “безпека” як стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди.

Небезпека – явища, процеси, об'єкти, властивості предметів, здатні в певних умовах наносити шкоду здоров'ю людини [6, с. 12].

Організація Об'єднаних Націй розробила всеосяжну Концепцію безпеки людини, яка складається з семи основних категорій (компонентів): економічна безпека; продовольча безпека; безпека для здоров'я; екологічна безпека; особиста безпека; суспільна, культурна й соціальна безпека; політична безпека.

У концепціях і доктринах багатьох держав дотримуються дещо іншої класифікації компонентів безпеки. Окремі фахівці з безпеки виділяють такі її елементи або категорії, як, наприклад, “духовна безпека”, “державна безпека”, “військово-політична безпека”, “інформаційна безпека”, “комерційна безпека”, “науково-технічна безпека”, “ділова безпека”, “безпека праці” тощо [6, с. 16].

Зважаючи на зазначені положення, можна сформулювати таке визначення безпеки діяльності працівників ОВС: це система економічних, правових, соціальних, матеріально-технічних, психологічних, інформаційних та спеціально-технічних заходів і засобів, спрямованих на усунення небезпечних для життя й здоров'я працівників ОВС факторів під час виконання ними своїх службових обов'язків.

У літературі одним з визначальних чинників безпеки працівника ОВС зазначають професійну захищеність його особи, яка передбачає:

- відповідність правової та нормативної бази об'єктивним умовам та завданням оперативно-службової діяльності;
- забезпеченість організаційно-управлінськими заходами згідно з чинним законодавством;
- професійність і високий кваліфікаційний рівень та можливість подальшого удосконалення професійної майстерності працівника;
- наявність необхідних матеріально-технічних засобів для ефективного вирішення оперативно-службових завдань (зброї, транспорту, індивідуальних засобів безпеки тощо);
- можливість задоволення матеріальних потреб працівника та членів його сім'ї;
- наявність соціальних гарантій працівника ОВС (відповідні побутові умови для праці та відпочинку, медичне обслуговування, соціальне страхування тощо) та формування позитивного іміджу професії;
- високі фізичні якості та вміння застосовувати заходи протидії злочинним зазіханням на життя і здоров'я;
- психологічна готовність до дій у складних та екстремальних умовах;
- високі моральні якості, наявність позитивного морально-психологічного клімату та безконфліктних службово-особистісних взаємин у колективі [4, с. 280].

У спеціальній літературі [1; 2] зазначають такі складові діяльності працівника ОВС: сувора правова регламентація професійної діяльності; наявність владно-розпорядчих повноважень; висока екстремальність, емоційність службово-трудової діяльності; широке коло суб'єктів спілкування; нестандартний, творчий, часто конфліктний характер служби й праці; постійні зміни умов службово-трудової діяльності. Цілі, функції та завдання органів внутрішніх справ, вимоги, що висуваються до працівників ОВС, зумовлюють виникнення під час службово-трудової діяльності небезпечних факторів, які знижують безпеку працівників ОВС. Під час службової діяльності їм доводиться діяти в умовах, які суттєво впливають на стан їх здоров'я, життя, рівень працездатності та якість виконання поставлених завдань. У діяльності працівників ОВС часто виникають обставини, що створюють значні труднощі в роботі й водночас вимагають від них як представників влади швидких, точних та безпомилкових дій.

Діяльність працівників ОВС пов'язана з ризиком для життя та здоров'я, здійснюється в складних і навіть екстремальних ситуаціях, що значною мірою впливає на результати виконання завдань та особисті якості людини.

Екстремальні ситуації – це неочікувані, раптові небезпечні обставини, які характеризуються невизначеністю, складністю прийняття рішення, гострою конфліктністю, стресовим станом та несуть загрозу життю і здоров'ю працівника, вимагають максимальної мобілізації резервних можливостей його організму [4, с. 278].

Наслідком дії багатьох негативних стресових факторів, пов'язаних із службово-трудовою діяльністю працівників ОВС, є не лише зниження їх особистої безпеки, а й професійна деформація. Зниження рівня безпеки діяльності працівників і виникнення в них професійної деформації – це проблеми, які заважають підвищенню ефективності функціонування органів внутрішніх справ України.

У літературі до стресових факторів, що зумовлюють виникнення й розвиток професійних деформацій, відносять: стан здоров'я, низький рівень соціального захисту, фінансові проблеми, відсутність нормальних умов роботи, несправедливе ставлення керівництва, невлаштованість побуту, недосконалість законодавства, ненормований робочий день, низьку кваліфікацію, посягання на особу працівника та його власність [9, с. 153-155]. Є. Кін зазначає, що на першій стадії професійної деформації спостерігаються неістотні зміни особистості працівника: недбале й пасивне виконання своїх обов'язків, недисциплінованість, втрата професійної мотивації до роботи, підозрілість, перевищення владних повноважень, зловживання службовим становищем. На другій стадії відбуваються зміни особистості працівника не лише на кількісному, а й на якісному рівнях. У нього проявляється упереджене ставлення до об'єкта своєї діяльності, формується негативне ставлення до керівництва й нормативних приписів, прагнення до застосування каральних заходів впливу [8, с. 165]. О. Мартиненко зазначає, що професійна деформація працівників ОВС залежить від сили деформуючого впливу багатьох детермінант. Однією з передумов деформації особистості правоохоронця є стресові фактори, які безпосередньо впливають на його морально-психологічну стійкість. Якщо та чи інша категорія стресових факторів діє протягом тривалого періоду або має підвищену інтенсивність, імовірні такі наслідки професійної деформації, як дратівливість, байдужість, відсутність ініціативи, звуження кола інтересів, зниження професійної активності [9, с. 151]. Є й зворотній зв'язок. Усунення факторів, які знижують рівень безпеки діяльності працівників ОВС, є передумовою нормальної ефективної діяльності останніх.

До факторів, що негативно впливають на захищеність працівників ОВС, можна віднести умови праці останніх. Так, право працівника на безпечні умови праці закріплено насамперед у Конституції України. У ст. 43 зазначається, що кожен має право на належні, безпечні й здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Основним критерієм захищеності будь-якої організації є критерій захищеності її працівників. Списки виробництв, професій і посад працівників, робота яких пов'язана з підвищеним нервово-емоційним та інтелектуальним навантаженням або виконується в особливих природних географічних і геологічних умовах та умовах підвищеного ризику для здоров'я, що дає право на щорічну додаткову відпустку за особливий характер праці, затверджені на рівні Кабінету Міністрів України. Посилена увага з боку держави до осіб, діяльність яких пов'язана з підвищеним ризиком, є позитивною практикою. Проте незважаючи на всі переваги, затверджені списки недосконалі. Так, невіднесення до професій, пов'язаних із

підвищеним ризиком, правоохоронців є істотним недоліком, що потребує виправлення [10, с. 235].

У ст. 13 Закону України «Про охорону праці» від 14.01.1992 року зазначено, що «роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці». Це положення дуже актуальне, оскільки умови праці істотно впливають на фізичний, психологічний і моральний стан працівників ОВС. Стресові ситуації, високі навантаження, поранення чи загибель людей, застосування вогнепальної зброї, спецзасобів і силових прийомів, ненормований робочий день, відсутність часу на відпочинок призводять до появи в багатьох працівників шкідливих звичок, стійких порушень настрою, змін характеру, поведінки тощо.

На низькому рівні залишається матеріально-технічне забезпечення працівників ОВС. Матеріально-технічне забезпечення діяльності правоохоронних органів передусім залежить від фінансових можливостей держави, нерозривно пов'язане із загальним станом забезпечення потреб народного господарства в сировині, матеріалах, обладнанні та інших видах виробничо-технічного призначення, які належать до засобів виробництва [7, с. 224]. Центральні апарати правоохоронних органів під час підготовки пропозицій до державного бюджету, а також розподілу власного бюджету враховують: кількість працівників із необхідним рівнем освіти й ступенем підготовки, яка відповідає обсягу роботи; видатки на придбання та утримання будівель, транспорту, озброєння, форменого одягу, засобів зв'язку, оргтехніки тощо; видатки на грошове утримання працівників, що має відповідати реальному прожитковому рівню; видатки на соціальний захист працівників (можливість отримання житла, загального й санаторно-курортного лікування тощо); видатки на навчання й перепідготовку персоналу; видатки на науково-дослідну роботу тощо. Однак Урядом держави не враховуються видатки на виконання конкретних завдань, що покладені на різні правоохоронні органи. Отже, питання фінансування правоохоронців є вкрай важливим. Його вирішення потребує істотної підтримки з боку держави, адже виконання покладених на них обов'язків у сфері захисту прав, свобод та законних інтересів громадян певною мірою залежить від рівня захищеності їх самих [5].

Висновки. Сутність безпеки діяльності працівників ОВС полягає в захисті їх життя, здоров'я, честі, гідності й недоторканності під час виконання ними своїх службових обов'язків.

Поняття безпеки діяльності працівників ОВС можна визначити як систему економічних, правових, соціальних, матеріально-технічних, психологічних, інформаційних та спеціально-технічних заходів і засобів, спрямованих на усунення небезпечних для життя й здоров'я працівників ОВС факторів під час виконання ними своїх службових обов'язків.

Фактори небезпек у діяльності працівників ОВС можна поділити на дві основні групи. Перша група факторів об'єктивна й пов'язана з особливостями

ми функцій і завдань органів внутрішніх справ; друга – суб'єктивна, пов'язана з професійною діяльністю працівників ОВС. Функції та завдання органів внутрішніх справ, вимоги, що висуваються до працівників ОВС, зумовлюють виникнення під час службової діяльності небезпечних факторів, які знижують безпеку працівників ОВС. Під час службової діяльності вони повинні діяти в умовах, які суттєво впливають на стан їх здоров'я, життя, рівень працездатності та якість виконання поставлених завдань. У діяльності працівників ОВС часто виникають обставини, що створюють значні труднощі в роботі й водночас вимагають від них як представників влади швидких, точних і безпомилкових дій.

Головними чинниками звільнення кваліфікованих працівників з органів внутрішніх справ є відсутність морального задоволення роботою, її організацією, умовами, оплатою, відсутність упевненості в правовій та соціальній захищеності.

Таким чином, успішна службова діяльність працівників ОВС можлива за умов усунення або зниження рівня небезпечних факторів під час виконання ними своїх службових обов'язків. На це впливає багато умов. Однією з них є впевненість у захисті прав, свобод, законних інтересів з боку держави як громадян даної держави, так і осіб, які здійснюють функції державного органу.

Бібліографічні посилання

1. Андросюк В. Професійна психологія в ОВС. Загальна частина : курс лекцій / Андросюк В., Казміренко Л., Медведєв В. – К., 1995.
2. Бандурка А. Юридическая психология / Бандурка А., Бочарова С., Землянская Е. – М., 1991.
3. Безопасность жизнедеятельности : учебник / под ред. Е. Арустамова. – М., 2001.
4. Грибан В.Г. Охрана праці в органах внутрішніх справ : підручник / В.Г. Грибан, О.В. Негодченко. – К., 2009.
5. Демський О. Голодна жебрачка-міліція справді небезпечна для суспільства / О. Демський, О. Сищук // Віче. – 2011. – № 21. – С. 22–24.
6. Зеркалов Д.В. Безпека життєдіяльності : навч. посіб. / Д.В. Зеркалов. – К., 2011.
7. Ільницький М. Організація фінансового та матеріально-технічного забезпечення органів внутрішніх справ України / М. Ільницький // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 222–229.
8. Кин Е. Профессиональная деформация сотрудника ОВД, пути и средства её профилактики и устранения / Е. Кин // Вісник Ун-ту внутр. справ. – 1999. – № 8. – С. 164–166.
9. Мартыненко О. Профессиональная деформация сотрудников ОВД: роль стрессовых факторов / О. Мартыненко // Вісник Ун-ту внутр. справ. – 1999. – № 8. – С. 151–155.
10. Суббот А.І. Теоретико-правові основи безпеки діяльності організації та її працівників / А.І. Суббот // Держава і право. – 2012. – Вип. 55. – С. 232–238.

Костромина Е. Г. Факторы небезопасности в деятельности сотрудников органов внутренних дел. Анализируются причины, обуславливающие факторы небезопасности в деятельности сотрудников ОВД, раскрываются их сущность и особенности. Определяются направления устранения и минимизации последствий влияния этих факторов на деятельность сотрудников ОВД.

Ключевые слова: *опасность, безопасность, факторы небезопасности, безопасность деятельности.*

Kostromina O. G. Risk factors in the activities of internal affairs bodies. Professional activities of police officers aimed at the protection of public order, public safety and fighting crime, so professional risk always is a component element of it. In modern conditions of development of society, it is difficult to eliminate factors of the dangers of the professional activity of the IAB. Therefore, the study and analysis of the causes of these factors, their possible consequences for employees of the police Department, as well as identify areas for their minimization, are particularly relevant.

The concept of security activities of police officers can be defined as a system of economic, legal, social, logistical, psychological, informational and special technical measures and tools aimed at eliminating dangerous factors to life and health of the police officers during the execution of their duties.

Risk factors in the work of police officers can be divided into two main groups. The first is group of objective factors and associated with features of the functions and tasks of the IAB; the second is group of subjective factors, which related to the professional activities of police officers. Functions and tasks of the IAB, the requirements of the police Department are responsible for the occurrence during the service activity hazards that reduce the safety of police officers. During the service activity they should act in circumstances which significantly affect their health, life, level of efficiency and quality of tasks. In the activities of law enforcement officers often encounter circumstances that pose significant challenges in the work and at the same time require them as representatives of the power of fast, accurate and error-free operations.

So successful performance of police officers is possible provided that eliminate or reduce hazards during the performance of their official duties. This is affected by many conditions. One of them is confidence in the state protection of rights, freedoms, and lawful interests of the citizens of this state and of persons who carry out functions of the state authority.

Keywords: danger, safety, risk factors, the safety of operation.

Надійшла до редакції 23.09.2014

Легеза Є. О.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

УДК 342.95

ПРАВОВА ОСНОВА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВОГО СУБ'ЄКТА МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Висвітлено правову основу адміністративно-правового статусу Національної гвардії України як складового суб'єкта Міністерства внутрішніх справ. Розглянуто законодавчі та підзаконні акти, що регулюють діяльність Національної гвардії України, та виокремлено елементи її адміністративно-правового статусу.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, права, обов'язки, відповідальність.

Постановка проблеми. У статті 3 Конституції України проголошено, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. [1].

В умовах небезпеки для територіальної цілісності України, загрози її державному суверенітету, провокування силового сценарію та дестабілізації ситуації в країні, порушення її миру і спокою виникла необхідність на основі внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ створити за європейською моделлю потужне військове формування з правоохоронними функціями, здатне виконувати службово-бойові завдання, у тому числі правоохоронні функції, як в умовах мирного часу, так і в умовах запровадження правового режиму надзвичайного та/або воєнного стану.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Адміністративно-правовий статус особи було досліджено у працях М.І. Ануфрієва, О.М. Бандурки, Ю.П. Битяка, І.Л. Бородіна, І.О. Іерусалімової, С.В. Ківалова, В.К. Колпакова, Ю.В. Корнєєва, Є.В. Курінного, М.М. Новікова, О.В. Негодченка, А.Ю. Олійника, В.І. Олефіра, Д.В. Приймаченка, О.В. Синьова, М.М. Тищенко, О.Н. Ярмиша та ін. Серед дослідників, які приділили увагу окремим аспектам адміністративно-правового статусу громадянина, можна назвати І.В. Бойка, М.А. Бояринцеву, К.Г. Волинку, І.В. Гамалій, Л.В. Кузенко, О.І. Наливайко, М.О. Перепелицю, Ю.С. Педько, Н.В. Хорошак та ін. Проте поза увагою науковців залишилися питання визначення правового статусу Національної гвардії України. Зазначені обставини зумовили вибір теми наукової статті та свідчать про її актуальність для теоретичного аналізу основних елементів адміністративно-правового статусу Національної гвардії України.

Метою даної статті є розгляд нормативно-правових актів щодо адміністративного правового статусу Національної гвардії України..

Для досягнення поставленої мети треба розв'язати такі завдання: 1) розглянути законодавчі та підзаконні акти, що регулюють діяльність Національної гвардії України; 2) виокремити елементи адміністративно-правового статусу Національної гвардії України.

Виклад основного матеріалу. Правові акти, що регулюють суспільні відносини діяльності Національної гвардії України можна класифікувати за юридичною силою (закони, підзаконні нормативні акти). Розглянемо їх.

Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Закон України «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 містить такі атрибути: загальні положення органу, загальну структуру, чисельність та організацію діяльності Національної гвардії України, проходження військової служби і трудові відносини в Національній гвардії України, обов'язки, права та відповідальність військовослужбовців Національної гвардії України, застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, озброєння та бойової техніки військовослужбовцями,

правовий статус, соціальний і правовий захист особового складу і членів їх сімей, фінансове та матеріально-технічне забезпечення, контроль за діяльністю Національної гвардії України, прикінцеві та перехідні положення.

Відповідно до зазначеного Закону, Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначене для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій [2].

Національна гвардія України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони.

Якщо розглядати підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються діяльності Національної гвардії України, то зазначимо, що їх дуже велика кількість, зокрема, можна назвати такі: Наказ МВС України від 09.07.2014 № 651 «Про затвердження Положення про підрозділи (загони) спеціального призначення Національної гвардії України» [3]; Наказ МВС України від 03.07.2014 № 625 «Про затвердження Положення про військові частини і підрозділи з охорони важливих державних об'єктів та спеціальних вантажів Національної гвардії України» [4]; Наказ МВС України від 16.06.2014 № 566 «Про затвердження Положення про військові частини оперативного призначення Національної гвардії України» [5]; Наказ МВС України від 16.06.2014 № 567 «Про затвердження Положення про військові частини і підрозділи з охорони громадського порядку Національної гвардії України» [6] тощо.

Зазначені нормативно-правові акти ми не будемо розглядати та перейдемо до висвітлення структурних елементів адміністративно-правового статусу Національної гвардії України.

Зазначимо, що статус – правовий стан юридичних і фізичних осіб, суб'єктів підприємницької діяльності, що характеризується і визначається їх організаційно-правовою формою, статутом, свідоцтвом про реєстрацію, правами та обов'язками, відповідальністю і повноваженнями, що випливають із законодавчих і нормативних актів [7, с. 148].

У свою чергу, правовий статус особистості – це насамперед система її прав та обов'язків, закріплених у Конституції та інших правових актах – документах, що мають нормативний зміст.

Пояснюється це тим, що «права та обов'язки – основний вихідний елемент права», відповідно, «правовий статус людини і громадянина може бути охарактеризований як система прав та обов'язків, законодавчо закріплювана державою в конституціях та інших нормативно-правових актах» [8, с. 20].

Правовий статус є самостійною категорією та характеризується такими ознаками: правовий статус має універсальний характер, оскільки поширюється на всіх суб'єктів; відображає особливості особи та держави як учасників суспільних відносин та ступінь і характер їх взаємодії; права та свободи, що складають основу статусу, не можуть реалізуватися без інших його компонентів – обов'язків та відповідальності; ця категорія забезпечує системність прав, свобод та обов'язків; елементи структури правового статусу є взаємозалежними та взаємодіючими; правовий статус характеризується відносною стабільністю [8, с. 96].

Виходячи із Закону України «Про Національну гвардію» [2], адміністративно-правовий статус військовослужбовців Національної гвардії України має такі ознаки: формений одяг і знаки розрізнення; військовослужбовець Національної гвардії України під час виконання покладених на нього службових обов'язків є представником влади і перебуває під захистом держави; законні вимоги та розпорядження посадових і службових осіб Національної гвардії України під час виконання ними службових обов'язків є обов'язковими до виконання фізичними та юридичними особами. У разі невиконання законних вимог особового складу Національної гвардії України, вчинення інших дій, що перешкоджають виконанню ними службових обов'язків, винні особи несуть відповідальність згідно із законом; військовослужбовці Національної гвардії України забезпечуються форменим одягом і знаками розрізнення, зразки якого затверджуються Кабінетом Міністрів України. Військовослужбовцям Національної гвардії України видається службове посвідчення, зразок якого затверджується Міністром внутрішніх справ України.

Відповідно до статті 12 Закону України «Про Національну гвардію України», можна виокремити такі обов'язки Національної гвардії України: забезпечувати захист та охорону життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань; брати участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадського порядку, у тому числі під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових заходів, під час офіційних візитів та інших заходів за участю посадових осіб України та іноземних держав, щодо яких здійснюється державна охорона на території України; вживати заходів, спрямованих на запобігання, виявлення кримінальних (адміністративних) правопорушень; забезпечувати охорону об'єктів, що охороняються Національною гвардією України; забезпечувати пропускний режим на об'єктах, що охороняються Національною гвардією України; забезпечувати охорону спеціальних вантажів, у тому числі ядерних матеріалів, під час їх перевезення територією України; забезпечувати охорону органів державної влади, а також здійснення заходів державної охорони органів державної влади та посадових осіб; вживати заходів щодо припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій; брати участь в антитерористичних операціях; вживати заходів щодо затримання осіб, які підозрюються у вчиненні кримі-

нального правопорушення, осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі, дезертирів; надавати допомогу в ліквідації наслідків природних, техногенних, екологічних катастроф; брати участь у заходах, пов'язаних із припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також у заходах щодо недопущення масового переходу державного кордону з території суміжних держав; брати участь у міжнародному співробітництві, міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, у порядку і на умовах, визначених законами України; брати участь у відновленні конституційного правопорядку, порушеного при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, а також у відновленні діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, порушеної в результаті здійснення протиправних дій, у тому числі на підґрунті міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів; підтримувати або відновлювати правопорядок у районах виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення; розблоковувати або припиняти протиправні дії у разі захоплення важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування; протидіяти масовим заворушенням, що супроводжуються насильством над громадянами; формувати в особливий період військові частини і підрозділи та обороняти важливі державні об'єкти, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, спеціальні вантажі, у тому числі ядерні матеріали, під час їх перевезення територією України; вести воєнні (бойові) дії у разі збройного конфлікту чи загрози нападу на Україну; виконувати завдання територіальної оборони; виконувати заходи правового режиму воєнного стану.

Відповідно до статті 13 вищезазначеного Закону, військовослужбовці Національної гвардії України мають такі *права*: у разі залучення до виконання завдань з охорони громадського порядку на військовослужбовців Національної гвардії України поширюються права та обов'язки, передбачені Законом України "Про міліцію"; затримувати та передавати працівникам міліції, адміністрації об'єктів, що охороняються Національною гвардією України, осіб, які порушили встановлений перепускний режим або вчинили напад на об'єкт, що охороняється Національною гвардією України; затримувати осіб, озброєних вогнепальною зброєю під час здійснення антитерористичних операцій; затримувати осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, та осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі, дезертирів; розблоковувати або припиняти протиправні дії у разі захоплення важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування; проводити огляд транспортних засобів і вантажів на конт-

рольно-пропускних пунктах об'єктів, що охороняються Національною гвардією України; зберігати, носити і застосовувати спеціальні засоби та зброю; під час виконання службових завдань користуватися безплатно всіма видами громадського транспорту міського, приміського і місцевого сполучення (крім таксі); безперешкодно використовувати в невідкладних випадках засоби електронного зв'язку центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, а засоби зв'язку, що належать фізичним особам, – за їх згодою; використовувати з наступним відшкодуванням витрат та збитків у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, транспортні і плавучі засоби фізичних або юридичних осіб незалежно від форми власності (крім транспортних засобів дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав в Україні, транспортних засобів спеціального призначення) для припинення злочину, проїзду до місця події, стихійного лиха, супроводження до лікувальних закладів осіб, які потребують термінової медичної допомоги, для переслідування правопорушників та їх супроводження або конвоювання до органів внутрішніх справ; взаємодіяти в межах компетенції з іншими правоохоронними органами.

Так, згідно зі ст. 14 Закону України «Про національну гвардію» [2], військовослужбовці Національної гвардії України несуть дисциплінарну, матеріальну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом за вчинення протиправних дій та бездіяльність. Шкода, заподіяна фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу управління Національної гвардії України, військовослужбовцями Національної гвардії України при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується на підставах і в порядку, встановлених законом.

Висновки. Підбиваючи підсумки зазначимо, що основним правовим актом, що регулює адміністративно-правовий статус Національної гвардії України, є Закон України «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 р., який врегулював правові основи організації та діяльності Національної гвардії України, її загальну структуру, функції та повноваження, систему управління, гарантії правового і соціального забезпечення особового складу, а також порядок фінансування, матеріально-технічного забезпечення та контролю за її службово-бойовою діяльністю.

Бібліографічні посилання

1. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Про затвердження Положення про підрозділи (загони) спеціального призначення Національної гвардії України : Наказ МВС України від 09.07.2014 № 651 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Про затвердження Положення про військові частини і підрозділи з охорони важливих державних об'єктів та спеціальних вантажів Національної гвардії України : Наказ

МВС України від 03.07.2014 № 625 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

5. Про затвердження Положення про військові частини оперативного призначення Національної гвардії України : Наказ МВС України від 16.06.2014 № 566 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

6. Про затвердження Положення про військові частини і підрозділи з охорони громадського порядку Національної гвардії України : наказ МВС України від 16.06.2014 № 567 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

7. *Шляхтун П. П.* Конституційне право України : підручник / П. П. Шляхтун. – К., 2008.

8. *Шульга А. М.* Правовий статус особистості, його види / А. М. Шульга // Право і безпека. – 2012. – №2 (44). – С. 19-22.

Легеца Е. А. Правовая основа административно-правового статуса Национальной гвардии Украины как составного субъекта Министерства внутренних дел. Освещена правовая основа административно-правового статуса Национальной гвардии Украины как составляющего субъекта Министерства внутренних дел. Рассмотрены законодательные и подзаконные акты, регулирующие деятельность Национальной гвардии Украины, и выделены элементы ее административно-правового статуса.

Ключевые слова: административно-правовой статус, права, обязанности, ответственность.

Legeza Ye. O. Legal framework of administrative-legal status of the National Guard of Ukraine as a component subject of the Ministry of internal affairs. The paper deals with coverage of the legal framework of administrative and legal status of the National Guard of Ukraine as a constituent entity of the interior. Consider laws and regulations governing the activities of the National Guard and Ukraine were singled out elements administrative and legal status of the National Guard of Ukraine.

According to the Law of Ukraine "On the National Guard of Ukraine" from 03.13.2014 accommodate attributes such as: general provisions body overall structure, size and organization of the National Guard of Ukraine, military service and labor relations in Ukraine national guard, national responsibilities Ukraine guard the rights and responsibilities of the National Guard troops Ukraine, the use of physical effects, special tools, firearms, weapons and military equipment of the National Guard troops Ukraine, legal status, social and legal protection of personnel Ukraine national Guard and their families, funds and technological software controlling the activities of the National Guard of Ukraine, final and transitional provisions.

According to this law the National Guard is a military formation of Ukraine and law enforcement functions, which is part of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and is designed to perform the tasks of protection and the protection of life, rights, freedoms and legitimate interests of citizens, society and state from criminal and other unlawful acts, public order and public safety, and in cooperation with law enforcement agencies - to ensure public safety and protection of state borders, combating terrorism, illegal activity or paramilitary militias (groups), terrorist organizations, organized groups and criminal organizations

Keywords: administrative-legal status, rights, duties, responsibilities.

Надійшла до редакції 09.09.2014

Мацюк В. В.

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

Бєлай С. В.

кандидат військових наук,
старший науковий співробітник

(Національна академія Національної гвардії України)

УДК 351.75

СУТНІСТЬ ВЗАЄМОДІЇ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ З НАЦІОНАЛЬНОЮ ГВАРДІЄЮ УКРАЇНИ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ СОЦІАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Доведено актуальність дослідження нормативно-правового забезпечення процесу взаємодії Служби безпеки України та Національної гвардії України у надзвичайних ситуаціях соціального характеру. Проведено аналіз законодавчої бази із взаємодії сил охорони правопорядку, надано авторське визначення цього поняття, визначено форми, способи та види організації взаємодії.

Ключові слова: надзвичайні ситуації соціального характеру, Служба безпеки України, Національна гвардія України, нормативно-правове забезпечення, взаємодія.

Постановка проблеми. Складна суспільно-політична та воєнна обстановка, яка склалась сьогодні у регіонах держави, безпосередньо впливає на рівень соціальної стабільності в Україні. В основі виникнення й розвитку надзвичайних ситуацій соціального характеру лежить порушення в силу різних причин рівноваги суспільних відносин, що викликає серйозні протиріччя, конфлікти й війни. Каталізаторами таких ситуацій можуть бути різні обставини, що викликають соціальну напруженість: безробіття, корупція, кримінал, масові заворушення, акти тероризму, урядові кризи, інфляція, продовольчі проблеми, соціальна нерівність тощо.

Надзвичайні ситуації соціального характеру вимагають комплексного вирішення, а також участі різних відомств та владних структур у забезпеченні правопорядку, захисту інтересів держави і громадян, усунення тяжких наслідків.

Служба безпеки, як центральний координуючий суб'єкт забезпечення національної безпеки України в цілому та внутрішньої безпеки зокрема, зобов'язана всіма можливими правовими методами запобігати виникненню подібних кризових явищ. Проте такі надзвичайні ситуації вимагають комплексного вирішення, а тому необхідною тут також є участь інших відомств та владних структур, які беруть участь у забезпеченні правопорядку, захисті інтересів держави і громадян та усуненні тяжких наслідків. У законодавстві та-

ка участь дістала назву «взаємодія», що підтверджується відповідними положеннями ст. 8, 17 Закону України «Про Службу безпеки України» [1] та ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2].

В аспекті взаємодії Служби безпеки України (СБУ) з силами охорони правопорядку важливе значення на даний момент становить таке військове формування, як Національна гвардія України (НГУ), створена 13 березня 2014 року прийняттям відповідного закону [3].

Наразі частини та підрозділи Національної гвардії України проходять процес становлення, відповідно недостатньою та неповною є існуюча нормативно-правова база. Організаційно-тактичні засади взаємодії Національної гвардії України з іншими силовими структурами теж потребують вдосконалення. Останні події в південно-східних регіонах України під час ведення антитерористичної операції показали, що актуальним постає питання вдосконалення існуючих правових, організаційних і тактичних засад взаємодії Національної гвардії саме зі Службою безпеки у ході протидії надзвичайним ситуаціям соціального характеру.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Слід зазначити, що комплексного дослідження нормативно-правових засад взаємодії Служби безпеки та Національної гвардії в умовах надзвичайних ситуацій соціального характеру не проводилось, але існують дослідження щодо вивчення процесу взаємодії між частинами та підрозділами сил охорони правопорядку, а також протидії надзвичайним ситуаціям соціального характеру. Зазначені питання розкрито у працях І. О. Кириченка, О. М. Бандурки, О. Н. Ярмиша, М. М. Литвина, О. М. Шмакова, С. А. Кузніченка, В. О. Серьогіна, О. Г. Комісарова, О. Ф. Долженкова, В. А. Ліпкана, Ю. П. Бабкова, В. Ю. Мікрюкова, В. В. Аллерова, В. І. Тробюка, О. В. Лавніченка, Т. П. Беднова, А. В. Лазарева, Т. Е. Москвича, В. К. Колпакова та ін. Тому питання визначення основних нормативно-правових засад взаємодії СБУ саме з НГУ під час протидії надзвичайним ситуаціям соціального характеру залишається досить актуальним.

У цьому зв'язку виникає практична необхідність вироблення основних положень, які будуть становити суть взаємодії згаданих суб'єктів забезпечення внутрішньої безпеки держави. Саме тому **метою** цієї статті є проведення аналізу поняття «взаємодія», а також визначення основних нормативно-правових засад взаємодії СБУ та НГУ у надзвичайних ситуаціях соціального характеру.

Виклад основного матеріалу. Під взаємодією В. Ю. Мікрюков розуміє систему відносин, що змінюються, між взаємозалежними елементами, сутністю якої є обмінний процес [5]. З такою думкою можна погодитись, адже за будь-якої взаємодії відбувається обмін інформацією, досвідом чи іншими ресурсами. Саме обмін покладено в основу взаємодії. При цьому слід пам'ятати, що обмін є завжди фактом взаємним, а це також вказує на правильність даного визначення.

Надає автор і дефініцію взаємодії військ (сил), яка визначається як пого-

джені дії військ (сил), а також взаємний вплив їх спільних дій на досягнення мети операції (бою, удару, битви) [4]. Дане визначення є дискусійним, оскільки не всі науковці поділяють таку думку. Зокрема, М. М. Литвин, Ю. В. Аллеров та І. О. Кириченко у своїх роботах зазначають про наявність методологічного недоліку, який полягає в тому, що тут припускається існування лише єдиної, загальної мети дій. У такому разі, за їх словами, це не взаємодія, а лише спільне виконання єдиного бойового завдання, а тому цей процес повинен скеровувати лише один орган [5]. Взаємодія, як вони вважають, – це заздалегідь узгоджені дії, що ведуться кожним із суб'єктів взаємодії (партнерів) з метою виконання свого завдання з урахуванням дій протилежного суб'єкта взаємодії, з витратою частини власних ресурсів для виконання завдання взаємодіючими сторонами та з відповідною витратою ними частини своїх ресурсів для інших суб'єктів взаємодії у своїх інтересах [6, с. 111]. Взаємодія здійснюється в умовах повної визначеності щодо намірів і планів суб'єктів взаємодії. Головна ознака взаємодії – відсутність шкідливого впливу на партнера. Завдання суб'єктів взаємодії можуть абсолютно чи частково збігатися.

Наведена думка є слушною і з нею не можливо не погодитись. Так, вже було зазначено про обов'язковість взаємного характеру дій суб'єктів. Крім того, в даному випадку слід вказати ще на таку рису взаємодії, як безперервність. Це означає, що взаємодія відбувається між органами постійно, незалежно від існування надзвичайних ситуацій та інших загроз, а тому не завершується в жодному разі виконанням конкретного бойового завдання.

Всі наведені висновки конструктивно відображені й у такому визначенні взаємодії, як погоджених за місцем, метою, порядком і часом, сигналами та способами взаємного сповіщення для найбільш ефективного використання сил і засобів під час виконання поставлених завдань дій правоохоронних органів та військових формувань держави [7, с. 66].

У зв'язку з цим під взаємодією органів СБУ та НГУ у надзвичайних ситуаціях соціального характеру слід розуміти взаємний безперервний процес, погоджений за місцем, метою, порядком і часом, спрямований на узгодження дій вказаних суб'єктів з приводу завчасного виявлення, попередження та припинення надзвичайних ситуацій з використанням ресурсів один одного.

Що стосується сутності процесу взаємодії, вважаємо, що його має становити певна усталена модель, за якою органи будуть чітко та злагоджено працювати, надаючи взаємну допомогу. У цьому зв'язку значний інтерес становить науковий доробок М. М. Литвина, Ю. В. Аллерова та Ю. П. Бабкова, які під моделлю взаємодії розуміють її адекватний опис (структуру, функції суб'єктів, напрямки і способи взаємодії), що зберігає головні ознаки реального процесу взаємодії та відображає його найбільш суттєві властивості. На їх думку, модель взаємодії має включати такі основні елементи: суб'єкти взаємодії; фактори, що впливають на організацію взаємодії; форми та способи взаємодії; напрямки організації взаємодії; критерії і методи оцінки ефективності взаємодії [8].

На нашу думку, такий підхід до визначення структури моделі взаємодії є

виправданим, оскільки відображає всі основні її аспекти та надає можливість практично оцінити її стан. Зокрема, чітко знаючи завдання, функції визначених суб'єктів у конкретних ситуаціях взаємодії та порівнюючи їх з уже наявними результатами, можливо провести порівняльний аналіз та визначити проблемні аспекти. Після цього вже можна буде говорити про конкретні напрямки удосконалення взаємодії, а також про її ефективність. З іншого боку, якщо поняття «взаємодія» не буде наповнено певним сенсом, а матиме лише декларативний характер, то воно не становитиме жодної практичної цінності. У зв'язку з цим саме запропонована вище модель містить найбільш оптимальний перелік елементів, що дадуть змогу повністю визначити основні аспекти взаємодії, її стан та перспективи.

У нашому випадку пропонується на основі наведених науковцями критеріїв проаналізувати модель взаємодії Служби безпеки та Національної гвардії України в аспекті запобігання, виявлення та припинення надзвичайних ситуацій соціального характеру.

Зрозуміло, що суб'єктний склад вказаної взаємодії, з одного боку, становитимуть органи та підрозділи СБУ, а з іншого – НГУ в цілому. Правове становище вказаних суб'єктів сьогодні визначається згаданими вище відповідними законами України.

До факторів, що впливають на організацію взаємодії цих двох силових структур, слід віднести різноманітні за своїм характером чинники, які необхідно враховувати при плануванні та здійсненні взаємодії за надзвичайних ситуацій соціального характеру. Зокрема, це: організаційно-правові основи застосування НГУ спільно з СБУ; суспільно-політична обстановка в державі та в окремих регіонах; режим спільного виконання завдань (мирний час, воєнний стан, надзвичайний стан, особливий період, режим надзвичайної екологічної ситуації); природно-географічні умови у районах спільного виконання завдань; рівень складності оперативної обстановки в пунктах постійної дислокації частин та підрозділів НГУ та СБУ; організаційно-штатні можливості взаємодіючих структур (кількісний склад частин та підрозділів, озброєння, техніки, спеціальних засобів, засобів активної оборони); рівень ескалації соціального конфлікту; наявність і рівень відпрацювання планів взаємодії чи спільного використання сил і засобів; наявність та надійність функціонування засобів зв'язку, передачі інформації, прихованого управління силами та засобами; рівень організації інформаційного обміну між суб'єктами взаємодії; рівень ресурсного (матеріально-технічного) забезпечення суб'єктів взаємодії і можливості відновлення витрачених (втрачених) ресурсів; рівень навченості органів управління, підпорядкованих сил для спільного виконання завдань. На такі ж само фактори звертають свою увагу М. М. Литвин, Ю. В. Аллеров та Ю. П. Бабков [8].

Всі ці фактори досить чітко відображаються на ситуації, що склалася у східній Україні. Зокрема, можна спостерігати надзвичайно напружену суспільно-політичну обстановку, суспільний конфлікт переріс в окремі склади кримінальних правопорушень. Населення зовсім не бажає йти назустріч дер-

жавним органам та різними способами намагається перешкоджати нормальній діяльності з відновлення правопорядку. Така обстановка змушує органи СБУ діяти в посиленому режимі і з обов'язковим залученням інших бойових підрозділів, зокрема НГУ.

За таких умов вже не йдеться про право взаємодії, тут настає юридичний обов'язок обох сторін сприяти одна одній задля спільного вирішення надзвичайної ситуації. Даний обов'язок СБУ щодо взаємодії знайшов своє відображення, зокрема, в ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [2], де зазначено, що підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (до них належить СБУ), зобов'язані: здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, в тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення злочинів. Хоча тут не йдеться про надзвичайні ситуації, проте слід мати на увазі, що деякі види злочинів (наприклад, тероризм) і є власне надзвичайними ситуаціями соціального характеру, оскільки безпосередньо виникають на основі суспільного конфлікту. Тому дана норма підлягає застосуванню в цьому випадку. Не потрібно також забувати про вже згадані ст. 8, 17 Закону України «Про Службу безпеки України» [1].

Що стосується взаємодії Національної гвардії, то її правове регулювання відображено досить лаконічно в ст. 1 Закону «Про Національну гвардію України» [3]. Проте тут підхід законодавця дещо інший. Так, Національна гвардія має право брати участь у забезпеченні державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій лише у взаємодії з правоохоронними органами. Тобто спостерігаємо ситуацію, за якої Національна гвардія зможе протидіяти надзвичайним ситуаціям соціального характеру тоді і тільки тоді, коли буде сприяти та використовувати сили і засоби, зокрема, Служби безпеки та інших правоохоронних органів. Жодних самостійних дій з приводу вказаних ситуацій цей орган чинити не може.

Перейдемо до ще одного елемента, а саме до форм і способів взаємодії НГУ та СБУ. Саме це питання найбільш потребує належного врегулювання, оскільки від самого дня створення НГУ не було розглянуто та розроблено жодних конкретних способів і напрямків взаємодії СБУ з частинами та підрозділами НГУ.

Основними формами взаємодії сучасна наукова думка визначає: незалежні дії; узгоджені дії; спільні дії; допомогу; взаємодопомогу. Дії можуть мати різний ступінь узгодженості, але головною ознакою взаємодії є відсутність протидії. У разі повної неузгодженості дії суб'єктів називаються незалежними (взаємодія відсутня) [6, с. 112].

Визначені форми взаємодії реалізуються в умовах повної визначеності щодо намірів і планів суб'єктів взаємодії за умови додержання принципу незавдання шкоди партнеру. У взаємодопомозі суб'єкти не намагаються збіль-

шити ефективність своїх дій за рахунок позитивного впливу партнерів, але і не допускають її зниження, що може статися в результаті допомоги, яка надається партнеру.

Для конкретизації поняття «форма взаємодії» до службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку необхідно з'ясувати зміст форм службово-бойової діяльності. В керівних нормативно-правових документах сил охорони правопорядку не зазначено визначення поняття форми. Тому розглянемо дві основні думки фахівців у сфері службово-бойової діяльності.

Так, О. В. Лавніченко, С. О. Годлевський, К. Ю. Гунбін під формами службово-бойових дій розуміють зовнішнє вираження змісту дій військ (сил), що відбиває органічну єдність їхньої організації, рівня і мети. Виходячи з практики застосування військових нарядів, підрозділів, частин, з'єднань та угруповань військ, зазначені автори виділяють такі форми службово-бойових дій, як: оперативні дії (оперативне застосування); спеціальна операція (оперативного і тактичного масштабу); службово-бойові дії; бій [9, с. 24].

На думку М. М. Литвина, Ю. В. Аллерова, Ю. П. Бабкова, форми службово-бойових дій визначаються відповідно до основних функцій військ: патрульно-постова служба, охорона громадського порядку під час проведення масових заходів; вартова і конвойна служба; режимно-комендантська служба; спеціальні операції; бойові дії [8].

Отже, ці думки різняться, але схожі в тому, що основні форми службово-бойової діяльності – це спеціальні операції та бойові дії. В умовах виникнення надзвичайних ситуацій соціального характеру, виходячи з аналізу основних функцій НГУ [3], на нашу думку, основною формою взаємодії НГУ із СБУ виступатиме взаємна участь у спільних спеціальних операціях, що будуть проводитися з метою попередження та припинення надзвичайних ситуацій соціального характеру, а також бойові дії у разі введення воєнного стану.

Отже, основними способами взаємодії СБУ та НГУ в умовах надзвичайних ситуацій соціального характеру можуть бути: організація спільного патрулювання та спостереження у кризових районах; комплексне планування, координація діяльності під час попередження та припинення масових заворушень; координація діяльності при здійсненні охоронних та обмежувальних дій, спрямованих на блокування району надзвичайної ситуації, охорону громадського порядку та забезпечення громадської безпеки на ізольованій і прилеглій територіях; організація спільного пошуку організаторів, підбурювачів та пособників до розпалення соціальних конфліктів, а також їх виконавців; організація спільного пошуку, локалізація та знешкодження терористів; організація спільного пошуку, локалізація та знешкодження незаконних збройних формувань; організація спільного пошуку, локалізація та знешкодження диверсантів; виставлення спільних контрольно-пропускних пунктів, блокпостів, дозорів, заслонів і секретів; координація діяльності у здійсненні заходів, пов'язаних з припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні; координація дій і підтримання силами та засобами Національної гвардії введення правового режиму надзвичайного або воєнного ста-

ну в державі в цілому або в окремих регіонах у разі загострення надзвичайної ситуації.

Ще одним елементом виступають напрямки організації взаємодії НГУ та СБУ. Так, М. М. Литвин та І. О. Кириченко визначають напрямки взаємодії Служби безпеки та Державної прикордонної служби України за допомогою методологічного підходу, що складається з десяти блоків [10, с. 14-15]. Відповідно до завдання нашого дослідження такий ретельний і складний математичний розрахунок проводити недоцільно, оскільки, по-перше, взаємодія СБУ та НГУ обмежується умовами виникнення надзвичайних ситуацій соціального характеру, тобто напрямки взаємодії можливо визначити аналізуючи відповідні нормативно-правові документи та досвід практиків. По-друге, згадана методика складна у використанні, містить велику кількість параметрів, які майже неможливо усі урахувати. І взагалі, моделювання соціальних процесів завжди передбачає можливість похибки, яка дуже істотно впливає на достовірність результату, тобто існує велика вірогідність отримання хибного рішення.

Визначення таких основних напрямків організації взаємодії доцільно проводити за видами службово-бойової діяльності названих органів. На цьому наголошують і дослідники у своїх працях [8]. Вважаємо за доцільне погодитись з такою пропозицією, оскільки взаємодія СБУ та НГУ зможе відбуватись лише там, де є надзвичайні ситуації соціального характеру, і лише в тих видах службово-бойової діяльності, які є спільними для цих двох силових структур. Тобто через пошук спільних функцій та завдань можливо буде визначити саме ту конкретну сферу взаємодії.

Так, в аспекті взаємодії саме за надзвичайних ситуацій соціального характеру значення для СБУ будуть мати підрозділи з охорони громадського порядку НГУ, підрозділи (загони) спеціального призначення НГУ та військової частини оперативного призначення НГУ, повноваження яких передбачені відповідними положеннями [11-13]. Пов'язано це з тим, що саме вони за своїм призначенням мають причетність до захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, законних інтересів держави та прав громадян від посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, організованої злочинної діяльності та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України (ст. 2 Закону) [1].

Таким чином, відповідно до поставлених завдань вказані підрозділи НГУ беруть участь у таких видах службово-бойової діяльності за надзвичайних ситуацій соціального характеру: забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки [11-13]; оперативне реагування на дії незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій, припинення терористичної діяльності, що

пов'язані з підвищеним ризиком для життя та здоров'я військовослужбовців і вимагають від особового складу високого рівня професійної підготовки [12]; забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій (виключно у взаємодії з правоохоронними органами) [13].

Саме зазначені види діяльності підрозділів Національної гвардії і будуть становити коло тих завдань, які НГУ та СБУ вирішуватимуть виключно у взаємодії один з одним при попередженні або припиненні надзвичайних ситуацій соціального характеру, тобто основні напрямки їх взаємодії.

Висновки. На основі проведених узагальнень можна дійти висновку, що питання взаємодії НГУ та СБУ за надзвичайних ситуацій соціального характеру на даний момент залишається практично не розробленим. У статті визначено основні форми, способи та напрями взаємодії цих двох суб'єктів у ході попередження та припинення надзвичайних ситуацій соціального характеру. З'ясовано, що законодавча база з приводу даного питання ще досить слабка, а тому воно потребує подальшої правової регламентації, що дасть змогу ефективно виявляти та запобігати таким надзвичайним ситуаціям, сприятиме соціальній рівновазі в державі. Напрямки подальших досліджень будуть спрямовані на удосконалення правового регулювання взаємодії Служби безпеки України та Національної гвардії України в умовах надзвичайних ситуацій соціального характеру.

Бібліографічні посилання

1. Про службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII // ВВР України. – 1992. – № 27. – Ст. 382 (із змінами від 14.10.2014).
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // ВВР України. – 1992. – № 22. – Ст. 303 (із змінами від 14.10.2014).
3. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII // ВВР України. – 2014. – № 17. – Ст. 594 (із змінами від 14.10.2014).
4. *Микрюков В. Ю.* Теория взаимодействия войск / В. Ю. Микрюков. – М. : Вузовская книга, 2002. – 240 с.
5. *Литвин М. М.* Сутність, закономірності та принципи взаємодії військ (сил) / М. М. Литвин, Ю. В. Аллеров, І. О. Кириченко // Честь і закон. – 2003. – № 4. – С. 9-15.
6. Обґрунтування механізмів взаємодії та порядку сумісних дій органів державної влади, місцевого самоврядування з силами охорони правопорядку в умовах виникнення кризових ситуацій : звіт НДР (заключ.) / кер. Кириченко І. О. ; викон. Белей С. В. [та ін.]. – Х. : Академія ВВ МВС України, 2012. – 224 с.
7. Підручник сержанта внутрішніх військ / О. В. Лавніченко, Ю. П. Бабков, О. М. Попригін та ін. ; за заг. ред. С. Т. Полторака. – Харків : Військ. ін-т ВВ МВС України, 2002. – 524 с.
8. *Литвин М. М.* Концептуальна модель взаємодії внутрішніх військ МВС України з органами Державної прикордонної служби при спільному виконанні службово-бойових завдань / М. М. Литвин, Ю. В. Аллеров, Ю. П. Бабков // Честь і закон. – 2004. – № 1. – С. 7-14.
9. Лавніченко О. В. Уточнення підходів до формування понять теорії службово-бойової діяльності внутрішніх військ / О. В. Лавніченко, С. О. Годлевський, К. Ю. Гунбін // Честь і закон. – Х. : Академія ВВ МВС України, 2013. – № 1 (44). – С. 22-27.
10. *Литвин М. М.* Напрямки взаємодії Державної прикордонної служби України із

Службою безпеки України / М. М. Литвин, І. О. Кириченко // *Честь і закон*. – 2004. – № 2. – С. 13-20.

11. Положення про військові частини і підрозділи з охорони громадського порядку Національної гвардії України : наказ МВС України від 16.06.2014 № 567 (zareestrovano v Minyosti Ukrainy 03.07.2014 № 729/25506).

12. Положення про підрозділи (загони) спеціального призначення Національної гвардії України : наказ МВС України від 09.07.2014 № 651 (zareestrovano v Minyosti Ukrainy 25.07.2014 № 864/25641).

13. Положення про військові частини оперативного призначення Національної гвардії України : наказ МВС України від 16.06.2014 № 566 (zareestrovano v Minyosti Ukrainy 03.07.2014 № 730/25507).

Мацюк В. В., Белей С. В. Сущность взаимодействия Службы безопасности Украины с Национальной гвардией Украины в чрезвычайных ситуациях социального характера (нормативно-правовой аспект). Доказана актуальность исследования нормативно-правового обеспечения процесса взаимодействия Службы безопасности Украины и Национальной гвардии Украины в чрезвычайных ситуациях социального характера. Проведен анализ законодательной базы по взаимодействию сил охраны правопорядка, представлено авторское определение этого понятия, определены формы, способы и виды организации взаимодействия.

Ключевые слова: *чрезвычайные ситуации социального характера, Служба безопасности Украины, Национальная гвардия Украины, нормативно-правовое обеспечение взаимодействия.*

Matsyuk V. V., Belay S. V. Essence of cooperation between the Security service of Ukraine and the National guard of Ukraine during social emergency situations: legal aspect. In the aspect of the interaction of the Security Service of Ukraine with the forces of law and order such military unit, as the National Guard of Ukraine, feels its importance now.

It should be pointed that there were no comprehensive research of regulatory and legal bases of the interaction between the Security Service of Ukraine and the National Guard of Ukraine in social emergency situations been conducted.

The main purpose of the article is analyzing term “interaction” and definition main regulatory and legal basics of cooperation between Security service of Ukraine and National Guard of Ukraine in social emergency situations.

Interaction of the Security Service of Ukraine and National Guard of Ukraine in social emergency situation is meant to be a mutual, continuous process coordinated on the location, purpose, procedure and time, aimed at harmonizing the actions of these subjects about timely detection, prevention and suppression of emergencies with using the resources of each other.

Factors that influence the organization of interaction of these two power structures should include various by their nature factors that should be considered when planning and implementing interaction during social emergencies.

The main form of interaction between the Security Service of Ukraine and the National Guard of Ukraine is going to be a mutual participation in joint special operations, which will be conducted to prevent and suppress social emergencies and combat actions in case of state of war imposition.

Ways of interaction determine its forms. It is appropriate to conduct the formation of basic directions of interaction using types of service and operational activity of these agencies.

Further research’s directions will be aimed on improving legal regulation of activities of these interactions subjects.

Keywords: *social emergency, Security Service of Ukraine, National Guard of Ukraine, regulatory support, interaction.*

Надійшла до редакції 18.09.2014

Самбор М. А.

кандидат юридичних наук
(УМВС України в Чернігівській області)

Самбор А. М.

викладач
(Прилуцький гуманітарно-педагогічний
коледж ім. І.Я.Франка)

УДК 342.95

ІНШІ ТА ПОДІБНІ ДІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ СКЛАДУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА КВАЛІФІКАЦІЮ ДІЯННЯ ЯК АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОСТУПКУ

Досліджено актуальні питання, пов'язані із визначенням складів окремих адміністративних правопорушень. Особливу увагу звернуто на використання поняття «інші» та «подібні дії», якими у нормах Особливої частини Кодексу України про адміністративні правопорушення визначено діяння, котрі становлять об'єктивну сторону складу адміністративного правопорушення. Окремо наголошено на тому, що заборонні норми, якими є норми КУпАП, мають бути абсолютно визначеними та не допускати неоднозначного тлумачення, що може стати на заваді дотриманню цих норм, недопущенню вчинення цих діянь.

***Ключові слова:** адміністративне правопорушення, склад адміністративного правопорушення, тлумачення норм, розуміння та виконання норм, інші дії, подібні дії.*

Постановка проблеми. За будь-яких часів у будь-яких народів законодавство приймається не заради наявності останнього, а заради певної цілі, якою перш за все є урегулювання відносин між суб'єктами. При цьому важливим є те, наскільки позитивна норма знаходить своє втілення у фактичних відносинах. Наявність норми права не може бути самоціллю. Фактично норма права виражає ставлення громадян до того, як вони самі та інші члени соціуму повинні поводити себе за тих чи інших обставин. Дотримання, виконання тієї чи іншої норми права можливе виключно у тому разі, коли вона зрозуміла для суб'єкта її виконання. Ця вимога ставиться перед суб'єктом, який наділений повноваженнями у врегулюванні відносин та визначенні загальнообов'язкових правил поведінки.

Зважаючи на те, що прийняття норм позитивного права притаманне спеціально уповноваженим органам (наприклад, законодавчому органу України – Верховній Раді України), а також іншим органам влади (наприклад, Президент України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування тощо), останні мають на меті забезпечити одноманітне регулювання споріднених відносин, аби уніфікувати поведінку громадян, забезпечити можливості кожного учасника реалізовувати власні інтереси, у спосіб, що не перешкоджає реалізовувати інтереси ін-

шому суб'єктові правовідносин. У такий спосіб законодавство входить у суспільство та стає невід'ємною його нормативною конструкцією. Натомість не слід забувати, що, власне, суспільство об'єднує собою громадян різних вікових категорій, різних груп за інтересами, професіями, здібностями тощо. Як наслідок, перед кожним громадянином постає ряд питань, пов'язаних із здатністю останнього належним чином виконувати ті правові приписи, які вимагаються від нього нормами позитивного права, так би мовити дотримуватися встановленої нормою права форми поведінки.

Відтак, у контексті реалізації норм позитивного права неабияку роль відіграє суб'єктивне сприйняття змісту такої норми та об'єктивне її розуміння учасниками правовідносин, а також органами та посадовими особами, уповноваженими їх застосовувати. Чіткість та зрозумілість норми права свідчить про її якість та об'єктивну можливість реалізації її приписів усіма суб'єктами відносин. Зазначене питання хвилює ряд вчених, про що свідчать наукові публікації та ґрунтовні пошукові дослідження із вказаного питання.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Стверджувати про те, що вказані питання не досліджувалися, неможливо, натомість і запевнити, що нічого недослідженого не залишилося також не можна. Дійсно, питання визначеності понять у праві досліджувалися у працях, зокрема, Т. Кашаніної [9], Т. Коломoeць [12], В. Косович [13], С. Резанова [14], І. Тітко [11], С. Шапченка [10].

Незважаючи на існуючі наукові розробки, наявний нормативний матеріал «ґрішить» нормами, які несуть у собі неоднозначність, незрозумілість, що дозволяє по-різному їх тлумачити не лише щодо подібних діянь, а навіть стосовно однієї й тієї самої події. Це тягне за собою зневіру і розчарування у законі, тим більше коли це стосується нормативного пласту, яким визначаються заборони, тобто заборонних норм. Наслідком вчинення діянь, які передбачаються вказаними нормами, є застосування заходів державного примусу, що є свідченням реалізації передбаченого законом виду юридичної відповідальності.

Одним із таких законодавчих актів, норми якого визначають заборони, є Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [4]. Норми Особливої частини КУпАП визначають об'єктивну сторону тих діянь, які визнаються державою суспільно шкідливими і за вчинення яких передбачено певні негативні заходи впливу на осіб з боку держави. З'ясування суб'єктами правовідносин суті заборонних норм невідкладно пов'язується із тлумаченням цих норм, а саме – їх легальним чи хоча б фаховим, науковим доктринальним тлумаченням, адже здобути офіційне легальне тлумачення не так просто й доступно, навіть отримати тлумачення безпосереднім правотворцем має на своєму шляху ряд перепон як організаційного, так і практичного характеру.

Тлумачення у праві у своїх працях досліджували фахівці, які працюють у галузі теорії держави та права, зокрема, Ю. Власов, В. Денисенко, А. Заєць, Д. Михайлович, М. Онищук, М. Селівон, Ю. Тодика. Однак слід зазначити, що науково-теоретичне розроблення окресленої проблематики з точки зору

ефективності тлумачення та роз'яснень законодавства у вирішенні юридичних суперечностей потребує подальшого опрацювання [3]. На шляху здійснення якісного та доступного тлумачення норм права неабияку роль відіграє й чіткість та зрозумілість самої норми права, яка не допускає неоднозначного її сприйняття, особливо, коли це стосується заборонних норм.

Виходячи зі сказаного **метою** статті є дослідження норм Кодексу України про адміністративні правопорушення, що допускають їх неоднозначне та розширювальне тлумачення та застосування під час визначення складів адміністративних правопорушень та застосування адміністративних стягнень.

Виклад основного матеріалу. Звернувшись до положень Загальної частини КУпАП, можемо пересвідчитись у тому, що вже норма ч. 2 ст. 24 КУпАП містить положення про те, що Законами України може бути встановлено й *інші*, крім зазначених у цій статті, види адміністративних стягнень (виділено нами. – *М.С.*). У такий спосіб законодавець нормативно зафіксував той факт, що перелік адміністративних стягнень, як видів державного примусу, що застосовуються до правопорушників, не є вичерпним і може бути розширений у нормах інших законів України. І це при тому, що у країні існує кодифікований законодавчий акт про адміністративні правопорушення.

Продовжуючи мову про використання у змісті норм КУпАП такого слова як «інші», звернемося до змісту норми ч. 2 ст. 34 КУпАП, де вказано, що законами України може бути передбачено й *інші* обставини, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення (виділено нами. – *М.С.*). Орган (посадова особа), який вирішує справу про адміністративне правопорушення, може визнати пом'якшуючими і обставини, не зазначені в законі. На наш погляд, коли мова йде про пом'якшувальні обставини, обставини, що виключають факт правопорушення, або слугують інтересам захисту прав, свобод людини та громадянина, допустимо використання розширення кола таких факторів, у тому числі й шляхом використання у змісті норми такого поняття як «інші».

Виходячи з аналізу положень ч. 2 ст. 24 та ч. 2 ст. 34 КУпАП, можемо спостерігати два абсолютно різні вектори у підході законодавця до розширювального тлумачення адміністративних стягнень та обставин, що пом'якшують адміністративну відповідальність. На наш погляд, підхід, викладений у ч. 2 ст. 34 КУпАП, цілком виправданий, оскільки він спрямований на захист особи, необхідність врахування всіх обставин справи, у тому числі й тих, що підштовхнули особу до вчинення правопорушення, і які, у свою чергу, дають об'єктивну характеристику особи, обстановки, діяння з огляду на їх суспільну шкідливість, асоціальність тощо.

Положення ч. 2 ст. 24 КУпАП, з нашої точки зору, не гарантують захист від «надмірного» втручання держави у приватні відносини. Адже особа, яка вчинила адміністративне правопорушення, має усвідомлювати ті негативні фактори у вигляді адміністративних стягнень, які можуть бути до неї застосовані, та за які саме протиправні діяння. Власне, на цьому ґрунтується не лише індивідуальна, а й загально-превентивна функція адміністративних стя-

гнень, у тому числі як ретроспективної, так і перспективної адміністративної відповідальності. Разом з цим такий підхід до визначення видів адміністративних стягнень у кодифікованому акті законодавства про адміністративні правопорушення не сприяє його позитивній оцінці та зрозумілості норм КУпАП. Як наслідок, суб'єктові правовідносин складно зрозуміти перш за все на побутовому, не фаховому, рівні, що не сприяє всебічності виконання норм законодавства про адміністративні правопорушення, а також не дозволяє зрозуміти, які саме заходи державного примусу, у вигляді адміністративних стягнень, можуть бути застосовані до порушника.

Поряд з цим не менш важливим є визначення об'єктивної сторони складу адміністративних правопорушень. Саме це знаходить свій вираз у нормах Особливої частини КУпАП. Та, на жаль, норми КУпАП, якими встановлюється адміністративна відповідальність, не завжди переконливо формулюють діяння, які заборонені до вчинення. Це, у свою чергу, створює певні перешкоди для громадян у розумінні й тлумаченні нормативних приписів і дотриманні таких норм, адже мова йде саме про заборонені норми.

Так, ст. 41 КУпАП містить у собі положення про те, що адміністративна відповідальність настає й за *інші* порушення вимог законодавства про працю (виділено нами. – М.С.). Положення даної норми не дають її однозначного сприйняття. Це зумовлено декількома факторами. По-перше, тим, що за окремі порушення законодавства про працю настає кримінальна відповідальність (наприклад, ст. 172, 173, 174, 175 Кримінального кодексу України), та відсутністю законодавчого розмежування порушень законодавства про працю, які тягнуть за собою адміністративну та кримінальну відповідальність, дисциплінарну відповідальність. По-друге, тим, що законодавство про працю не містить вичерпного переліку видів порушень законодавства про працю, зазначаючи лише окремі їх види. Виходячи з такого формулювання, будь-яке невиконання чи неналежне виконання імперативних норм позитивного законодавства про працю чи договірних норм, пов'язаних із трудовими правовідносинами, повинно тягнути за собою адміністративну відповідальність. Однак, це далеко не так. На нашу думку, слід переглянути виклад норми даної статті та забезпечити чіткість її викладення, що сприятиме ефективному дотриманню заборонної норми, зокрема у частині розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності.

Не є винятком з цього норми, що містяться у ст.ст. 41¹, 41² КУпАП. Ст. 41¹ КУпАП встановлює відповідальність для інших уповноважених трудовим колективом органів, представників трудових колективів за ухилення від участі в переговорах щодо укладення, зміни або доповнення колективного договору, угоди. Ст. 41² КУпАП містить норму про адміністративну відповідальність інших уповноважених трудовим колективом органів, представників трудових колективів за порушення чи невиконання колективного договору, угоди. Ст. 41³ КУпАП встановлює для цієї категорії суб'єктів адміністративну відповідальність за ненадання інформації для ведення колективних переговорів і здійснення контролю за виконанням колективних договорів, угод. Із

даних положень норм КУпАП можна побачити, що під «іншими» розуміються не лише певні діяння чи суб'єкти, прямо передбачені у законодавчих нормах, а й те, що діяння та суб'єкти можуть бути похідними із договірних правовідносин. Це, з одного боку, ускладнює розуміння та тлумачення норми КУпАП, а з іншого – гарантує забезпечення трудових прав громадян, що є результатом договірних правовідносин. Однак у контексті дотримання норм КУпАП це викликає певні труднощі. Адже це пов'язується із суб'єктивним складом правопорушення, до того ж із визначеністю можливості притягнення до адміністративної відповідальності колективні органи. На жаль, у нормах КУпАП вказане питання не знайшло свого законодавчого вирішення.

Стаття 42¹ КУпАП встановлює адміністративну відповідальність за виробництво, заготівлю, реалізацію сільськогосподарської продукції, що містить засоби захисту рослин, стимулятори їх росту, мінеральні добрива та *інші* хімічні препарати понад гранично допустимі рівні концентрації (виділено нами. – М.С.). Подібне використання терміна «інші» у змісті даної статті КУпАП вимагає звернення не лише до знань юридичної сфери, а безпосередньо до природничих знань, а саме хімії та агрономії. Крім того, поняття «інші» дозволяє сприймати й те, що забороняється виробництво чи реалізація сільськогосподарської продукції, яка містить не затверджені (у відповідних стандартах чи хімічних характеристиках для відповідного виду рослин) хімічні елементи, препарати, які у дійсності можуть бути й корисними, наприклад, різноманітні вітаміни, їх сполуки тощо. Отже, незалежно від того, чи такі хімічні препарати, які містяться у сільськогосподарській продукції, є корисними чи шкідливими, головне, що їх концентрація є понад гранично допустиму чи встановлену нормативами норму. Хоча, користуючись здоровим глуздом, навряд чи хтось буде скаржитися на те, що у такій продукції багато корисних хімічних речовин (хоча такі дії можуть бути приводом для відповідних дій з боку конкурентів тощо, а також слід вказати, що надлишкова наявність певних препаратів може становити загрозу здоров'ю чи життю людини), однак формально юридично – це може бути підставою для притягнення суб'єкта до адміністративної відповідальності за вказаною статтею КУпАП.

Адміністративні правопорушення, що посягають на власність, також містять у собі норми, що визначаються поняттям «інші». Так, ч. 2 ст. 57 КУпАП, встановлюючи адміністративну відповідальність за порушення вимог щодо охорони надр, зазначає, що вибіркоче відпрацювання багатих ділянок родовищ, яке призводить до необгрунтованих втрат балансових запасів корисних копалин, наднормативні втрати і наднормативне збіднення корисних копалин при видобуванні, псування родовищ корисних копалин та *інші* порушення вимог раціонального використання їх запасів тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Отже, перш за все у нормативно-правових актах має бути зазначено вичерпний перелік позитивних зобов'язань суб'єктів щодо використання корисних копалин. Абсолютно визначеного переліку порушень саме раціонального використання корисних копалин нам знайти не вдалося.

У ст. 78 КУпАП зазначено, що викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади або недодержання вимог, передбачених наданим дозволом, *інші* порушення порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря або перевищення технологічних нормативів допустимого викиду забруднюючих речовин та нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел під час експлуатації технологічного устаткування, споруд і об'єктів тягне за собою адміністративну відповідальність. Виходячи зі змісту даної норми, неважливо яке порушення мало місце та чи призвело воно до викиду забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Адже, досліджуючи лексику викладу даної норми, можемо дійти висновку, що друга частина норми ст. 78 КУпАП, котра починається словами «інші порушення порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря», яка відділена від першої частини комою, фактично не пов'язує порушення порядку здійснення викидів із самим фактом викидів. Адже порушення на етапі здійснення заходів із викиду не завжди призводить до викиду забруднюючих речовин. Однак, «інші порушення порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря», як самостійне діяння, що передбачає адміністративну відповідальність, не вказує на викид, а відтак, як можна розуміти, вказаний склад правопорушення, передбачений саме цією частиною ст. 78 КУпАП, є формальним (таким, що не потребує настання шкідливих наслідків у вигляді викидів у атмосферне повітря), тоді як перша частина (викид забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади або недодержання вимог, передбачених наданим дозволом) та третя частина норми ст. 78 КУпАП (перевищення технологічних нормативів допустимого викиду забруднюючих речовин та нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел під час експлуатації технологічного устаткування, споруд і об'єктів) є нормою із матеріальним складом. Крім того, вважаємо, що такий виклад норми статті 78 КУпАП дозволяє правопорушникам уникати більш суворого виду юридичної відповідальності, а саме – кримінальної. Адже кваліфікація «інші» дозволяє кваліфікувати як адміністративне правопорушення навіть діяння, що може містити склад кримінального проступку (якщо закон про такий зрештою буде прийнято і ним буде передбачено кримінальну відповідальність за подібні дії, пов'язані із забрудненням атмосферного повітря) чи злочину. Крім того, норма вказаної статті не містить застереження про те, що адміністративна відповідальність настає за правопорушення, за винятком діянь, які тягнуть за собою кримінальну відповідальність. Для сторони захисту це істотний аргумент, який за умов справедливого та незалежного суду може і повинен братися до відома у разі вирішення спорів про вид юридичної відповідальності, до якої має бути притягнуто правопорушника. Однак зазначений факт має не лише позитивний, а й негативний бік, оскільки дозволяє «знайти» склад правопорушення навіть там, де його ніколи й не було за тим принципом «був би порушник, а

статтю знайдемо».

Частина 3 ст. 104 КУпАП встановлює адміністративну відповідальність за проїзд по посівах або насадженнях на автомобілі, тракторі, комбайні чи *іншій* машині. Вказана норма відсилає нас до норм, що містяться у Правилах дорожнього руху [5]. Однак поняття «машина» не кореспондується із нормами Правил дорожнього руху України, оскільки у Правилах використовується поняття «механічний транспортний засіб», під яким розуміється транспортний засіб, що приводиться в рух з допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини і механізми, а також тролейбуси та транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт; «транспортний засіб» – пристрій, призначений для перевезення людей і (або) вантажу, а також встановленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів тощо. Поряд з цим не використовується поняття «машина». Це породжує певні формально-юридичні термінологічні колізії та прогалини у використанні, застосуванні та розумінні термінів.

Поняття «машина» використовується у змісті Правил дорожнього руху лише 2 рази у п. 20.6, де зазначено, що рух через переїзд сільськогосподарських, дорожніх, будівельних та інших машин і механізмів дозволяється тільки у транспортному стані, та п. 25.3, де мова йдеться про те, що швидкість руху колони та дистанція між транспортними засобами встановлюються старшим колони або за режимом руху головної машини відповідно до вимог Правил дорожнього руху. Знову спостерігаємо те, що норми змушують нас, посиляючись на «інші» машини, розкривати зміст даного поняття через самого себе, а саме через «інші» та ті самі машини.

На наш погляд, доречно у змісті ч. 3 ст. 104 КУпАП використовувати поняття чи «іншому механічному транспортному засобі». У такому разі норми КУпАП, що встановлюють адміністративну відповідальність за правопорушення на транспорті, повною мірою кореспондувалися б із нормами Правил дорожнього руху, якими і встановлено правила руху транспортних засобів.

Ст. 121 КУпАП встановлює відповідальність за керування водієм транспортним засобом, що має несправності системи гальмового або рульового керування, тягово-зчіпного пристрою, зовнішніх світлових приладів (темної пори доби) чи *інші* технічні несправності, з якими, відповідно до встановлених правил, його експлуатацію заборонено, або переобладнаний з порушенням відповідних правил, норм і стандартів. Отже, під поняттям «інші» розуміються виключно ті несправності, які зафіксовані у певних нормах та стандартах, по-друге, у цих нормах повинно бути зазначено, що саме з такими несправностями експлуатацію заборонено. В іншому випадку, вважаємо, що притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 121 КУпАП є неприпустимим.

Стаття 125 КУпАП встановлює адміністративну відповідальність за *інші* порушення правил дорожнього руху, крім передбачених статтями 121–128, частинами першою і другою статті 129, статтями 139 і 140 КУпАП. Норма вказаної статті характеризується неоднозначністю її сприйняття. По-перше, зі

змісту даної норми можна дійти висновку про те, що порушення правил дорожнього руху повинні бути імперативно закріплені у нормативно-правових актах загальнообов'язкового характеру. По-друге, з одного боку, норма характеризується відсильним характером її викладу. Разом з цим подібний виклад заборонної норми дозволяє її сприймати як будь-яке порушення обов'язкової до виконання норми, але у нормах позитивного права не передбачено прямих заборон. Крім того, у вказаних статтях спостерігаємо розкриття змісту суті правопорушення, які охоплюються «іншими» діяннями (які можна кваліфікувати за різними статтями КУпАП, тим самим надаючи такому посадовцю необмежені права).

Стаття 103¹ КУпАП, вміщує норми, якими встановлено адміністративну відповідальність за самовільне використання з корисливою метою електричної та теплової енергії без приладів обліку (якщо використання приладів обліку обов'язкове) або внаслідок умисного пошкодження приладів обліку чи у будь-який *інший* спосіб, а так само *інші* порушення правил користування електричною або тепловою енергією, а також самовільне використання з корисливою метою газу, порушення правил користування газом у побуті, що не завдало значної шкоди. Подібний виклад норми дозволяє по-різному підходити у сприйнятті поняття «інші», що створює умови для неоднозначного сприйняття та виконання заборонної норми, а також до неоднозначної правозастосовної практики. Таким чином, заборонна норма містить у собі не лише власне заборону, а й контроль за належним виконанням обов'язків учасниками правовідносин. Крім того, вона не дозволяє суб'єктові поводитися відповідно до свободи вибору, яким він послуговується у межах цивільно-правових відносин, коли особа може поводити себе будь-яким чином, за винятком вчинення прямо заборонених діянь. Адже користування електричною енергією чи тепловою енергією відбувається на підставі відповідних договорів, які, очевидно, повинні містити як істотну і обов'язкову умову договору – спосіб використання такої енергії.

Стаття 153 КУпАП встановлює відповідальність за знищення або пошкодження зелених насаджень, окремих дерев, чагарників, газонів, квітників та *інших* об'єктів озеленення в населених пунктах, невжиття заходів для їх охорони, а також самовільне перенесення в *інші* місця під час забудови окремих ділянок, зайнятих об'єктами озеленення. Як вбачається із положень даної статті, поняття «інші» являє собою ще більш розгалужене розуміння, оскільки, окрім того, що охоплює собою об'єкт озеленення, який має своє формально-правове визначення, котре являє собою територію, призначену для озеленення, на якій передбачається реконструкція і проведення капітального або поточного ремонтів об'єктів зеленого фонду [8]. Виходячи із такого юридичного поняття «об'єкт озеленення», склад правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачено ст. 153 КУпАП, настає виключно за знищення або пошкодження території (земельної ділянки), а не безпосередньо зелених насаджень. Очевидно, що земельну ділянку перенести фактично неможливо. Однак ст. 153 КУпАП передбачає захист зелених насаджень від протиправ-

них діянь. Натомість у змісті ст. 153 КУпАП замість поняття «об'єкт озеленення» доречно використовувати поняття «зелені насадження», під якими розуміється деревна, чагарникова, квіткова та трав'яна рослинність природного і штучного походження на визначеній території населеного пункту [8].

У даній статті використовується поняття «інше місце», що ще більш утруднює правозастосовну практику. Адже слід визначити «те» місце, тобто виникає необхідність у зверненні до генеральних планів населених пунктів, які у більшості невеликих населених пунктів відсутні або ж не мають всеохоплюючої належної інформації про забудови та інфраструктуру населеного пункту. По-друге, слід віднайти нормативно-правовий акт, яким визначено місце, де повинні знаходитися об'єкти озеленення, й лише потім з'ясувати, куди ж ці об'єкти перенесли. Крім того, вказана стаття не містить норми, яка б виключала відповідальність за знищення чи перенесення об'єктів озеленення у разі відводу ділянки, де такі об'єкти були, під забудову або для інших цілей, визначених Земельним кодексом України. Адже у такому разі відбуватиметься ліквідація таких об'єктів озеленення шляхом знищення або перенесення зелених насаджень. Дехто скаже, що необхідно враховувати й суб'єктивну сторону даного складу правопорушення. Однак на таке зауваження слід вказати на те, що судова, а тим паче практика інших органів виконавчої влади, уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення та розглядати справи про адміністративні правопорушення мало досліджує, якщо не сказати взагалі не досліджує, форми вини. Очевидно це пов'язано із тим, що незважаючи на те, що у ст. 10, 11 КУпАП формально закріплено форми вини, однак, ані у змісті протоколу про адміністративне правопорушення (ст. 256 КУпАП), ані у змісті постанови у справі про адміністративне правопорушення (ст. 283 КУпАП) не акцентовано увагу на формі вини, взагалі дане питання навіть не виділено, про що свідчать власне бланки протоколів про адміністративні правопорушення. У контексті сказаного, слід внести відповідні зміни до ст. 256, 283 КУпАП шляхом законодавчого закріплення необхідності відображення суб'єктивної сторони складу правопорушення у змісті відповідних процесуальних документів.

Стаття 166¹⁵ КУпАП встановлює адміністративну відповідальність за продаж або *іншу* незаконну передачу приватизаційних паперів особою, яка не є власником цих документів, їх купівлю або розміщення та *інші* операції з приватизаційними документами без належного дозволу. У даному разі поняття «інші» пов'язується із наявністю певних дозволів уповноважених суб'єктів та здійснення певних операцій, визначених у чинному законодавстві України. Фактично такий підхід до використання поняття «інші» є своєрідним пошуком винятків із правил, адже операції з цінними паперами здійснюються їх власниками або уповноваженими суб'єктами.

Підпункт 2 п. 2 ч. 1 ст. 212² КУпАП містить норму з таким змістом: «засекречування інформації про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та *інші* надзвичайні події, які сталися або можуть статися та загрожують безпеці громадян». Особливістю використання поняття «інші» у змісті даної

статті КУпАП пов'язується не лише із окремими видами надзвичайних подій, які можуть мати місце, та відомості про які наявні як у змісті нормативно-правових актів, так й у теорії безпеки життєдіяльності чи інших наук, а й з прогнозованими, передбачуваними чи непередбачуваними надзвичайними ситуаціями. Адже застереження про те, що така надзвичайна подія може статися, свідчить про те, що адміністративна відповідальність має не лише ретроспективний характер, а й може наступати за думки, кимось вигадані факти або приписані подіям неіснуючі загрози. Досить лише комусь «вигадати» надзвичайну ситуацію із прибульцями тощо, така інформація вже апіорі не може бути засекречена, відтак доступ до такої інформації про таку вигадану подію не може бути обмеженим. На противагу цьому, вважаємо за необхідне згадати й про те, що встановити сам факт існування засекреченої інформації про надзвичайну подію, про яку ніхто не знає, практично неможливо.

Так, у Висновку на проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про охорону інформації з обмеженим доступом, що є власністю держави», за даними Державного комітету статистики України, динаміка розглянутих справ за вчинення адміністративних правопорушень за статтями, до яких пропонується внести зміни законопроектом, виглядає так: за ст. 212² КУпАП у 2006 році складено 1700 протоколів про адміністративні правопорушення, у 2007 році – 1172, у 2008 році – 1004 та у 2009 році – 956. В 2006 році із 1700 справ про притягнення за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 212-2 КУпАП, тільки по 1502 справах було постановлено рішення про накладення адміністративного стягнення, а по 198 справах було закрито провадження. В 2009 році з 956 адміністративних справ по ст. 212² КУпАП рішення про накладення адміністративного стягнення було постановлено тільки в 899 випадках, а 57 справ було закрито. З метою підвищення охоронної функції законодавства у сфері охорони інформації з обмеженим доступом, що є власністю держави, та ефективності застосування на практиці статті 212² КУпАП слід звернути увагу на те, що органи Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України наділені правом складати відповідні протоколи тільки в разі скоєння адміністративних правопорушень, передбачених у пункті 9 частини першої цієї статті. А в разі повторного вчинення винною особою цього адміністративного правопорушення, тобто передбаченого ч. 2 статі 212² КУпАП, правом складати такий протокол не наділена жодна посадова особа ні Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, ні Служби безпеки України. Це призводить до того, що ці особи уникають відповідальності, оскільки відсутня регламентація процесуальних повноважень відповідних державних органів у цій сфері [6]. Така позиція лише підкреслює наявність законодавчих негараздів з даного питання.

У змісті ст. 59 КУпАП констатується, що забруднення і засмічення вод, порушення водоохоронного режиму на водозборах, яке спричиняє їх забруднення, водну ерозію ґрунтів та інші шкідливі явища тягне за собою адміністративну відповідальність. Шкідливість явища, очевидно, є категорією оціноч-

ною, такою, що у кожному випадку може бути сприйнятою по-різному, залежно від суб'єктивного переконання особи, яка розглядає справу про адміністративне правопорушення. У такому разі маємо справу з тим, що фактично суб'єкт, наділений повноваженнями розглядати справу про адміністративне правопорушення, на власний розсуд формулює склад адміністративного правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачено ст. 59 КУпАП.

Стаття 92¹ КУпАП, передбачаючи адміністративну відповідальність за недбале зберігання, псування, незаконне знищення, приховування, незаконну передачу *іншій* особі архівних документів, порушення порядку щодо доступу до зазначених документів, а також неповідомлення державної архівної установи про наявні архівні документи в разі виникнення загрози знищення або значного погіршення їх стану, містить у своєму змісті поняття «інша особа». При цьому не можна зрозуміти, хто належать до інших осіб: працівники архівних установ, скажімо технічний персонал, який займається переміщенням документів, чи хтось інший.

Стаття 166¹ КУпАП встановлює відповідальність за нав'язування таких умов договору, які ставлять контрагентів у нерівне становище, або додаткових умов, що не стосуються предмета договору, в тому числі нав'язування товару, не потрібного контрагенту, обмеження або припинення виробництва, а також вилучення з обігу товарів з метою створення або підтримки дефіциту на ринку чи встановлення монопольних цін, часткова або повна відмова від реалізації чи закупівлі товару за відсутності альтернативних джерел постачання або збуту з метою створення або підтримки дефіциту на ринку чи встановлення монопольних цін, *інші дії*, спрямовані на створення перешкод доступу на ринок (виходу з ринку) інших підприємців, встановлення монопольних цін (тарифів, розцінок) на свої товари, а також дискримінаційних цін, що обмежують права окремих споживачів. Норма ст. 166¹ КУпАП фактично демонструє аналогічний підхід тому, який є у ст. 92¹ КУпАП. Адже під іншими діями можна розуміти практично абсолютно протилежні дії, які, з одного боку, можуть сприйматися як перешкоди, а з іншого – як абсолютно прийнятні, такі, що спрямовані на реалізацію власних інтересів суб'єкта господарювання чи окремої фізичної особи.

Норми ст. 166³ КУпАП встановлюють заборону створення нових підприємств чи *інших* організаційних форм підприємництва в будь-якій сфері діяльності, а також встановлення обмежень на здійснення окремих видів діяльності, на виробництво певних видів товарів з метою обмеження конкуренції, примушування підприємців до вступу в асоціації, концерни, міжгалузеві, регіональні та *інші* об'єднання підприємств. Питання конкуренції належить до питань ринкової економіки. Разом з цим не слід забувати про те, що у вказаній царині діють принципи, які перш за все гарантують свободу господарської діяльності. Таким чином, вказана норма КУпАП може бути використана з «корисливою» метою та може мати «корупційні» характеристики, оскільки за певних умов норма даної статті може бути використана для пригнічення підприємницької діяльності окремих суб'єктів господарювання, чия діяльність

на ринку є для когось «невигідною».

У ст. 173 КУпАП встановлено адміністративну відповідальність за дрібне хуліганство, тобто нецензурна лайка у громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та *інші* подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян. Об'єктом складу дрібного хуліганства є і відносини суспільної моральності, хоча тут об'єкт проглядається не так чітко, як при аналізі громадського спокою. У меншому ступені дрібне хуліганство посягає на відносини людської гідності, хоча останні так само можуть бути об'єктом аналізованого складу. Людська гідність, як об'єкт адміністративно караних посягань, здебільшого визначається у посяганні на неї при таких адміністративних порушеннях, як розпивання пива, алкогольних і слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях і поява у громадських місцях у п'яному вигляді, злісна непокора законному розпорядженню або вимозі працівника міліції та ін. З об'єктивної сторони, дрібне хуліганство являє собою нецензурну лайку у громадських місцях, образливе чіпляння до громадян і інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян. Вказівка закону на «інші подібні дії» дозволяє розглядати як дрібне хуліганство, по суті, всі дії, що за ступенем суспільної небезпеки нижче простого кримінально караного хуліганства (ч. 1 ст. 296 КК України). Таке формулювання дозволяє правозастосувальникам «підганяти» під «інші подібні дії» найрізноманітніші відхилення від загальноприйнятих норм поведінки, що пов'язано із серйозними труднощами при кваліфікації відповідної поведінки, а іноді з порушенням законності з боку окремих посадових осіб [1]. Однак, вочевидь, що законодавець у ст. 173 КУпАП у поняття хуліганство вкладає зовсім інший зміст. Це свідчить про варіативність визначення хуліганства у різних галузях права. Таке становище не можна визнати прийнятним, оскільки одне й те саме поняття не може тлумачитися по-різному. Окремого вирішення потребує питання щодо переліку «інших подібних дій», за вчинення яких особа підлягає адміністративній відповідальності за ст. 173 КУпАП. Таке визначення дозволяє доволі широко тлумачити ці положення у правозастосовній діяльності. Як бачимо, формулювання ст. 173 КУпАП також містить цілу низку недоліків. Тому на перший погляд може здатися, що декриміналізація хуліганства має сприяти виключенню дрібного хуліганства з переліку діянь, за які встановлено адміністративну відповідальність, адже відсутність першого абсолютно логічно нівелює можливість існування другого (його меншої суспільно небезпечної «проекції»). Втім це не так. Обґрунтовуючи власну позицію з цього приводу, ми можемо зазначити таке. По-перше, чинний КУпАП не містить правопорушень, які би повною мірою передбачали захист усієї сукупності суспільних відносин, які нині охороняються встановленою відповідальністю за дрібне хуліганство. Закріплення переліку відповідних правопорушень є доволі складним завданням, що, скоріше за все, може бути пов'язано з прогалинами законодавчого регулювання, що, у свою чергу, негативно позначиться на правозастосовній діяльності. Такий шлях варто визнати, скоріше, необґрунтовано довгим та складним,

ніж єдино вірним. По-друге, проведення декриміналізації того чи іншого злочину свідчить про визнання законодавцем зниження рівня суспільної небезпечності такого правопорушення, але не про повне скасування відповідальності за його вчинення, що якраз може знайти своє відображення у нормах КУпАП [2]. Зі змісту норми позитивного права можна дійти висновку про те, що занадто широка варіативність поняття дрібного хуліганства, яке включає, поряд із прямо передбаченими у нормі діями, значний спектр діянь, які виражаються у понятті «інші подібні дії». Унаслідок введення у норму ст. 173 КУпАП даного поняття фактично можна стверджувати про нівелювання загальнодозволеного методу правового регулювання, притаманного нормам цивільного законодавства, і спеціальнодозволеного для такої галузі, як адміністративно-деліктне право. Адже використання у змісті норм, які визначають діяння як адміністративні правопорушення, понять на кшталт «інші», «інші подібні дії», дає змогу стверджувати про те, що заборонні норми не мають абсолютно визначеного характеру, а також те, що вказані норми спрямовані не лише на заборону конкретних діянь, а й значних видів поведінки, які на перший погляд законодавцем не заборонені в цілях недопущення громадсько-політичного спротиву громадян, однак у будь-який момент можуть бути «підігнані» під такі заборони.

Стаття 181 КУпАП установлює адміністративну відповідальність за участь в організованих без дозволу азартних іграх (карти, рулетка, «наперсток» та *інші*) на гроші, речі та *інші* цінності. Вказане положення ст. 181 КУпАП підкреслює те, що адміністративну відповідальність за вказаною статтею несуть не організатори, а саме учасники таких ігор. Обов'язковою умовою таких ігор є відсутність дозволу на їх проведення, тобто участь в азартних іграх за наявності відповідного дозволу не тягне за собою адміністративної відповідальності. Натомість ст. 2 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» [6] містить норму, де зазначено, що в Україні взагалі заборонено гральний бізнес та участь в азартних іграх. Фактично відповідальність за ст. 181 КУпАП настає за участь у будь-яких азартних іграх. Адже згідно з п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні», азартна гра – це будь-яка гра, обов'язковою умовою участі в якій є сплата гравцем грошей, у тому числі через систему електронних платежів, що дає змогу учаснику як отримати виграш (приз) у будь-якому вигляді, так і не отримати його залежно від випадковості.

Поряд з цим, скажімо, неможливо вести мову про участь суб'єкта у незаконній грі в більярд. Оскільки норми Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» не відносять до азартних ігор: організацію та проведення лотерей; організацію та проведення творчих конкурсів, спортивних змагань тощо, незважаючи на те передбачено чи не передбачено їх умовами грошовий або майновий виграш; гру в більярд, гру в кеглі (боулінг) та інші ігри, які проводяться без одержання гравцем призу (виграшу); гру на гральних автоматах типу «кран-машина» (двокоординатні автомати), де як виграш (приз) гравець отримує виключно матеріальні речі (іграшки, цукерки тощо);

розіграші на безоплатній основі з рекламуванням (популяризацією) окремого товару, послуги, торгової марки, знаків для товарів і послуг, найменування або напрямів діяльності суб'єктів господарювання, комерційної програми з видачею виграшів у грошовій або майновій формі; розіграші у вигляді конкурсів (ігор, вікторин), умови яких передбачають безоплатне набуття особою статусу її учасника та отримання учасником, який виявив кращі особисті знання та вміння, виграшів у грошовій або майновій формі за особисту перемогу; розіграші на безоплатній основі для розважальних, благодійних або пізнавальних цілей.

Незважаючи на все вищезазначене, залишаються наявні проблеми у правозастосовній практиці, пов'язані із розмежуванням складу адміністративного та кримінального правопорушення за участь та організацію азартних ігор.

Норми ст. 204 КУпАП, визначаючи об'єктивну сторону складу адміністративного правопорушення, а саме порушення посадовими особами підприємств, установ і організацій, незалежно від форм власності, у тому числі іноземних суб'єктів господарської діяльності, що діють на території України, встановленого порядку працевлаштування, прийняття на навчання іноземців та осіб без громадянства, надання їм житла, а також *інші* порушення, якщо вони будь-яким чином сприяють іноземцям та особам без громадянства в ухиленні від виїзду з України після закінчення терміну перебування або спрямовані на їх незаконну реєстрацію, оформлення документів на проживання. Знов таки використання такого словосполучення як «інші правопорушення» не сприяє чіткості та зрозумілості заборонної норми, а навпаки – породжує дисбаланс у співвідношенні норм матеріального адміністративного та кримінального законодавства.

Висновок. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що такий підхід до викладу заборонних норм, що характеризується відсильним характером, звісно, має право на життя. Поряд з цим відсильний спосіб викладення норм особливої частини КУпАП має декілька видів. Перший зумовлений тим, що посилання на поняття «інші» вказує на необхідність звернення до інших нормативно-правових актів, у яких подано перелік подібних до тих, що викладено у диспозиції норми КУпАП, порушень. Вказаний вид відсильного способу викладення заборонних норм також доречно класифікувати на два підвиди: 1) вказує на те, що у нормах позитивного права визначено види заборон; 2) вказує на те, що у нормах позитивного права містяться імперативні приписи, які слід виконувати, тоді як їх порушення свідчить про вчинення відповідного адміністративного правопорушення і тягне за собою адміністративну відповідальність. В останньому випадку фактично адміністративна відповідальність встановлюється не за вчинення дій, які прямо заборонені, а за діяння, які не являють собою заборону, а є результатом невиконання чи неналежного виконання обов'язків суб'єктом правовідносин. Разом з цим слід зауважити про те, що посилання на інші нормативно-правові акти, й таким чином їх введення до законодавства про адміністративні правопорушення, має відбуватися із коректним використанням понятійно-термінологічного

апарату, зміст якого має бути зрозумілим для суб'єктів.

Другий вид характеризується тим, що порушення типу «інші» не має свого формально-правового виразу. Фактично такий підхід до викладу заборонної норми не дозволяє належним чином виконувати заборони, що, у свою чергу, сприяє «незрозумілості» правової заборони та неможливості утримання від вчинення дій, які законодавчо чітко не визначені. До всього сказаного слід додати, що подібне формулювання об'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення «розв'язує» руки для посадових осіб, уповноважених складати протоколи про адміністративні правопорушення та розглядати справи про адміністративні правопорушення, адже цим владним суб'єктам не лише на власний розсуд доводиться вирішувати чи є у конкретному діянні склад адміністративного правопорушення чи ні, і, як наслідок, застосовувати до такого «порушника» заходи адміністративного примусу у вигляді адміністративних стягнень, а й безпосередньо встановлювати формальний склад правопорушення, який відповідатиме заборонній нормі КУпАП. А як же бути законослухняним громадянам, які просто не можуть дотримуватися заборон, оскільки останні чітко не визначені, а отже – можна стверджувати про те, що такі заборони відсутні. Формулювання об'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення терміном «інші» просто унеможлиблює виконання такої заборони.

Подібні підходи до визначення складу адміністративного правопорушення, зокрема об'єктивної сторони складу адміністративного проступку, створюють правову невизначеність у встановленні об'єктивної сторони складу правопорушення, якщо не більше – загрозу принципам свободи, верховенства права та законності.

Тлумачення слів на кшталт «інші», «подібні» дозволяє суб'єктам, уповноваженим розглядати справи про адміністративні правопорушення, кваліфікувати будь-які дії як адміністративне правопорушення, виходячи із власного розсуду. Відтак, це не сприяє правовій визначеності заборонних норм, а навпаки – сприяє свавіллю уповноважених органів. При цьому відстояти свої права практично неможливо, оскільки норма закону, стверджуючи про нібито абсолютну визначеність складів адміністративних правопорушень, дозволяє особам, уповноваженим складати протоколи про адміністративні правопорушення та розглядати справи про адміністративні правопорушення, додатково сприймати дії особи як адміністративне правопорушення, яке не знайшло об'єктивного формулювання у нормі позитивного права.

Ураховуючи вищевикладене, вважаємо за необхідне внести відповідні зміни до норм КУпАП та виключити поняття «інші», які використовуються під час формулювання об'єктивної сторони адміністративного правопорушення. Перш за все це має створити умови доступності сприйняття змісту КУпАП тим, хто й повинен утримуватися від таких заборонених законом діянь. По-друге, наблизить законодавство про адміністративні правопорушення на крок до високих ідеалів свободи, рівності та справедливості, яким підкорено всю систему права та законодавства. По-третє, такі зміни відповідатимуть принципу «дозволено те, що прямо не заборонено законом», а також

створять чітку правову позицію, яка, на нашу думку, відповідатиме потребам громадянського суспільства щодо імперативного визначення вичерпного кола діянь, які заборонені до вчинення під загрозою застосування до осіб, які їх вчинять, заходів державного примусу відповідно до норм процесуального позитивного права (перш за все це стосується другого підходу, який вище окреслений нами). Вважаємо, що все це слугуватиме формуванню необхідних передумов та утвердженню принципу верховенства права, невід'ємною складовою якого є забезпечення прав, свобод та інтересів людини і громадянина не лише у правовідносинах, де превалюють елементи координації та рівності учасників, а й у правовідносинах, для яких характерні зв'язки субординації та превалювання представників органів влади та управління.

Бібліографічні посилання

1. Адміністративні проступки, підвідомчі міліції: кваліфікація, доказування, особливості провадження : мультимед. навч. посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/naiu/tslc/books/admin_prostupku/Files/L5/L5_1.htm
2. *Іванцов В.О.* Актуальні питання відповідальності за вчинення хуліганства / В.О. Іванцов, П.Ю. Корнієць [Електронний ресурс]. – Режим доступу.: <http://www.pravnik.info/2013-12-27-12-38-39/17-aktualni-pitannya-vidpovidalnosti-za-vchinennya-xuliganstva.html>
3. *Майстренко О.В.* Роль тлумачень та роз'яснень законодавства / О.В. Майстренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/8077>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/print1360053215179834> (статті 1-212²⁰); <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80732-10/print1360053215179834> (статті 213-330)
5. Про Правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF/print1394632008075794>
6. Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 15 травня 2009 року № 1334-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1334-17>
7. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про охорону інформації з обмеженим доступом, що є власністю держави» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=40348&pf35401=193589>
8. Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України : Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 10 квітня 2006 року № 105 / Головний правовий портал України «Ліга Закон» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/RE12754.html
9. *Кашанина Т. В.* Оценочные понятия в советском праве / Т.В. Кашанина // Известия ВУЗов. Правоведение. – 1976. – № 1. – С. 25-31.
10. *Шапченко С. Д.* Оценочные признаки в составах конкретных преступлений : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Шапченко С. Д. – К., 1988. – 24 с.
11. *Тітко І. А.* Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : монографія / І.А.Тітко. – Х., 2010.
12. *Коломоєць Т. О.* Оціночні поняття в адміністративно-деліктному праві України :

деякі аспекти їх функціонального призначення/ Т. О. Коломоєць, В. А. Біленко // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Юридичні науки. – 2010. – № 4. – С. 81-85.

13. *Косович В. М.* Оціночні поняття як джерело і форма права / В. М. Косович // Вісник Львівського ун-ту. – 2004. – Вип. 40. – С. 50-59.

14. *Резанов С. А.* Оціночні поняття як нормативне закріплення адміністративного розсуду / С. А. Резанов // Вісник Нац. ун-ту внутрішніх справ. – 2004. – Вип. 28. – С. 163-169.

Самбор Н. А., Самбор А. Н. Другие и подобные действия как элемент состава правонарушения и его влияние на квалификацию деяния как административного проступка. Исследованы актуальные вопросы, связанные с определением составов отдельных административных правонарушений. Особое внимание обращено на использование понятия «другие» и «подобные действия», которыми в нормах Особенной части Кодекса Украины об административных правонарушениях определены деяния, составляющие объективную сторону состава административного правонарушения. Отдельно сделан акцент на том, что запретительные нормы, каковыми есть нормы КУоАП, должны быть абсолютно определенными и не допускать неоднозначного толкования, что может помешать соблюдению этих норм, недопущению совершения этих деяний.

Ключевые слова: административное правонарушение, состав административного правонарушения, толкование норм, понимание и выполнение норм, другие действия, подобные действия.

Sambor M. A., Sambor A. M. Other action and such actions as an element of an administrative offense and its impact on the qualification of an act as an administrative offense. The article deals with current issues related to the determination of certain misdemeanors. Particular attention is paid to the use of the term «other» and «similar actions» in which special regulations of the Code of Ukraine on Administrative Offences (COA) defined acts which constitute the objective side of an administrative offense. In any era, any legislation adopted nations, not for the presence of the latter, but for certain purposes, which, above all, a settlement of relations between actors. Compliance, implementation of a rule of law is possible only in the case where it is clear to the subject of its implementation.

It should be noted that this approach to the presentation of restrictive rules that characterized referential character, certainly has the right to life. At the same referential way wording of the special part of the CAO has several species. The first is due to the fact that the reference to the notion of «other» indicates the need for recourse to other legal acts, which contains the list similar to those set forth in the disposition rules CAO infringed. The specified type of referential mode of presentation of restrictive rules as appropriate classified into two subtypes: 1) indicates that the norms of positive law bans certain types; 2) indicates that the norms of positive law contains mandatory requirements that must be performed, while their violation demonstrates the commitment of the corresponding administrative offense and entail administrative liability. In the latter case actually established administrative responsibility for actions not expressly prohibited, and for acts that do not constitute a ban, but a result of non-fulfillment or improper fulfillment of obligations of a business relationship. However, it should be noted that the reference to other regulations, and thus feeding into law on administrative offenses should be of consistent use of concepts and terminology, the content of which must be understood by the subjects.

The second type is characterized by the fact that a violation of the «other» has no formal legal expression. In fact, this approach to the presentation of prohibitive rules do not adequately fulfill the ban, which in turn contributes to «unclear» legal prohibition and inability to abstain from actions that are not precisely defined by law. To all this must be added that this formulation the objective side of the administrative offense «solve» hands to officials authorized to draw up protocols on administrative violations and consider cases on administrative offenses, because this powerful actors not only discretionary have to decide whether a particular meaning in the corpus administrative offense or not, and, consequently, apply to this «offender» measures of

administrative coercion in the form of administrative penalties, but also directly establish formal of the offense to suit prohibitory rules CAO. But what about law-abiding citizens who simply can not abide by the prohibitions, as they are not clearly defined, and therefore - it can be argued that such bans are not available. The wording of the objective side of an administrative offense by the term «other» is simply impossible to perform such a ban.

Keywords: *administrative offense, the composition of the administrative offense, interpretation of, understand and adhere to regulations, other actions, such actions.*

Надійшла до редакції 08.09.2014

Задаля Д. К.

аспірант

*(Інститут права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету)*

УДК 342.924

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ У СФЕРІ ОСВІТИ

Висвітлено правові підстави забезпечення охорони громадського порядку у сфері освіти, доцільність запровадження у закладах системи середньої освіти України інституту шкільних приставів, діяльність яких буде спрямовано на підтримання громадського порядку в навчальних закладах та дотримання етичних норм поведінки всіма учасниками навчально-виховного процесу.

Ключові слова: *конфлікт із законом, компетентний нагляд, профілактика правопорушень, соціальний педагог, служба у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, шкільний пристав.*

Постановка проблеми. Україна стоїть на шляху побудови правової держави та створення якісно нового суспільства, у якому забезпечуються переваги загальнолюдських цінностей. Тобто вона претендує на визнання її іншими державами світу як цивілізованої країни, що у своєму розвитку керується пріоритетами прав людини і верховенства закону.

Упродовж століть держави та їхні уряди постійно розробляли і прагнули вдосконалювати правові підстави забезпечення охорони громадського порядку шляхом посилення відповідальності за правопорушення в частині забезпечення дітей особливим піклуванням та допомогою з боку держави у сфері освіти.

Організація Об'єднаних Націй у своєму Статуті затвердила віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особи та сповнена рішучості сприяти соціальному прогресу й поліпшенню умов життя [9].

Загальна декларація прав людини проголосила, що кожна людина має володіти всіма правами та свободами, які в ній вказані, без будь-якої дискримінації за такими ознаками, як раса, колір шкіри, мова, релігія, політичні й інші переконання, національне або соціальне походження, майнове становище, народження або інша обставина [1].

Дитина, зважаючи на її фізичну та розумову незрілість, потребує спеціальної охорони й турботи, включаючи належний правовий захист. Необхідність такої спеціальної правової охорони була вперше визначена Женевською декларацією прав дитини в 1924 р. і визнана в Загальній декларації прав людини, а також у статутах спеціалізованих установ і міжнародних організацій, що займаються питаннями благополуччя дітей [2].

Декларація прав дитини покликана забезпечити щасливе дитинство та можливість користуватись правами й свободами, які в ній передбачені, та закликає батьків, чоловіків і жінок як окремих осіб, а також добровільні організації, місцеву владу та національні уряди до того, щоб вони визнали і прагнули дотримуватись цих прав шляхом законодавчих та інших заходів. Усе вищесказане й зумовлює актуальність теми.

Мета статті – розглянути правові підстави забезпечення охорони громадського порядку в закладах системи середньої освіти України, визначити необхідність запровадження інституту «шкільних приставів» у контексті розуміння безпечної школи.

Виклад основного матеріалу. Одним із найважливіших питань, вирішення якого має вагомe значення для забезпечення охорони громадського порядку у сфері освіти, є вжиття заходів із запобігання злочинності в закладах середньої освіти та контроль за поведінкою школярів. Для здійснення аналізу цих заходів необхідно звернутись до міжнародних нормативно-правових актів, що стосуються забезпечення дітей правами, передбаченими Конвенцією з прав дитини.

Відповідно до ст. 3 Конвенції з прав дитини всі дії щодо дітей незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, орієнтовані на те, щоб якнайкраще забезпечити інтереси дитини. Держава зобов'язується забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її добробуту, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів або інших осіб, які несуть за неї відповідальність за законом, і з цією метою вживає всіх відповідних законодавчих та адміністративних заходів. Установи, служби й органи, відповідальні за піклування над дітьми або їх захист, встановлені компетентними органами, зважаючи на придатність їх персоналу до здійснення належного нагляду, зокрема у сфері безпеки й охорони здоров'я, посадові особи Міністерства освіти і науки України вживають усіх необхідних законодавчих, адміністративних й інших заходів для здійснення прав, визнаних у цій Конвенції, а також заходів щодо захисту дитини від усіх форм фізичного чи психологічного насильства, образ чи зловживання, відсутності піклування чи недбалою і брутального поводження й експлуатації, включаючи сексуальні зловживання з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину. Крім того, державні органи вживають заходів для того, щоб сприяти фізичному та психологічному відновленню й соціальній реінтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань або

будь-яких інших жорстоких, нелюдських або тих, що принижують гідність, видів поводження, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення та реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу й гідність дитини [4].

На підтвердження зазначеного треба сказати, що кризові процеси, які відбуваються в соціально-економічній сфері, призвели до ускладнення криміногенної ситуації, зміни структури злочинності та зумовили виникнення нових форм і способів учинення протиправних діянь. Поширення дитячої бездоглядності, зокрема послаблення функцій сім'ї, зменшення кількості позашкільних гуртків і секцій за місцем проживання, призводять до збільшення кількості правопорушень, учинених школярами та за їх участю, випадків утягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.

З огляду на зазначене Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року» від 30.11.2011 р. № 1209-р., метою якого є забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень шляхом розроблення та здійснення комплексу заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов учинення злочинів, захист інтересів людини, суспільства та держави від протиправних посягань, а також налагодження дієвої співпраці між центральними і місцевими органами виконавчої влади [10].

Зазначена Концепція визначає такі шляхи вирішення проблеми щодо забезпечення охорони громадського порядку в закладах середньої освіти: вдосконалення нормативно-правової бази з питань правоохоронної діяльності та профілактики правопорушень; реформування правоохоронних органів з метою підвищення ефективності їх діяльності щодо захисту прав і свобод людини, забезпечення результативної боротьби зі злочинністю та профілактики правопорушень; проведення профілактичної роботи з неблагополучними сім'ями, а також розроблення механізму екстреного реагування на факти бездоглядності дітей з метою недопущення їх втягнення у злочинну діяльність.

Законом України «Про охорону дитинства» від 16.05.2013 р. № 243-VII встановлено, що завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні. Держава гарантує всім дітям однаковий доступ до безоплатної правової допомоги, необхідної для забезпечення захисту їхніх прав, на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

Система заходів щодо охорони дитинства в Україні включає: визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони дитинства, вдосконалення законодавства про правовий і соціальний захист дітей, приведення його у відповідність до міжнародних правових норм у цій сфері; встановлення відповідальності юридичних і фізи-

чних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди.

Основними засадами охорони дитинства та державної політики у цій сфері є: затвердження відповідних загальнодержавних програм; контроль за дотриманням у навчальних закладах освіти, ігрових залах, комп'ютерних клубах, відеотеках, дискотеках, інших розважальних закладах та громадських місцях правопорядку й етичних норм стосовно дітей [3]. Так, відповідно до ст. 10 вищезазначеного Закону, кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна та порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості та виключають приниження честі й гідності дитини. Дитина має право особисто звернутися до органу опіки та піклування, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів.

Крім того, Указом Президента України від 24.05.2011 р. №597/2011 схвалено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. Ця Концепція визначає основні напрями розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх. Реалізація цих напрямів має посилити відповідальність сім'ї, суспільства та держави за процес виховання і становлення дітей, забезпечити додержання прав і свобод дітей, які потрапили у конфлікт із законом, шляхом підвищення рівня їх правового та соціального захисту, зменшити рівень дитячої злочинності.

Метою Концепції є побудова в Україні повноцінної системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, спроможної забезпечити законність, обґрунтованість та ефективність кожного рішення щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом, пов'язаного з її перевихованням та подальшою соціальною підтримкою [11].

Державою також розроблено Програму патріотичного виховання учнівської та студентської молоді в навчальних закладах України та План заходів Естафети Перемоги на 2013–2015 роки. Програма забезпечує безперервність процесу виховання в учнівської та студентської молоді патріотизму, духовності, формування національної самосвідомості, високих моральних якостей, необхідних для відданого служіння Батьківщині. Прийняття Програми зумовлене необхідністю реалізації сучасної молодіжної політики та стратегії розвитку держави, посилення виховної роботи, спрямованої на подальший розвиток гуманітарної й соціальної сфер та підтримання у молоді мотивації до відданого служіння українському народові шляхом забезпечення її конституційних прав і свобод. Це дасть змогу забезпечити ефективно здійснення заходів патріотичного виховання учнівської та студентської молоді шляхом використання потужного потенціалу системи освіти України у взаємодії з центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, закладами культури та релігійними організаціями із залученням до цієї роботи засобів масової інформації та вико-

ристання мережі Інтернет, підвищити рівень професійної підготовки фахівців з питань патріотичного виховання молоді [5].

Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 30.12.2010 р. № 1312 затверджено план заходів щодо реалізації Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року, який спрямований на запобігання проявам жорстокості й насильства, забезпечення прав неповнолітніх у навчальних закладах [6]. Заходами реалізації Національної кампанії «Стоп насильству!» є проведення інноваційної науково-педагогічної діяльності, поширення досвіду роботи навчальних закладів щодо запобігання насильству в дитячому середовищі, виховання в дітей та молоді толерантного ставлення до інших; щорічний аналіз та розгляд на колегіях стану роботи органів управління освітою та наукою, навчальних закладів з погляду додержання педагогічними працівниками вимог законодавства щодо забезпечення захисту дітей від будь-яких форм фізичного або психічного насильства; розробка заходів та підвищення рівня персональної відповідальності керівників усіх ланок освіти за дотриманням законодавства з цих питань.

З цією метою Міністерством освіти і науки, молоді та спорту видано наказ «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07.09.2009 р. №3131/386. В Інструкції йдеться про те, що структурні підрозділи, відповідальні за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, координують дії служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді та органів внутрішніх справ з питань попередження насильства в сім'ї; здійснюють контроль за організацією і діяльністю спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї [7].

Служби у справах дітей протягом трьох днів з дня отримання інформації про випадки вчинення насильства в сім'ї стосовно дитини або реальної загрози його вчинення повідомляють відповідний структурний підрозділ, відповідальний за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, та органи внутрішніх справ з метою вжиття відповідних заходів.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді протягом трьох днів з дня отримання інформації про випадки вчинення насильства в сім'ї або реальної загрози його вчинення повідомляють відповідний структурний підрозділ, відповідальний за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, а у випадку вчинення насильства стосовно дитини – також службу у справах дітей та органи внутрішніх справ.

Органи внутрішніх справ проводять роз'яснювальну роботу в сім'ях, у яких вчинено насильство або існує реальна загроза його вчинення, повідомляють членів сім'ї про права, заходи та послуги, якими вони можуть скористатися, та передбачену законодавством відповідальність; інформують протя-

гом трьох днів про отримання заяви чи повідомлення відповідний структурний підрозділ, відповідальний за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, а у випадках, коли заява та повідомлення стосуються неповнолітнього або недієздатного члена сім'ї, – службу у справах дітей та орган опіки [7].

З метою виконання розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року» від 30.11.2011 р. № 1209 наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 03.08.2012 р. № 888 складено План заходів щодо профілактики правопорушень серед дітей та учнівської молоді на період до 2015 року, де передбачено проведення профілактичної роботи з неблагополучними сім'ями, а також розроблення механізму екстреного реагування на факти бездоглядності дітей з метою недопущення їх втягування у злочинну діяльність [8].

Висновки. Проведений аналіз підстав забезпечення охорони громадського порядку в середніх закладах освіти дав можливість з'ясувати, що профілактика правопорушень серед дітей шкільного віку має здійснюватись відповідними структурними підрозділами, відповідальними за реалізацію державної політики щодо підтримки громадського порядку в навчальних закладах освіти та дотримання етичних норм поведінки всіма учасниками навчально-виховного процесу.

До цих підрозділів належать: служба у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, органи внутрішніх справ, кримінально-виконавча інспекція. Зазначені підрозділи мають здійснювати моніторинг ризиків виникнення всіх форм насильства серед дітей та учнівської молоді, визначати причини тривожності й агресивності серед неповнолітніх; розробляти індивідуальні програми психолого-педагогічного супроводу учнів «групи ризику»; залучати учнів, схильних до девіантної поведінки, до участі в «Шкільній медіації», «Школі конфліктології» тощо. На нашу думку, для проведення цієї роботи необхідно запровадити інститут шкільних приставів або соціальних педагогів, які б здійснювали компетентний нагляд за дітьми шкільного віку, що мають конфлікт із законом.

Бібліографічні посилання

1. Всеобщая декларация прав человека : принята резолюцией 217А(III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10.12.1948 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.
2. Женевская декларация прав ребенка 1924 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://sartracc.ru/print.php?print_file=Pub_inter/unkindporno.
3. Про охорону дитинства : Закон України від 16.05.2013 р. №243-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show>.
4. Конвенція з прав дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sartracc.ru/print.php?print_.
5. Про Програму патріотичного виховання учнівської та студентської молоді в навчальних закладах України та План заходів Естафети Перемоги на 2013–2015 роки : наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України від 21.10.2013 р. №1453/716/997 [Електронний ресурс]. – Режим до-

ступу : // <http://osvita.ua/legislation/pozashk>.

6. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Національної кампанії «Стоп насильству!» на період до 2015 року : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 30.12.2010 р. № 1312 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc>.

7. Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 07.09.2009 р. № 3131/386 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/education>.

8. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 03.08.2012 р. № 888 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://guonkh.gov.ua/normative>.

9. Резолюція 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20.11.1959 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://docs.cntd.ru/document/1901035>.

10. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. №1209-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/>.

11. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : Указ Президента України від 24.05.2011 р. № 597/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : akon4.rada.gov.ua/laws/show.

Задаля Д. К. Правовые основы обеспечения охраны общественного порядка в сфере образования. Освещаются правовые основания обеспечения охраны общественного порядка в сфере образования, целесообразность внедрения в средних учебных заведениях Министерства образования и науки Украины института школьных приставов, деятельность которых будет направлена на поддержание общественного порядка в учебных заведениях и соблюдение этических норм поведения всеми участниками учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: конфликт с законом, компетентный надзор, профилактика правонарушений, социальный педагог, служба по делам детей, центры социальных служб для семьи, детей и молодежи, школьный пристав.

Zadalya D. K. Legal grounds of public order maintenance in the field of education. In the articles lighted up legal grounds of providing of public law enforcement are in the field of education, expedience of introduction of institute of educational police officers in middle establishments of formation of Department of education and sciences of Ukraine, activity of which heads for the observance of public peace in educational establishments and inhibition of ethics codes of conduct all participants educational-educate process.

Ukraine stands on the way of construction of the legal state and creation high-quality of new society priorities of common to all mankind values are provided in which. That applies on confession of it other powers of the world by the civilized country which goes in the development the ways of priority of human rights and supremacy of law.

During ages of the state and their governments constantly developed and aimed to perfect the legal grounds of providing of public law enforcement, by strengthening of responsibility for offence in part of providing of children of the special anxiety and help from the side of the state.

United Nations the Regulation confirmed a faith in the basic rights of man in dignity and value of human person and full of a decision instrumental in social progress and improvement of terms of life.

General declaration of human rights proclaimed that everybody must own the rights and freedoms indicated all in it, without what that was not by difference on such signs as a race, color of skin, half, language, religion, political and other persuasions, national or social origins, property position, birth or other circumstance.

A child, because of his physical and mental immaturity, needs the special guard and anxiety, including the proper legal defense, both to and after birth, Necessity for such special legal safeguard was indicated to Geneva declaration of rights for the child of 1924 and acknowledged in General declaration of human rights, and also in regulations of the specialized establishments and international organizations that engaged in the questions of prosperity of children.

Declaration of rights for a child is called to provide children happy childhood and use, on their actually blessing and for the good of society, by rights and freedoms which are here foreseen, and calls parents, men and women, as individuals, and also voluntarily organizations, local-authorities and national governments, to that they acknowledged and aimed to observe these rights by legislative and other measures. It certainly confirms actuality of the noted question.

Keywords: *conflict with the law, the competent surveillance, prevention, social work, service for children's affairs, centers of social services for family, children and youth, school police officer.*

Надійшла до редакції 15.09.2014

Ляшко О. Б.

здобувач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 34.07

ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Висвітлено проблему нормативно-правового регулювання надання адміністративних послуг в Україні. Проаналізовано проблематику визначення сутності адміністративних послуг, охарактеризовано їх ознаки, зроблено пропозиції по удосконаленню адміністративного регламенту надання адміністративних послуг у сфері містобудування.

Ключові слова: *адміністративні послуги, містобудування, адміністративний регламент.*

Постановка проблеми. В наш час сфера послуг є однією з найперспективніших галузей економіки, яка швидко розвивається. Вона охоплює різні ланки життєдіяльності людини: торгівля і транспорт, фінанси і страхування, комунальне господарство, освітні та медичні установи тощо. Практично всі організації тією або іншою мірою надають послуги. Незалежно від власного бажання кожен громадянин періодично вимушений звертатися до публічної адміністрації за реєстрацією себе як суб'єкта підприємницької діяльності, для отримання посвідчення водія, дозволу на зберігання та носіння вогнепальної зброї, отримання різного роду ліцензій і, звісно ж, надання адміністративних послуг у сфері містобудування.

Сфера містобудування, враховуючи ринкову вартість нерухомого майна в Україні, залишається тією сферою суспільного життя, стан нормативного регулювання якої є «сприятливим» для подальшої корумпованості органів публічної адміністрації. Аналіз видів адміністративних послуг, що надаються суб'єктам (фізичним та юридичним особам), визначає низький рівень розроб-

ки або абсолютну невизначеність регламенту надання таких послуг. Проведення містобудівної діяльності в Україні повинно спрямовуватися на формування повноцінного життєвого середовища, забезпечення при цьому охорони навколишнього середовища, раціонального природокористування, збереження культурної спадщини, а також забезпечення сталого розвитку територій з урахуванням державних, громадських та інших інтересів. Органи державної влади, керуючись тими чи іншими правовими документами, надають адміністративні послуги у сфері містобудування в межах своєї компетенції. Між тим, враховуючи, що законність проведення містобудівельної діяльності впливає не лише на стан забезпечення права людини на безпеку життя та здоров'я, а і стоїть на ряду інших її прав та законних інтересів, актуалізується питання нормативного визначення класифікації адміністративних послуг у цій сфері.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Аналітичному осмисленню вказаної проблеми сприяли наукові праці провідних фахівців з вітчизняної адміністративно-правової науки, зокрема В.Б. Авер'янова, Ю.П. Битяка, А.С. Васильєва, І.П. Голосніченка, Є.В. Додіна, С.В. Ківалова, Л.В. Ковалюк, І.Б. Коліушка, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, Є.В. Пряхіна та ін.

Метою даного дослідження є визначення переліку адміністративних послуг, що надаються органами публічної адміністрації у сфері містобудування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про адміністративні послуги» визначає правові засади реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері надання адміністративних послуг. Нормативними положеннями дається актуальне офіційне визначення «адміністративної послуги», як «результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону» [1].

Теоретичне осмислення сутності адміністративних послуг вимагає визначення їх ознак як правової категорії. В. Авер'янов до обов'язкових ознак адміністративних послуг зараховує: а) надання цих послуг, спрямоване на створення належних умов для повноцінної реалізації приватними особами належних їм прав та виконання покладених на них обов'язків; б) приватні особи мають право на свій розсуд (окрім вчинення неправомірних дій) користуватися результатами наданих їм адміністративних послуг [2, с. 150]. І.Б. Коліушко виділяє такі ознаки адміністративних послуг: 1) адміністративна послуга надається за зверненням фізичної або юридичної особи; 2) надання адміністративних послуг пов'язане із забезпеченням юридично значущих умов для реалізації суб'єктивних прав конкретної приватної особи; 3) адміністративні послуги надаються виключно адміністративними органами через реалізацію владних повноважень; 4) право на отримання особою конкретної адміністративної послуги та відповідне повноваження адміністративного органу має визначатися лише законом; 5) результатом адміністративної послуги є адміністративний акт – рішення чи юридично значуща дія адміністративного органу, яким задовольняється звернення

особи [3, с. 105]. С.В. Ківалов встановлює, що вимога особи до органу влади вчинити якісь дії на її користь може розглядатися як адміністративна послуга лише тоді, коли порядок розгляду цієї заяви є чітко регламентованим [4, с. 5]. Не можна вимагати від органу влади надати адміністративну послугу, якщо її надання не передбачено законом.

Закон наділяє повноваженнями по наданню кожної адміністративної послуги відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування. За загальним правилом, за конкретною адміністративною послугою можна звернутися лише до певного (тільки одного) органу влади, визначеного законом, на відміну від інших видів звернень, які можуть бути розглянуті та вирішені більш широким колом суб'єктів.

Для отримання адміністративних послуг фізичним та юридичним особам необхідно виконати певні вимоги, визначені законом. Отримати адміністративну послугу можна лише за умови дотримання встановлених законом вимог. Не має різниці з точки зору процедури: чи виконає, чи ні особа певні вимоги, необхідні для отримання певної ліцензії чи реєстрації її як суб'єкта підприємницької діяльності, результат буде однаковий – відмова органу надати послугу.

Адміністративна послуга має кінцеву форму індивідуального адміністративного акта, в якому вказано його адресата [3, с. 105–106]. При задоволенні заяви особи цей акт має типову форму (свідоцтво, ліцензія), хоча може власне адміністративним актом вважатися лише саме рішення органу про реєстрацію чи видачу свідоцтва.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про основи містобудування», містобудування (містобудівна діяльність) – це цілеспрямована діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадян, об'єднань громадян по створенню та підтриманню повноцінного життєвого середовища, яка включає прогнозування розвитку населених пунктів і територій, планування, забудову та інше використання територій, проектування, будівництво об'єктів містобудування, спорудження інших об'єктів, реконструкцію історичних населених пунктів при збереженні традиційного характеру середовища, реставрацію та реабілітацію об'єктів культурної спадщини, створення інженерної та транспортної інфраструктури [5].

Адміністративні послуги у сфері містобудування надаються регіональними органами, що підпорядковуються Державній архітектурно-будівельній інспекції [6], і діють при відповідних міських радах. Послугами, що надаються, законодавчо визначено такі:

1. Видача вихідних даних (містобудівні умови та обмеження забудови земельних ділянок) та будівельних паспортів забудови земельних ділянок для проектування, нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту об'єктів містобудування, благоустрою території. Відповідна послуга надається на підставі наказів Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Про затвердження Порядку надання містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки, їх

склад та зміст» від 07.07.11 № 109 та «Про затвердження Порядку видачі будівельного паспорта забудови земельної ділянки» від 05.07.11 № 103. Дану послугу можуть отримати фізичні та юридичні особи протягом 10 робочих днів.

2. Встановлення актуальності топографо-геодезичних матеріалів, реєстрація топографо-геодезичних робіт, перевірка якості топографо-геодезичних матеріалів. Відповідна послуга надається на підставі Закону України «Про топографо-геодезичну та картографічну діяльність», Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», Наказу Головного управління геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті Міністрів України «Про затвердження Інструкції з топографічного знімання у масштабах 1:5000, 1:2000, 1:1000 та 1:500» від 09.04.98 № 56 (із внесеними змінами від 27.07.99 № 90). Дану послугу можуть отримати фізичні та юридичні особи протягом 2-х робочих днів.

3. Підготовка проектів рішень міської ради та її виконавчого комітету щодо об'єктів містобудування, забудови земельних ділянок, інженерної підготовки території, захисту території міста від небезпечних процесів, розвитку інженерної інфраструктури, встановлення режиму забудови та іншого використання земель, визначених для містобудівних потреб (соціально-економічних потреб: розміщення дошкільних і навчальних закладів, об'єктів охорони здоров'я, соціального обслуговування, інженерного забезпечення тощо).

Відповідна послуга надається на підставі Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.11, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (п. 2 ст. 31), Закону України «Про основи містобудування» (п. 1 ст. 14), Закону України «Про архітектурну діяльність» (ст. 5) і окремих регіональних актів, зокрема, згідно з вимогами Рішення Дніпропетровської міської ради від 26.03.08 №33/30 «Про набуття чинності генерального плану розвитку м. Дніпропетровська на період до 2026 року». Дану послугу можуть отримати фізичні та юридичні особи протягом 14 робочих днів.

4. Підготовка висновків з різних питань щодо містобудівної діяльності. Відповідна послуга надається на підставі таких нормативно-правових актів, як: а) Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.11; б) Закон України «Про основи містобудування»; в) Закон України «Про архітектурну діяльність»; г) Земельний Кодекс України; д) Рішення Дніпропетровської міської ради від 26.03.08 № 33/30 «Про набуття чинності генерального плану розвитку м. Дніпропетровська на період до 2026 року». Дану послугу можуть отримати фізичні та юридичні особи в період часу від 14 до 30 робочих днів.

5. Підготовка містобудівних висновків: про відповідність закінченого або самочинного будівництва об'єкта вимогам містобудівної документації; щодо можливості забудови території. Відповідна послуга надається на підставі таких нормативно-правових актів, як: а) Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.11; б) Закон України «Про основи містобудування»; в) Закон України «Про архітектурну діяльність»; г) Рішення Дніпропетровської міської ради від 26.03.08 № 33/30 «Про набуття чинності генерального плану розвитку м. Дніпропетровська на період до 2026 року».

Дану послугу можуть отримати фізичні та юридичні особи в період від 14 до 30 робочих днів.

6. Підготовка містобудівних висновків про відповідність розміщення об'єкта вимогам містобудівної документації. Відповідна послуга надається на підставі таких нормативно-правових актів: а) Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.11 № 3038-VI; б) Закон України «Про основи містобудування»; в) Закон України «Про архітектурну діяльність»; г) Рішення Дніпропетровської міської ради від 26.03.08 № 33/30 «Про набуття чинності генерального плану розвитку м. Дніпропетровська на період до 2026 року». Дану послугу можуть отримати фізичні та юридичні особи в період від 14 до 30 робочих днів.

7. Підготовка містобудівних висновків щодо відповідності положень документації із землеустрою вимогам містобудівної документації. Відповідна послуга надається на підставі таких нормативно-правових актів: а) Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.11; б) Закон України «Про основи містобудування»; в) Закон України «Про архітектурну діяльність»; г) Рішення Дніпропетровської міської ради від 26.03.08 № 33/30 «Про набуття чинності Генерального плану розвитку м. Дніпропетровська на період до 2026 року»; д) Земельний кодекс України від 25.10.01 № 2768-III (зі змінами та доповненнями); е) Рішення Дніпропетровської міської ради від 15.06.2011 № 47/12 «Про протест прокурора м. Дніпропетровська від 17.05.11 № 1487 на рішення міської ради від 02.02.2011 № 210/8 «Про затвердження Порядку оформлення правостановлюючих документів на земельні ділянки у м. Дніпропетровську». Дану послугу можуть отримати фізичні та юридичні особи в період від 14 до 30 робочих днів.

8. Підготовка технічних висновків про вплив переобладнань на несучу спроможність конструкцій і технічний стан об'єкта нерухомості. Відповідна послуга надається на підставі Рішення виконавчого комітету Дніпропетровської міської ради від 23.02.11 № 251 «Про порядок оформлення документів на переобладнанні без порушення несучих конструкцій та зміни функціонального призначення об'єкти нерухомості». Дану послугу можуть отримати фізичні та юридичні особи протягом 10 робочих днів.

9. Розгляд містобудівної документації, передпроектних пропозицій, ескізних пропозицій (в тому числі на архітектурно-містобудівній раді). Відповідна послуга надається на підставі таких нормативно-правових актів: а) Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.11; б) Закон України «Про основи містобудування»; в) Закон України «Про архітектурну діяльність»; г) ДБН А.22.-3-2004 р. «Проектування. Склад, порядок розробки, узгодження і затвердження проектної документації для будівництва»; д) ДБН В.2.2-17:2006 «Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення»; е) ДБН В.2.2-15-2005 «Житлові будинки. Основні положення»; ж) ДБН 360-92-2002 «Містобудування, планування і забудова міських і сільських поселень». Розгляд проектної документації відбувається протягом 30 робочих днів.

10. Розгляд проектів житлових, нежитлових, виробничих, інженерно-

транспортних та інших об'єктів, у тому числі в зонах історичних ареалів, погодження проектної документації у випадках, визначених законодавством. Відповідна послуга надається на підставі таких нормативно-правових актів: а) Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.11; б) ст.15 Закону України «Про архітектурну діяльність»; в) п. 8, п. 9 ст. 31 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»; г) Рішення Дніпропетровської міської ради від 13.07.05 № 34/29 «Про внесення змін до рішення міської ради від 02.06.04 № 56/17 «Про організацію проектно-будівельного процесу та відведення територій під об'єкти будівництва у м. Дніпропетровську»; д) Рішення виконавчого комітету міської ради «Про затвердження Положення про архітектурно-містобудівну раду при ГоловаАПУ міської ради» від 19.08.04 № 2333; ж) Рішення Дніпропетровської міської ради від 26.03.08 № 33/30 «Про набуття чинності генерального плану розвитку м. Дніпропетровська на період до 2026 року». Дану послугу можуть отримати фізичні та юридичні особи протягом 30 робочих днів.

11. Упорядкування нумерації будівель, у тому числі підготовка проектів розпоряджень міського голови про присвоєння адрес будівлям та спорудам на території міста. Відповідна послуга надається на підставі таких нормативно-правових актів: а) ст. 37 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»; б) Розпорядження міського голови від 20.08.98 № 872 «Про єдиний порядок присвоєння та реєстрації адрес об'єктів нерухомості у м. Дніпропетровську»; в) Генеральний план розвитку м. Дніпропетровська, який набув чинності відповідно до рішення Дніпропетровської міської ради від 26.03.08 № 33/30; г) Рішення Дніпропетровської міської ради «Про питання діяльності Головного архітектурно-планувального управління Дніпропетровської міської ради» від 14.09.11 № 40/15. Дану послугу можуть отримати фізичні та юридичні особи протягом 30 робочих днів [7].

Висновки. Проведений аналіз переліку адміністративних послуг у сфері містобудування та їх нормативно-правового регулювання дозволяє зробити висновок про недостатньо чітко прописаний адміністративний регламент їх надання. Впровадження адміністративного регламенту надання адміністративних послуг дозволяє оптимізувати схеми прийому заяв; гарантувати дотримання термінів розгляду заяв; підвищити якість експертизи документів; скоротити терміни проходження документів на кожному етапі; оперативно обмінюватися інформацією із заявником; перейти на електронну взаємодію при напрямі запитів, заяв про виправлення технічних помилок і отримання відповідей у вигляді відомостей або документів в електронному вигляді, що виключає паперовий документообіг і дозволяє скоротити терміни для отримання інформації; зменшити кількість відмов при розгляді заяв; спільно виявляти, вивчати і усувати наявні проблеми в роботі державних органів, формувати єдину правозастосовчу практику з виникаючих питань [8, с. 108–109].

Аналіз наукової літератури і вітчизняного законодавства дозволяє зробити висновок, що підвищення якості надання адміністративних послуг може бути здійснене завдяки широкому використанню інформаційних

комп'ютерних технологій і інтернет-технологій. Однак при цьому виникає ряд правових проблем, пов'язаних з необхідністю використання електронних інформаційних повідомлень і електронних документів. Тому необхідно вжити заходів щодо вдосконалення законодавства, що регламентує надання адміністративних послуг з використанням електронних документів і цифрового підпису з метою максимальної гармонізації його з міжнародним законодавством у даній сфері.

Бібліографічні посилання

1. Про адміністративні послуги : Закон України від 06 вересня 2012 року // ВВР України. – 2013. – № 32. – Ст. 409.
2. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К., 2002.
3. Коліушко І.Б. Виконавча влада та проблеми адміністративної реформи в Україні : монографія. – К., 2002.
4. Ківалов С.В. Основні напрямки реформування адміністративного права // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 19. – Одеса, 2003. – С. 3–8.
5. Про основи містобудування : Закон України від 16 листопада 1992 року // ВВР України. – 1992. – № 52. – С. 683.
6. Про затвердження Положення про Державну архітектурно-будівельну інспекцію України : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 липня 2014 р. № 294 // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 138.
7. Ресурсний центр міста Дніпропетровська. Дніпропетровська міська рада // 2013. – Режим доступу : <http://rescenter.dniprorada.gov.ua/>
8. Гринюк Р.Ф. Правове забезпечення інформаційного та технологічного аспекту надання адміністративних послуг / Р. Ф. Гринюк, О. М. Синкова // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 106–109.

Ляшко О.Б. Види адміністративних послуг в сфері градостроїтельства в Україні. Освітлена проблема нормативно-правового регулювання надання адміністративних послуг в Україні. Проаналізована проблематика визначення сутності адміністративних послуг, охарактеризовані їх признаки, внесені пропозиції по вдосконаленню адміністративного регламенту надання адміністративних послуг в сфері градостроїтельства.

Ключевые слова: адміністративні послуги, градостроїтельство, адміністративний регламент.

Lyashko O. B. Types of the administrative services in the sphere of urban planning in Ukraine. In the scientific article highlights the issue of legal regulation of administrative services in Ukraine. Analyzes problems to define the essence of administrative services, characterized by their symptoms, proposals are made to improve the administrative rules of administrative services in the field of urban development.

The author highlighted the following features of administrative services: 1) administrative service is provided at the request of a person or entity; 2) providing administrative services associated with providing legally relevant conditions for the realization of a particular subjective rights of private persons; 3) Administrative services are provided through the implementation of administrative authorities powers; 4) the right to receive a specific individual administrative services, and the appropriate authority of the administrative body should be determined only by law; 5) The result of administrative services is an administrative act - decision or legally significant action administrative agency allowing an individual treatment.

The author found that based on the analysis of scientific literature and national legislation improving the quality of administrative services can be achieved through the widespread use of information technologies and Internet technologies. However, this raises a number of legal issues related to the necessity of the use of electronic data messages and electronic documents. It is

therefore necessary to take measures to improve the legislation regulating the provision of administrative services with the use of electronic records and digital signatures to achieve maximum harmonization of its international law in this area.

Keywords: *administrative services, urban planning, administrative regulation.*

Надійшла до редакції 19.09.2014

Мироненко Є. О.

здобувач

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 342.95

ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Теоретично обґрунтовано питання, пов'язані з понятійним апаратом. Удосконалено класифікацію принципів адміністративного судочинства. Проаналізовано особливості дії принципів адміністративного судочинства в адміністративному судовому процесі.

Ключові слова: *адміністративний процес, адміністративне судочинство, класифікація, удосконалення, аналіз.*

Постановка проблеми. Поняття принципів права як предмет наукового осмислення завжди викликало великий інтерес у вчених різних галузей наукової гносеології.

Процес наукового дослідження принципів права розпочався у другій половині 1940-х рр., але триває і дотепер, а інтерес громадськості, науковців до з'ясування їх змісту, сутності і призначення зростає. Це, насамперед, обумовлено євроінтеграційним курсом нашої країни, потребами приведення національного законодавства до рівня світових стандартів, здійснення правосуддя з дотриманням пріоритету прав та свобод громадян.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Загальнотеоретичні аспекти поняття принципів права були предметом дослідження у працях С. С. Алексєєва, А. М. Васильєва, Л. Я. Гінцбурга, В. М. Горшенєва, М. І. Дембо, М. І. Козюбри, М. Й. Коржанського, Р. З. Лівшиця, О. А. Лукашової, А. В. Міцкевича, Г. О. Мурашина, М. Ф. Орзіха, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, М. В. Цвіка, К. П. Уржинського, О. Ф. Фрицького, Л. С. Явича та інших. Ґрунтовну розробку принципи права отримали у фундаментальній праці А. М. Колодія «Принципи права».

У працях В. Б. Авер'янова, М. Р. Аракеяна, О. М. Бандурки, В. М. Бевзенка, С. В. Ківалова, А. Т. Комзюка, О. В. Кузьменко, Р. О. Куйбіди, Є. В. Курінного, В. К. Матвійчука, Р. С. Мельника, О. М. Пасенюка, Ю. С. Педька, В. Г. Перепелюка, О. П. Рябченко, В. С. Стефанюка, І. О. Хара, О. І. Харитонової, В. І. Шишкіна та інших науковців значну увагу приділено особливостям розгляду адміністративних

справ у цілому, з огляду на засади адміністративного судочинства.

Мета. Незважаючи на проведені дослідження принципів права, проблеми принципів адміністративного судочинства, питання їх сутності та особливостей застосування залишилися майже не вивченими. Крім того, існує ціла низка проблемних моментів, які потребують вирішення, щоб наблизити Україну до міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод людини. Також слід звернути увагу й на те, що окремими правовими актами Верховного Суду України, Вищого адміністративного суду України встановлені відповідні положення, які значно звужують можливість суддів адміністративних судів прямо застосовувати норму закону для вирішення публічно-правового спору у випадках виникнення колізій з нормами законодавства, що, у свою чергу, впливає на законність та обґрунтованість судового рішення.

Крім того, існують проблеми теоретичного обґрунтування питань, пов'язаних з понятійним апаратом, класифікацією принципів адміністративного судочинства, особливостей їх дії в адміністративному судовому процесі.

Виклад основного матеріалу. Взагалі принцип (від лат. *principium* – початок, основа) – це центральне пояснення, особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь; внутрішнє переконання, погляд на речі, які зумовлюють норми поведінки; основа якого-небудь пристрою, приладу [1, с. 726].

У правовій доктрині під час визначення поняття принципів права науковці вживають такі категорії, як вихідні теоретичні положення, основні, керівні засади (ідеї), загальні нормативно-керівні положення, провідні засади, закономірність, сутність, система координат тощо. Багато категорій є однорідними. Тому принципи – це загальні, керівні (основні, головні, відправні, вихідні теоретичні, загальні нормативно-керівні, спрямовуючі) положення [2, с. 40].

За всієї багатоманітності визначень поняття “принципи права” усі наявні в юридичній науковій літературі точки зору можна звести до таких двох: 1) принципи права – це основоположні ідеї, 2) це нормативні засади права, що визначають сутність і спрямованість правового регулювання [3, с. 9].

Як бачимо, юридична наука так і не напрацювала єдині погляди щодо розуміння сутності принципів права, що говорить про неординарність цієї наукової проблеми. У зв'язку з цим слушною є думка А. М. Колодія, що, незважаючи на різність поглядів стосовно проблеми принципів права, юридична наука «у відповідні історичні епохи була єдина в проголошенні певних положень та ідей як принципів права» [4, с. 80].

Підтримуючи наукові погляди Є. В. Котюка, П. Д. Пилипенка, В. М. Ронжина, К. П. Уржинського стосовно того, що принципи права після їх закріплення у законодавстві стають загальнообов'язковими, тобто правовими принципами, ми дійшли висновку, що принципи права та правові принципи не є тотожними категоріями, це різні правові явища, які мають право на існування в одній правовій системі. Принципи права, як вихідні ідеї та положення, існували задовго до виникнення права, але стали, і дотепер залишаються, основою для його формування, становлять його зміст. Без існування

певних ідей та вихідних положень неможливо створити систему права. Ідеї та вихідні положення, які закріплені нормою права, є правовими принципами. Правові принципи, виражені у формі правової норми, як наслідок набувають ознак формальної визначеності, загальнообов'язковості, санкціонуються державою.

У системі права принципи і норми нерозривно пов'язані. Принципи виявляються у нормах права, а норми завжди виражають принципи права. Іншими словами, принципи являють собою внутрішню основу єдності всієї системи права (її галузей, інститутів та окремих правових норм), а правові норми є зовнішнім виразом суті права, його принципів.

Не можна не звернути увагу й на результати досліджень стосовно використання принципів права в європейському законодавстві. Так, М. І. Козюбра звертається до західної теорії і філософії права і говорить, що за західноєвропейською традицією слід розрізняти природу принципів права, «включених» до текстів конституцій та інших нормативно-правових актів, а також природу загальних принципів права, які можуть застосовуватися навіть за відсутності текстів. Відтак, вчений визначає загальні принципи права як відправні начала права, які можуть фіксуватися, а можуть і не фіксуватися у текстах нормативно-правових актів, але неодмінно застосовуватися у судовій практиці і мати досить загальних характер [5, с. 6].

Слід зазначити, що для західної процесуальної науки актуальною є не проблема принципів, а, враховуючи глобалізаційні проблеми, здійснення гармонізації процесуальних систем.

Вагомим фактором є поява Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, наслідком чого стала поступова фундаменталізація прав людини, зокрема права на справедливий судовий розгляд та забезпечення не лише на наднаціональному, а й національному рівні принципу верховенства права. Тобто проблема принципів у західній процесуальній теорії визріла на підґрунті ідеї верховенства права, а саме природних прав людини, та визначалась доктриною природного права в цілому [6, с. 112].

Інтерпретація принципів як специфічних норм нормативних приписів у національному законодавстві відсутня, але має місце в деяких міжнародно-правових актах. Наприклад, у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. зазначається, що під загальноновизнаними принципами міжнародного права розуміються імперативні норми загального міжнародного права, які приймаються та визнаються міжнародною спільнотою держав у цілому як норми, відхилення від яких є неприпустимим, що означає їх надімперативну силу. Тому не випадково, як і раніше, у західній літературі, як правило, відсутній аналіз принципів на рівні догматичного тлумачення [6, с. 117].

Незважаючи на різні погляди науковців стосовно змісту поняття принципів, спільним є розуміння принципів як основи правової матерії, певних правових явищ, поведінки суб'єктів правовідносин. Відмінність у наукових підходах полягає у «наповненні» основи конкретним змістом, що залежить від особливостей відповідних суспільних відносин, правових явищ тощо.

Так, у загально-філософському розумінні принципи – це ідеї та положення, які є основою поведінки. З юридичної точки зору принципи є основою, в якій відтворено ідеї про право, про його цінності.

Принципи права та судочинства взагалі і принципи адміністративного судочинства зокрема неможливо розглядати без урахування їх загальної єдності, взаємопов'язаності. Вони тісно переплітаються та взаємодоповнюють, переходять один в один, деякі впливають один з одного. У своїй сукупності всі принципи повинні утворювати струнку систему основних засад, які не суперечать одна одній і після закріплення у чинному законодавстві оформлюються як явища правової реальності [7, с. 30].

Кодекс адміністративного судочинства України визначає адміністративне судочинство як діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому Кодексом (п. 4 ч. 1 ст. 3) [8]. Тобто процес, який здійснюється судом, набуває значення адміністративного судочинства. Правосуддя в адміністративних справах здійснюється адміністративними судами. Таким чином, Кодекс не розмежовує поняття „адміністративний процес” та „адміністративне судочинство”. Але все ж таки ці поняття не тотожні, оскільки адміністративне судочинство – це форма здійснення правосуддя, метою якої є вирішення судами спорів між громадянами та органами управління або між самими органами, а процес – це вже сама діяльність суду, процедура судочинства. Однак для забезпечення єдності форми та змісту не слід протиставляти адміністративне судочинство адміністративному процесу.

Як сукупність різних видів проваджень, у тому числі й адміністративно-судочинських, визначають адміністративний процес О. І. Миколенко, О. В. Кузьменко, Т. П. Мінка.

Приєднуючись до широкого розуміння змісту адміністративного процесу як сукупності адміністративних проваджень, вважаємо, що адміністративне судочинство є частиною адміністративного процесу, особливим видом адміністративних проваджень.

Тобто адміністративне судочинство – це форма позовного здійснення правосуддя, яка полягає у всебічному, повному, об'єктивному розгляді та вирішенні адміністративними судами в стадійному порядку, визначеному нормами Кодексу адміністративного судочинства України, адміністративно-правових спорів, що виникають між фізичними та юридичними особами, з одного боку, та суб'єктом владних повноважень (органом державної влади, органом місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами) – з іншого, з метою захисту прав та свобод фізичних осіб, прав і законних інтересів юридичних осіб, здійснення контролю у сфері публічно-правових відносин [7, с. 28]. Тому принципи адміністративного судочинства будуть ідеями та положеннями, які мають втілювати уявлення про адміністративний суд та правосуддя, визначати характер адміністративного судочинства, порядок його здійснення та шляхи розвитку.

Відповідно до ст. 3 КАСУ принципи адміністративного судочинства є

основними засадами організації та діяльності суду при вирішенні адміністративних справ.

Таким чином, принципи адміністративного судочинства є самостійною категорією і мають інший зміст, на відміну від принципів адміністративно-процесуального права та адміністративного процесу.

Отже, відображаючись, перш за все, в нормах права, принципи адміністративного судочинства характеризують не тільки суть, а й зміст адміністративного судочинства, не тільки його внутрішню побудову, але й весь процес його застосування. В принципах адміністративного судочинства відображено його основні риси та визначено структуру, засади побудови, логіку розміщення положень, що повною мірою дозволяє зрозуміти його суть та значення, сприяє правильному застосуванню норм адміністративного судочинства, а також є основою для законодавчого процесу з кола визначених правовідносин у встановленому порядку, в тому числі для підготовки, розроблення і прийняття відповідних їм за змістом нормативно-правових актів та їх удосконалення [9, с. 156].

Принципи надають судочинству якостей справедливого правосуддя в адміністративних справах, і навпаки – недотримання принципів адміністративного судочинства під час здійснення правосуддя тягне за собою незаконність і подальше скасування судового рішення. Крім того, вони забезпечують внутрішню єдність усіх елементів адміністративного процесу – норм, інститутів, проваджень; ними встановлюється також консолідація правотворчості і правосуддя в адміністративних справах. Більше того, принципи адміністративного судочинства відіграють регулятивну роль у праві, завдяки чому вони набувають значення загальних правил поведінки, які мають загальнообов'язковий, юридично владний характер. Засади адміністративного судочинства закріплюються на конституційному рівні і є орієнтирами розвитку суспільства, держави та правосуддя в адміністративних справах в Україні [10].

Отже, враховуючи викладене, ми дійшли **висновку**, що:

- по-перше, принципи адміністративного судочинства становлять його основу і відіграють визначальну роль у формуванні змісту та напрямків судового адміністративного процесу; містять вимоги, які повинні бути враховані судом під час розгляду публічно-правового спору; комплексно застосовуються у судовій практиці, між собою взаємопов'язані та взаємообумовлені. Характеристика принципів адміністративного судочинства як основних засад має важливе значення, тому що принципи є ідеями та вихідними положеннями, які закріплені у міжнародному законодавстві та законодавстві України і на яких має ґрунтуватися адміністративне судочинство, відповідне процесуальне законодавство та його застосування адміністративними судами;

- по-друге, принципи адміністративного судочинства мають такі особливості, які відрізняють їх від інших суміжних категорій, правових принципів, принципів адміністративного процесу, принципів адміністративного процесуального права тощо;

- по-третє, виходячи з природи принципів адміністративного судочинства, під ними пропонується розуміти виражені у нормах адміністративного

судового процесу визначальні, обов'язкові та непорушні приписи, які регламентують поведінку учасників судового адміністративного процесу та визначають засади здійснення правосуддя в адміністративних справах.

Бібліографічні посилання

1. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних сполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
2. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права / О. В. Старчук // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 40-43.
3. Фулей Т. І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Т. І. Фулей. – К., 2003. – 18 с.
4. Колодій А. М. Принципи права України : монографія / А. М. Колодій. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
5. Козюбра М. І. Тенденції розвитку джерел права України в контексті європейських євроінтеграційних процесів / М. І. Козюбра // Наукові записки. – К. : Національний університет «Києво-Могилянська Академія», 2004. – С. 3-9.
6. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
7. Руденко А. В. Адміністративне судочинство: становлення та здійснення : дис. ... канд. юрид. наук / А. В. Руденко. – Харків, 2005. – С. 209.
8. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України : навч. посіб. / Е. Ф. Демський. – К. : Юрінком інтер, 2008. – 496 с.
9. Адміністративна юстиція України: проблеми теорії і практики. Настільна книга судді / за заг. ред. О. М. Пасенюка. – К. : Істина, 2007. – 608 с.
10. Потапенко С. В. сутність та призначення принципів адміністративного судочинства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_2/PB-2/PB-2_13.pdf.

Мироненко Е. А. Принципы административного судопроизводства: теоретико-правовая характеристика. Теоретически обоснованы вопросы, связанные с понятийным аппаратом. Усовершенствована классификация принципов административного судопроизводства. Проанализированы особенности действия принципов административного судопроизводства в административном судебном процессе.

Ключевые слова: административный процесс, административное судопроизводство, классификация, усовершенствование, анализ.

Myronenko Ye. O. Principles of administrative proceedings: theoretical and legal characteristics. The author has theoretically grounded issues related to the conceptual apparatus. She has improved classification of principles of administrative proceedings. There is the analysis of features of action of principles of administrative proceedings in administrative litigation.

It has been concluded that:

1) principles of administrative proceedings are its basis and play a decisive role in forming the content and direction of the administrative judicial process, including requirements that need to be taken into account by the court when considering a public law dispute; used in complex litigation, they are interrelated and interdependent;

2) principles of administrative proceedings have the following characteristics that distinguish them from other related categories, legal principles, principles of administrative process, principles of administrative proceedinge procedural law;

3) the principles of administrative justice is expressed in the norms of administrative litigation definitive, binding and inviolable precepts that govern the behavior of the judicial administrative process and define the principles of administrative justice.

Keywords: administrative proceedings, administrative judicial process, classification, improvement, analysis.

БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ: ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Chaplynskyi K. O.

doctor of legal sciences, professor
*(the Dnipropetrovs'k State
University of Internal Affairs)*

УДК 343.98

EXAMINATION AS AN OBJECT OF CRIMINALISTICS RESEARCH

Чплинський К. О. Освідування як предмет криміналістичного дослідження. Досліджено актуальні проблемні питання освідування під час проведення досудового розслідування. Розглянуто наукові підходи щодо поняття та сутності освідування.

Ключові слова: *освідування, тактика, тактичне забезпечення, слідчі дії.*

Statement of the problem. A special place among all investigative actions, which are aimed at gathering information from the material of the representations, takes the examination. The value of this investigations is extremely high. The examination allows the investigator to directly perceive objects in order to detect traces of the crime, special features and investigate relevant to the criminal proceedings, to have an idea about the mechanism of the crime and the offender, to nominate investigative version and to guide the investigation.

The timeliness and quality of carrying out such investigations as examination in many cases, success in the investigation of crimes. When conducting pre-trial investigation examination is a common investigative action, as evidenced by the study of criminal proceedings. So, when investigating intentional grievous bodily harm assessment was conducted in 78.4% of cases [1, p. 10], when checking an alibi 2.8% [2, p. 104].

Questioning employees of the investigative units shows that 32 % - indicate the need for improvement tactics survey, 87 % of clarification and formalization of some of it provisions. Specified requires the improvement of the criminal procedure regulation and development of tactical security certification in accordance with modern scientific thought and the needs of the investigative practices.

The analysis of publications which discuss the solution to this problem. A common tactic of the examination, its procedural regulations fairly widely covered

by academic criminologists and processually in forensic literature. In particular, a significant contribution to the development of scientific basis of the assessment made known scientists, criminalists and scientists, in particular, I.S. Andreev, G.I. Gramovich, V.I. Gromov, L.M. Loboiko, E.D. Lukjanchikov, M.M. Mikheenko, V.T. Nor, M.I. Porubov, I.L. Petrukhin, M.S., Strogovich, S.M. Stahivs'kiy, V.M. Tertyshnyk, Y.G. Torbin, N.V. Terziev, S.A. Sheifer, V.P. Shybiko and others.

The importance of research and doubtless very great, because this investigative action are widely used in law enforcement practice and is a common way of gathering evidence. However, a more detailed lighting require the procedural regulation and tactical security certification with regard to the modern conditions of the present.

So, the **purpose** of this article is to highlight the problematic issues of assessment, the study of the concepts and entities.

Basic content. The term «examination» in the legal literature is used for a long time. To date, however, no argument about the procedural essence of this investigation, its objectives and tactical frameworks for [3, p. 30].

In 20-ies of the last century, scientists under examination understood the work of a doctor or specialist in the field of medicine, which perform the task of the investigator in cases when specific research questions requires special knowledge [4, p. 194].

In the 90-ies of the last and beginning of the 21st century, the overwhelming majority of scientists, in particular, G.I. Gramovich, M.I. Porubov, G.M. Muhin, S.M. Stahivskiy, V.M. Tyrtishnik O.A., Boridko, C.V. Parasochkina, G.O. Ponomarenko and others, under examination understood the inspection body for the detection of traces of the crime and special signs.

Today the authors of the concept of "assessment" is also suitable ambiguous.

So, I.S. Andreev, G.I. Gramovich and M.I. Porubov under oswan understand independent investigative activity conducted by the investigator, either by the investigator, or (on its behalf) by the physician and sent directly to the examination of a human body to detect and commit crime, special features and characteristics of functional and anatomical nature [7, p. 124].

J.V. Gavrilin believes that the examination is investigative action, which is a kind of investigative inspection consists of inspecting the body of a living person to detect it special signs and traces of the crime, injuries, identifying a state of intoxication or other qualities and traits that are of importance for the criminal case, if it does not require a forensic examination [8, p. 19].

In these definitions, the scientists point out that the examination consists of inspection of the body of a living person.

However, according to V.M. of Tertishnik, the question arises, can there be in general examined person who has no legal standing, for example, is not questioned as a witness, or a person who because of their mental deficiencies cannot be a witness, suspect, accused [9, p. 276].

We can agree with the opinion I.L. Petruhina, which indicates that the

examination of citizens who do not have in criminal case no procedural provisions is not valid [10, p. 133]. If you follow the letter of the law, the conclusion, according to V.M. Tertishnik has a right to exist [9, p. 276].

G.M. Mukhin and D.V. Ishutin-Fedotkov in determining indicate that the examination may be held against the suspect, the accused and the victim [11, p. 134].

S.A. Sheifer, Y.G. Torbin, S.M. Stahivskiy and other scientists indicate that in addition to the suspect, accused and victim examination can be conducted and in relation to the witness [12, p. 75; 13, p. 6; 3, p. 31].

In accordance with the law, the right to inviolability of the person are equally open to all citizens. If in exceptional cases, the law allows the production of examination of victims, it is unlikely that there is a need to eliminate the possibility of the examination of any other category of persons characteristically, searched may be subjected to any person (when there are factual basis), regardless of their procedural status [9, p. 276].

In this definition, the author points out that the examination is conducted by the investigator (the person in charge of the inquiry), and in some cases own medical examiner or doctor.

Other authors support the view of V.M. Tertishnik, however, add that the survey is carried out in the presence of witnesses of the same sex with examination face [14, p. 49; 13, p. 4].

Other scientists point to the mandatory presence at the examination of witnesses, and in necessary cases and physician [15, p. 170; 16, p. 348].

In article 241 of the code of criminal procedure states: when necessary to identify or confirm the presence of the suspect, victim or witness traces of a criminal offence or take special investigator (attorney) carries out the examination, if it is not necessary to conduct a forensic medical examination. At the same time, the criminal procedure codes of the Republic of Belarus, Kazakhstan and Kyrgyzstan do not allow examination of the witness.

Based on the nature and characteristics of the examination, it should be noted such features:

- the examination is a kind of investigative inspection, the specificity of which is determined by the peculiarity of its object (the object is the body of a living person);

- examination is associated with invasion of the rights and freedoms of man, therefore, is regulated as a separate investigative action, and in respect of its production has a special procedural form;

- the survey is carried out on the basis of the decision of the Prosecutor of investigative actions;

- examination is one of the investigative actions that can be carried out with participation of a specialist (forensic medical expert or doctor);

- the investigator is not entitled to be present at the examination of a person of the opposite sex, if it relates to the exposure of persons subject to examination;

- if the examination is not permitted acts that are degrading the honour and

dignity examination person, or procedures that are harmful to her health.

Therefore, in our opinion, under examination should be understood independent investigative activity conducted on the basis of the resolution of the Prosecutor and is examining the body of a living person in order to identify and commit the presence or absence of specific signs and traces of the criminal offence and other characteristics and properties of importance for criminal proceedings.

The actual basis for assessment is the availability of sufficient data to believe that the human body is a special signs or traces of a criminal offence, detection or certifying the availability of which is set to establish the truth. Legal - the decision of the Prosecutor.

Conclusion. Unlike other types of investigative inspection, examination violates the right to privacy and personal freedom of citizens associated with disclosure of intimate circumstances of their lives. Despite this, the legislature has allocated examination in independent investigative action and identified the special rules for its conduct. However, a clear criminal procedure regulation examination is still not fully resolved.

Бібліографічні посилання

1. Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В. Г. Дрозд. – Київ, 2009. – 16 с.
2. Кузьмічов В. С., Юсупов В. В. Алібі у розкритті злочинів : навч. посібник / В. В. Кузьмічов, В. В. Юсупов. – К. : КНТ, 2007. – 264 с.
3. Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : наук.-практ. посіб. / Стахівський С. М. – К. : Атіка, 2009. – 64 с.
4. Громов В. Дознание и предварительное следствие / Громов В. – М., 1928. – 147 с.
5. Строгович М. С. Уголовный процесс / Строгович М. С. – М., 1946. – 287 с.
6. Терзнев Н. В. Процессуальная природа освидетельствования / Н. В. Терзнев // Советское государство и право. – 1954. – № 7. – С. 11-13.
7. Андреев И. С., Грамович Г. И., Порубов Н. И. Криминалистика : учеб. пособие / под ред. Н. И. Порубова. – Мн. : Выш. шк., 1997. – 344 с.
8. Гаврилин Ю. В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : учеб. пособие / Ю. В. Гаврилин. – М. : Книжный мир, 2004. – 332 с.
9. Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України : дис. ... докт. юрид. наук / В. М. Тертишник. – Д., 2010. – 473 с.
10. Петрухин И. Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение / И. Л. Петрухин. – М. : Наука, 1985. – 239 с.
11. Мухин Г. Н. Криминалистика : учеб. пособие / Г. Н. Мухин, Д. В. Исютин-Федотков; Мин-во внутрен. дел Респ. Беларусь, Акад. МВД. – Минск : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2009. – 227 с.
12. Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение / С. А. Шейфер. – Самара : Самарский университет, 2004. – 227 с.
13. Торбин Ю. Г. Тактика проведения освидетельствования : метод. рекомендации. / Торбин Ю. Г. – М., 2001. – 28 с.
14. Борідько О. А., Парасочкіна К. В., Пономаренко Г. О. Тактика слідчих оглядів : навч. посібник / Борідько О. А., Парасочкіна К. В., Пономаренко Г. О. – Херсон: Видавець

Чуєв С. М., 2006. – 72 с.

15. *Белкин Р. С.* Криминалистическая энциклопедия. – 2-е изд., доп. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.

16. *Макаренко Є. І., Тертишник В. М., Лобойко Л. М.* Дізнання в міліції та в митних органах : навч. посібник / Макаренко Є. І., Тертишник В. М., Лобойко Л. М., Ліпинський В. В., Шиян А. Г. – Д. : Ліра ЛТД, 2003. – 452 с.

Чаплинский К. А. Освидетельствование как предмет криминалистического исследования. Изучены актуальные проблемные вопросы освидетельствования при проведении досудебного следствия. Рассмотрены научные подходы к определению понятия и сущности освидетельствования.

Ключевые слова: *освидетельствование, тактика, тактическое обеспечение, следственные действия.*

Chaplins'kyi K. O. Examination as an object of criminalistics research. The scientific article deals with consideration of actual problem questions of examination at pretrial investigation carrying out. The author have considered the scientific approaches to definition of concept and essence of examination.

Keywords: *examination, tactics, tactical supply, investigatory actions*

Надійшла до редакції 24.09.2014

Горбачевський В. Я.

доктор юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України,

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.12

ОСОБЛИВІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ ТА ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У РЕАГУВАННІ НА ЗАЯВИ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Розглянуто особливі форми взаємодії слідчих та працівників органу внутрішніх справ у період надходження заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, а також питання чіткого дотримання вимог встановленого порядку процесуальної діяльності на початковому етапі досудового провадження.

Ключові слова: *заява про кримінальне правопорушення, Єдиний реєстр досудових розслідувань, журнал єдиного обліку, слідчо-оперативна група, огляд місця події, розкриття злочину за гарячими слідами, слідчі (розшукові) дії.*

Постановка проблеми. Чітке дотримання вимог встановленого порядку процесуальної діяльності на початковому етапі досудового провадження є запорукою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду (ст. 2 КПК) [1]. Встановлення та покарання винних, в той же час надійний захист прав громадян можливі лише за умови, що кож-

ному факту порушення закону надаватиметься належна правова оцінка встановленням точної відповідності обставин події, що містить склад кримінального правопорушення, фактичним даним.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства слідчий, прокурор, інші службові особи, уповноважені на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається (ч. 4 ст. 214 КПК). Відповідні обов'язки міліції щодо приймання та реєстрації заяви й повідомлення про кримінальні правопорушення закріплені у п. 3 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про міліцію» [2].

Джерелами інформації про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій, що надходить до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, є:

1) повідомлення будь-яких осіб та самостійно виявлені слідчим або іншою службовою особою органів внутрішніх справ з будь-якого джерела обставини кримінальних правопорушень (заяви або повідомлення про вчинення кримінальних правопорушень та інших подій підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади, громадськості; повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, опубліковані в ЗМІ; інформація громадян, представників громадськості та службових осіб, що надійшла засобами телефонного зв'язку, телеграфом про вчинення кримінального правопорушення);

2) повідомлення будь-яких осіб, які затримали підозрювану особу на місці вчинення кримінального правопорушення.

Порядок подання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення регламентується КПК, Законом України «Про звернення громадян» [3] та відомчими наказами правоохоронних органів [4]. При особистому зверненні заявника до правоохоронного органу або його посадових осіб – слідчого, прокурора чи іншої службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, – приймається відповідна заява або складається протокол прийняття усної заяви про вчинення кримінального правопорушення.

Крім того, під час досудового розслідування потерпілий має право: 1) негайне прийняття і реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим; 2) на отримання від уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документа, що підтверджує її прийняття і реєстрацію; 3) на подання доказів на підтвердження своєї заяви (ч. 2 ст. 56 КПК). Контроль за додержанням законності під час прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події покладено на керівників МВС України, ГУ МВС, УМВС

Так, в ОВС заяви і повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення та інші події реєструються цілодобово в чергових частинах службови-

ми особами відразу після їх надходження та вносяться до журналу єдиного обліку (ЄО) в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події. Оперативний черговий, відповідальний за ведення ЄО, після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до журналу ЄО та доповісти зазначені матеріали начальникові органу досудового розслідування, про що інформувати керівника ОВС. Матеріали з ознаками кримінального правопорушення заборонено передавати без реєстрації в ЄО та Єдиному реєстрі досудових розслідувань (ЄРДР) до іншого ОВС.

Слідчий, який отримав у черговій частині для розгляду заяву або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, у ЄО ставить відмітку про час та дату її отримання, посаду, прізвище та підпис, а також невідкладно вносить в електронному вигляді відомості про реєстраційний номер ЄО, номер кримінального провадження, дату та годину внесення заяви чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР. Контроль за достовірністю внесених відомостей до ЄО забезпечує працівник підрозділу інформаційно-аналітичного забезпечення. Така система виключає можливість укриття повідомлення про кримінальне правопорушення від реєстрації.

Заяви і повідомлення про вчинені кримінальні правопорушення вважаються прихованими від ЄО, якщо відомості про них були відомі працівнику ОВС, але на час виявлення не внесені до ЄО, а самі заяви та повідомлення не отримали відповідного реєстраційного номера (п. 3.15 наказу № 1050-2012) [3].

Керівник органу досудового розслідування при розгляді заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення визначає попередню кваліфікацію кримінальних правопорушень, забезпечує внесення відомостей про їх вчинення до ЄРДР, організовує виїзди слідчих на огляди місць вчинення кримінальних правопорушень, розглядає результати вказаної роботи за добу, організовує участь слідчих в оперативному виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень за гарячими слідами; особисто виїжджає на місце вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів і організовує проведення узгоджених дій членами слідчо-оперативної групи (СОГ); визначає слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування, та організовує участь підлеглих йому слідчих в досудовому розслідуванні; доручає слідчим не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування, а за потреби особисто вносить такі відомості та проводить слідчі (розшукові) дії; веде облік виїздів слідчих на місце події та результатів застосування при цьому науково-технічних засобів; уживає заходів щодо підвищення результативності оглядів місць події та ефективного застосування технічних засобів.

Загальна організація роботи за додержанням вимог, установлених Інструкцією [3], покладається на начальника ОВС, а в разі його відсутності – на особу, яка виконує його обов'язки.

Оперативний черговий, отримавши заяву чи повідомлення про кримінальне правопорушення та іншу подію від слідчого або іншої службової особи, зобов'язаний діяти згідно з Інструкцією з організації реагування органів внутрішніх справ на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, затвердженою наказом МВС України від 22 жовтня 2012 р. № 940 [5], та Інструкцією з організації діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, спрямованої на захист інтересів суспільства й держави від протиправних посягань, затвердженою наказом МВС України від 28 квітня 2009 року № 181 (із змінами, внесеними наказом МВС від 19 жовтня 2012 р. № 923) [6], і передусім негайно зареєструвати її в ЄО, направити на місце події СОГ чи оперативну групу, ужити всіх можливих заходів, щоб запобігти кримінальному правопорушенню або припинити його, організувати негайні дії щодо встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, у найкоротший строк.

СОГ створюються при чергових частинах територіальних органів внутрішніх справ. Склад цих груп формується з працівників органів внутрішніх справ відповідно до графіку чергування, затвердженого начальником територіального органу внутрішніх справ та погодженого з начальником слідчого підрозділу. До СОГ в обов'язковому порядку входять слідчий (старший групи), працівник оперативного підрозділу та спеціаліст-криміналіст. Завданням СОГ є виявлення, фіксація, кваліфіковане вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, встановлення свідків та потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного і неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, причетних до його вчинення.

Після прибуття на місце події члени СОГ з'ясовують обставини вчинення кримінального правопорушення, встановлюють свідків, прикмети осіб, які вчинили кримінальне правопорушення та ймовірні шляхи їх відходу. За необхідності вживають заходів для переслідування транспортних засобів, якими заволоділи особи, що вчинили кримінальне правопорушення, або тих, що використовувалися при його вчиненні, беруть участь у розшуку та затриманні осіб, які підозрюються в учиненні цих кримінальних правопорушень.

Під час проведення огляду місця події слідчий має інформувати чергову частину ОВС про виявлення обставин, що мають значення для початку кримінального провадження, а також оперативних працівників, інших членів СОГ – про інформацію, яку можливо використати для розшуку й затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Також слідчий дає доручення стосовно вжиття невідкладних оперативно-розшукових заходів для встановлення обставин кримінального правопорушення, що підлягають доказуванню. За потреби слідчий вносить пропозиції начальнику ОВС про залучення додаткових сил і засобів, запрошує необхідних спеціалістів. У разі необхідності невідкладного проведення комплексу необхідних слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів слідчий, який здій-

снює огляд місця події, вправі запропонувати іншому черговому слідчому, який перебуває в територіальному підрозділі, внести отриману інформацію про ознаки кримінального правопорушення до ЄРДР.

Взаємодія слідчих та працівників оперативних підрозділів під час огляду місця події передбачає проведення ними спільних узгоджених заходів. Зокрема, слідчий: керує діями членів СОГ та несе персональну відповідальність за якість проведення огляду місця події; разом з членами групи, залученими спеціалістами, запрошеними потерпілим, свідками та іншими учасниками кримінального провадження проводить огляд місця події, під час якого в установленому КПК України порядку фіксує відомості щодо обставин учинення кримінального правопорушення, вилучає речі й документи, які мають значення для кримінального провадження, та речі, вилучені з обігу, у тому числі матеріальні об'єкти, придатні для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню; забезпечує їх належне зберігання та подальше направлення для проведення експертного дослідження; за наявності підстав інформує оперативного чергового про залучення додаткових сил і засобів для документування всіх обставин учиненого кримінального правопорушення; за необхідності допитує про обставини вчиненого кримінального правопорушення заявника, потерпілого, свідків та інших учасників кримінального провадження. Надає письмові доручення працівникам оперативних підрозділів про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Здійснює інші повноваження, передбачені КПК України.

Працівник оперативного підрозділу: з метою виявлення свідків учиненого кримінального правопорушення, збирання відомостей, що можуть бути використані як докази, здійснює поквартирний чи подвірний обхід; установлює час, місце й обставини вчинення кримінального правопорушення; причетних до його вчинення осіб, їх прикмети; наявність у них зброї, транспортних засобів, слідів на одязі чи тілі, які могли залишитися через опір потерпілих або при подоланні перешкод; індивідуальні ознаки викрадених речей; напрямки, в якому вони зникли, інші відомості, необхідні для встановлення осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; негайно інформує слідчого про одержані дані щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та причетних до нього осіб для їх подальшої фіксації шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; виконує письмові доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (під час їх виконання користується повноваженнями слідчого).

Перевірку заяв і повідомлень здійснюють також проведенням окремих слідчих (розшукових) дій, насамперед огляду [7]. Його проведення на місці події до початку кримінального провадження передбачено ч. 3 ст. 214 КПК України й регламентується не лише кримінальним процесуальним законом, а й підзаконними нормативними актами. Однак у такому разі слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний невідкладно після проведення слідчої (розшукової) дії звернутись з клопотанням до слідчого судді в порядку, вста-

новленому ч. 2 ст. 237 КПК України.

Однією з головних проблем взаємодії на початковому етапі кримінального провадження у більшості випадків залишається та, що працівник оперативного підрозділу і слідчий, не будучи ще пов'язані між собою якимись процесуальними обов'язками, фактично починають їх виконувати до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, тоді як відповідно до ст. 214 КПК України досудове розслідування має розпочинатися після реєстрації заяви чи повідомлення.

Огляд місця події до початку досудового розслідування проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, зокрема закріплення слідів, встановлення особи, яка його вчинила. Визначені кримінальним процесуальним законодавством вимоги до змісту протоколу огляду місця події вже не відображають повною мірою реалії сьогодення. Не завжди у протоколі вдається описати абсолютно всі сліди й предмети, виявлені під час огляду. Допускаються випадки, коли під час огляду місця події при вилученні предметів не фіксуються їх індивідуальні ознаки. І вже пізніше, у приміщенні органу досудового розслідування, завершується робота з фіксації місця події, при цьому складають протокол додаткового огляду з описом кожного вилученого предмета [7].

Важливою умовою досягнення позитивних результатів у розслідуванні злочинів є оперативне, своєчасне та ефективне проведення комплексу першочергових процесуальних заходів і невідкладних негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на розкриття злочину за гарячими слідами.

Питання організації розкриття злочину за гарячими слідами завжди посідали важливе місце в методиці розслідування злочинів. На думку вчених В. П. Бірюкова, В. О. Ледашева, В. П. Лаврова, В. В. Топчія та інших [8-11], в організаційному плані розкриття злочинів за гарячими слідами (на початковому етапі розслідування) становить сукупність заходів, що забезпечують терміновість реагування на повідомлення про злочини і створюють умови для швидкого й безперервного збору та реалізації розшукової інформації.

У криміналістичному аспекті розкриття злочинів за гарячими слідами означає максимальне використання наявних сил та засобів, а також досягнень науки для виявлення і дослідження доказової інформації в розшукових цілях на етапі її виявлення, тобто при виконанні невідкладних слідчих (розшукових) дій [11].

Відповідно до Положення про організацію реагування органів внутрішніх справ на повідомлення про кримінальні, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події (наказ МВС України від 22 жовтня 2012 р. № 940), якщо особу, яка вчинила злочин, встановлено протягом однієї доби з моменту впровадження комплексу першочергових оперативно-розшукових заходів і невідкладних слідчих (розшукових) дій, такий злочин вважається розкритим за гарячими слідами [5].

Взаємодія слідчих та оперативних працівників під час розкриття злочинів «за гарячими слідами» організується за такими принципами:

1) *оперативність* – полягає у правильному, швидкому та негайному проведенні взаємних дій слідчого та оперативних працівників, спрямованих на розкриття злочину за гарячими слідами; 2) *безперервність* – означає, що процес такої взаємодії відбувається увесь час, не припиняючись і не перериваючись до моменту розкриття злочину; 3) *наступальність* – виражається в активному, ініціативному та інтенсивному здійсненні взаємодії, що має характер наступу на особу, яка вчинила злочин, від моменту надходження інформації про злочин до встановлення винної особи; 4) *комплексність* – полягає в максимальному використанні сил і засобів слідчого та оперативних працівників як під час усього процесу розкриття злочину «за гарячими слідами», так і під час вирішення конкретних завдань цього процесу.

Вивчення практики взаємодії слідчих та оперативних працівників під час розкриття злочинів за гарячими слідами дає підстави стверджувати, що до цієї взаємодії висуваються такі вимоги: 1) до складу СОГ повинні входити не лише слідчі й оперативні працівники, а й працівники інших служб та підрозділів ОВС (експерт-криміналіст, судово-медичний експерт, кінолог, тощо); 2) взаємодія слідчого та оперативного працівника має бути активною, оперативною і тривати до моменту розкриття злочину; 3) під час взаємодії слідчі та оперативні працівники повинні максимально використовувати свої можливості в розкритті та розслідуванні злочинів; 4) взаємодія слідчого та оперативного працівника повинна відбуватися з дотриманням принципів законності.

Завданнями взаємодії слідчих та оперативних працівників щодо розкриття злочинів у цей період є такі: збереження обстановки на місці події до проведення огляду місця події; встановлення особи, яка вчинила злочин, її затримання, а за необхідності – розшук; встановлення свідків та потерпілих; знаходження та закріплення слідів злочину; розшук викраденого майна; забезпечення відшкодування завданої шкоди та усунення інших негативних наслідків вчинення злочину; запобігання чиненню протидії розслідуванню злочинів.

Відтак, під час розкриття злочину за гарячими слідами слідчі та працівники оперативних підрозділів повинні здійснювати взаємний обмін інформацією, необхідною для кримінального провадження, а також вживати необхідних процесуальних, організаційних, адміністративних та інших заходів, спрямованих на встановлення особи злочинця (у тому числі співучасників та причетних до злочину осіб), потерпілих, очевидців, а також отримання від них відомостей, необхідних для підтвердження факту вчинення кримінального правопорушення та причетності до нього певних осіб.

З цією метою організують:

– переслідування і затримання злочинців (переслідування за наявними слідами, за напрямками, указаними потерпілими й очевидцями, організацію загороджувальних заходів), у тому числі в місцях їх можливого перебування або появи (організацію засідок, оточення, виставлення заслонів);

– обстеження місцевості в районі вчинення злочину з метою виявлення загублених, викинутих злочинцем знарядь злочину, інших предметів і додаткових джерел інформації про злочин і осіб, які його вчинили;

– перевірку підозрюваних за різними видами обліків, а також використання можливостей інформаційно-пошукових систем;

– орієнтування особового складу ОВС на території обслуговування, на якій учинено злочин (працівників патрульної служби, ДДІМ, УКМСД, УБНОН, ДДАІ, ДДСБЕЗ, ГУБОЗ), суміжних ОВС, військових нарядів внутрішніх військ МВС України, що залучаються до охорони громадського порядку, представників громадськості про характер, час, місце, спосіб учинення злочину, кількість осіб, які брали у ньому участь, їх зовнішність, прикмети викрадених речей і цінностей та інші відомості, що мають значення для встановлення і розшуку злочинців;

– витребування відповідно до ч. 5 ст. 40, ч. 2 ст. 93 КПК від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, інших відомостей, висновків експертів, актів ревізій і перевірок;

– отримання відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК України пояснень від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою;

– звернення за погодженням з прокурором до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до предметів і документів (ч. 1 ст. 160 КПК), які містять, зокрема, охоронювану законом таємницю (ст. 162 КПК), з можливістю ознайомитися з ними, зробити їх копії та, в разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, вилучити їх;

– призначення відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 40 КПК ревізій і комплексних перевірок фінансової діяльності суб'єктів господарювання (фінансових установ);

– проведення (доручення оперативним підрозділам провести) слідчих (розшукових) дій: допиту (ст. 224), пред'явлення особи чи речей для впізнання (ст. 228, 229), проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 233), обшуку (ст. 225), огляду (ст. 237), слідчого експерименту (ст. 240), освідування особи (ст. 241), призначення експертизи (ст. 242) та негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 258-276) в установленому КПК України порядку.

Певні особливості організації взаємодії слід враховувати також при реагуванні на заяви та повідомлення про вчинені окремі інші категорії кримінальних правопорушень. Зокрема, до складу СОГ, яка виїздить на місце вчинення кримінального правопорушення, учиненого проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканності особи, крім осіб, зазначених у підпункті 2.4 Інструкції (наказ МВС № 1050-2012), в обов'язковому порядку включається слідчий територіального органу внутрішніх справ, який спеціалізується на розслідуванні цієї категорії кримінальних правопорушень, а також, за необхідності, – кінолог із службово-розшуковим собакою, психолог. За наявності на місці події трупа (частин трупа) людини до проведення огляду обов'язково залучається судово-медичний експерт, а також експерти НДЕКЦ відповідної спеціалізації (криміналісти, біологи, балісти).

Досудове розслідування кримінальних правопорушень, учинених чле-

нами організованих груп і злочинних угруповань, здійснюють виключно спеціалізовані слідчі підрозділи слідчих управлінь (відділів) ГУ МВС, УМВС.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 253 с.
2. Про міліцію : Закон України від 20 грудня 1990 р. // ВВР УРСР. – 1991. – № 4.
3. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події та положень про комісії : Наказ МВС України від 19 листоп. 2012 р. № 1050 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>.
4. Про організацію реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах органів внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 22 жовтня 2012 р. № 940 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>.
5. Інструкція з організації діяльності чергових частин органів і підрозділів внутрішніх справ України, направленої на захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань : Наказ МВС України від 28 квітня 2009 року № 181.
6. *Зеленецький В. С.* Правова природа і функціональне призначення дослідчого провадження по заявах і повідомленнях про злочини / В. С. Зеленецький // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. праць. – 2004. – № 3. – С. 145-153.
7. *Гальченко А.* Осмотр места происшествия по делам о нарушении авторских прав на аудиовизуальные произведения / А. Гальченко // Законность. – 2004. – № 4. – С. 23-27.
8. *Бірюков В. П.* Організаційно-правові засади розкриття злочинів по гарячих слідах / В. П. Бірюков // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – № 2. – С. 220-223.
9. *Ледащев В. А.* Общие положения криминалистической методики : лекция / Ледащев В. А. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1987. – 16 с.
10. *Лавров В. П.* Расследование преступлений по горячим следам : учеб. пособие / Лавров В. П., Сидоров В.Е. – М. : Высш. юрид. заоч. школа., 1989. – 56 с.
11. *Топчій В. В.* Теоретичні та практичні засади взаємодії органів досудового розслідування з оперативними підрозділами в розкритті та розслідуванні злочинів (за матеріалами МВС України) : монографія / Топчій В. В. – К. : РВВ МВС України, 2013. – 410 с.
12. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затв. спільним міжвідомчим наказом ГПУ, МВС, Мін'юсту та ін. від 16 лист. 2012 р. № 114/1042/516/936/ 16875/5.

Горбачевский В. Я. Особые формы взаимодействия следователей и сотрудников органа внутренних дел в реагировании на заявления и сообщения про уголовные правонарушения. Стаття посвящена специальным формам сотрудничества следователей и сотрудников органов внутренних дел в период поступления заявлений и сообщений об уголовных преступлениях, а также вопросам строгого соблюдения установленного порядка процессуальной деятельности на начальном этапе предварительного расследования.

Ключевые слова: *заявление об уголовном преступлении, Единый реестр досудебного расследования, журнал единого учета, следственно-оперативная группа, осмотр места происшествия, раскрытие преступления по горячим следам, следственные (розыскные) действия.*

Gorbachevskyy V. Ya. Special forms of cooperation between investigators and internal affairs officers during the period of filing criminal charges and reports of criminal

offences. The article deals with special forms of cooperation between investigators and internal affairs officers during the period of filing the criminal charges and reports of criminal offences. It also covers strict compliance with the established order of procedural activities at the initial stage of the pre-trial proceedings.

The author reveals the order of filling, consideration of charges and reports of criminal offences. The article also covers entries of charges and reports of committed criminal offences to the centralized registry of pre-trial investigations and the journal of joint accounting in the departments of Interior Affairs. The author also discusses the interaction of the investigator and staff of the various divisions of the Interior, as part of a forensic group, during a scene observation, with the purpose of identifying and recording information about the circumstances of committing the criminal offense, in particular, securing traces, the establishment of the person who committed it, the complex of primary procedural measures and urgent private investigative actions aimed at solving the crime "hot on the heels". The author defines the principles, objectives and requirements for the interaction between the investigators and detectives. The article features the peculiarities of response to charges and reports of the commission of criminal offences against life, health, sexual freedom and sexual privacy of an individual, as well as, criminal offences committed by members of organized groups and criminal groups.

Keywords: *report of criminal offence, centralized registry of pre-trial investigations, journal of joint accounting, forensic group, observation of a scene, solving the crime "hot on the heels," investigative actions.*

Надійшла до редакції 18.09.2014

Бабанін С. В.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.346

СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ НАСЛІДКИ ЯК ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПОРУШЕННЯ ЧИННИХ НА ТРАНСПОРТІ ПРАВИЛ

Визначено види суспільно небезпечних наслідків порушення чинних на транспорті правил (ст. 291 КК України). Внесено пропозиції щодо диференціації кримінальної відповідальності за цей злочин залежно від тяжкості наслідків.

Ключові слова: *кримінальна відповідальність, об'єктивна сторона злочину, суспільно небезпечні наслідки, чинні на транспорті правила.*

Постановка проблеми. Суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони порушення чинних на транспорті правил (ст. 291 КК України [1]), оскільки за конструкцією склад цього злочину є матеріальним. Визначення у диспозиції норми цих наслідків не змінилось порівняно зі ст. 217 КК України 1960 р. [2], яка передбачала відповідальність за це діяння. Згідно зі ст. 291 КК України 2001 р. наслідками порушення чинних на транспорті правил є загибель людей або інші тяжкі наслідки. Отже, ця но-

рма не диференціює кримінальну відповідальність за вказане порушення залежно від тяжкості спричинених наслідків, що викликає питання щодо можливості дотримання окремих принципів кримінального права, зокрема принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності. Крім того, використання законодавцем такого оціночного поняття, як «інші тяжкі наслідки», потребує вивчення питань його тлумачення та практики застосування ст. 291 КК правоохоронними органами та судами України.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання кримінальної відповідальності за злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту досліджувалися вченими України, зокрема: О. О. Балобановим, В. І. Борисовим, С. В. Гізимчуком, В. С. Гуславським, В. І. Касинюком, З. Г. Корчевою, О. М. Котовенком, В. А. Мисливим, О. М. Опальченком, В. М. Пруссом, В. П. Тихим та ін. Разом з тим питанню визначення суспільно небезпечних наслідків порушення чинних на транспорті правил приділено недостатньо уваги.

Метою статті є визначення суспільно небезпечних наслідків порушення чинних на транспорті правил, формулювання пропозицій щодо доцільності диференціації кримінальної відповідальності за таке порушення залежно від тяжкості спричинених наслідків.

Виклад основного матеріалу. Ступінь суспільної небезпеки злочину, передбаченого ст. 291 КК, визначається, в першу чергу, наслідками цього діяння, їх соціальною вагою. Суспільно небезпечні наслідки – це шкода, яка заподіюється злочинним діянням суспільним відносинам, охоронюваним кримінальним законом [3, с. 130-131]. Стаття 291 КК до суспільно небезпечних наслідків відносить: загибель людей; інші тяжкі наслідки. Отже, сформульований законодавцем склад злочину, передбачений ст. 291 КК, є матеріальним, тобто суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою цього складу і момент закінчення злочину пов'язується з їх настанням.

Законодавець, визначаючи як суспільно небезпечний наслідок аналізованої норми «загибель людей», використав множинне число, щоб охопити все невизначене коло можливих випадків – від загибелі однієї людини до загибелі двох або більше людей.

Другим видом є «інші тяжкі наслідки», тобто оціночне поняття, зміст якого розкривається за допомогою системного аналізу кримінально-правових норм, практики їх застосування. Проведене опитування 143 працівників слідчих підрозділів ОВС свідчить про відсутність єдиної думки щодо визначення поняття «інших тяжких наслідків» у цій нормі. Так, під ними 19,6% респондентів розуміють спричинення тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині; 24,5% – спричинення тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень хоча б одній людині; 8,4% – спричинення будь-яких тілесних ушкоджень хоча б одній людині; 30,8% – спричинення тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень хоча б одній людині або заподіяння великої матеріальної шкоди; 16,8% – спричинення будь-яких тілесних ушкоджень хоча б одній людині або заподіяння великої матеріальної шкоди.

Наведені дані свідчать, що використання оціночних понять у ході конструювання кримінально-правових норм далеко не завжди виправдовує себе, оскільки залишає можливість вільної оцінки фактів правозастосувачем, що не завжди є доцільним. «Для кримінальної відповідальності (за ст. 291 КК – С.Б.) достатньо загибелі хоча б однієї людини. До інших тяжких наслідків слід відносити заподіяння потерпілому тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, великої матеріальної шкоди» [4, с. 234]. Ми цілком згодні, що у розглядуваній статті під іншими тяжкими наслідками маються на увазі саме вищевказані.

Стосовно заподіяння тілесних ушкоджень зазначимо, що загальна норма – ст. 128 КК – встановлює відповідальність за необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження. Кримінальна ж відповідальність за необережне легке тілесне ушкодження взагалі відсутня. Саме тому «легке» тілесне ушкодження не може бути «тяжким» наслідком у розумінні ст. 291 КК.

Слід зазначити, що в теорії з приводу того, що розуміти під «іншими тяжкими наслідками» при порушенні чинних на транспорті правил, які забезпечують рух, немає єдиного погляду. Так, А. Галахова, В. Широков відносять до інших тяжких наслідків, крім зазначених, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я [5, с. 49; 6, с. 45]. Науково-практичний коментар КК України за редакцією М. І. Мельника та М. І. Хавронюка взагалі не дає остаточного визначення поняття інших тяжких наслідків у ст. 291 КК, відсилаючи до коментаря ст. 276, 278 КК [7, с. 794]. При цьому коментар до ст. 276 до інших тяжких наслідків відносить тяжкі тілесні ушкодження, велику матеріальну шкоду, перерву в роботі транспорту, а до ст. 278 – заподіяння одному потерпілому смерті чи хоча б одному потерпілому тяжкого тілесного ушкодження, не відносячи при цьому до аналізованих наслідків заподіяння матеріальної шкоди [7, с. 771, 775].

Загибель людей, заподіяння потерпілому тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень – суспільно небезпечні наслідки, які мають особистий (фізичний) характер; заподіяння великої матеріальної шкоди – це майнова шкода. Велика матеріальна шкода – оціночне поняття. Законодавець не дає визначення мінімального розміру матеріальної шкоди, внаслідок спричинення якої настає кримінальна відповідальність за ст. 291 КК. На наш погляд, це недолік даної норми. Судова практика свідчить, що заподіяння внаслідок порушення чинних на транспорті правил шкоди у сумі 1 тис. 848 грн. не визнається іншим тяжким наслідком і не тягне відповідальності за ст. 291 КК [8].

Якщо звернутися до розділу VI КК «Злочини проти власності», ми не знайдемо в ньому норми, що встановлювала б відповідальність за необережне пошкодження майна без спричинення будь-яких інших тяжких наслідків. Науковці, які досліджували цю проблему, здебільшого зупинялися на переліку можливих видів великої матеріальної шкоди, до яких, зокрема, відносили: знищення, пошкодження транспортних засобів, шляхових споруд, вантажів, які перевозяться; тривалу перерву в русі транспорту і т.д. [9, с. 160; 10, с. 12-13; 6, с. 45-46; 11, с. 19-21; 12, с. 11].

На наш погляд, велика матеріальна шкода не повинна визнаватись тим суспільно небезпечним наслідком, у разі настання якого повинна наставати кримінальна відповідальність за ст. 291 КК. Як зазначають В. І. Жульов та С. І. Гирько, безпека дорожнього руху покликана охороняти життя та здоров'я людей, і ставити ці цінності на одні ваги з матеріальною шкодою, навіть великою, не варто. Для покарання за пошкодження вантажу, транспортного засобу і т.п. є засоби адміністративної та цивільної відповідальності [13, с. 63]. Цієї ж точки зору дотримуються Н. Смаль та інші дослідники [14, с. 14]. Проте слід зазначити, що, оскільки практика визнає велику матеріальну шкоду суспільно небезпечним наслідком злочину, передбаченого ст. 291 КК, необхідно у кожному конкретному випадку настання такого наслідку вирішувати з урахуванням всіх обставин (матеріальне становище потерпілого, значущість речі тощо), чи є спричинена потерпілому матеріальна шкода великою.

Серед вивчених кримінальних справ лише одна з них була пов'язана із заподіянням внаслідок порушення правил на морському транспорті великої матеріальної шкоди, яка становила 38104 грн. 31 коп. (справа порушена у 2000 р.) [15].

Отже, аналізована норма встановлює відповідальність за суттєво різні за ступенем суспільної небезпеки наслідки (від спричинення великої матеріальної шкоди, середньої тяжкості тілесних ушкоджень одній особі до загибелі багатьох людей), що, на наш погляд, не є зовсім виправданим, оскільки втрачається орієнтир для застосування цієї норми, та й взагалі набагато зменшується загальнопревентивна функція цієї норми. Як зазначає Л. Г. Мачковський, надмірна абстрактність норми, зайва кількість оціночних норм настільки ж небезпечні, як максималізм формалізації [16, с. 57]. Законодавець повинен так сформулювати закон, щоб смисл його був ясним, а форма викладення повністю відбивала те, що в ньому повинно бути виражено, щоб воля законодавця повною мірою доходила до того, хто читає закон, і він міг бути твердо впевненим в ідентичності букви і смислу закону [17, с. 142].

У КК більшості республік колишнього СРСР вдосконалено норму про відповідальність за порушення чинних на транспорті правил порівняно з попередніми редакціями (ст. 213 КК РРФСР 1960 р. [18] та відповідні статті колишніх союзних республік). Залежно від наслідків, що настають при порушенні чинних на транспорті правил (переважно середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження, смерть однієї або кількох людей), ці норми передбачають дві (ст. 205 КК Естонської Республіки [19], ст. 321 КК Республіки Білорусь [20]) або три частини (ст. 216 КК Республіки Таджикистан [21], ст. 267 КК Азербайджанської Республіки [22], ст. 268 КК РФ, ст. 268 КК Республіки Узбекистан [23], ст. 281 КК Грузії [24], ст. 300 КК Республіки Казахстан [25]).

Окремі з наведених норм містять як суспільно небезпечні наслідки чітко визначені поняття: середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження, смерть однієї або кількох людей (ст. 267 КК Азербайджанської Республіки, ст. 268 КК РФ, ст. 281 КК Грузії, ст. 300 КК Республіки Казахстан, ст. 321 КК Республіки Білорусь). Інші норми поряд з чіткими визначеннями суспільно небезпеч-

них наслідків (тілесні ушкодження, смерть людини) містять оціночні поняття, які виражають такі наслідки: значна шкода, катастрофа (ст. 216 КК Республіки Таджикистан), інші тяжкі наслідки (ст. 205 КК Естонської Республіки, ст. 216 КК Республіки Таджикистан, ст. 266 КК Латвійської Республіки [26], ст. 268 КК Республіки Узбекистан).

Питання встановлення видів і термінів покарання за злочинне порушення чинних на транспорті правил також певною мірою по-різному вирішується законодавцем країн пострадянського простору. Так, за суспільно небезпечні наслідки, не пов'язані із заподіянням смерті людині, КК цих країн передбачають, як правило, кілька основних видів покарань: штраф, виправні роботи, обмеження волі, позбавлення волі на незначний строк (до двох років) (ст. 205 КК Естонської Республіки, ст. 216 КК Республіки Таджикистан, ст. 267 КК Азербайджанської Республіки, ст. 268 КК РФ, ст. 268 КК Республіки Узбекистан, ст. 281 КК Грузії, ст. 300 КК Республіки Казахстан, ст. 321 КК Республіки Білорусь).

За заподіяння ж смерті одній або кільком особам у разі порушення чинних на транспорті правил КК цих країн передбачають одне основне (позбавлення волі на певний строк) або два основних покарання (обмеження волі та позбавлення волі на певний строк). При цьому строки позбавлення волі суттєво різняться.

Так, за заподіяння смерті одній людині КК цих країн передбачають такі строки позбавлення волі: до 3-х років – ст. 267 КК Азербайджанської Республіки, до 4-х років – ст. 281 КК Грузії, ст. 300 КК Республіки Казахстан, до 5-и років – ст. 216 КК Республіки Таджикистан, ст. 268 КК РФ, ст. 268 КК Республіки Узбекистан.

За заподіяння смерті двом або більше особам передбачаються такі строки позбавлення волі: від 3-х до 6-и років – ст. 267 КК Азербайджанської Республіки, від 3-х до 8-и років – ст. 300 КК Республіки Казахстан, від 4-х до 8-и років – ст. 268 КК РФ, від 5-и до 8-и років – ст. 216 КК Республіки Таджикистан, ст. 268 КК Республіки Узбекистан, від 4-х до 10-и років – ст. 281 КК Грузії. Окремі норми не мають такої кваліфікуючої ознаки, як загибель двох або більше людей, а тому передбачають покарання за загибель людей незалежно від їх кількості: позбавлення волі до 5-и років – ст. 205 КК Естонської Республіки, ст. 321 КК Республіки Білорусь.

Позитивним моментом в аналізованих нормах кримінальних кодексів країн пострадянського простору є виключення оціночних понять при визначенні суспільно небезпечних наслідків порушення чинних на транспорті правил і віднесення до суспільно небезпечних наслідків цих діянь лише середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень, загибелі однієї або кількох людей.

Такий підхід законодавця, який як кваліфікуючі ознаки передбачає підвищений захист різних за ступенем соціальної цінності суспільних відносин, формулюючи їх як визначені суспільно небезпечні наслідки, слід, на наш погляд, визнати обґрунтованим, таким, що відповідає загальним принципам

кримінального права, сприяє правильному тлумаченню змісту норми правозастосовними органами, дозволяє максимально індивідуалізувати покарання.

Аналіз суспільно небезпечних наслідків, зазначених у диспозиціях норм КК України, що передбачають відповідальність за порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту, дозволяє дійти таких висновків.

Стаття 276 передбачає як суспільно небезпечні наслідки створення небезпеки для життя людей або настання інших тяжких наслідків; спричинення середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень або великої матеріальної шкоди; спричинення загибелі людей. Стаття 281 встановлює відповідальність за спричинення, фактично, тих самих наслідків, що й ст. 276 КК. Статтею 286 КК передбачені такі суспільно небезпечні наслідки: спричинення середньої тяжкості, тяжкого тілесного ушкодження, смерті однієї або кількох осіб.

На нашу думку, при порушенні чинних на різних видах транспорту правил немає принципової різниці ні в механізмі настання суспільно небезпечних наслідків, ні в їх кількісно-якісних показниках. Саме тому позиція законодавця, який встановлює у диспозиціях злочинів, схожих за своїм складом та механізмом вчинення, різні суспільно небезпечні наслідки, здається недостатньо обґрунтованою. На наш погляд, необхідно уніфікувати ці норми, встановивши в них єдині суспільно небезпечні наслідки, в разі спричинення яких настає кримінальна відповідальність. До таких суспільно небезпечних наслідків слід віднести лише заподіяння середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людей.

Необережне створення небезпеки для життя людей або настання інших тяжких наслідків повинно, на наш погляд, тягти за собою адміністративну відповідальність, оскільки такий вид відповідальності порівняно з кримінальною є більш оперативним і здатним виконати функцію запобігання фактичному настанню суспільно небезпечних наслідків у подальшому без кримінального переслідування.

Висновки. Нами запропоновано внесення змін до кримінального законодавства України, що охороняє безпеку руху транспорту, зокрема до ст. 291 КК. До основних положень, які доцільно використати при цьому, належать: 1) диференціація відповідальності залежно від формально визначених суспільно небезпечних наслідків: середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень, спричинення загибелі одного або кількох потерпілих та передбачення у нормі відповідно ступеня суспільної небезпеки цих наслідків трьох частин; 2) декриміналізація спричинення великої матеріальної шкоди внаслідок порушення чинних на транспорті правил.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>.
2. Кримінальний кодекс Української РСР // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1961. – № 2. – Ст. 14.
3. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-е

вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.

4. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.

5. *Галахова А. В.* Уголовно-правовая характеристика транспортных преступлений : учеб. пособ. / А. В. Галахова. – М. : МССШМ МВД СССР, 1990. – 56 с.

6. *Широков В.* Ответственность за нарушение действующих на транспорте правил / В. Широков // Социалистическая законность. – 1981. – № 4. – С. 45-46.

7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 4-те вид., переробл. та доповн. – К. : Юридична думка, 2007. – 1184 с.

8. Ухвала Колегії суддів палати з кримінальних справ Верховного Суду України від 30.07.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0044700-02>.

9. *Куринов Б. А.* Автотранспортные преступления. Квалификация и ответственность / Б. А. Куринов. – 2-е изд., перераб. – М. : Юрид. лит., 1976. – 208 с.

10. *Скирский И. В.* Уголовная ответственность за нарушение действующих на транспорте правил : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / И. В. Скирский. – М., 1985. – 21 с.

11. *Коробеев А. И.* Квалификация нарушений правил, действующих на транспорте / А. И. Коробеев // Советская юстиция. – 1980. – № 17. – С. 19-21.

12. *Филановский И.* Преступное нарушение правил, действующих на транспорте / И. Филановский // Советская юстиция. – 1976. – № 21. – С. 11-12.

13. *Жулев В. И.* Ответственность участников дорожного движения : практич. пособие / В. И. Жулев, С. И. Гирько. – М. : Юристь, 1997. – 160 с.

14. *Смаль Н.* Ответственность пешехода за нарушение действующих на транспорте правил / Н. Смаль // Советская юстиция. – 1989. – № 2. – С. 12-13.

15. Кримінальна справа № 1-298 (2001) // Архів місцевого суду м. Феодосії.

16. *Мачковский Л. Г.* Преступные нарушения правил безопасности движения : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1979. – 16 с.

17. *Ковалев М. И.* О технике уголовного законодательства / М. И. Ковалев // Правоведение. – 1962. – № 3. – С. 142-146.

18. Уголовный кодекс РФ // Собрание законодательства РФ. – № 25. – 1996.

19. Уголовный кодекс Эстонской республики / науч. ред. В. В. Запелалов. – СПб. : Юридический центр «Пресс», 2001. – 262 с.

20. Уголовный кодекс Республики Беларусь. – СПб. : Юридический центр «Пресс», 2001. – 474 с.

21. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. – СПб. : Юридический центр «Пресс», 2001. – 410 с.

22. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / науч. ред. И. М. Рагимов. – СПб. : Юридический центр «Пресс», 2001. – 325 с.

23. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. – СПб. : Юридический центр «Пресс», 2001. – 338 с.

24. Уголовный кодекс Грузии / науч. ред. З. К. Бигвава. – СПб. : Юридический центр «Пресс», 2002. – 409 с.

25. Уголовный кодекс Республики Казахстан. – СПб. : Юридический центр «Пресс», 2001. – 466 с.

26. Уголовный кодекс Латвийской Республики / науч. ред. А. И. Лукашов, Э. А. Саркисова. – СПб. : Юридический центр «Пресс», 2001. – 313 с.

Бабанин С. В. Общественно опасные последствия как признак объективной стороны нарушения действующих на транспорте правил. Определены виды общественно опасных последствий нарушения действующих на транспорте правил (ст. 291 УК

України). Внесені пропозиції щодо диференціації уголовної відповідальності за це преступлення в залежності від тяжкості наслідків.

Ключевые слова: *уголовная ответственность, объективная сторона преступления, общественно опасные последствия, действующие на транспорте правила.*

Babanin S. V. Socially dangerous consequences as an indication of the objective side of existing transport rules. Article 291 of the Criminal Code for socially dangerous consequences relates to deaths, other serious consequences. The legislator, by defining as socially dangerous consequences analyzed norms of death, used the plural, to encompass the full range of potential cases, indefinitely from one death to the death of two or more people. Other serious consequences should be considered as causing the victim heavy or moderate bodily harm, significant property damage. In our view, a major material damage shall not be recognized as socially dangerous consequences, at which should be criminal liability under art. 291 of the Criminal Code. For that Act, it is desirable for administrative and civil liability. Consider it appropriate to make an assessment of concepts, in particular, "other serious consequences" when determining the socially dangerous consequences of violation of existing transport rules and assignment to him is only moderate, grievous bodily harm, the death of one or more persons.

If there is a violation of the existing transport rules on different types of no principled differences in the mechanism of socially dangerous consequences, nor in their quantitative-qualitative indicators. That is why the position of the legislator, that sets the dispositions the crimes are similar in composition and mechanism of different socially dangerous consequences (arts. 276, 281, 286, 291 of the Criminal Code) seems insufficiently substantiated. In our view, it is necessary to harmonize these rules by setting a single socially dangerous consequences, in respect of which criminal responsibility.

Proposed changes to the penal legislation of Ukraine, which protects the safety of traffic, in particular, art. 291 of the Criminal Code. To the basic provisions that are useful for this are: 1) the differentiation of responsibility depending on the formally defined socially dangerous consequences: moderate, grievous bodily harm, causing the death of one or more victims and providing normal gravity, respectively the three parts; 2) decriminalization of causing major material damage as a result of the violation of the existing transport rules.

Keywords: *criminal responsibility, the objective side of the crime, socially dangerous consequences, the existing transport rule.*

Надійшла до редакції 24.09.2014

Веприцький Р. С.

кандидат юридичних наук
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.9

ВПЛИВ ЗЛОЧИННОСТІ НА СУСПІЛЬНІ ПРОЦЕСИ

Розглянуто основні фактори впливу злочинності на суспільні процеси, проаналізовано різні позиції вчених та сформовано власне авторське бачення механізму впливу злочинності на суспільні процеси.

Ключові слова: *злочинність, права і свободи людини, суспільні процеси, безпека, причини і умови.*

Постановка проблеми. Досліджуючи вплив злочинності на суспільні процеси, слід мати на увазі не тільки процеси в суспільстві як певну абстрактну форму реалізації суспільно корисної діяльності, але і права, свободи та інтереси людини в їх первинному розумінні, усвідомлюючи при цьому певну залежність між цими категоріями в такому контексті і вважаючи, що для цілей кримінологічного дослідження існуючий прямий зв'язок між правами, свободами, законними інтересами людини та суспільними процесами, як елементом та цілим, не виключає можливості поширення встановлених закономірностей на систему в цілому.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Мета. Вплив злочинності на суспільні процеси досліджували такі вчені-кримінологи, як А.П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, Л.М. Давиденко, О.М. Бандурка, О.М. Литвинов, О.М. Костенко та ряд інших. Вказані та інші вчені зробили вагомий внесок у дослідження вказаної проблеми, але кримінологічна ситуація в Україні потребує наукового аналізу впливу злочинності на суспільні процеси.

В.В. Лунєєв зазначав, що при всій несхожості і навіть противазі основних соціально-правових явищ у суспільному житті – позитивного (дотримання прав людини як найвищої соціальної цінності) і негативного (злочинів, що посягають на особистість, життя, здоров'я, майно, політичні, економічні та інші права і свободи людини) – вони при найближчому розгляді є внутрішньо пов'язаними між собою, перебуваючи на одному континуумі, хоча і на різних його полюсах [9].

Виклад основного матеріалу. Взаємозв'язок злочинності та суспільних процесів не є однолінійним; суспільні процеси, соціальна діяльність, права людини, злочинність, боротьба з кримінальними проявами для забезпечення кримінологічної безпеки – це соціальні феномени, з'єднані між собою складними діалектичними зв'язками, до пізнання яких вітчизняна наука тільки приступає. Враховуючи багато в чому постановочний характер статті, доцільно позначити лише основні напрямки кримінологічного аналізу впливу злочинності на суспільні процеси, залишивши деталізацію відповідних проблем для окремого більш детального розгляду.

Перша і, мабуть, головна теза, на який необхідно зупинитися, полягає у визнанні злочинності формою порушення суспільних процесів через руйнівний вплив на основоположні права, свободи і законні інтереси людини. Зауважимо, що традиційно як порушення прав людини розглядаються тільки два прояви злочинності:

- злочини проти миру і безпеки людства, політичну відповідальність за вчинення яких завжди несе та чи інша держава;
- кримінальні зловживання владою з боку представників держави.

В обох випадках наявним є «вертикальний» характер відносин особистість (потерпілий) – держава (правопорушник). Однак з урахуванням вищевикладеного розуміння зв'язку між суспільними процесами та правами, свободами і законними інтересами людини, в контексті поширення сфери їх дії

до «горизонтальних» відносин між членами громадянського суспільства є всі підстави вважати, що і всі інші, в тому числі і загальнокримінальні злочини, являють собою різновид порушення прав, свобод і законних інтересів людини, а раз так, то і суспільних процесів.

О.М. Костенко з даного приводу зазначає: «Будь-яке порушення законів природи є проявом сваволі, а це значить, що будь-яке правопорушення, в тому числі і злочин, слід розглядати як прояв людської сваволі. ... Права людини – це визначена законами природи, які мають втілюватися у чинному законодавстві, свобода людини, що забезпечує її безпеку від будь-якого свавілля...» [8, с. 79].

Злочинність дійсно руйнує суспільні процеси, перекреслює права, свободи і законні інтереси людини. Саме з боку злочинності походить найбільш небезпечна і масштабна загроза соціальній діяльності. Злочинність являє собою феномен людської поведінки, яка порушує (а часом і руйнує) нормальні умови існування суспільства в цілому, а також окремих соціальних груп і конкретних людей. Така поведінка породжує соціальну дезорганізацію, при якій людина, по суті, стає лише номінальним власником власних прав, оскільки сукупність неусунутих (у тому числі і непереборних) кримінальних загроз фактично перетворює їх на фікцію. Дуже точним у цьому контексті є визначення злочинності, сформульоване В.В. Лунєєвим: злочинність – одна з найбільш суспільно небезпечних, віроломних та особливо масових форм посягання на права і свободи людини, декларативно охоронюваних державою, яка зазвичай під час злочинного посягання відсутня» [9].

Вельми красномовними є такі дані офіційної статистики МВС України, що підтверджують висунуту проблему. За 7 місяців 2014 року в Україні зареєстровано 322354 кримінальних правопорушень, в т.ч. умисних вбивств 1957 (+81,9 %), умисних тілесних ушкоджень 1841 (+22,5 %), розбійних нападів 1928 (+ 34,1 %), незаконне заволодіння транспортом 5771 (+ 65,9 %) порівняно з аналогічним періодом 2013 р. зареєстровано також 18,9 тис. злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних речовин, та 950 злочинів із застосуванням вогнепальної зброї, що в 2,7 раза більше проти попереднього року, та 446,2 злочинів пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю та боєприпасами 3899 (+14 %).

Збільшення кількості зареєстрованих злочинів в Україні відбулося за рахунок корисливих та корисливо-насильницьких злочинів. Перш за все йдеться про крадіжки, шахрайство та інші злочини, посягання на право власності на майно.

У 2014 році (7 міс.) зареєстровано також 1351 безвісті зниклу особу проти 603 (+120,7 %) за січень – липень 2013 р.

Вказані тенденції в динаміці злочинності мали місце в 2011–2013 рр.

Найбільш інтенсивним і водночас небезпечним є вплив злочинності на економіку. Суспільна небезпечність економічних злочинів зростає внаслідок, як вже зазначалося раніше, використання з кримінальною метою професійних знань фахівців високого рівня – економістів, юристів і фінансистів, за-

стосування найсучаснішої обчислювальної та іншої техніки. Найбільш організована інформаційно й інтелектуально забезпечена злочинна діяльність локалізується перш за все в життєво важливих для держави і суспільства сферах, що дозволяють витягувати надвеликі і такі, що їх важко виявити, кримінальні доходи (банки, зовнішня торгівля, валютний обіг, торгівля стратегічною сировиною, нерухомістю тощо).

У багатьох розуміннях кримінал є одним із суттєвих методів регулювання сучасних економічних процесів і засобом вирішення економічних проблем. Варто підкреслити, що українська злочинність, особливо в сучасних умовах, коли Україна перетворилася в територію соціальних і політичних конфліктів, виступає як чинник, що відлякує багатьох ділових людей з-за кордону від інвестицій в нашу країну.

Стабільно високою залишається питома вага організованих, групових, заздалегідь підготовлених убивств і розбійних нападів, перш за все в житлах на громадян і на власників автотранспортних засобів, на сховища матеріальних цінностей і грошових коштів з вираженими ознаками професіоналізації і серійності. Вчинення таких злочинів пов'язане з особливою жорстокістю, знущанням над особою, застосуванням витончених способів приховування слідів злочинів, з використанням автоматичної та іншої стрілецької зброї і вибухових пристроїв.

Рівень забезпечення національної безпеки визначається багато в чому станом і ступенем захищеності окремих громадян від протиправних посягань. Не можна відривати безпеку держави в цілому від особистої безпеки її громадян. Унаслідок поділу між злочинними співтовариствами сфер впливу, що триває, формування транснаціональної злочинності та посилення конкуренції за проникнення у прибуткові сфери економіки мотивація насильницьких злочинів перемістилася з переважно побутової у бік корисливої. Нині у низці регіонів із таких спонукань вчиняється до 60 % злочинів.

Проникнення злочинних капіталів в економіку супроводжується розширенням кількості фінансових, господарських і посадових злочинів, головним чином групових, які, у свою чергу, зумовили зростання інших майнових, а також значну частину насильницьких злочинів, пов'язаних з боротьбою кримінальних угруповань за оволодіння каналами незаконного збагачення, встановленням і перерозподілом сфер впливу, перерозподілом власності, набутої в результаті протиправної господарської діяльності.

Загальне ускладнення криміногенної обстановки відбувається значною мірою за рахунок поширення таких злочинних проявів, як групові порушення громадського порядку, непокори органам влади, що супроводжуються різними кримінальними насильницькими посяганнями, зокрема, захопленням адміністративних будівель, збройним спротивом працівникам правоохоронних органів, створенням незаконних збройних групувань та проявів тероризму та екстремізму, як це має місце на території Донецької і Луганської областей.

Українське суспільство зазнає значних втрат від кримінальних проявів на зразок конфліктів, що мають соціально-політичні, економічні, національні

та конфесійні причини й умови. Злочини, пов'язані з фізичним і психічним насильством над особою, спричиненням тілесних ушкоджень, як і раніше, посідають значне місце в загальній структурі злочинності. При цьому вкрай важливою є констатація взаємозв'язку рівня насильницької злочинності із соціальними конфліктами, які, на жаль, стають дедалі частішими. Як показало дослідження, в період гострого соціального конфлікту (збройні сутички на кримінальному ґрунті, конфлікт різних політичних сил у зв'язку з боротьбою за владу або її утриманням тощо) спостерігається збільшення кількості насильницьких злочинів (убивств, спричинення тяжких тілесних ушкоджень, розбійних нападів) у 1,5–2 рази. При цьому значно зростає рівень латентності злочинів і знижується ступінь невідворотності відповідальності винних осіб за їх вчинення.

Серйозного осмислення заслуговує проблема агресивної поведінки (агресії в цілому) в умовах кризи влади, зниження рівня вирішення суперечностей мирними, правовими засобами. Найбільш небезпечною є саме насильницька поведінка, яка проявляється в актах тероризму, захопленні заручників, вбивствах на замовлення, вандалізмі, масових порушеннях громадського порядку тощо. Саме внаслідок вказаних протиправних проявів заподіюється найбільш небезпечна за тяжкістю шкода особі. Окрім прямої фізичної шкоди, конфліктні ситуації такого зразка є сильними подразниками, що негативно впливають на психічне здоров'я людей.

Виходячи з того, що злочинність є порушенням прав, свобод і законних інтересів людини, можна визначити і другу лінію взаємозв'язку суспільних процесів і злочинності, а саме: визнати, що протидія злочинності є одним з основних напрямків захисту прав, свобод і законних інтересів людини. Йдеться про реалізацію державою та її структурами правоохоронних функцій і, зокрема, попередження, припинення, розкриття та розслідування злочинів, що посягають на особистість, її життя, здоров'я, майно, свободу та інші охоронювані законом блага.

Значущість боротьби зі злочинністю для захисту прав, свобод і законних інтересів людини особливо підкреслюється і в рішеннях Конгресів ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя. Так, IX Конгрес ООН з попередження злочинності та поведіння із правопорушниками констатував, що злочинність стала серйозною проблемою національного і міжнародного масштабу, що перешкоджає політичному, економічному, соціальному і культурному розвитку, та яка може становити загрозу внутрішній безпеці і стабільності суверенних держав [5, с. 177].

Закономірним наслідком цього положення є ще один аспект взаємозв'язку суспільних процесів і злочинності. Якщо протидія злочинності є засобом захисту суспільних процесів, то ненадання або неналежна якість захисту прав, свобод і законних інтересів людини, забезпечувана в рамках кримінальної та кримінологічної політик, також є проявом порушення гуманітарних стандартів. З одного боку, питання боротьби із злочинністю дійсно є переважно внутрішньодержавною справою. Однак з іншого – є достатньо ар-

гументів для того, щоб розглядати проблему боротьби зі злочинністю в більш широкому контексті дотримання міжнародних зобов'язань держав по захисту прав людини.

У міжнародному правозахисному законодавстві абсолютно ясно визначено обов'язки держав. Ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року є характерним прикладом. В ній йдеться про те, що «кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується поважати і забезпечувати всім перебуваючим у межах її території та під її юрисдикцією особам права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини» [12].

Обов'язок кожної держави, яка підписала цей правозахисний документ, – забезпечити, щоб всі особи, що знаходяться під її юрисдикцією, володіли правами, визначеними в даному документі.

Зі змісту ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» [7] безпеку слід розуміти як стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, коли забезпечуються постійний розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і припинення реальних та потенційних загроз.

Сьогодні законодавче визначення поняття «безпека» вже не повною мірою влаштовує науку і практику, насамперед, через його статичний характер. Ідея, закладена в основі даного поняття, виступає як якась філософська категорія, як абстрактна форма вираження стану життєздатності й життєстійкості певних об'єктів. Це визначення не має конкретно-історичного характеру, не враховує мінливості оточуючої дійсності. Уявляється, що більш прагматичним буде розуміння безпеки не як стану, а як здатності державних і громадських структур активно захищати життєво важливі інтереси суспільства, держави та її громадян від впливу внутрішніх і зовнішніх загроз, нейтралізувати їх і забезпечувати стійкий прогресивний розвиток країни.

З огляду на агресивність сучасної злочинності, її прагнення захоплювати все нові й нові сфери життєдіяльності суспільства, тлумачення терміна «безпека» повинно мати більш наступальний характер, що націлює державні й громадські структури на активний опір криміналітету.

Якщо спробувати сформулювати в цьому ключі поняття «кримінологічна безпека», то під нею варто розуміти здатність держави і суспільства активно протистояти посяганням злочинності на життєво важливі інтереси громадян України, держави і суспільства та нейтралізувати загрози, що надходять від них.

До основних об'єктів кримінологічної безпеки за буквою Закону України «Про основи національної безпеки України» варто віднести: особистість – її права і свободи, суспільство – його матеріальні й духовні цінності, державу – її конституційний лад, суверенітет і територіальну цілісність.

Щодо «життєво важливих інтересів» як категорії, то є думка, що ними є, насамперед, сукупність основних інтересів особистості, суспільства і держави

[4]. Однак з цим не можна погодитися, адже доцільніше було б перенести акценти: інтереси проявляються не в їх сукупності, а в збалансованості, єдності інтересів. Національний інтерес повинен визначатися як система стійкого балансу, гармонічного поєднання особистих, суспільних і державних інтересів.

Особистість і держава повинні перебувати у збалансованих, гармонічних відносинах на основі взаємоповаги, гуманізму і соціальної справедливості, без обмеження прав і свобод людини, але й без сваволі чиновника або приватної особи. Інакше виникає величезна прірва між народом і державною владою, глибоке відчуження індивіда від держави.

Наступна теза, що характеризує вплив злочинності на суспільні процеси, полягає в тому, що дотримання прав, свобод і законних інтересів людини сприяє зниженню її рівня. Будь-які прояви турботи з боку суспільства і держави про дотримання прав, свобод і законних інтересів людини, послідовне створення умов і передумов для руху вперед у даному напрямку, активна позиція влади та її інститутів у справі захисту суспільно корисної діяльності – все це здатне стати одним із важливих засобів позитивного впливу на динаміку злочинності, ініціювати тенденцію до зміцнення соціальної згуртованості в суспільстві, сприяти сталому, стабільному розвитку останнього на основі згоди і взаєморозуміння.

З точки зору теорії кримінологічної профілактики злочинів, турбота про дотримання прав, свобод і законних інтересів людини та їх повноцінної реалізації є стрижнем заходів загальносоціального профілактичного впливу на злочинність. Загальносоціальна профілактика злочинності традиційно розуміється у кримінології як сукупність економічних, політичних, ідеологічних, соціальних, правових та інших заходів, що забезпечують подальший прогресивний розвиток суспільства [3]. Як відомо, профілактичний, антикриміногенний ефект загальносоціальних заходів досягається шляхом проведення в країні соціально-економічних і політичних перетворень, пов'язаних із утвердженням загальнолюдських цінностей, реалізацією принципів соціальної справедливості, визнанням, повагою і захистом фундаментальних прав людини, її свобод і законних інтересів. І навіть якщо погодитися з аргументованою думкою М.М. Бабаєва про те, що загальносоціальне попередження (загальносоціальна профілактика) не може входити у предмет кримінології [1, с. 10-15], не можна не визнавати значущим антикриміногенний потенціал прогресивного розвитку суспільства. Слід погодитися з А.Е. Жалинським, коли він стверджує, що було б однаково неправильним як виключати загальносоціальні процеси і події із соціальної системи попередження злочинів, так і оголошувати їх профілактикою; це саме соціальні заходи, що дають профілактичний ефект [6].

Турбота про дотримання та реалізацію прав, свобод і законних інтересів людини може мати і зворотний бік, який заслуговує прямо протилежної соціально-правової оцінки і розкриває ще один напрям у кримінологічних дослідженнях впливу злочинності на суспільні процеси, а саме – боротьба за ці права може бути кримінальною за формами свого вираження. Правозахисний

рух, спрямований проти свавілля і приниження людської гідності з боку публічної влади, може набувати різних форм: активного легального протесту, мирних демонстрацій, зборів, інтелектуального протесту і, як крайній і найбільш небезпечний варіант, збройного протесту. Озброєний протест на захист прав, свобод і законних інтересів людини є найтрагічнішою формою конфлікту, і, як будь-яке насильство, яке не санкціоноване офіційними владою, має кримінальний характер.

Злочин, як удавана форма боротьби за права, свободи й інтереси людини, не є новим кримінологічним феноменом, проте в сучасних умовах він набуває нових обрисів. Серед них особливої уваги заслуговують як мінімум два. Перше – це випадки самосуду, що почастишали останнім часом, з боку жертв злочинів або інших осіб стосовно злочинців, зумовлені, головним чином, неякісною роботою правоохоронних органів, невірою громадян у можливості правоохоронної системи, відсутністю у них почуття захищеності. Згідно із соціологічними даними, незахищеними себе відчують понад 31 % громадян України.

Другий з найбільш важливих проявів кримінальної боротьби за права, свободи і законні інтереси людини – це порочна практика насильницької демократизації, а фактично усунення політичних режимів у тих чи інших державах, що складається на міжнародній арені. Під гаслами пріоритетного захисту прав людини за допомогою новітніх військових технологій і техніки без санкції з боку колективних органів міжнародного співтовариства і всупереч думкам і бажанням корінного населення тієї чи іншої країни (характерні приклади – Росія стосовно України; США щодо Іраку, Югославії, Лівії) окремі держави, по суті, здійснюють грубі порушення норм і принципів міжнародного (у тому числі і міжнародного гуманітарного) права, які за наявності до того узгодженої політичної волі міжнародного співтовариства цілком можуть бути кваліфіковані як злочини проти миру і безпеки людства.

Продовжуючи аналіз впливу злочинності на суспільні процеси, важливо зазначити, що не тільки боротьба за права, свободи і законні інтереси людини поєднана з криміналом. Значною є проблема перетворення протидії злочинності на засіб соціальної люстрації, форму стратифікації соціального організму. За допомогою методів і засобів, якими володіє протидія злочинності, є реальна можливість формувати людину нового типу. Найбільш помітно це у глобальному плані, коли агресивні дії та виробнича експансія маскуються цілями протидії транснаціональній злочинності, боротьби з терористичними загрозами.

О.М. Бандурка та О.М. Литвинов відносять це явище до одного з парадоксів системи протидії злочинності. Вони цілком слушно зазначають: «Наразі протидія злочинності із засобу соціального контролю перетворилася на потужну індустріальну одиницю і почала працювати на саму себе. Проголошені раніше високі цілі якось затерлися, масштабні плани і програми замилилися рутинною працею і вже стало важко провести межу між темним і світлим, правильним і неправильним. Протидія злочинності перетворилася на прибутковий бізнес, але лише для обмеженого кола осіб, що керують відпо-

відними процесами. Вони перестали бачити горизонти дозволеного, активно привнесли в діяльність системи нові підходи, одночасно відкинувши, з ідеологічних мотивів, добре напрацьоване старе» [2, с. 83-90].

Протидію злочинності в сучасних умовах неможливо уявити без обмеження прав людини. І в цьому проявляється ще один аспект закономірних зв'язків і взаємовпливу злочинності і суспільних процесів: обмеження прав, свобод і законних інтересів людини виступає в якості умови і засобу попередження злочинності.

Питання про можливість обмеження прав людини у зв'язку з необхідністю боротьби зі злочинністю досить важливе і складне, оскільки безпосередньо пов'язане з відомою кримінологічною, політичною та гуманітарною дилематою про співвідношення свободи та кримінологічної безпеки. Слід зазначити, що всі міжнародні акти про права людини визнають потенційну допустимість легального обмеження прав людини і формулюють підстави такого обмеження. Так, наприклад, відповідно до ст. 4 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, держава може встановлювати тільки такі обмеження цих прав, які визначаються законом, і лише остільки, оскільки це є сумісним із зазначених прав, і виключно з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві [11].

У ст. 34 Конституції України визначено підстави та межі обмеження прав людини: «Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [10]. Враховуючи, що визначені в Конституції України об'єкти охорони відчують на собі безпосередню загрозу з боку національного та міжнародного криміналу, можливість обмеження прав, свобод і законних інтересів людини при здійсненні кримінальної та кримінологічної політик не викликає сумнівів.

Однак слід звернути увагу на те, що обмеження прав, свобод і законних інтересів людини в процесі протидії злочинності має не тільки суворо окреслені підстави, а й межі, вихід за які сам по собі може розглядатися як порушення механізму реалізації цих прав. І цей факт характеризує ще один напрямок кримінологічного дослідження впливу злочинності на суспільні процеси: протидія злочинності не може і не повинна супроводжуватися порушенням прав, свобод і законних інтересів людини. Під порушенням у даному випадку розуміються нелегітимні (у тому числі й злочинні) способи применшення, обмеження, ущемлення прав та свобод, неповага до них.

Даний аспект впливу злочинності на суспільні процеси належить до ряду традиційних гуманітарних проблем, оскільки відображає можливі посягання на права, свободи і законні інтереси людини з боку публічної влади (держави). У боротьбі зі злочинністю держава не повинна сама ступати на шлях беззаконня; свавілля з боку працівників правоохоронних органів щодо

громадян є неприпустимим. Однак наявні дані дозволяють констатувати, що реальна ситуація в цій сфері далека від заявлених ідеалів. Спеціальні дослідження доводять не тільки поширеність, небезпеку, але і стійке зростання злочинності в самих правоохоронних органах.

Не заглиблюючись в аналіз причин і напрямів запобігання даному явищу, необхідно зазначити, що одним зі значущих факторів, що пояснюють численні порушення прав людини в правоохоронній діяльності, є історично зумовлена каральна, репресивна спрямованість роботи правоохоронних органів, модернізація якої потребує чималих зусиль і часу. Переорієнтація ідеологічного вектора правоохоронної системи з кари і відплати на забезпечення безпеки і надання послуг населенню щодо захисту від криміналу повинна супроводжуватися формуванням особливої правової культури співробітника правоохоронних органів, у якій повага до прав, свобод і законних інтересів людини та її гідності буде займати центральне місце.

Підбиваючи підсумок розгляду проблем, пов'язаних з визначенням основних напрямів кримінологічного аналізу впливу злочинності на суспільні процеси, можна сформулювати такі **висновки**:

1. Права людини відображають властиву їй від народження, як представнику людського роду, гідність, визначають міру свободи в діях, пов'язаних з реалізацією людського потенціалу в системі суспільно корисної праці, а тому обов'язки, що неминуче ними породжуються, виникають не тільки у держави, а й в усіх інших суб'єктів суспільних процесів. Права людини в такому розумінні є однією з гарантій безпеки людини не тільки від свавілля публічної влади національної держави, але також від утисків з боку суб'єктів громадянського суспільства (як колективних, так і окремих осіб) та міжнародної спільноти.

2. Запропонований підхід та сфера його імплементації в кримінологічні дослідження дозволяє не тільки по-новому оцінити вже відомі, а й встановити раніше недосліджені в науці зв'язки злочинності та суспільних процесів. Уявляється, що найбільш значущі в соціальному, правовому та гуманітарному відношенні лінії перетину цих двох феноменів полягають у такому: злочинність є формою порушення одного або кількох елементів суспільних процесів, зокрема прав, свобод і законних інтересів людини; протидія злочинності – один з основних напрямів захисту суспільних процесів; неефективність захисту прав, свобод і законних інтересів людини при реалізації державою кримінальної та кримінологічної політик може бути розцінена як порушення міжнародних зобов'язань цієї держави; дотримання прав, свобод і законних інтересів людини сприяє забезпеченню кримінологічної безпеки суспільних процесів, а раз так, то і зниженню рівня злочинності; боротьба за права, свободи і законні інтереси людини може бути кримінальною за формами свого вираження; обмеження прав, свобод і законних інтересів людини виступає в якості умови і засобу протидії злочинності; протидія злочинності не може і не повинна спричиняти руйнівного впливу на суспільні процеси, тобто супроводжуватися порушенням прав, свобод і законних інтересів людини.

Бібліографічні посилання

1. *Бабаев М.М.* Предмет и пределы криминологии: категории науки и феномены практики / М.М. Бабаев // Криминологический журнал. – 2004. – № 1 (6). – С. 10-15.
2. *Бандурка О.М.* Парадокси протидії злочинності / Бандурка О.М., Литвинов О.М. // Вісник Криминологічної асоціації. – 2013. – № 3. – С. 83-90.
3. *Бандурка О.М.* Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія / Бандурка О.М., Литвинов О.М. – Х., 2011.
4. *Вахрамеев А.В.* Национальная безопасность России. Декларации и реальность / Вахрамеев А.В., Кулешов С.Г. – М., 2003.
5. *Голик Ю.В.* Преступность – планетарная проблема (К итогам XI Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию) / Голик Ю.В., Коробеев А.И. – СПб., 2006.
6. *Жалинский А.Э.* Условия эффективности профилактики преступлений / Жалинский А.Э. – М., 1978.
7. Про основи національної безпеки України : Закон України // ВВР України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
8. *Костенко О.М.* Культура і закон – у протидії злу : монографія / Костенко О.М. – К., 2008.
9. Права человека и процессы глобализации современного мира / отв. ред. Е.А. Лукашева. – М., 2005.
10. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
11. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042
12. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

Веприцкий Р. С. Влияние преступности на общественные процессы. Рассмотрены основные факторы влияния преступности на общественные процессы, проанализированы различные позиции ученых и сформировано собственное авторское видение влияния преступности на общественные процессы.

Ключевые слова: *преступность, права и свободы человека, общественные процессы, безопасность, причины и условия.*

Vepryts'ky R. S. Impact of crime on social processes. The author has considered main factors of influence of crime on social processes, and has analyzed different scientists' positions and has formed his own vision of the impact of crime on social processes.

Human rights reflect inherent from their birth, as a representative of the human race, dignity, freedom to determine the extent of activities related to the implementation of human potential in the system of socially useful work and duties so that they are generated inevitably arise not only from the state but also in all other subjects of social processes. Human rights in this sense is a human security guarantees not only from the tyranny of public power of the nation state, but also from harassment by civil society actors (both collective and individual) and the international community.

The proposed approach and scope of its implementation in criminological research allows us not only to re-evaluate the known and previously unexplored and establish connections of crime in science and social processes. The most significant social, legal and humanitarian regard the intersection of these two phenomena are as follows: crime is a form of violation of one or more elements of social processes, including the rights, freedoms and legitimate interests of the person; fight against crime – one of the main areas of social protection processes; inefficiency protect the rights, freedoms and legitimate interests of the person in the implementation of state criminal and criminological policy can be regarded as a violation of international obligations of the State; the rights, freedoms and legitimate interests of the person contributes to criminological

security social processes and thus reduce crime; fight for the rights, freedoms and legitimate interests of the person may be criminal for forms of expression; restriction of rights, freedoms and legitimate interests of the person acting as the conditions and means of combating crime; fight against crime can not and should not cause damaging effects on the social processes that involve a violation of rights, freedoms and legitimate interests of the person.

Keywords: *crime, human rights and freedoms, social processes, safety, causes and conditions.*

Надійшла до редакції 23.09.2014

Захарко А. В.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985

ЧЕРГОВІСТЬ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ІЗ ВНЕСЕННЯМ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ВЧИНЕНИЙ ЗЛОЧИН ДО ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ

Розглянуто кримінальну процесуальну регламентацію черговості дій слідчого, прокурора, уповноваженої службової особи щодо затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, на підставі ст. 208 КПК України та внесення слідчим, прокурором відомостей про вчинений злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань на підставі ст. 214 КПК України.

Ключові слова: *затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину; внесення відомостей про вчинений злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань; черговість дій.*

Постановка проблеми. У ст. 208 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України [1] регламентовано, що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

У ст. 176 КПК України зазначено, що затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом, а запобіжні заходи застосовуються під час досудового розслідування.

Значення терміна «досудове розслідування», відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, визначається як стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) і закінчується за-

криттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. У ч. 3 ст. 214 КПК України також зазначено, що здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом.

З урахуванням того, що в жодній із статей КПК України прямо не зазначено про можливість затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, до внесення відомостей у ЄРДР, така регламентація у своїй сукупності створила підґрунтя для неоднозначного розуміння, чи дозволяє закон затримувати особу, підозрювану у вчиненні злочину, на підставі ст. 208 КПК України до внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення у ЄРДР.

Актуальність зазначеної проблеми зумовлена тим, що, за даними Координаційного центру з надання правової допомоги, з 1 січня по 31 серпня 2014 року центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні було видано 12706 доручень адвокатам для надання безоплатної вторинної правової допомоги особам, затриманим за підозрою у вчиненні злочину [2]. В переважній більшості такі затримання проводяться на підставі ст. 208 КПК України. Тому в КПК України слід було б ретельніше регламентувати можливість затримання за ст. 208 КПК України до внесення відомостей у ЄРДР та строк, протягом якого після фактичного затримання особи слід обов'язково внести відомості про вчинення злочину до ЄРДР.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема визначення черговості дій слідчого, прокурора щодо складання протоколу затримання на підставі ст. 208 КПК України та внесення відомостей про вчинений злочин до ЄРДР на підставі ст. 214 КПК України досліджувалася в наукових статтях В. Юсубова [3], О. Цимбалістенко [4] та інших вчених. Втім публікації саме цих вчених становлять науковий інтерес з огляду на те, що в них викладено позицію про неправильність чинної регламентації аналізованих дій у КПК України затримувати особу за ст. 208 КПК України до внесення відомостей у ЄРДР.

Мета даної роботи полягає у з'ясуванні черговості дій слідчого, прокурора щодо складання протоколу затримання на підставі ст. 208 КПК України із внесенням відомостей про вчинений злочин до ЄРДР на підставі ст. 214 КПК України, а також у пошуку способу оптимальної регламентації строку внесення відомостей про вчинений злочин до ЄРДР після такого затримання.

Виклад основного матеріалу. Викладений при постановці проблеми аналіз КПК України зумовив висновок, що в КПК України прямо не регламентовано можливість затримання на підставі ст. 208 КПК України особи, підозрюваної у вчиненні злочину, до внесення відомостей про цей злочин до ЄРДР. В. Юсубов також вважає, що КПК України не передбачає можливості затримання особи за ст. 208 КПК України уповноваженою службовою особою до внесення відомостей до ЄРДР і пропонує передбачити в КПК України

можливість затримання особи за підозрою у вчиненні злочину до внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР за згодою прокурора [3, с. 147]. О. Цимбалістенко також приходить до висновку, що хоча зміст ст. 208 КПК України нібито й можна тлумачити як повноваження працівника правоохоронного органу затримати особу до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, зміст ст. 214 КПК України та з'ясування термінології за ст. 3 КПК України дають підстави для протилежного висновку: уповноважена службова особа правоохоронного органу не має права затримувати особу на підставі ст. 208 КПК України до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і це право з'являється в неї лише після внесення відомостей до ЄРДР. О. Цимбалістенко пропонує внести зміни до ст. 214 КПК України, які б давали можливість застосовувати ст. 208 КПК України до внесення відомостей до ЄРДР [4, с. 54]. Дискусійність вирішення аналізованої проблематики загострює також зміст ст. 209 КПК України, в якій зазначено, що особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Проаналізуємо основоположні нормативні акти. У ст. 29 Конституції України при регламентації винятків з права людини на свободу та особисту недоторканність про необхідність початку досудового розслідування не зазначено [5]. До речі, в ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод при регламентації випадків позбавлення права на свободу та особисту недоторканність знову ж таки нічого не йдеться про таку умову як початок досудового розслідування. Серед інших випадків затримання, у п. с) ч. 1 ст. 5 Конвенції визначено: законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення [6]. Втім уявляється, що в цих базових нормативних актах регламентувати досліджувану проблему детальніше немає потреби.

Здавалося, означена проблема мала бути прокоментована у наказі МВС України, Міністерства юстиції України № 289/540/5 від 26 березня 2013 року «Про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час кримінального провадження» [7]. Та й у ньому про повноваження затримувати осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, до внесення відомостей у ЄРДР нічого не сказано. У Методичних рекомендаціях ГСУ МВС України «Організація діяльності керівників органів внутрішніх справ та органів досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України» [8] (що містять окремий розділ 15, де висвітлено порядок затримання осіб працівниками ОВС) також не визначено чіткої пріоритетності, ко-

ли саме повинно відбутися внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР у разі затримання за ст. 208 КПК України особи, підозрюваної у вчиненні злочину. Цікаво, що навіть Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в Узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження 2014 року серед правових підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження не зазначає про факт внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР [9]. Уявляється, це можна пояснити тим, що 1) затримання особи за ст. 208 КПК України логічно тісно пов'язане з необхідністю внесення відомостей про вчинений злочин до ЄРДР і тому немає потреби зайвий раз про це наголошувати; 2) для слідчих суддів (і для правоохоронної діяльності взагалі) важливо, щоб на момент звернення до них із клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження до клопотання додавався витяг із ЄРДР і щоб при цьому не порушувалися визначені в законі строки таких звернень.

З метою вирішення означеної проблеми вважаємо за доцільне за аналогією закону звернутися до особливостей регламентації превентивного затримання в спільному наказі МВС, ГПУ, СБУ № 872/88/537 від 26 серпня 2014 року [10]. Цим наказом затверджено Інструкцію про порядок превентивного затримання, відповідно до пункту 2.2. якої про затримання особи уповноваженою службовою особою складається протокол у порядку, передбаченому ст. 208 Кримінального процесуального кодексу України. Далі в Інструкції (п. 2.10.) зазначено таке: «Перед вирішенням питання про надання згоди на превентивне затримання прокурором з дотриманням порядку, передбаченого ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України, вносяться відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань». На нашу думку, зазначений зміст Інструкції МВС, ГПУ і СБУ слід розуміти таким чином, що хоча й недосконалий зміст КПК України щодо співвідношення затримання за ст. 208 і внесення відомостей до ЄРДР за ст. 214 КПК України дає підстави для його неоднозначного тлумачення, втім затримувати особу за ст. 208 КПК України до внесення відомостей в ЄРДР можна. І це є цілком логічним.

Крім того, вважаємо, що ускладнювати цей порядок внесення відомостей про вчинений злочин до ЄРДР отриманням згоди прокурора (як пропонує В. Юсубов) немає сенсу. До речі, в Інструкції про порядок превентивного затримання особи про отримання згоди прокурора на внесення відомостей в ЄРДР після її затримання за ст. 208 КПК України також нічого не зазначено.

Звернемося до з'ясування регламентації означеної проблеми в міжнародному законодавстві. Розпочнемо з дослідження Модельного кримінального процесуального кодексу для держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД). У ст. 160 Модельного КПК для держав-учасниць СНД

зазначено, що до порушення кримінальної справи¹ за умови вирішення питання про початок досудового розслідування протягом 8 годин (виділено нами. – А. З.) з моменту доставлення затриманого до органу досудового розслідування, може бути затримано особу, запідозрену у вчиненні злочину, за наявності будь-якої з таких підстав:

1) якщо таку особу застали при вчиненні забороненого кримінальним законом діяння чи безпосередньо після його вчинення;

2) якщо очевидець події, в тому числі й постраждалий, прямо вкаже на цю особу як на таку, що вчинила заборонене кримінальним законом діяння чи самостійно затримає цю особу в порядку ст. 161 Модельного КПК для держав-учасниць СНД²;

3) коли на цій особі, при ній, на її одязі або інших використовуваних нею речах, в її житлі чи транспортному засобі будуть виявлені явні сліди, що вказуватимуть на її причетність до вчинення забороненого кримінальним законом діяння;

4) коли є в наявності інші підстави підозрювати у вчиненні злочину особу:

- яка намагалася зникнути з місця події або від органу, що веде кримінальний процес;

- яка не має постійного місця проживання чи проживає в іншій місцевості;

- особистість³ якої не встановлено [11].

Проаналізуємо законодавство сусідніх держав. В КПК Російської Федерації, як і в КПК України, строк порушення кримінального провадження у випадку затримання особи за підозрою у вчиненні злочину не має окремої регламентації [12]. Відповідно до ст. 108 КПК Республіки Білорусь, затримання за безпосередньо виниклою підозрою у вчиненні злочину може застосовуватися до порушення кримінального провадження. В цьому випадку питання про порушення кримінального провадження має бути вирішено органом кримінального переслідування протягом 12 годин з моменту фактичного затримання. У випадку неприйняття рішення про порушення кримінального провадження затримана особа має бути звільненою до спливу зазначеного терміну [13]. Відповідно до ст. 148 КПК Азербайджанської Республіки, затримання особи в разі виникнення підозри вчинення нею злочину також може бути здійснено до порушення кримінального провадження. Якщо до спливу 24 годин з моменту затримання особи постанова про порушення кримінальної справи не буде прийнята, затриманий підлягає негайному звільненню [14]. Менший строк порушення кримінального провадження передбачено у КПК Республіки Молдова. Відповідно до ч. 3 ст. 166 КПК Республіки Молдова, в разі затримання за безпосередньо виниклою обґрунтованою підозрою у вчиненні злочину до реєстрації злочину в установленому

¹ Слід розуміти – до початку досудового розслідування (внесення відомостей про вчинений злочин до ЄРДР).

² Підстави затримання за ст. 161 Модельного КПК для держав-учасниць СНД аналогічні передбаченим у ст. 207 КПК України.

³ Маються на увазі анкетні дані.

законом порядку злочин має бути зареєстрований невідкладно, але не пізніше, ніж протягом 3 годин з моменту доставки затриманого до органу кримінального переслідування. У випадку, якщо діяння, за яке особу було затримано, не зареєстровано відповідним чином, то затримана особа має бути невідкладно звільненою [15].

Таким чином, компаративістичне дослідження показало, що в КПК сусідніх держав строк початку досудового розслідування після затримання підозрюваної особи може, як і в Україні, не регламентуватися (мається на увазі КПК Російської Федерації). Втім, здебільшого, в сусідніх державах цей строк регламентовано (інші вищепроаналізовані КПК сусідніх держав) і може становити від 3 до 24 годин з моменту затримання особи, яка підозрюється у вчиненні злочину.

Тому, на нашу думку, в КПК України цей строк слід було б регламентувати детальніше, бо регламентація його на сьогодні як розумного строку (ст. 28 КПК України) дає підґрунтя для зайвої критики чинного законодавства. Строк внесення відомостей про вчинений злочин до ЄРДР логічно було б регламентувати, як в Модельному КПК для держав-учасниць СНД, тобто визначити для цього 8 годин з моменту доставлення затриманого до органу досудового розслідування.

Висновки. Таким чином, складання уповноваженою службовою особою, слідчим або прокурором протоколу затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, на підставі ст. 208 КПК України, до внесення відомостей про вчинений злочин до ЄРДР на підставі ст. 214 КПК України, є цілком логічним і таким, що відповідає системному тлумаченню кримінального процесуального законодавства України. Така позиція кореспондується і з проаналізованим у цій науковій статті кримінальним процесуальним законодавством сусідніх держав.

З метою ліквідації зазначеного у цій статті підґрунтя для неоднозначного тлумачення вченими правової регламентації інституту затримання у кримінальному судочинстві України треба внести зміни до ст. 214 КПК України, які б прямо і в категоричній формі регламентували право уповноваженої службової особи, слідчого, прокурора застосовувати ст. 208 КПК України до внесення відомостей про вчинений злочин до ЄРДР та визначити строк внесення в такій ситуації відомостей про вчинений злочин до ЄРДР, а саме: 8 годин з моменту доставлення затриманого до органу досудового розслідування.

Подальші наукові розвідки стосуватимуться порівняння української нормативної регламентації підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження з нормативною регламентацією підстав застосування аналогічних правових інститутів у сусідніх країнах.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Інформаційна довідка щодо функціонування системи безоплатної вторинної

правової допомоги за період з 1 січня по 31 серпня 2014 року // Офіційний сайт Координаційного центру з надання правової допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legalaid.gov.ua/images/Actual/Dov_BPD_01-08.2014.pdf

3. Юсубов В. Проблеми забезпечення прокурором прав громадян під час затримання за новим кримінальним процесуальним законодавством України / В. Юсубов // Підприємство, господарство і право. – 2013. – № 6. – С.144-147.

4. Цимбалістенко О. Правова природа діяльності прокурора на початковому етапі досудового розслідування // Вісник прокуратури. – 2013. – № 3. – С. 69-75.

5. Конституція України, прийнята Законом № 254к/96-ВР від 28.06.1996 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/paran4253#n4253>

6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

7. Про заходи стосовно дотримання вимог законодавства при затриманні без ухвали слідчого судді, суду осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, та при обранні стосовно підозрюваних запобіжного заходу – тримання під вартою під час кримінального провадження : Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України №289/540/5 від 26 березня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/o51y2013/page3>

8. Організація діяльності керівників органів внутрішніх справ та органів досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним законодавством України : метод. рекомендації / В. І. Фаринник, С. С. Чернявський, І. М. Калантай, А. А. Вознюк. – К., 2013.

9. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (витяг) // Офіційний сайт Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ: узагальнення судової практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html

10. Про затвердження Інструкції про порядок превентивного затримання у районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, та особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України № 872/88/537 від 26 серпня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/prozatverdzhennja-instrukciyi-pro-porjadok-preventivnogo-za-doc200885.html>

11. Модельний кримінально-процесуальний кодекс для держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав. Рекомендаційний законодавчий акт від 17 лютого 1996 року // Офіційний сайт Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.iacis.ru/html/?id=22&pag=31&nid=1>

12. Уголовно-процесуальний кодекс Российской Федерации. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.garweb.ru/PROJECT/LAW/doc/12025178/12025178-001.htm>

13. Уголовно-процесуальний кодекс Республики Беларусь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://levonevski.net/pravo/kodeksy/upk/013.html>

14. Кримінально-процесуальний кодекс Азербайджанської Республіки, затверджений Законом Азербайджанської Республіки від 14 липня 2000 року № 907-II [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://artlibrary2007.narod.ru/gukodeksi.html>

15. Уголовно-процесуальний кодекс Республики Молдова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislationline.org/ru/legislation.php?tid=1&lid=7029>

Захарко А. В. Очередность задержания лица с внесением сведений о совершенном преступлении в Единый реестр досудебных расследований. Рассмотрена уголовная процессуальная регламентация очередности действий следователя, прокурора, уполномоченного должностного лица, касающаяся задержания лица, подозреваемого в совершении преступления, на основании ст. 208 УПК Украины и внесения следователем, прокурором сведений о совершенном преступлении в Единый реестр досудебных расследований на основании ст. 214 УПК Украины.

Ключевые слова: *задержание лица, подозреваемого в совершении преступления; внесение сведений о совершенном преступлении в Единый реестр досудебных расследований; очередность действий.*

Zakharko A. V. The sequence of a person detention with the entering crimes committed information in to the Unified pre-trial investigations register.

Researched the procedure order of detention the person suspected of a crime without the investigating judge approval before entering an information about a crime in to the Unified pre-trial investigations register. Have been analysed the Constitution of Ukraine, the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, the Criminal procedure code of Ukraine, other legal acts. The methodical, reporting documents of the Main investigation department of the Ministry of internal affairs of Ukraine, the Coordinating center of the legal assistance, and High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases, relevant scientific publications are taken into account. Argued the conclusion about the possibility of detention persons suspected of committing a crime without the investigating judge approval before entering an information about a crime in to the Unified pre-trial investigations register.

With the aim of comparative research of the Model of criminal procedure code of Commonwealth Independent States participants, the Criminal procedure codes of Russian Federation, Republic of Belarus, Azerbaijanian Republic and Republic of Moldova have been analyzed.

With analyzed legal acts are ascertained that it is also allowed the possibility of detention a person, suspected of a crime before the beginning of the criminal proceedings.

It is stated, that in the law of neighboring countries the term of the beginning criminal proceedings from the moment of detention suspected person is regulated more detailed than in Ukraine, and it presents from 3 to 24 hours from the moment of factual detention (in Republic of Moldova from the moment of delivery of the detainee to the pre-trial investigation department). It is concluded, that in Ukraine the regulation this period as reasonable (Article 28 of the CPC of Ukraine) is not detailed enough. It is proposed to supplement the CPC of Ukraine the position which would be determined specific term of entering the information about the crime in to the Unified (common) pre-trial investigations register, namely: 8 hours from the moment of delivery the detainee to the pretrial investigation department.

Keywords: *detention of a person suspected of a crime; entering an information about a crime in to the Unified pre-trial investigations register; sequencing actions.*

Надійшла до редакції 20.09.2014

Кисельов І. О.
кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.

ЖЕРТВА УМИСНОГО ВБИВСТВА АБО ЗАМАХУ НА НЬОГО: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Розглянуто та проаналізовано окремі специфічні риси жертви умисного вбивства або замаху. Визначено конкретні особливості статі, сімейного та соціального статусу, поведінки, що передувала вчиненню посягання. Розглянуто окремі віктимологічні особливості особи, яка стала жертвою умисного вбивства або замаху. Розроблено класифікацію типів віктимної поведінки жертви умисного вбивства.

Ключові слова: жертва злочину, умисне вбивство, насильницька злочинність, віктимна поведінка, жертва умисного вбивства або замаху.

Постановка проблеми. Навіть з урахуванням останніх тенденцій у вітчизняній кримінологічній науці, ознайомлення та вивчення сучасних наукових праць, зокрема, дисертацій та монографій показує, що жертві злочину не приділено належної та навіть достатньої уваги. В той же час необхідно чітко усвідомлювати, що жертва злочину є одним із ключових елементів злочинного діяння. Очевидно, правдивість наведених вище слів можна простежити саме при дослідженні посягань на життя та здоров'я людини.

Якщо при аналізі інших кримінально караних дій можна казати, що злочинець приймає рішення стосовно об'єкта посягання без урахування особистості жертви, то для умисних вбивств (саме умисних) таке твердження не буде справедливим. Так, якщо особа намагається таємно викрасти речі з багажного відділення потяга, вона навряд чи замислюється – кому саме належить вантаж? Чи це валіза жінки, чи боксера, який при викритті не тільки здійме галас, але і зможе дати відсіч, та ще й затримати на місці вчинення злочину.

Погоджуємося – можна припустити, що професійний викрадач має інформацію про те, кому це належить, але явно не в такій мірі, як особа, яка намагається когось позбавити життя. Тут – все інакше. Навіть перебуваючи у стані сп'яніння, хоча б на підсвідомому рівні, злочинець все ж таки приймає остаточне рішення про посягання з урахуванням психічних, фізичних та інших якостей особи, яка йому протистоїть, а найчастіше він навіть знає точно, що можна і в якій мірі очікувати від жертви. Випадків, коли нападник явно не розрахував сили стосовно жертви намагаючись її вбити – не так і багато, а відомі найчастіше отримують резонанс у ЗМІ.

Таким чином, в умисних злочинах, які посягають на життя та здоров'я людини, можна чітко прослідкувати роль жертви у механізмі злочинної по-

ведінки, а крім того, стверджувати, що особа жертви злочину не менш важливий елемент, ніж особа злочинця, і прямо стосується кінцевого результату.

Аналіз останніх публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Необхідно зазначити, що дослідження характерних особистісних рис осіб, які стали жертвою умисних посягань, спрямованих проти життя та здоров'я, не є занадто поширеними у кримінологічній літературі. Разом із тим комплексне дослідження певного виду насильницької злочинності фактично неможливе без врахування ролі жертви злочину та її взаємодії з особою злочинця, а тому зазначена проблематика так чи інакше досліджувалася у працях А.І. Аванесова, Ю. М. Антоняна, В.В. Василевича, М. Г. Вербенського, Б. М. Головкина, І. М. Даньшина, О.М. Джузи, А.І. Долгової, В.Ф. Захарова, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, О.М. Костенка, Г. Л. Кригера, О.М. Литвака, С. А. Шалгунової та ін.

Водночас, на нашу думку, проблематика місця, ролі та значення жертви умисного вбивства в механізмі злочинної поведінки не вичерпується проведеними до сьогодні дослідженнями, а зміни, які відбуваються сьогодні у структурі умисних вбивств (збільшення кількості посягань з особливою жорстокістю, збільшення кількості осіб, які вчинюють вбивство повторно, збільшення кількості вбивств, які вчинюються у стані сп'яніння, тощо), лише актуалізують подальші дослідження у цьому напрямку.

Метою статті є висвітлення сучасних особливостей жертви умисного вбивства або замаху, розкриття системи специфічних особистісних соціально значущих ознак таких жертв умисного вбивства або замаху.

Виклад основного матеріалу. Перш за все слід зробити наголос на тому, що посередній рівень дослідження жертви злочину у вітчизняній кримінологічній літературі прямо пов'язаний із тим, що інформація про жертв злочинів хоча і збирається, проте далеко не в повному обсязі. Даних, які характеризують особу злочинця, фіксується набагато більше, ніж даних, які характеризують жертву злочину.

Повертаючись до проблеми жертви умисного вбивства або замаху, необхідно сказати, що за віковими межами більш за все стають жертвами особи, вік яких сягає з 22 до 45 років, тобто дорослі люди. За результатами отриманих нами даних, таких осіб більше ніж 65 %. Особи похилого віку рідше стають жертвами умисних вбивств та замахів на них, їх рівень сягає 19 %. Особи, які є малолітніми та неповнолітніми, не так часто стають жертвами вбивств.

Найбільшу кількість жертв від умисних вбивств складають чоловіки, цей показник доволі високий і сягає 71 %, в той час як жінки стають жертвами у 29 % випадків відповідно. Такий розподіл, на нашу думку, пояснюється тим, що на практиці значну частину складають вбивства, які вчиняються у «чоловічих компаніях», тим паче такий спосіб вирішення конфлікту як заподіяння смерті, притаманний більше чоловікам, ніж жінкам. Крім того, на нашу думку, чоловіки мають набагато більший шанс стати жертвою вбивства і через той факт, що майбутній злочинець може бути спровокований «чоловічою»

поведінкою. Тобто в тому випадку, коли жінка просто образиться та буде намагатися уникнути ескалації конфлікту, багато хто з чоловіків, особливо у стані сп'яніння, буде намагатися захистити свої інтереси та гідність за допомогою сили.

Для жінок показник у 29 % також не є низьким, однак найчастіше стають жертвою «побутового» вбивства або замаху на нього, а також інших вбивств, жінки похилого віку, які не можуть ні чинити опір, ні уникнути конфлікту.

Окрему цінність у кримінологічному аспекті становить з'ясування тієї поведінки потерпілого, в результаті якої і виник намір на позбавлення життя. Розпочати вважаємо за необхідне із того, що психічно здорова людина просто так не захоче нікого вбивати. Тому в будь-якому разі необхідно віднайти мотив вчиненого діяння, що, на жаль, доволі рідко робиться під час розслідування, а працівники, що збирають матеріали та проводять розслідування, найчастіше обмежуються тезою про «особисту неприязнь». Дійсна ж причина протизаконного насильства може критися навіть у дрібницях, які для особи-злочинця такими не здаються.

Проведене дослідження показало, що лише 11 % жертв намагалися уникнути для них вже очевидного (але не для винної особи!) конфлікту або його загострення. Лише у 23 % випадків поведінку жертв вбивства або замаху можна назвати нейтральною, тобто такою, яка ніяким чином не могла вплинути об'єктивно на подальші невідворотні наслідки. Але майже у 66 % випадків можна вести мову про те, що жертва так чи інакше спровокувала протизаконне насильство стосовно себе, яке врешті-решт закінчилося смертю жертви. Необхідно, на нашу думку, зауважити, що поняття «провокації» можна по-різному розцінювати залежно від того, хто є у ролі жертви, хто є злочинцем, та яка саме обстановка конфлікту.

Аналіз матеріалів кримінальних справ минулих років показує, що причини злочинів можуть бути найрізноманітнішими: від невинної образи і до бажання помсти.

Найбільш поширеним видом поведінки, яка провокує злочинця вчинити протизаконне насильство щодо жертви злочину є попередня сварка. Можна із впевненістю сказати, що приводом для посягання на життя у 78% проаналізованих нами випадків була саме сварка.

Досить поширеним різновидом провокаційної поведінки майбутньої жертви є спричинення образи особі, винній у вбивстві або замаху на нього. Спричинення образи може бути викликане як сваркою між жертвою та злочинцем, так і нетривалим контактом. Акцентуємо увагу саме на цій відмінності, адже якщо підходити до цього питання «прямолінійно», то можна дійти висновку, що в усіх випадках посягання на життя, коли мова йде про психічно здорових осіб, цьому передувала сварка між жертвою та злочинцем. Тим не менш, на нашу думку, спричинення образи слід виокремити тому, що під сваркою між жертвою та злочинцем ми розуміємо дії, які мають хоча б незначні часові межі. Сама ж образа може бути як результатом сварки (логіч-

ним завершенням), так і результатом проголошення жертвою одного двох слів у бік злочинця, і останній може навіть не відповідаючи розпочати посягання.

Окремим каталізатором злочинної поведінки з боку злочинця можуть бути і протиправні дії жертви. Слід наголосити, що тут маємо на увазі не випадки перевищення меж необхідної оборони чи схожі з ними, а випадки, коли майбутня жертва вчинює окремі дії (інколи поведінка жертви характеризується демонстративною бездіяльністю), що, по суті, не є значними і найчастіше не є злочинами або навіть правопорушеннями через їх малозначність. Характерним прикладом є випадок, коли нетвереза особа залицяється нахабним способом, наприклад, намагається торкнутися статевих органів, а у відповідь «отримує» раптово нанесений удар кухонним ножом в область серця, або випадки, коли у неблагополучних сім'ях родичі чинять систематичне насильство стосовно окремих членів, завдають образ, знущаються.

Наприклад, за вироком № 1-15/11 Нікопольського міськрайонного суду «...подсудимый Ц. 04.06.2010 г. около 18 часов 30 минут на кухне по месту своего жительства, из-за личных неприязненных отношений, возникших на семейно-бытовой почве, поссорился со своим родным дядей П. Ссора возникла из-за того, что П., находившийся в состоянии алкогольного опьянения, посчитал, что Ц. с целью порчи приобретенных им спиртных напитков подсыпал в них неизвестное ему вещество, при этом он словесно ругал Ц.

Примерно в 18 часов 40 минут П., желая убедиться в пригодности алкогольных напитков к употреблению, взял в руки кухонный нож, демонстрируя его Ц., угрожая отрезать ему мизинец на его правой руке и надавливая ножом на палец, заставил выпить из бутылки около 50 мл. водки... После ссоры у Ц., находившегося в состоянии алкогольного опьянения, на почве возникших личных неприязненных отношений, из чувства мести за оскорбления, угрозы и ранения кисти его руки, примерно в 18 часов 50 минут возник преступный умысел, направленный на умышленное убийство П., то есть на умышленное противоправное причинение смерти другому человеку...» [4].

У даному випадку не може бути й мови про будь-які суттєво пом'якшуючі вини обставини, однак очевидно, що жертва сама спровокувала злочин стосовно себе.

Вивчення матеріалів кримінальних справ показує, що в дійсності, посягання на життя жертви злочинцем на ґрунті протиправних дій жертви – дуже поширене явище. У даному випадку протиправні дії часто вчинюються і під час сварки жертви і злочинця, найчастіше як остання стадія конфлікту, наприклад – жінка наносить долонею удар в обличчя під час сварки, а чоловік у відповідь у стані емоційного збудження наносить декілька ударів по голові, що врешті-решт і призводить до смерті.

Важливою ознакою, яка характеризує жертву вбивства або замаху, є протидія злочинному посягання. Так, можна сказати, що майже у 41% проаналізованих випадків жертва злочину не чинила більш-менш реальний опір злочинцю, а тому скоїти вбивство було для винної особи не так складно. Ця

ознака свідчить перш за все про те, що більшість осіб до останнього «не вірять» у можливість своєї смерті від дій винної особи (що, до речі, пов'язано переважним чином із тим, що жертва і злочинець у 89% знайомі на доволі непоганому рівні), і сприймають конфлікт або як непорозуміння або як сварку із бійкою, але аж ніяк не вбивство.

Вважаємо, що така точка зору підтверджується тим, що раптовий напад на жертву було вчинено лише у 18% випадків, коли жертва не знала, що на її життя вчинюється посягання, при чому ці випадки досліджувалися окремо від тих, де жертва просто не чинила опору.

У 31% випадків можна сказати, що жертва злочину чинила активний опір злочинцю, але, на жаль, не змогла завадити вбивству. Лише для 10% випадків, за нашими підрахунками, жертві вдалося чинити такий опір, що злочин не відбувся (був лише замах на вбивство). Водночас слід обов'язково підкреслити, що вбивство у більшості випадків не відбулося не через те, що жертва подолала злочинця силою, а втекла з місця пригоди чи отримала допомогу від сторонніх, або змогла покликати на допомогу тощо. Це, на нашу думку, підтверджує той факт, що злочинець, навіть підсвідомо, ретельно оцінює жертву і до останнього не впевнившись у ймовірному результаті посягання не буде його вчиняти, а це черговий раз показує, яке вагоме місце посідає жертва злочину у протиправних посяганнях на життя людини.

Однією з основних ознак, яка дозволяє охарактеризувати жертву умисного вбивства або замаху – це стан жертви в момент вчинення злочину. Мається на увазі такі дані про особу жертви, які характеризують її здатність правильно оцінити обстановку, керувати своїми діями, стримуватися, а певною мірою і чинити належний опір, захищатися. Треба зазначити, що у 36% випадків жертва умисного вбивства або замаху була тверезою на момент посягання, в той час як 62% жертв перебували у стані сп'яніння. Таким чином, вважаємо, що перебування у стані сп'яніння збільшує імовірність при збігу інших чинників стати жертвою вбивства або замаху. Це пов'язано передусім із тим, що особа, перебуваючи у стані сп'яніння, «не промовчить», коли це може бути необхідним, не зможе чинити опір на рівні із тверезим, такі особи доходять до стану сп'яніння у відповідних компаніях – де й може бути ймовірний злочинець, не стане уникати конфлікту, а буде бажати «розібратися» тощо.

Не можна оминати увагою і характер зв'язку злочинця з жертвою. Як вже зазначалося, у 89% випадків, останні хоча б не досить добре, але знайомі між собою. Серед досліджуваної категорії випадків, у 26% жертви умисних вбивств – родичі злочинця, у 27% – близькі друзі або співмешканці, тобто особи, які дуже гарно знають злочинця. Для 36% випадків характерною є наявність попереднього знайомства між жертвою та злочинцем, при якому названі учасники конфлікту точно знали один одного, та навіть деякі відомості про один одного. Лише 11% вбивств, за отриманими нами даними, вчинюють злочинці щодо зовсім незнайомої особи – жертви, тобто такої, з якою вони раптово або випадково зустрілися.

Важливою інформацією, яка дозволяє конкретизувати деякі ознаки жер-

тви умисного вбивства або замаху стосовно злочинця, є наявність у близьких жертві осіб (батьків, дітей, знайомих інших родичів) відомостей про проблеми у стосунках або наявність особистої неприязні. Отримані у ході дослідження дані, дозволяють нам певною мірою зробити висновок про те, що у 48% випадків у родичів чи близьких жертві осіб не було інформації та підстав побоюватися вчинення вбивства чи замаху щодо жертви, тобто вони фактично були «здивовані» фактом вбивства або замаху. Серед таких випадків більшу частину складають ті, де жертва та злочинець були або взагалі не знайомі, або лише трохи знали один одного. У свою чергу, у 24% випадків аналіз матеріалів кримінальних справ минулих років показує, що близькі до жертви особи явно могли (та очевидно повинні були) здогадатися про підвищену віктимність жертви умисного вбивства або замаху на нього. Такий висновок зроблено, передусім, на підставі даних, які містяться у відомостях про допит свідків по розглядуваній категорії кримінальних справ, де часто зазначається, що між жертвою та злочинцем «постійно виникали сварки», вони «систематично дралися» тощо.

Більш того, якщо у 24% можна дійти висновку, що близькі до жертви особи були здатні або повинні були здогадатися та потенційно могли передбачити можливість посягання на жертву, то у 27% випадків близькі родичі прямо свідчили про те, що достовірно знали про наявність небезпеки, тобто така небезпека реально існувала. Наприклад, батьками або дітьми часто зазначалося, що чоловік «бив дружину», «не піклувався про сім'ю та сварився через це з дружиною» тощо.

Таким чином, можемо констатувати, що більш ніж у 50% випадків сторонні особи мали відомості про можливість майбутнього посягання на жертву. Водночас необхідно враховувати, що така інформація навіть при її повному усвідомленні не дає підстави вважати, що винна особа в майбутньому скоїть саме вбивство або замах на нього, а не, наприклад, черговий раз спричинить побої або завдасть середньої тяжкості тілесне ушкодження. Тим не менш вважаємо, що з точки зору запобігання, в тому числі і злочинам, які посягають не лише на життя, а й на здоров'я людини, така інформація вбачається вельми корисною, і цей факт необхідно враховувати при плануванні та проведенні запобіжних заходів.

Наведені вище ознаки, що характеризують жертву умисного вбивства чи замаху на нього, дають можливість провести класифікацію таких осіб та залежно від певних ознак та особливостей віктимної поведінки виокремити конкретні типи. Слід зазначити, що у науковій літературі існують різноманітні точки зору стосовно конкретних типів жертв насильницьких злочинів та умисних вбивств. Крім того, на нашу думку, необхідно звернути увагу і на те, що сама типологія та дольова частка (у відсотковому відношенні) виокремлюється науковцями на підставі аналізу емпіричних даних, які, зрозуміло, певною мірою різняться.

Так, наприклад, на думку колективу російських вчених під керівництвом В.М. Бурлакова, В.П. Сальникова, у межах криміногенної ситуації поведінка

жертви може бути оцінена як: а) негативна, тобто така, що провокує злочин або створює для нього об'єктивно сприятливу ситуацію (форми провокації різні: від фізичного чи психічного насилля стосовно злочинця чи його близьких до їх образу, проявів неповаги до громадського порядку та загальновизнаних норм моралі); б) позитивна, що проявляється у протидії злочинцеві, у виконанні громадського обов'язку тощо; в) нейтральна, що не сприяла вчиненню злочину [7, с. 157].

А.Ф. Зелінським свого часу було запропоновано класифікувати віктимну поведінку жертв за характером на: а) конфліктну, коли потерпілий створює конфліктну ситуацію чи бере активну участь у конфлікті, що виник (є ініціатором бійки або вступає в бійку на боці однієї зі сторін). Особливими різновидами такої поведінки є необхідна оборона, затримання злочинця та правозахисна активність; б) провокаційну (демонстрування багатства, екстравагантна зовнішність, неправильна поведінка жінки, що створює враження про її доступність, тощо); в) легковажну (довірливість і наївність неповнолітніх та інших осіб, які неспроможні протистояти нападникові, створення аварійних ситуацій на шляхах пішоходами й водіями тощо) [6, с. 82–83]. У свою чергу, С.А. Шалгунова визначає чотири типи поведінки злочинця і потерпілого: 1) агресивно-захисний (21%); 2) спонтанно-ситуативний (24%); 3) планомірно-провокаційний (6%); 4) планомірно-спонтанний (49%) [8, с. 384].

Проведене нами дослідження дає можливість систематизувати найбільш поширені типи віктимної поведінки жертви умисного вбивства або замаху та її зв'язок із злочинцем таким чином: а) нейтральна (стає жертвою в силу обставин, яки склалися, в тому числі випадково); б) провокуюча (активно сприяє розпочатому, або сама розпочинає та підтримує конфлікт, бере безпосередню участь у його ескалації); в) агресивно-захисна (не провокує конфлікт, намагається його припинити, але агресивні захисні дії призводять до ексцесу у вигляді посягання на життя); г) пасивно-захисна (намагається уникнути конфлікту ненасильницьким способом, шукає «відступні» шляхи, але все одно стає жертвою).

Коротко розкриваючи особливості жертви того чи іншого типу, вважаємо за необхідне навести конкретні приклади такої поведінки та самого конфлікту, щоб більш яскраво та зрозуміло визначити «внесок» жертви в подальше посягання.

Під нейтральну поведінку жертви умисного вбивства або замаху, за нашими даними, підпадає приблизно чверть усіх посягань, а якщо більш точно – 23% випадків. Ознака «нейтральності» в даному випадку може означати широке коло ймовірної активності чи діяльності (може і бездіяльності) потерпілої особи. Нами до нейтральної віднесено поведінку, яка наявна і при раптовому нападі, коли жертва майже не вчинює будь-яких конкретних дій провокативного характеру, а є такою в силу інших обставин (наприклад, наявності у злочинця інформації про матеріальні цінності жертви тощо), або в тих випадках, коли жертва випадково опинилася в певному місці та стала учасником конфлікту не з власної волі.

Так, С., засуджений Білозерським районним судом Херсонської області, вчинив злочини передбачені п. 6 ч. 2 ст. 115 та ч. 4 ст. 187 КК України при таких обставинах: «...15 октября 2011 года, около 03.00 час. С., находясь в состоянии алкогольного опьянения, преследуя корыстный умысел, направленный на незаконное завладение чужим имуществом, с целью обращения его в свою пользу, сняв оконную раму, проник в дом, где умышленно, открыто, совершил разбойное нападение на владельца указанного дома Д., совместное с насилием, опасным для жизни и здоровья потерпевшего.

В ходе совершения разбойного нападения С., преследуя прямой умысел, направленный на противоправное лишение жизни Д., из корыстных побуждений, осознавая общественно опасный характер своих действий, предусматривая их общественно опасные последствия и желая их наступления, нанес Д. два удара кулаком в лицо, около пяти ударов в область грудной клетки и шеи металлической кочергой, а также один удар металлической кочергой в область головы...» [2].

Характерним прикладом провокуючої поведінки є така поведінка жертви умисного вбивства або замаху, якою остання явно спонукала злочинця на посягання. Так, вироком Антрацитовського міськрайонного суду Луганської області від 25.01.2011 № 1202-1-49/2011 засуджено громадянку К. за вчинення умисного вбивства. Злочин було вчинено при таких обставинах: «...3 августа 2010 года примерно в 21 час. К., будучи в состоянии алкогольного опьянения, совместно с Т., пришли во двор дома № 70 улицы Петровского г. Антрацит, где познакомились с М. и стали совместно распивать спиртные напитки. К. и Т. пригласили М. по месту своего жительства. Находясь в квартире по указанному адресу К., Т. и М. стали распивать спиртные напитки. В ходе распития спиртных напитков М. стал приставать к К., трогал руками ее ягодицы и половые органы, затем по требованию К. и Т. он прекратил указанные действия. При этом у К. на почве сложившейся личной неприязни, ввиду указанных действий М., а также по причине пребывания в состоянии алкогольного опьянения, возник преступный умысел, направленный на совершение умышленного убийства М. Реализуя этот преступный умысел, К. взяла имевшийся в комнате кухонный нож и умышленно нанесла один удар в область нахождения жизненно важных органов...» [1].

Більш глибокий аналіз дій жертви та злочинця, а також самої ситуації злочину дає підстави розділити провокуючу поведінку на:

а) агресивно-провокуючу (випадки, коли жертва протизаконним насильством, образами або іншим активним, грубим способом викликає бажання здійснити щодо неї посягання);

б) пасивно-провокуючу (випадки, коли жертва з необережності, або ненавмисно, або сама того не розуміючи викликає бажання здійснити щодо себе посягання з боку злочинця).

Агресивно-захисна поведінка жертви умисного вбивства є не досить поширеною серед усіх проаналізованих нами випадків, однак можна без ускладнень відшукати характерні приклади такої у судовій практиці. Так, ви-

роком Ширяївського районного суду Одеської області від 29.03.2011 № 1-25/11 засуджено В. за ч. 1 ст. 115 КК України. Злочин було вчинено при таких обставинах: «...23 августа 2008 года около 23.00 часов подсудимый В., после совместного распития спиртных напитков с Г., имея умысел на тайное похищение чужого имущества, на конной повозке, принадлежащей В., подъехали к колодцу, который расположен в долине с. Карабаново Фрунзовского района Одесской области, примерно в 36 метрах от домовладения П., где пытались совершить кражу металлического желоба весом 132 кг, однако не успели довести свой преступный умысел до конца по независящим от них причинам, так как были замечены П., который подошёл к колодцу.

В ходе внезапно возникших неприязненных отношений между П. и В. началась ссора, в результате которой П. нанес один удар металлической трубой в область головы В. и начал убегать от него в сторону своего дома.

В. догнал последнего и в ходе возникшей драки, выхватил из рук П. металлическую трубу и умышленно нанес один первичный удар по голове в область лица последнего, от которого тот упал на землю, а В., имея умысел на противоправное лишение жизни П., стал наносить многочисленные удары металлической трубой по голове лежащего на земле П., причинив ему телесные повреждения. От полученных телесных повреждений потерпевший скончался на месте происшествия» [5].

Пасивно-захисна поведінка наявна приблизно у 10–11% випадків, і є більш поширеною у порівнянні з агресивною. Така особливість зумовлена тим, що потенційні жертви безпосередньо перед ескалацією вже очевидного конфлікту найчастіше не можуть чинити силовий опір злочинцеві, адже злочинець хоча б підсвідомо «ставить» на місце жертви переважним чином ту особу, щодо якої у нього є реальна впевненість в успішності посягання. Так, вироком Заводського районного суду міста Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 11.02.2011 № 1-68/11 засуджено Г. за ч. 1 ст. 15 ч. 1 ст. 115 КК України. Злочин було вчинено при таких обставинах: «...04 декабря 2009 года примерно в 14.30 часов, Г., находясь во дворе домовладения, в ходе ссоры с Д., возникшей на почве ревности и личных неприязненных отношений, имея умысел, направленный на противоправное причинение смерти.

Допитаний Г. пояснил, що: «...04.12.2009 года утром, точного времени не помнит, он созвонился с Д., которая сказала, что идет домой, чтобы покормить собак. Он также направился к дому, где застал Д. вместе с дочерью, которые не хотели его впускать в дом, что его разозлило. Он выбил дверь и в доме у них возник конфликт, после чего Д. выбежала на улицу и стала кричать, и он, чтобы она не кричала, догнал её и приставил нож к горлу, говоря ей, что убьет её.

Требовал чтобы она прекратила кричать. Д. успокоилась и стала просить его отдать ей нож, на что он согласился и передал ей нож, который ранее он приставил к её горлу. Д., получив от него нож, выбросила его через ограду и стала выбегать из двора, что его очень разозлило, и он, догнав её схватил нож. Что было дальше не помнит. Убивать Д. он не хотел...» [3].

Висновки. Підбиваючи підсумки, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що дослідження особистісних соціально значущих рис жертви умисного вбивства або замаху має важливе значення. Проведений нами аналіз показує, що у механізмі злочинної поведінки діяльність жертви не є другорядною, а в окремих випадках, які останнім часом набули значного поширення, є навіть провідною, і через це сама жертва фактично провокує умисне посягання щодо себе. Проведене дослідження особистісних соціально значущих рис жертви умисного вбивства дозволяє, з урахуванням отриманих результатів, удосконалити систему заходів запобігання в цій сфері як на індивідуальному, так і на загальному рівнях.

Бібліографічні посилання

1. Вирок Антрацитовського міськрайонного суду Луганської області від 25.01.2011 року № 1202-1-49/2011.
2. Вирок Білозерського районного суду Херсонської області від 13.02.2011 року № 1/2102/76/2012.
3. Вирок Заводського районного суду міста Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 11.02.2011 року № 1-68/11.
4. Вирок Нікопольського міськрайонного суду від 28.01.2011 року № 1-15/11.
5. Вирок Ширяївського районного суду Одеської області від 29.03.2011 року № 1-25/11.
6. *Зелінський А. Ф.* Кримінологія : навч. посібник / Зелінський А. Ф. – Х., 2000.
7. Кримінологія : учебник для юрид. вузов / под ред. В. Н. Бурлакова, В. П. Сальникова. – СПб., 1998.
8. *Шалгунова С.А.* Особа насильницького злочинця: вітчизняний та зарубіжний досвід вивчення : монографія / С. А. Шалгунова. – Дніпропетровськ, 2011.

Киселев И. А. Жертва умышленного убийства или покушения на него: криминологический анализ. Рассмотрены и проанализированы отдельные специфические черты жертвы умышленного убийства или покушения. Определены конкретные особенности пола, семейного и социального статуса, поведения, предшествовавшего совершению посягательства. Рассмотрены отдельные виктимологические особенности личности, ставшей жертвой умышленного убийства или покушения. Разработана классификация типов виктимного поведения жертвы умышленного убийства.

Ключевые слова: *жертва преступления, умышленное убийство, насильственная преступность, виктимное поведение, жертва умышленного убийства или покушения.*

Kiselyov I. O. Victims of homicides or attempted him: criminological analysis. This article is devoted criminological analysis of the role of murder victim or assassinate him. The paper discusses and analyzes some specific features of victims of murder or assassination. Identify specific characteristics of sex, marital and social status, behavior that preceded the commission of assault. The author reveals features of the mechanism in the behavior of the victim of the crime.

We consider some features victimological person who was the victim of murder or assassination. The article examines types of victim behavior victims of murder. The classification of types of victim behavior victims of murder. Classification is designed with the serious investigation and litigation, justified by concrete examples.

Substantiates the view that the study of socially important personality traits victim of murder or assassination is essential. Our analysis shows that the mechanism of criminal behavior, activities victim is a minor, and in some cases, have recently gained significant spread is even

leading, and because of this, she is actually the victim deliberately provokes attacks itself.

The study of personality socially important traits murder victim can, in light of the results of measures to improve prevention in this area at both the individual and the general level.

Keywords: *victim of the crime murder, violent crime, victim behavior, victim of murder or attempted.*

Надійшла до редакції 09.09.2014

Обушенко О. М.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.13

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА КПК УКРАЇНИ

Статтю присвячено постановці та розв'язанню окремих теоретичних та практичних питань щодо затримання особи у кримінальному судочинстві України.

Ключові слова: *кримінальне судочинство, затримання, законне затримання, досудове розслідування.*

Постановка проблеми. Важливу роль у боротьбі зі злочинністю відіграє практика використання і застосування кримінального процесуального законодавства, його норм та інститутів. До їх числа належить і затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Дії, спрямовані на затримання злочинця, є суспільно корисними, оскільки запобігають вчиненню нових кримінальних правопорушень і разом із тим забезпечують здійснення стосовно нього справедливого правосуддя. Такі дії є правом громадян і обов'язком уповноважених службових осіб правоохоронних органів.

Питання затримання особи, що вчинила злочин, має надзвичайно актуальне значення у зв'язку з прийняттям Верховною Радою 13 квітня 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1]. Тому особливого значення набуває дослідження цього інституту безпосередньо у процесі запобігання, припинення і розслідування кримінальних правопорушень, а також оптимізація позиції громадян і уповноважених службових осіб щодо зазначеного інституту законодавства і практики його застосування.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У наукових працях Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна, В.Д. Берназа, В.К. Лисиченка, Д.Є. Лук'янчикова, В.Т. Малярєнка, М.І. Мельника, О.Р. Михайленка, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, С.М. Стахівського, В.М. Тертишника, В.П. Шибіка, М.Є. Шуміла та інших вчених розглянуто різні аспекти проблеми затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

Метою дослідження у рамках цієї наукової статті є постановка та

розв'язання окремих теоретичних та практичних питань щодо процесуального порядку затримання особи у кримінальному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Конституцією України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Для реалізації цього обов'язку органи державної влади не можуть обійтися без заходів державного примусу, в системі яких особливе місце посідають заходи кримінального процесуального примусу, а саме затримання особи. У той же час ст. 19 Конституції України визначає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [2].

З цього положення випливає необхідність забезпечити максимально повне й оптимальне законодавче регулювання процедури виконання правоохоронними органами своїх повноважень, зокрема, законодавчого регулювання усіх видів затримання осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення. Тому не випадково процесуальні норми, що регламентують порядок і строки затримання, закріплено Конституцією України та низкою міжнародно-правових актів, зокрема Загальною декларацією прав людини (1948 р.), Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права (1966 р.), конвенціями ООН проти катування та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (1984 р.) [3] та ін.

Новий КПК України визначає затримання як тимчасовий запобіжний захід, який застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК України (ч. 2 ст. 176 КПК України), та визначає два його види. Це затримання уповноваженою службовою особою, санкціоноване слідчим суддею або судом (ст.ст. 188-191 КПК), та «законне» затримання особи, однак без ухвали слідчого судді, суду (ст.ст. 207, 208 КПК України). Останній вид, у свою чергу, поділяється на затримання особою, яка не є службовою взагалі або є службовою, але не уповноваженою за статусом на подібні дії за обсягом своїх службових прав та обов'язків (ст. 207 КПК), та затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України).

Будь-які запобіжні заходи, відповідно до ч. 1 ст. 177 КПК України, застосовуються до підозрюваного, обвинуваченого. Підозрюваним, відповідно до ст. 42 КПК України, визнається: 1) особа, якій у порядку ст. 276-279 КПК України повідомлено про підозру; 2) особа, затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Згідно з ч. 2 ст. 42 КПК України обвинуваченою є особа, обвинувальний акт щодо якого переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК України.

Так, положеннями ст. 188 КПК України вбачається затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу на підставі ухвали слідчого

судді або суду для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу тримання під вартою, а ст.ст. 207, 208 КПК України передбачають, що затримати можна будь-яку особу, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, у зв'язку з чим виникають питання щодо правомірності здійснення затримання уповноваженою службовою особою.

Так, ст. 208 КПК України передбачає затримання особи уповноваженою службовою особою та визначає, що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Розглянемо першу підставу, визначену ст. 208 КПК України. «Особу застали» означає, що в момент вчинення злочину особу було затримано і вона не встигла сховатися. «Під час вчинення злочину або замаху» говорить про те, що слідчий або інша уповноважена службова особа, а також будь-який громадянин, який не є працівником правоохоронних органів, були очевидцями вчинення злочину даною особою і затримали його. У даному випадку важливі два фактори. По-перше, особа, яка вчиняє злочин, має бути затримана саме в той момент, коли вона безпосередньо виконувала (здійснювала) об'єктивну сторону злочину, тобто на місці вчинення злочину. По-друге, «затримання» проводить (здійснює) саме та особа, яка була очевидцем. «Безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення» свідчить про те, що між моментом вчинення злочину і безпосереднім затриманням стався короткий проміжок часу, під час якого особа ще не встигла сховатися, ще не зникла з поля зору того, хто її переслідував. Відповідно, якщо особу затримали, наприклад, увечері того ж дня працівники правоохоронних органів, причому в момент, коли вона перебувала, скажімо, вдома, то підставою даного затримання вже не буде вищевказане.

З цього приводу В.О. Попелюшко зазначає, що затримання безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення має місце тоді, коли часова і просторова ознаки находження особи щодо події і місця вчинення кримінального правопорушення дають підстави запідозрити особу в його вчиненні, а тим більше якщо затримання здійснюється потерпілим чи очевидцем події [4, с. 453].

Невирішеним в даному випадку залишається питання щодо можливості здійснення затримання уповноваженою службовою особою до початку кримінального провадження. Відповідно до п. 10 ст. 3 КПК України кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку зі вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Стаття 214 КПК України у ч. 2 визначає, що досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а ч. 3 вказаної статті передбачає,

що здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У той же час вказана ч. 3 ст. 214 КПК України дозволяє у невідкладних випадках проведення до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань тільки огляду місця події. Тобто слідчий або інша уповноважена службова особа зобов'язана буде виїжджати на затримання за даною підставою вже тільки після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. А це теоретично неможливо, оскільки кримінальний процес України формалізований, тобто ті дії, які в КПК України не закріплені як дозволені, проводити не можна і практично неможливо, оскільки в такому разі для особи, що вчиняє злочини, буде якийсь час, щоб встигнути зникнути. Але як на такій підставі буде відбуватися затримання уповноваженою службовою особою, покаже час.

Другою підставою є факт того, що очевидці, в тому числі потерпілі, вкажуть на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин. Очевидцем є особа, яка була присутня в момент і в місці вчинення злочину і явно бачила того, хто його здійснює. Але очевидець – це потенційний свідок, який ще не став таким, оскільки в якості свідка він не був запрошений і допитаний, а ці процесуальні дії можуть бути проведені також лише після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Це дозволяє припустити, що і в даному випадку йдеться про затримання до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, яке, відповідно до КПК України, також є неможливим.

Що стосується потерпілого, то таким визнається особа з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. А це можливо тільки після вручення потерпілому пам'ятки про процесуальні права та обов'язки особою, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 55 КПК України).

Третя підстава – коли сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин. Виявити ці сліди можна кількома способами. По-перше, можливо, що сліди злочину будуть очевидними, наприклад, сліди крові на одязі або особа буде тримати в руках предмет вчинення злочину. По-друге, сліди можуть бути прихованими або захованими. У такому разі можливе проведення огляду, оскільки КПК України дозволяє проводити до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань тільки його. Але в даному випадку підставою для затримання може бути виявлення не всіх слідів злочину, а тільки явних, тобто тих слідів, виявлення яких може бути проведено без додаткового вивчення їх у криміналістичних лабораторіях.

Таким чином, якщо проаналізувати вищевикладені спірні ситуації, можна дійти такого **висновку**. Оскільки підстави затримання особи за підозрою у вчиненні злочину вимагають того, щоб особа могла бути затримана до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, то доцільним буде ввести в КПК України доповнення, які регламентуватимуть можливість затримання особи до початку кримінального провадження, а також термін, у

який після затримання особи буде розпочате досудове розслідування. Це, у свою чергу, сприятиме забезпеченню прав підозрюваного (у тому числі права на захисника з моменту фактичного затримання), а детальна регламентація буде гарантувати недопущення порушення прав та законних інтересів осіб шляхом вчинення незаконних дій, а також недопущення уникнення відповідальності посадових осіб, які зобов'язані виконувати приписи КПК України.

Подальші наукові розвідки доцільно провести за напрямками аналізу прав і обов'язків підозрюваного під час здійснення затримання, дій та повноважень слідчого судді щодо обрання запобіжного заходу до затриманої особи.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Голос України. – 19.05.2012. – № 90–91.
2. Конституція України: від 28.06.1996 // ВВР. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Зі змін. та допов.
3. Международные и внутригосударственные акты о правах человека : сб. док. / сост. Р.М. Валеев, Р.Г. Вагизов. – Казань, 2006.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К., 2012.

Обушенко А. Н. Теоретические и практические вопросы задержания лица по УПК Украины. Стаття посвящена постановке и решению отдельных теоретических и практических вопросов относительно задержания лица в уголовном судопроизводстве Украины.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, задержание, законное задержание, досудебное расследование.

Obushenko O. M. Theoretical and practical issues of detention of a person under the Criminal Procedural Code of Ukraine. Important role in the fight against crime plays practice and application of criminal procedural legislation, norms and institutions. These include and detention of a person who has committed a criminal offense. Actions designed to arrest the offender is socially useful because preventing the commission of new criminal offenses and at the same time ensure the implementation of fair justice against him. Such action is the right and duty of citizens authorized officials, law enforcement agencies.

The issue of detention of a person who committed a crime is extremely important significance in connection with the adoption by the Verkhovna Rada of April 13, 2012 the new Criminal Procedural Code of Ukraine. Therefore, special importance is the research of the Institute directly in the prevention, suppression and investigation of criminal offenses and to optimize the position of citizens and authorized officers for the said institute legislation and practice.

The new Code of Ukraine defines detention as a temporary preventive measure, which is used on the grounds and in the manner prescribed by Code of Ukraine (Part 2 st.176 CCP Ukraine) and defines two kinds. This detention authorized by an official authorized by the investigating judge or the court (st.st.188-191 CCP) and "lawful" detention, but no decision investigating judge court (st.st.207 208 CPC of Ukraine). The latter species, in turn, is divided into detention, which is not a general officer or officer is, but not authorized for status on such actions in terms of their employment rights and responsibilities (article. 207 CCP) and detention authorized official (Article .208 CPC of Ukraine).

Unresolved in the current criminal procedural law, as in PDAs Ukraine 1960, is the possibility of detention by an authorized official in the criminal proceedings.

The author concluded if the grounds for the detention of a person suspected of a crime require that a person could be detained for entering information into the Unified Register of pre-trial investigations, then it would be appropriate to introduce amendments to the Code of Ukraine, which regulate the possibility of detention to the criminal proceedings, and the term, which, after detention, pre-trial investigation will be started. This in turn will promote the rights of the suspect (including the right to counsel from the moment of detention) and detailed regulation will guarantee ensuring that the rights and legitimate interests of persons by committing illegal acts, as well as avoidance of responsibility of officials who are required to comply with the Code of Ukraine.

Keywords: *criminal proceedings, detention, lawful detention, pre-trial investigation.*

Надійшла до редакції 17.09.2014

Сорока А. З.

кандидат юридичних наук
(Національна академія Державної прикордонної
служби України ім. Б. Хмельницького)

УДК 343.43(477)

ПРИХОВУВАННЯ ЯК ЗАКОНОМІРНІСТЬ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розкрито поняття, сутність, зміст та форми приховування злочинної діяльності. Досліджено природу приховування злочинів як закономірність злочинної діяльності у силу об'єктивних і суб'єктивних факторів, а також її значення для розкриття та розслідування злочинів.

Ключові слова: *злочинна діяльність, криміналістика, приховування злочинів, способи приховування злочинів, розслідування.*

Постановка проблеми. Скільки існує людська спільнота, стільки існує й проблема приховування злочинів. Неправдиві покази, самообмова, інсценування, неправдиве алібі, знищення слідів, маскування, фальсифікація тощо були відомі суспільству в усі часи. Тому криміналістика і почала займатися проблемами розробки способів виявлення та протидії приховуванню злочинів. У криміналістичній науці розробка сутності приховування злочинів, його значення для розкриття та розслідування злочинів пройшла кілька етапів.

Сьогодні приховування злочину як форма протидії розслідуванню є своєрідним видом соціальної діяльності, яка являє собою систему навмисних, цілеспрямованих дій з перешкоджання повному, всебічному та об'єктивному розкриттю і розслідуванню злочинів. Основними формами протидії розслідуванню є: приховування слідів злочину і злочинців; приховування й знищення інформації, яка має доказове значення; вплив на учасників кримінального судочинства (погрози, підкуп, шантаж та ін.); втручання у діяльність органів розслідування [1, с. 17].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної пробле-

ми. Дослідженню питань, пов'язаних із проблемами приховування злочинної діяльності та протидії розкриттю і розслідуванню злочинів, у різні часи присвятили свої праці такі відомі радянські та українські вчені-криміналісти, як: О. В. Александренко, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. П. Лавров, В. К. Лисиченко, І. М. Лузгін, В. М. Карагодін, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. О. Образцов, В. В. Трухачов, Р. М. Шехавцов та ін.

Однак наразі для подолання протидії розслідуванню необхідні нові засоби та методи. Системі протидії слід протиставити адекватну систему засобів, методів боротьби з нею. Однак, незважаючи на те, що дослідження протидії розслідуванню злочинів з метою вироблення відповідних контраргументів привертало до себе увагу багатьох науковців, все ж таки залишились поза увагою та потребують акцентованого вивчення положення щодо розгляду приховування злочину як елементу або закономірності злочинної діяльності. Недостатність науково-теоретичних досліджень проблем протидії розслідуванню загалом і приховування злочинів зокрема, засобів їх подолання та існуючі у зв'язку з цим потреби слідчої практики обумовили необхідність опрацювання заданої тематики.

Метою даної статті є розкриття сутності приховування злочину як невід'ємної частини злочинної діяльності та її закономірності. Для досягнення мети дослідження ставляться на вирішення такі завдання: розкрити сутність і зміст приховування злочину та визначити місце і форми приховування в механізмі злочинної діяльності як її закономірність.

Виклад основного матеріалу. Перший етап дослідження приховування злочинної діяльності розпочався у період становлення криміналістики як науки. На початковому етапі розвитку криміналістики радянського часу криміналісти виявляли способи маскування, взаємодії методами злочинного сленгу і таємних знаків у злочинному середовищі, прийоми злочинців при зміні зовнішності, дачу ними неправдивих показів, симуляцію хвороб і недомагань з метою забезпечення алібі та звільнення від кримінальної відповідальності. Цей напрямок дослідження приховування злочинів розвивається і на сучасному етапі розвитку криміналістики в Україні та світі.

Криміналістика, розвиваючи науково-технічний напрямок дослідження слідів злочину, розробила доволі потужний арсенал засобів для виявлення приховування злочинів, виявлення та отримання інформації про механізм злочинної діяльності і злочинців. Поряд із цим з'являються елементи тактики виявлення приховування злочинів через проведення допиту, одночасний допит двох і більше раніше допитаних осіб (очної ставки), огляд місця події, слідчий експеримент тощо.

Як зауважує В. В. Трухачов, дослідження приховування злочинів розвивається за двома напрямками: 1) розвиток загальнотеоретичних, концептуальних основ теорії приховування злочинів; 2) дослідження окремих способів приховування злочинів [2, с. 5].

Найбільш повне уявлення щодо цієї криміналістичної категорії можна отримати через з'ясування її сутності як найбільш загальної форми, що відо-

бражає її сутнісний, найбільш повторюваний зв'язок у системі кримінально-правових та кримінально-процесуальних відносин. На наш погляд, сучасні розробки теорії приховування злочинів дозволяють вважати, що приховування є закономірністю в системі кримінально-правових та кримінально-процесуальних відносин.

Загальновизнаним є поняття приховування злочинів, надане Р. С. Белкіним, який визначив зміст приховування через його способи як діяльність (елемент злочинної діяльності), спрямована на перешкоджання розслідуванню злочинів приховуванням, знищенням, маскуванню або фальсифікацією слідів злочину, злочинців та їх носіїв [3, с. 217].

Сутність приховування як кримінального або криміналістичного явища можна зрозуміти через розкриття її змісту і цілей, які досягаються в результаті приховування злочину.

Вбачається, що при визначенні сутності приховування злочину необхідно виходити з його етимологічного значення, де приховування визначається як «ховати кого-, що-небудь від когось, укривати якийсь час» [4, с. 1084]. При цьому слід виходити з того, що вчинення злочинного діяння таємно є сутнісною формою приховування, найбільш загальним наскрізним сутнісним зв'язком, який поєднує усі етапи злочину, його розкриття та розслідування, а також судового розгляду.

Як зазначають В. К. Лисиченко та Р. М. Шехавцов, зазвичай приховування злочину або розглядається як складова частина системи, що іменується способом злочину, поряд із його готуванням і вчиненням, або, виходячи з відносної самостійності цих складових протиправної діяльності злочинця, описується у виді відокремлених елементів механізму вчинення й приховування злочину [5, с. 70].

Визначення сутності (форми) приховування через його зміст та цілі також вбачається методологічно правильним, але це менш загальна форма вираження, яка відображає внутрішню, змістовну форму приховування в рамках окремого злочину. Недоліком такого підходу є те, що він не демонструє загального зв'язку, який пов'язує усі етапи вчинення, розкриття, розслідування та судового розгляду кримінального правопорушення, і, найголовніше, не відбиває сутності правовідносин, які визначають стан взаємозв'язку (стосунків) злочинця із суспільством. На наш погляд, приховування є правовою категорією, оскільки удосконалення прийомів приховування злочину може бути суттєвою рисою способу вчинення злочину (наприклад, крадіжка) або свідчить про умисний характер злочину, а це впливає на ступінь вини та покарання. А такі способи приховування, як дача неправдивих показів, примушування до дачі неправдивих показів, самообмова та інші, є самостійною формою приховування злочину, на що вказує В. Корноухов у своєму визначенні приховування [6, с. 190].

Таким чином, сутність приховування як кримінально-правового явища полягає у приховуванні від суспільства підготовки і вчинення кримінального правопорушення, а з моменту розкриття злочину приховування набуває фор-

му (стан) кримінально-процесуальних відносин та реалізується через різні способи протидії розслідуванню. Приховування, особливо до етапу розкриття та розслідування злочинного діяння, за змістом полягає у діях чи бездіяльності з приховування злочину. Приховування ж як правовідносини є явищем між суб'єктом вчинення злочину та суспільством, яке триває до закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності; стосовно інших осіб виступає окремим видом кримінально-правових відносин, яке за тяжкими й особливо тяжкими злочинами (ст. 396 КК України – приховування злочину) [7] може набувати самостійної форми злочину.

У зв'язку з цим, на наш погляд, необхідно розрізняти приховування як зовнішню сутнісну його форму, закономірність злочинної діяльності як соціального явища, яке пронизує усі етапи вчинення злочину, його розслідування та судовий розгляд як особливу форму правовідносин у сфері кримінального судочинства, що відображає відносини з приховування злочину від суспільства і конкретно від органів розслідування та суду. Зі змістовної точки зору приховування розкриває взаємозв'язок мети та змісту дій з приховування злочинного діяння.

На наш погляд, системоутворюючою категорією в приховуванні злочину є не злочинна діяльність, як стверджує В. В. Трухачов [2, с. 54], а дія з приховування злочинного діяння.

Різній категорії злочинів і конкретній слідчій ситуації притаманний свій особливий вид змістовної сторони приховування. Тому спроба визначити змістовну сторону приховування злочину тільки як злочинну діяльність, на наш погляд, є непродуктивною.

Вбачається, що приховування в теорії розглядається однобічно – тільки як дія або деяка системна злочинна діяльність. Тим самим підкреслюється її умисний, суб'єктивний характер. Це правильний підхід, але однобічний, який враховує тільки суб'єктивну сторону злочину. Однак у криміналістиці, у ході розгляду тактики огляду місця події, слідчого експерименту, освідування, пред'явлення для впізнання, загальноновизнаною є дія таких об'єктивних факторів, як: природні, діяльність людини, яка з незнання або в силу ділової активності знищує сліди злочину (прибирання), чи активність тварин зі знищення, наприклад, трупа. Освідування також вимагає своєчасного проведення в силу загоювання слідів тілесних ушкоджень; зникнення ідеальних слідів характерно також при таких слідчих діях, як пред'явлення для впізнання та допит.

Необхідно зазначити, що при дослідженні природи приховування злочину як соціального явища злочин часто сприймається як явище у минулому, є неочевидним і сліди в такому разі, як привило, невидимі. Визначену їх сукупність криміналісти вивчили, навчились виявляти, фіксувати, досліджувати, ідентифікувати та реєструвати.

Разом з тим злочин може бути прихованим у силу умов неочевидності його підготовки та вчинення, тобто відсутності свідків і слідів. Свідки можуть бути відсутні на момент учинення злочину, а у випадку їх наявності –

можуть самоусунутися від передачі криміналістичної інформації. Завдяки цьому фактор неочевидності є соціальним фактором приховування злочинів.

Значна частина латентних злочинів, щодо яких як застосовуються, так і не застосовуються прийоми та способи приховування, в силу неочевидності (реальної відсутності свідків події або ж через їх небажання співпрацювати з органами розслідування), а також дії об'єктивних природних факторів залишається нерозкритою. Звідси і витікає важливий методологічний висновок, що злочин може бути прихованим й у випадках невикористання прийомів і способів приховування, а в силу дії природних і соціальних факторів (неочевидність).

Як наслідок, приховування злочинів у широкому значенні далеко не завжди залежить від волі злочинця, а об'єктивно визначається самою природою взаємозв'язку злочинця з навколишнім середовищем та суспільством, розвитком криміналістичної техніки, тактики і методики розслідування злочинів. Очевидно, що при розгляді природи приховування необхідно виділяти не тільки активні суб'єктивні дії, злочинну діяльність суб'єктів злочину із забезпечення таємного характеру злочинного діяння, але й об'єктивні (природні і соціальні) форми і фактори приховування злочинів. Урахування цих об'єктивних факторів при з'ясуванні природи приховування злочину, його головного сутнісного зв'язку, а з іншого боку – при розробці техніко-криміналістичних напрямів і технологій виявлення слідів злочину, відпрацюванні тактики і методики розслідування злочинів, є обов'язковим.

На наш погляд, приховування є закономірністю злочину як найбільш часто повторюваний сутнісний зв'язок та полягає у забезпеченні таємного характеру злочину як взаємозв'язок об'єктивних (природних) і суб'єктивних факторів на всіх етапах вчинення, розкриття, розслідування злочину та його судового розгляду.

Менш загальним, але не менш значимим є змістовний (або внутрішній) рівень приховування злочину, де сутність явища приховування визначається загальноновизнаним методологічним підходом, через співвідношення між змістом і метою.

Приховування як правове явище повинно реалізовуватися в меті, що має правову форму. У праві будь-яке матеріальне явище, як об'єкт у правовідносинах, набуває правової форми, в даному випадку правову мету, яка відображає сутність цих відносин.

У сфері розслідування злочинів протидія набуває низку нових властивостей і, перш за все, включається у систему правовідносин. У зв'язку із цим при визначенні мети приховування необхідно виходити із цілей, які визначає законодавець перед кримінальним судочинством у вигляді «... притягнення до відповідальності в міру своєї вини кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення» (ст. 2 КПК України). Таким чином, ані перешкоджання розслідуванню, ані перешкоджання встановленню об'єктивної істини у справі, ані перешкоджання встановленню злочинного діяння чи його окремих обставин неправомірно розглядати як основну мету приховування злочину, а тільки в

ролі проміжних, тактичних цілей. Законодавець, визначивши як основні цілі кримінального провадження притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, тим самим визначив основну мету приховування злочину – ухилення від кримінальної відповідальності.

На наш погляд, приховування є закономірністю злочинного діяння як найбільш часто повторюваний сутнісний зв'язок, що полягає у забезпеченні таємного характеру злочину, як взаємодія об'єктивних (природних) і суб'єктивних факторів на усіх етапах учинення, розкриття, розслідування та судового розгляду кримінального правопорушення з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

На змістовному рівні приховування злочину визначається як дія (їх комплекс, система, діяльність), бездіяльність, спрямовані на приховування обставин вчиненого злочину з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Кожному етапу підготовки, вчинення, розслідування злочину та його судового розгляду відповідає своя форма приховування, яка стосовно усього процесу приховування від підготовки та вчинення злочину до винесення вироку або до закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності буде виступати як окрема, особлива форма приховування, що реалізується різними прийомами і способами. Основним змістом приховування на усіх етапах вчинення кримінального правопорушення та судового розгляду кримінальної справи є приховування усього злочину та його окремих елементів. Так, на етапі підготовки приховування реалізується в таких прийомах, як знищення, маскування слідів, підлог або фальсифікація, інсценування тощо. На етапі вчинення злочину, як правило, приховування зливається зі способом його вчинення. При цьому дії із забезпечення таємного характеру можуть бути суттєвими, без яких неможливе вчинення злочину.

На стадії розслідування та судового розгляду взаємовідносини двох сторін відбуваються на основі змагальності як основної закономірності взаємодії лінії обвинувачення і лінії захисту. Приховування злочину, доказова та орієнтуюча інформація про вчинений злочин стають об'єктом боротьби двох сторін у формі протидії розслідуванню [8, с. 432].

На етапі розкриття і розслідування злочину приховування виступає у формі протидії розслідуванню, оскільки з'являється суб'єкт розслідування. На цьому етапі дії з приховування злочину реалізуються вже в системі кримінальних та кримінально-процесуальних відносин.

Таким чином, на етапі розкриття і розслідування злочину приховування реалізується у формі протидії, коли з'являється можливість такої протидії засобами дачі неправдивих показів, відмови від дачі показів, обмови або самообмови, знищення доказової та орієнтуючої інформації, їх носіїв, суб'єктів розслідування тощо. До моменту розкриття злочину, до появи двох протидіючих сторін – сторін обвинувачення і захисту, суб'єкта злочину та його зацікавленого оточення – просто нікому протидіяти. У зв'язку з цим протидія розслідуванню є тільки спеціальною, особливою формою приховування, яка реалізується спеціальними засобами на етапі розкриття та розслідування злочину.

Висновки. Отже, приховування злочину потрібно визначити як діяльність або елемент злочинної діяльності, що становить собою систему об'єктивних і суб'єктивних факторів дійсності, які формуються на усіх стадіях вчинення злочину, його розслідування та судового розгляду, реалізація якої спрямована на перешкодження встановленню об'єктивної істини у провадженні та уникненню кримінальної відповідальності.

Протидію не можна розуміти як спосіб, оскільки приховування як явище є характерним усім етапам розкриття, розслідування і судового розгляду. У зв'язку з цим протидія є формою взаємодії лінії обвинувачення і лінії захисту в рамках етапу розслідування та судового розгляду. Здійснюється вона багатьма способами правового, позаправового і кримінального характеру. Правові способи: позбавлення доказової бази процесуального статусу, заміна суб'єктів розслідування тощо. Позаправові способи передбачають вчинення злочину для знищення, викривлення, введення в оману лінії обвинувачення: це дача неправдивих показів, дача неправдивого висновку експертом, неправильний переклад, фізичне знищення свідків, потерпілих, інших суб'єктів розслідування тощо.

Бібліографічні посилання

1. *Александренко О. В.* Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Александренко. – Харків, 2004. – 22 с.
2. *Трухачёв В. В.* Криминалистический анализ сокрытия преступной деятельности. – Воронеж : Изд-во Воронежского гос. ун-та, 2000. – 224 с.
3. *Белкин Р. С.* Криминалистика : проблемы, тенденции, перспективы: от теории к практике. – М. : Юрид, лит., 1988. – 304 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.
5. *Лисиченко В. К., Шехавцов Р. М.* Форми та способи протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : науково-практ. посібник. – К. : Атіка, 2009. – 220 с.
6. *Корноухов В. Е.* Курс криминалистики. Общая часть / отв. ред. В. Е. Корноухов. – М. : Юристь, 2000. – 784 с.
7. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 6 вересня 2011 р. : офіц. текст. – К. : Паливода А.В., 2011. – 216 с.
8. *Баев О. Я.* Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Следственная тактика : научно-практич. пособие / О. Я. Баев. – М. : Экзамен, 2003. – 432 с.

Сорока А. З. Сокрытие как закономерность преступной деятельности. В статье рассматриваются понятие, сущность, содержание и формы сокрытия преступлений. Исследована природа сокрытия преступлений как закономерность преступной деятельности с учётом объективных и субъективных факторов, а также ее значение для раскрытия и расследования преступлений.

Ключевые слова: *преступная деятельность, криминалистика, сокрытие преступлений, способы сокрытия преступлений, расследование.*

Soroka A. Z. Concealment as a regularity of criminal activity. The article deals with the notion, nature, content and forms of criminal activity concealment. The nature of crimes concealment as a consistent pattern of a criminal activity in force of objective and subjective factors, as well as its importance for the detection and investigation of the crimes have been

researched.

Being a consistent pattern of a criminal act and its most common essential connecting component, cover-up is connected with the secret nature of a crime as interaction of objective (natural) and subjective factors at all stages of committing, detection, investigation and prosecution of criminal offense in order to evade criminal liability.

At the content level conceal the crime is defined as an action (their complex system activity), omission aimed at concealing the circumstances of the crime to evade criminal liability.

Keywords: *criminal activity, forensic science, crimes concealment, methods of crimes concealment, investigation.*

Надійшла до редакції 18.09.2014

Фомічов К. С.

кандидат юридичних наук

(Кіровоградський інститут державного

та муніципального управління

Класичного приватного університету)

УДК 343.74

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ВІД РЕЙДЕРСТВА В УКРАЇНІ

Досліджено питання захисту права власності від рейдерських захоплень. Проаналізовано причини поширення рейдерства в Україні та запропоновано шляхи їх подолання.

Ключові слова: *рейдерство, право власності, протиправний перерозподіл власності, протиправне відчуження власності, недружнє поглинання.*

Постановка проблеми. Забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності економіки України є одним із основних напрямів державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері.

У Стратегії національної безпеки України серед викликів та загроз, які негативно впливають на стан економічної безпеки України, відзначено неефективність захисту права власності, відсутність умов для формування необхідного інвестиційного потенціалу в національній економіці, зокрема розвинених фінансового та фондового ринків, несприятливий макроекономічний і політико-правовий клімат для залучення іноземних інвестицій та розвитку внутрішнього інвестиційного процесу [1].

Неспроможність захисту права власності в Україні призвела до поширення нових схем її перерозподілу та протиправного заволодіння майном, відомих під загальною назвою “рейдерство”. Дане явище набуло ознак системності та загрожує не лише розвитку української економіки, а й безпеці країни в цілому.

Незважаючи на тривалі інституційні зусилля щодо мінімізації в Україні

випадків рейдерства і захоплення суб'єктів господарювання, дане явище залишається однією з найбільш актуальних і суперечливих українських економіко-правових проблем. Наслідки рейдерських атак відбиваються на темпах економічного розвитку країни, на рівні її економічної безпеки та інвестиційному іміджі. Рейдерство компрометує економічну політику держави, підриває престиж України на міжнародній арені [2].

В умовах фінансово-економічної кризи відбулася активізація та трансформація рейдерства як неформального інституту переділу власності. Світова фінансова криза 2008-2009 років призвела до модифікації цілей, які переслідують рейдери при захопленні суб'єкта господарювання. Так, крім традиційної для рейдерської атаки мети – заволодіти компанією або дістати можливість управління її активами, останнім часом набули поширення такі цілі рейдерства, що спрямовані на видалення конкурента з ринку або зниження активності його діяльності, нейтралізацію його участі в конкурсі або великому інвестиційному проекті, бажання вплинути на прийняття потрібного господарського рішення тощо [2]. Тому вивчення природи даного феномена залишається актуальним теоретичним і прикладним завданням. Проблема захисту права власності від рейдерства сьогодні є однією з найбільш гострих у поточній юридичній практиці.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Мета. Дослідженням питання рейдерства займалися багато вчених, зокрема С. М. Анісімов, Т. Бабич, О. М. Бандурка, М. В. Бондаренко, М. Грошенков, Є. Дмитрієва, В. О. Мандибура, В. Стадник, Д. В. Беловецький, А. А. Богатиков, А. Й. Гуров та ін. Але вивчення робіт вчених свідчить про недостатнє дослідження питання захисту права власності від недружніх поглинань (рейдерства) в Україні.

Виклад основного матеріалу. Останніми роками в Україні, на відміну від країн з розвинутою економікою, де об'єднання підприємств здійснюється цивілізовано і в межах національного законодавства, ці процеси в більшості випадків відбуваються з використанням протизаконних і неетичних методів, супроводжуються порушенням прав і законних інтересів акціонерів. У зарубіжних країнах об'єднання компаній часто розглядається як позитивний процес, що має на меті зниження витрат на менеджмент та спрямований на підвищення конкурентоспроможності. В Україні ж рейдерство – це подальший перепродаж активів підприємств, спрямований, у першу чергу, на власне збагачення рейдерів. Фактично відбувається корупційний перерозподіл власності, а не процес економічної оптимізації.

Крім цього, рейдерство суттєво підриває економічну безпеку держави, негативно впливає на міжнародний імідж країни, що, звичайно, знижує її інвестиційну привабливість.

Згідно з Міжнародним індексом прав власності (International Property Rights Index) за 2013 рік, Україна посіла 86 позицію із 97 країн, опинившись поряд із Парагваєм і Республікою Чад [4], що свідчить про надзвичайно високий ступінь незахищеності прав власників у державі. За десятибальною

шкалою показники України щодо визначення Індексу прав власності є такими: захист прав фізичної власності – 3,6 (показник погіршився порівняно з 2012 р.); правове та політичне середовище – 3,4 (найгірший показник рейтингу України); захист прав інтелектуальної власності – 4,2 (покращився порівняно з 2012 р.).

За останні три роки простежується тенденція до зниження кількості виявлених злочинів за фактами рейдерських проявів. Так, у 2013 р. зареєстровано 59 фактів, пов'язаних з порушенням прав законних власників і силовим захопленням підприємств. Зареєстровано 40 кримінальних правопорушень, за якими порушено 12 кримінальних проваджень [5].

Аналіз юридичної літератури свідчить про відсутність сталого визначення поняття «рейдерство». Спроба з'ясувати етимологію цього слова за допомогою енциклопедичних видань приводить лише до морського та військового значення слова «рейд», а також інших похідних від нього слів.

Автори економічного словника розглядають «рейд» як операцію (спробу) з придбання великого пакету акцій певної компанії з метою її поглинання [6, с. 885]. Виділяють і «поглинання вороже» як спробу оволодіти контролем над компанією скуповуванням її акцій на ринку (тобто проти волі керівництва або провідних акціонерів) [6, с. 694].

Ворожим, або недружнім, поглинанням, на думку О. А. Макарової, є процес масового скуповування акцій, який проходить досить часто незаконними способами. Однак, як зауважує науковець, недружнє поглинання, яке здійснюється з використанням методів не тільки незаконних, але і досить часто кримінально караних, є не поглинанням, а захопленням. Поглинання ж, як засіб встановлення контролю над бізнесом, відбувається виключно у рамках закону [7].

Як діяльність із захоплення бізнесу розглядає рейдерську діяльність М. Лопашенко. Він визначає рейдерство як ретельно сплановану систему діяльності, спрямовану на отримання чужої компанії, яка здійснює підприємницьку або інші види економічної діяльності. При цьому рейдерство, як правило, є сполученням незаконних, напівзаконних (не прописаних у законі, іншими словами – протиправних, але законодавчо не заборонених) та законних способів придбання привабливого, але чужого бізнесу [3].

Вітчизняні науковці теж вказують на напівкримінальний характер рейдерства, основною ознакою якого є порушення закону, застосування тих чи інших шахрайських методів [8, с. 10]. На їхню думку, рейдерство – незаконне захоплення підприємств без згоди їх акціонерів, метою якого є отримання контролю над ліквідними активами підприємства за максимально низькою ціною, як правило, для їх подальшого продажу. Силкові дії застосовуються як доповнення і забезпечення юридичних заходів, що дають рейдерам можливість забезпечення влади. При цьому корпоративний конфлікт у рейдерських схемах є тільки приводом для захоплення підприємства [3].

За 2013 рік в Україні зареєстровано 22 факти, пов'язані з порушенням прав законних власників і силовим захопленням підприємств. При цьому по-

рушено три кримінальні провадження за ст. 364 КК України [5].

Аналіз результатів розслідування кримінальних проваджень даної категорії дає підстави для висновку, що основними причинами, які зумовлюють поширення рейдерства в Україні, є:

1) невідокремленість бізнесу від політики;

2) недосконалість судової влади та корумпованість органів виконавчої влади. Саме це стає головною умовою для підкріплення рейдерських дій постановами та рішеннями судів, які реалізуються за допомогою органів виконавчої влади та забезпечують підтримку правоохоронних органів;

3) чинником розвитку рейдерства є і певна слабкість нашої правової системи. Так, якщо у більшості європейських країн прийнято спеціалізовані закони проти рейдерства, то у вітчизняному законодавстві відсутній навіть термін «рейдерство» [9];

4) суттєво впливає на розвиток даного явища правовий нігілізм, що сформувався у суспільстві, недостатнє висвітлення у ЗМІ проблем, пов'язаних із рейдерством, відсутність активної позиції громадянського суспільства щодо протидії йому [5].

У свою чергу, можна виділити чотири основні способи захоплення підприємств [5]:

1) через акціонерний капітал. Рейдери скуповують 10-15% акцій, а цього зазвичай достатньо, аби ініціювати збори власників і ухвалити потрібне рішення, наприклад щодо зміни керівництва.

Типовим є приклад корпоративного конфлікту, що виник навколо публічного акціонерного товариства «Універмаг «Україна». Він був пов'язаний з низкою неправомірних дій представників колишнього менеджменту універмагу та інших осіб і мав на меті відсторонення від контролю за ситуацією на підприємстві міжнародного акціонера, якому належить 92,7% статутного капіталу товариства. Відбувалися маніпуляції з організацією засідань наглядової ради та загальних зборів акціонерів, що давало можливість особам, які мали значно меншу частку в статутному капіталі, вчиняти дії, що суперечили інтересам інших акціонерів;

2) через наймане керівництво, коли менеджмент може просто «виводити» активи на підконтрольні рейдеру структури або брати кредити під заставу власності під завищені відсотки.

Ситуація, що склалася навколо ПАТ «Готельно-туристичний комплекс «Інтурист-Закарпаття» є яскравим прикладом такого способу захоплення. Прокуратурою Закарпатської області порушено і розслідуються кримінальні провадження за ознаками вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності при переоформленні складу органів управління комплексу. Правопорушення полягає в тому, що голові правління було пред'явлено сфальсифікований протокол загальних зборів акціонерів, згідно з яким призначено новий склад правління, а також протокол наглядової ради у складі, суттєво відмінному від обраного на загальних зборах. Крім того, було змінено охорону готельного комплексу та встановлено контроль за уста-

новчими документами і печаткою підприємства;

3) через кредиторську заборгованість. Так, якщо у підприємства є кілька дрібних заборгованостей, рейдер скуповує їх і пред'являє до одноразової оплати.

Тут є показовим такий приклад – ситуація, що склалася навколо ДП НАЕК «Енергоатом». У період з 2002 року і дотепер на території України, Республіки Молдова та деяких країн Європейського Союзу компанією «Remington Worldwide Limited» (Гібралтар) і компаніями, яким вона передала право на здійснення вимог проти України та ДП «НАЕК «Енергоатом», були ініційовані численні судові процеси. Головна мета полягала в заволодінні активами ДП «НАЕК «Енергоатом» та інших енергетичних компаній і банків України. Прикрим є те, що зазначені незаконні схеми заволодіння коштами та майном були «узаконені» рішеннями судів Республіки Молдова, відповідно до яких визнано борг ДП «НАЕК «Енергоатом», ПАТ «Дніпрообленерго», ПАТ «Одесаобленерго», ТОВ «Луганське енергетичне об'єднання», «Миколаївобленерго» на суму понад 350 млн. грн.;

4) через незаконну приватизацію: умови для такого рейдерства створюються в той момент, коли підприємство приватизується незаконним шляхом.

Прикладом є ситуація, що склалася навколо сільськогосподарського ТОВ «Бучанський». Під час оформлення земельпорядної документації ТОВ «ВВ-Брік Траст» на земельні ділянки розміром 18,4370 га було порушено вимоги Земельного кодексу України та Постанови КМУ від 26 травня 2004 р. № 677, якою затверджено Порядок розробки проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок. Зокрема, проекти землеустрою з органами містобудування та архітектури не погоджувались та головою сільської ради не підписувались. Крім цього, на більшості земельних ділянок, переоформлених та переданих до ТОВ «ВВ-Брік Траст», розташовано нерухоме майно колишнього КСП, право власності на яке зареєстроване в Києво-Святошинському БТІ за рядом фізичних та юридичних осіб. При цьому більшість власників об'єктів нерухомості мають чинні рішення сесій сільської ради про надання дозволів на розробку проектів землеустрою щодо відведення їм в оренду ділянок.

Більше всього рейдерських атак було здійснено у передкризові 2007-2008 роки. У цей період зареєстровано сотні протиправних захоплень підприємств, підставою для яких стали ухвали і рішення судових інстанцій. З цієї кількості 11 підприємств мали стратегічне значення для економіки та безпеки держави. Зокрема, йдеться про ВАТ «Турбоатом» (м. Харків), ВАТ «Запоріжжяобленерго», Державну акціонерну холдингову компанію «Чорноморський суднобудівний завод» [10].

У той же час правоохоронними органами фіксуються непоодинокі факти фінансування протиправних захоплень вітчизняних підприємств за участю іноземного капіталу.

Практика розслідування фактів рейдерства показує, що майже в усіх випадках допомогу рейдерам надають чиновники органів державної влади та місцевого самоврядування. У багатьох кримінальних провадженнях ухвалю-

ються неправосудні судові рішення, в яких право власності на захоплене майно визнається за рейдерами. Нерідко працівники правоохоронних органів, керуючись рішеннями судів, фактично теж сприяють «загарбникам», вилучаючи носії інформації з реєстрами акціонерів, до яких потім вносяться зміни, а також розпочинають на замовлення рейдерів кримінальні провадження. Не гребують участю в рейдерських захопленнях і представники виборних органів. Вони ініціюють депутатські запити, спотворюють зміст висвітлення подій для ЗМІ, виконують інші замовлення рейдерів [5].

На жаль, сьогодні у законодавстві існує двозначність. Наприклад, Податковий кодекс Україні надає можливість без проблем створити на будь-якому підприємстві умови, які в подальшому сприятимуть, як мінімум, у короткий термін відмиванню оборотних коштів. Це, зокрема, і зумовлює тінізацію діяльності бізнесу, не сприяє прозорості його ведення. Підприємці через низку прогалин у здійсненні податкової політики вимушені ховатися від фіскальних служб, розуміючи їх широкі повноваження. Це створює підґрунтя для того, що найчастіше постраждалими від рейдерства стають ті, хто веде свій бізнес із порушеннями, внаслідок чого боїться звертатися до правоохоронних органів. Отже, прозорість та ефективність діяльності суб'єктів господарювання можуть зробити підприємство фактично невразливим для рейдерів [5].

На думку ж науковців, доцільним є введення кримінальної відповідальності лише за організацію рейдерства (рейдерського нападу), що сприятиме попередженню протиправних зазіхань на власність.

Щодо деяких окремих деталей протидії рейдерству, то, на думку юристів, кращий спосіб захистити себе від рейдерства – приділяти більше уваги юридичному супроводу всіх корпоративних процедур на підприємстві. Багато рейдерських атак починається через непорозуміння між акціонерами, а тому при створенні підприємства вкрай важливо чітко виписати структуру правління, взаємини власників майбутнього бізнесу, а також способи і механізми ухвалення рішень щодо управління активами.

Висновки. Наведене свідчить, що боротьба з рейдерством в Україні ведеться ще недостатньо активно, тому, на наш погляд, слід сконцентрувати її на таких основних напрямках:

1) вжиття організаційно-правових заходів щодо подолання рейдерства через посилення протидії корупції. Зокрема, необхідно розробити комплексну державну програму боротьби з рейдерством, підвищити ефективність прокурорського нагляду за додержанням законності на ринку злиття та поглинання підприємств, забезпечити координацію дій правоохоронних і контролюючих органів, а також органів виконавчої влади та місцевого самоврядування;

2) вдосконалення законодавства, врегулювання відносин, пов'язаних із розглядом корпоративних спорів, посилення кримінальної відповідальності за організацію рейдерства;

3) цілеспрямоване формування у суспільстві негативного ставлення та засудження будь-яких спроб протиправного захоплення суб'єктів підприємницької діяльності, активне залучення до цього правоохоронних і контролюючих органів.

ючих органів та громадських організацій. Адже саме громадянське суспільство є індикатором ефективності дій уряду щодо протидії незаконній діяльності зловмисників.

Бібліографічні посилання

1. Про стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.2007 № 105/2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.
2. Куценко Д. М., Зачосова Н. В. Правові механізми протидії рейдерству як сучасній загрозі економічній безпеці вітчизняних суб'єктів господарювання / Д. М. Куценко, Н. В. Зачосова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://asconf.com/rus/archive_view/213.
3. Камлик М. І. Рейдерство в Україні: сутність та засоби протидії / Камлик М. І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.pdf.
4. Захист прав власності: Україна в міжнародних рейтингах / Центр комерційного права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://commerciallaw.com.ua/attachments/article/181.pdf>.
5. Юрченко О. М. Рейдерство в Україні / Юрченко О. М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_68.pdf.
6. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – 5-е изд., доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.
7. Макарова О. А. Порядок приобретения контроля в акционерных обществах: некоторые проблемы // Закон. – 2007. – № 3. – С. 170-177.
8. Корпоративні конфлікти: кримінальні способи та методи встановлення контролю над підприємством : метод. рекомендації / Ущатовський В. Ф., Сахарова О. Б., Лопатін С. І. та ін. – К. : ДНДІ МВС України, 2007. – 63 с.
9. Рейдерство: причины, классификация, защита [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2012/3/21/59788.htm>.
10. Кочевники против земледельцев // Экономика и финансы. – 2011. – № 21 (35) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.expert.ua/articles/9/0/8933/>.

Фомичев К. С. Некоторые аспекты защиты прав собственности от рейдерства в Украине. Исследован вопрос защиты права собственности от рейдерских захватов. Проанализированы причины распространения рейдерства в Украине и предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: рейдерство, право собственности, противоправное перераспределение собственности, противоправное отчуждение собственности, недружеское поглощение.

Fomichov K. S. Some aspects of protection of property rights from raiding in Ukraine. The article studies the issue of property rights protection from hostile takeover. Reasons distribution raiding in Ukraine and the ways to overcome them. Failure to protect property rights in Ukraine led to the spread of new schemes of redistribution and unlawful taking of property, known under the name "raid". This phenomenon has become systemic signs and threatens not only the Ukrainian economy, but also the security of the country.

As the financial and economic crisis there was activation and transformation raiding as informal institutions redistribution of property. The global financial crisis of 2008-2009 led to the modification of the objectives pursued by raiders the capture of the entity.

The main areas of combating corporate fraud in Ukraine 1. Undertake organizational and legal measures to counter raiding by strengthening anti-corruption.

In particular, it is necessary to develop a comprehensive national program to combat raiding, improve supervision of the observance of legality in the market of mergers and acquisitions, to ensure coordination of law enforcement and regulatory authorities and executive authorities and local governments.

Improvement of legislation, regulation of relations related to corporate disputes, strengthening the criminal responsibility for organizing raiding.

Targeted formation of negative attitudes in society and condemnation of any attempt to capture illegal businesses, active involvement of law enforcement and regulatory agencies and NGOs. After all, civil society is an indicator of the effectiveness of government action to combat illegal activities intruders.

On some individual parts counter raiding, then, according to lawyers, the best way to protect yourself from raiding - to focus more on legal support of corporate procedures at the facility. Many raiding starts due to a misunderstanding between the shareholders, and therefore in the creation of enterprises is essential spelled out the structure of government relations future business owners, as well as ways and mechanisms of decision-making asset management.

Keywords: *corporate raiding, right of ownership, illegal redistribution of property, illegal alienation of property, unfriendly absorption.*

Надійшла до редакції 02.09.2014

Chaplins'ka Yu. A.
candidate of legal sciences
*(the Dnipropetrovs'k State
University of Internal Affairs)*

УДК 343.98

SIMULTANEOUS INTERROGATION OF TWO EARLIER INTERROGATED PERSONS: ORGANIZATIONAL ASPECT

Чаплинська Ю. А. Одночасний допит двох раніше допитаних осіб: організаційний аспект. Досліджено актуальні проблемні питання організаційного забезпечення проведення одночасного допиту двох раніше допитаних осіб. Розглянуто організаційно-підготовчі заходи до проведення одночасного допиту за участю підозрюваних і обвинувачених.

Ключові слова: *організація, організаційне забезпечення, слідчі дії, одночасний допит.*

Statement of the problem. Simultaneous interrogation of two early interrogated persons («confrontation») is the most common and effective investigative action, which gathers information about the criminal offence and the criminal activities of certain persons. This is due to the high informative features simultaneous interrogation and reliability, ease and speed of obtaining results.

At the same time, the simultaneous interrogation is one of the most difficult investigatory actions. On the one hand, the complexity of the investigations is that the investigator does not possess by the time investigations exhaustive data about the personality of the offender and a certain amount of evidence that can be used during its implementation. On the other hand, suspected (accused) are not always

interested in a full and comprehensive disclosure and investigation of criminal offences, which cannot but affect the truthfulness of their testimony. In addition, victims and witnesses is a negative impact from the side of the criminals, which often leads to changes in their testimony.

Despite this, successful confrontation and positive results depends on the quality of the possession of the investigators knowledge of the laws of thought, logical methods and techniques, the laws of psychology and tactics developed in criminalistics.

Generalization of investigative practice has shown that a confrontation was held with the investigation of criminal offences against life, health and sexual freedom - 81 %; committed criminal groups - 80 %; against property - 78 %; in the sphere of economic activity - 51 %; against public safety, public order and morality - 49 %; in the field of performance management - 13 %. However, despite its prevalence, this investigative action has a rather low efficiency. Today, a significant percentage of staff investigative units of internal Affairs bodies (71 %) considered the simultaneous interrogation inefficient and often uses it only to confirm previous evidence of participants, that is, to hold them in place. This approach unnecessarily narrows the possible investigative actions as a way of obtaining evidence from personal sources. The situation, on the one hand, due to the particular complexity and laboriousness in preparing and conducting this investigation, and on the other, the lack of forensic knowledge and professional communicative skills of the investigator about the simultaneous interrogation. Despite this, the organizational support simultaneous interrogation previously interrogated persons today has a number of outstanding organizational and tactical problems.

Analysis of publications which discuss the solution to this problem. A common tactic of simultaneous interrogation previously interrogated persons covered fully enough scientists, criminologists and processually in forensic literature. In particular, a significant contribution to the development of scientific bases of investigative steps made famous scientists, criminologists and scientists, in particular, M.V. Bakharev, O.M. Vasiliev, V.K. Veselsky, F. W. Glazyrin, A.V. Dulov, L.M. Carneeva, V.O.Konovalova, E.D. Lukjanchikov, M.I. Porubov, O. V. Solov'ev, S.M. Stahivskiy, O.R. Ratinov, V.M. Tertyshnyk, K.O Chaplinsky, V.Y. Shepitko and others. The significance of the conducted research is predicated on the creation of a solid base for further research improvements tactics of the production of this investigative actions, which are widely used in law enforcement practice and is a common way of collecting actual data from personal sources.

However, at present there is no integrated development with tactical support for simultaneous interrogation previously interrogated persons Not fully investigated the factors affecting the efficiency of carrying out this investigation. In the literature were not considered and were not subjected to analysis of typical tactical errors investigators that affect the effectiveness of the simultaneous interrogation.

So, the **purpose** of this article is to highlight the problem of organizational

issues organizational support simultaneous interrogation previously interrogated persons taking into account the modern needs of the investigative practices.

Basic content. In criminal proceedings the simultaneous interrogation of previously interrogated persons known as an effective way of testing available and obtain new evidence. According to p. 9 art. 224 of the Criminal procedure code of Ukraine, the investigator, the Prosecutor has the right to conduct simultaneous interrogation of two or more already questioned persons to determine the causes of the discrepancies in their testimony.

We can agree with E.D. Lukyanchikov that the reason for the simultaneous interrogation is the presence of significant inconsistencies in the testimony previously interrogated persons [1, p. 30].

An important place in the tactics of simultaneous interrogation take organizational and preparatory activities prior to the conference. Well-organized investigative action should be active, offensive, in the shortest amount of time, and the control action should be aimed at the solution of tactical problems.

In the scientific literature, the authors ambiguous approach to the determination of the necessary preparatory measures. Thus, according to J.V. Gavrilin, preparation for simultaneous interrogation must include: the study of previously obtained evidence; establishing the content of contradictions; the study of the person being questioned; clarify the circumstances to be installed; determining the sequence of the interrogation; the choice of time and place of the meeting; selection and systematization of evidence; the wording of the questions and the determination of their sequences [2, p. 51].

M.G. Shuryhnov adds a definition of place, time and way to call on the interrogation; the creation of the necessary conditions of the interrogation; the definition of the circle of participants of investigative actions; determination means fixing investigations; plan investigations [3, p. 389].

Summarizing the views of scientists and the results of the study of criminal proceedings, as well as the materials of the survey members of the investigative and operational units, you can come to the conclusion that the most significant organizational and preparatory activities for conducting simultaneous interrogation include:

1. The study materials of criminal procedure allows the investigator primarily to address the question whether the simultaneous interrogation. This measure allows us to examine the person questioned, to determine the extent of their relationship and the nature of the dispute in the testimony, to determine the list of questions and their sequence, to choose the most effective techniques of investigative actions.

2. The decision on conducting simultaneous interrogation. Deciding and determining the time of the confrontation, it is necessary to consider the nature of evidence to be authenticated, their place in the system of other evidence, and psychological qualities of its participants and the relationships between them. The investigator should consider the materiality of the contradictions in the testimony. If discrepancies in the testimony can be eliminated by other means with less

tactical risk, the simultaneous interrogation of inappropriate conduct and the investigator must abandon it. This is especially true for simultaneous interrogation between members of criminal groups and their leaders. Often lawyers are applying for investigative actions with honest its members to provide psychological impact, clarifying awareness of the investigator.

When deciding the investigator should analyze and evaluate the collected information and investigating the situation at a certain stage of pre-trial investigation. It is impossible to carry out Simultaneous interrogation between two persons for «fixing» their testimony, which does not contain contradictions. No evidentiary value of such investigative action has not. There is a wrong tactic for simultaneous interrogation, in which the investigator in the presence of its participants only read their testimony previously obtained during their interrogation. The value of investigative actions to contain it in a simultaneous interrogation of two persons, whose testimony there are contradictions.

3. The timing and venue of simultaneous interrogation. Investigative actions must be sudden in nature. Any delay in conducting the simultaneous interrogation can lead to decrease the possibility of obtaining positive results. Hence, the correct definition of the time of the simultaneous interrogation has an important role in its preparation. The study of criminal proceedings, which were held simultaneous interrogations, allowed to come to the conclusion that their effectiveness depends on time and suddenness. The more time passed from the moment of occurrence of the necessary investigative actions, the less was its effectiveness. Any undue delay in its implementation pulling obtain false testimony or refusal to provide them.

During the investigations, the investigator shall take measures in order of time and the venue was known as little people. In some cases it is expedient to carry out directly after the interrogation of a person, in the testimony which revealed considerable controversy before questioned will have time to meet and to agree on further readings. In other cases, on the contrary, should not rush with the simultaneous interrogation, in order to avoid premature awareness being questioned about the nature of the testimony of each other. For example, premature knowledge of the accused about the content of his testimony of an accomplice or witness, obviously, does not help the success of the investigation.

4. Circumstances, subject to clarification. The subject of investigative actions are circumstances that gave rise to considerable discrepancies in the testimony previously interrogated persons, the Investigator must determine the range of issues requiring clarification, and in advance to raise the issue and to determine their sequence. Especially carefully it is necessary to approach the formulation of questions. First, decide General questions, and then order them Refine and detail the circumstances to prepare clarifying and follow-up questions.

5. For additional questioning. If necessary, the investigator may conduct additional questioning to clarify those or other circumstances of importance for criminal proceedings. Each of the participants may be simultaneous interrogation again questioned if their readings are contradictions, gaps or inaccuracies. However, it is unacceptable to prepare participants for simultaneous interrogation,

to recommend, for example, «confident keep», «to actively expose» etc.

6. The definition of the entities, between which will be held simultaneous interrogation, and the sequence of their interrogation. During this event, the investigator should consider the possibility of being questioned individuals influence each other in positive and negative qualities, weaknesses, mental instability, etc. it is Necessary to predict the possibility of changing evidence.

Analysis of law enforcement practice and generalization of scientific views, leads to the conclusion that it is not appropriate investigative action:

- between persons who give false testimony;
- between the partners of a criminal offence at the initial stage of the investigation. This is because criminals can use even short-term contact, select the General line of conduct;
- between the accused, which partly acknowledge their guilt and prone to change testimony or adversely affect other participants;
- between people trying to reconcile its position with respect to each other or to transmit certain information;
- between persons of whom the one who gives true testimony is material, related to or otherwise dependent on the other party;
- when one of the participants in the confrontation refuses to give testimony in the presence of another person.

In these cases, the investigator is impractical to go to a tactical risk and you need to replace some actions or others.

Important tactical event in preparation for the simultaneous interrogation is the selection of its members, who will give evidence first. This is indicated by the staff of the investigative units. Thus, 79 % indicate that proper prioritization testimony contributes to the obtaining of evidence and declination unscrupulous party to give truthful testimony.

In the scientific literature rightly notes that the first provide an opportunity to speak to a person who, in the opinion of the investigator, give truthful statements that are true and damning a suspect in criminal activity; insists to give evidence in the presence of another person; the testimony of which are confirmed by other materials of the case.

After reviewing the investigative practices and the views of the scientists, it should be noted that an unscrupulous party investigative actions appropriate to examine first in such cases, when:

- the investigator is confident that bona fide investigative actions clearly adheres to the position and will not be exposed to negative influence.
- the investigator believes that the bona fide heard wrong, more fully and reasonably justify their position;
- indications of dishonest participant can so disturb another person questioned that he will report the result of new information;
- unscrupulous party so requests, with the aim to persuade her to change testimony in their favor, and the investigator is convinced otherwise, and intends to use the situation to get truthful information;

- the investigator is aware of the intention of unscrupulous party to use the simultaneous interrogation to influence another person questioned, but I am sure in the insolvency of such attempts and plans to use this situation to obtain reliable readings.

Granting the right of unscrupulous party investigations to answer questions first should be carried out by the investigator in exceptional cases. A survey of investigators on this question allows us to come to the conclusion that 88 percent indicate that it is unacceptable to interrogate the first unscrupulous party; 12 % - it's a possibility, but only for tactical reasons by the investigator.

7. The selection of participants for the simultaneous interrogation. The main participants of investigative actions include the person who conducts investigative action, and two previously interrogated persons, in testimony of which are contradictions. Simultaneous interrogation takes place between them in any configuration, including between participants that have the same status. To prevent negative impact on bona fide member of the investigative actions, or information exchange for agreement in position before the investigative steps it is advisable to involve employees in operational units. These individuals monitor the behavior of the person questioned.

8. Psychological preparation of the participants simultaneous interrogation. To conduct investigations, the investigator must inform bona fide participants in the simultaneous interrogation of the possible difficulties of a psychological nature (threats, compromise) that may arise during its implementation, and provide recommendations that will prevent a negative impact.

According to P.D. Bilenchuk, V.K. Lisichenko and N.I. Klimenko the investigator should provide psychological readiness of the participants to conduct simultaneous interrogation is particularly needed for victims and witnesses, which first attracted to the sphere of the criminal process and may not adequately react to communicate with the suspect, resulting in a goal investigative actions will not be achieved. In necessary cases, to clarify the evidence of persons who have contradictions, the investigator may additionally be questioned before conducting simultaneous interrogation [4, p. 334]. Preliminary psychological training increases endurance and stamina bona fide member of the investigative actions to prevent negative impacts.

Investigators should note that the simultaneous interrogation may have a negative effect on the good faith of its participants. During the conduct of participants with different procedural status within visual observation of each other and have the possibility of psychological influence their behavior, gestures, intonation. Witnesses, victims, observing this behavior of the accused, giving false testimony, during the implementation of the investigator's authority relative to the performance of investigative actions don't understand why the investigator "allows" such statements, a seed of doubt in his testimony, the disappointment of justice that they are connected not only with the authority of the court, but with the powers of the investigator and the Prosecutor. In this situation, they see the impunity of the accused who is telling the truth.

9. Definition and preparation of technical means of fixation simultaneous interrogation. The use of technology is quite effective during investigative actions involving foreigners, persons with physiological problems, because it allows to verify the correctness and completeness of the translation and correct deficiencies. For example, a survey of members of the investigative divisions allows us to conclude that when conducting investigations, the investigators do not always (9 %) use the technical possibilities. Analysis of criminal cases shows that the recording was conducted at a ratio of 1 290 cases.

10. The plan for simultaneous interrogation. Planning investigations should include: the wording of the questions that will be applied during interrogation; the prioritization of the interrogation; the definition of tactics of confrontation; the creation of conditions that will fully ensure the safety of its participants. However, a survey of investigators suggests that none of the respondents were of the plan investigative steps, 3 % were limited draft notes.

Conclusion. Summing up, it should be noted that the General behavior of suspects and accused persons, as a rule, aimed at reducing its role in the committed criminal offences, the concealment of past criminal activity. They affect sustainable position of victims and witnesses, delay pre-trial investigation, obstruct the investigation, therefore, the conduction between the simultaneous interrogation is the most important investigative action. Hence the simultaneous interrogation with such category of persons depends on the correct and effective ownership and operation rights investigators tactical methods and their application in practice. Improper preparation for simultaneous interrogation closely associated with the risk of possible changes truthful testimony bona fide member of refusal to give evidence or disclosure of data investigation. Undue delay in implementing the simultaneous interrogation may result in the loss of the element of surprise which contributes to the successful achievement of the purpose of investigations [5, S. 275]. Tactically conducted simultaneous interrogation previously interrogated persons, even if in its course and failed to overcome the significant contradictions in the testimony, should produce unfair participant's psychological effect, to undermine its installation on a lie, to help the investigator to verify the truthfulness of the testimony of the participants, to further explore their psychological quality, develop new areas for investigation.

Бібліографічні посилання

1. Лукьянчиков Е. Д. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних : учебное пособие / Е. Д. Лукьянчиков. – К.: НИ и РО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1990. – 52 с.
2. Гаврилин Ю. В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : учебное пособие / Ю. В. Гаврилин. – М. : Книжный мир, 2004. – 332 с.
3. Шурухнов Н. Г. Криминалистика : учебник / Н. Г. Шурухнов. – 2-е изд., исправл. и доп. – М. : Эксмо, 2008. – 720 с.
4. Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. та ін. Криміналістика : підруч. / за ред. П. Д. Біленчука. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Атіка, 2001. – 544 с.
5. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. /

Чаплинський К. О. – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

Чаплинская Ю. А. Одновременный допрос двух ранее допрошенных лиц (организационный аспект). Исследованы актуальные проблемные вопросы организационного обеспечения проведения одновременного допроса двух ранее допрошенных лиц. Рассмотрены организационно-подготовительные мероприятия проведения одновременного допроса с участием подозреваемых и обвиняемых.

Ключевые слова: организация, организационное обеспечение, следственные действия, одновременный допрос.

Chaplyns'ka Y. A. Simultaneous interrogation of two before interrogated persons(organizational aspect). This article is devoted to consideration of actual problem questions of tactical supply of carrying out of simultaneous interrogation of two before interrogated persons. The author have considered the organizational preparatory actions of carrying out of simultaneous interrogation of two before interrogated persons with participation of suspected and defendants.

Keywords: organisation, organisation supply, investigatory actions, simultaneous interrogation

Надійшла до редакції 22.05.2014

Шаблистий В. В.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.211

СОЦІАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ

У статті набув подальшого розвитку нетрадиційний підхід до розуміння конституційного принципу верховенства права в Україні. Підтримано тих вчених, які однозначно вказують на необхідність нормативного закріплення та використання принципу верховенства закону, а не права, оскільки існують негативні і небезпечні соціальні та кримінально-правові наслідки превалювання права над законом.

Ключові слова: право, закон, верховенство права, верховенство закону, кримінальний закон, злочин, громадський порядок, хуліганство.

Постановка проблеми. Конституція України ще у 1996 році проголосила безпеку людини однією з найвищих соціальних цінностей в державі. Таке положення Основного Закону є свідченням правильного поступального руху Української держави в бік забезпечення всебічного розвитку людини, оскільки до кінця ХХ ст. більшість держав світу дбали лише про власну безпеку, про безпеку ж окремо взятої людини всерйоз не йшлося. Конституція України стала свідченням нормативного закріплення пріоритету прав і свобод людини над державою та суспільством. Разом з тим безпека людини є передумовою, певним предикатом всіх її прав та гарантією виконання обов'язків. З

цих позицій доводиться вести мову про таке.

Детальний аналіз Розділу II Конституції України показав, що у ньому передбачено більш як тридцять п'ять прав і свобод людини і громадянина, тоді як обов'язків трохи більше чотирьох. Така диспропорція між правами та обов'язками людини і громадянина жодним чином не сприяє захисту її безпеки, оскільки абсолютна більшість пересічних громадян України знають чи не всі свої права, обов'язки ж вони або ігнорують, або дійсно їх не знають. В українській системі права існує аналогічна ситуація із правами та обов'язками чітко визначеного кола суб'єктів – права у десятки разів переважають обов'язки [1, с. 319].

Також В. К. Грищук звертає увагу на ще одну особливість Конституції України, яка в сукупності із наведеною призвела, на наше суб'єктивне переконання, до переважання права над законом в сучасному українському суспільстві. Йдеться про ч. 1 ст. 8 Конституції України – в Україні визнається і діє принцип верховенства права, який вперше помилково, на думку В. К. Грищука, був закріплений в Конституції УРСР 1978 р.

У зв'язку із цим **метою** статті є критичний погляд на конституційний погляд верховенства права в Україні та окреслення можливих шляхів мінімізації його негативних соціальних та кримінально-правових наслідків.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Основою для написання статті стали праці П. П. Андрушка, Ю. В. Бауліна, О. І. Бойка, В. І. Борисова, Г. М. Борзенкова, В. К. Грищука, О. О. Дудорова, В. П. Ємельянова, М. Й. Коржанського, П. С. Матишевського, М. І. Мельника, В. О. Навроцького, В. І. Осадчого, В. В. Сташиса, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, А. А. Тер-Акопова, М. І. Хавронюка, Є. В. Фесенка, С. С. Яценка та ін.

Мета. Вклад цих та інших вчених у вирішення порушеної проблеми створив підґрунтя для подальших наукових розвідок, оскільки до сьогодні кримінально-правові наслідки реалізації громадянами України конституційного принципу верховенства права є фактично недослідженими.

Виклад основного матеріалу. У 2004 році Конституційний Суд України розтлумачив принцип верховенство права як панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [2].

Суддя Конституційного Суду України В. І. Іващенко не погоджується із цим та вважає, що із сформульованого у наведеному рішенні визначення принципу верховенства права впливає можливість протиставлення законо-

давства і таких «соціальних регуляторів», як норми моралі, традиції, звичаї тощо. При цьому в разі колізії норм законів і «регуляторів» пріоритет надається останнім, оскільки закон «іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи» [2].

Разом з тим, повністю поділяючи вказівку В. О. Навроцького, що право – це інструмент суспільства, а закон – держави, і кримінальне право виражає уявлення суспільства про злочинність, караність і суміжні поняття, а закон – вимоги держави у цій сфері [3, с. 23], слід визнати, що безпека людини є первинною, а тому важливішою, ніж право на неї, оскільки спочатку у людини виникає відчуття, потреба у безпеці, яка лише потім трансформується у право, яке, на жаль, далеко не завжди стає інструментом держави.

На нашу думку, наведені положення є однією з передумов виникнення такої ситуації в країні, коли доводиться вести мову про виникнення нових, раніше не існуючих видів загроз безпеці людини. Йдеться про таке.

Події в Україні протягом 2013-2014 років спричинили небувалий за всю історію незалежності сплеск національної свідомості та патріотизму. Представники громадянського суспільства отримали реальні важелі впливу на державу, повністю та іноді надмірно реалізуючи принцип верховенства права. Іноді навіть доводиться говорити про відхід держави із законами на другий план. Окремі представники суспільства почали використовувати надане їм право як інструмент демонстрації сили та свавілля, повністю при цьому ігноруючи і закони, і норми моралі та звичаї, легітимізовані самим суспільством. Уявлення суспільства про злочинність і караність небезпечних діянь просто катастрофічно перестали співпадати із вимогами держави у цій сфері. Право стало мірилом свободи як вседозволеності, що не відповідає ідеям правової держави.

Прикладів такого правового свавілля, на жаль, більше, ніж хотілося б. Це і застосування насильства до депутатів всіх рівнів, яке подекуди переростає у небезпечне для життя таких осіб, і блокування роботи стратегічно важливих підприємств, і демонстрація беззахисності представників судових та правоохоронних органів через спробу захоплення їх приміщень та пред'явлення незрозумілих вимог до їх керівників і багато іншого.

Згідно з положеннями Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України 2012 року, відомості про вказані події вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань у переважній своїй більшості за ч. 2 ст. 296 Кримінального Кодексу (далі – КК) України – як хуліганство, вчинене групою осіб. Враховуючи той факт, що КПК вимагає протягом доби внести відомості про кваліфікацію вчиненого *кримінального правопорушення* (курсив наш – В. Ш.), подібна помилкова, на нашу думку, оцінка небезпечних дій з точки зору кримінального закону все одно не може бути виправданою.

Під час дискусії на щорічному львівському форумі з нагоди чергової річниці вітчизняного кримінального закону А. А. Музика не без жалю та сарказму назвав такі діяння «люстраційним хуліганством».

Відповідно до ч. 1 ст. 296 КК України вчинення хуліганства має бути з

мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується винятковим цинізмом або особливою зухвалістю.

У представлених засобами масової інформації (далі – ЗМІ) далеко непоодиноким випадків «люстраційного хуліганства» для всіх очевидним є той факт, що активні учасники таких дій керуються виключно корисними мотивом. Офіційно проголошена мета – зміна керівника певного рівня певного органу.

Таким чином, кваліфікація подібних дій за ст. 296 КК України є неправильною та безперспективною з точки зору відновлення порушеного права в суді.

Вважаємо, у більшості з таких випадків має місце групове порушення громадського порядку (ст. 293 КК України) – організація або активна участь у груповому порушенні громадського порядку, що призвели до суттєвого порушення роботи підприємства, установи чи організації. Проте головною проблемою тут є процесуальне закріплення самого факту суттєвого порушення та визнання його таким представниками судової влади.

Отже, прогалини правового забезпечення охорони громадського порядку та моральності дійсно мають місце. Однозначно слід замислитись над доповненням КК України новими статтями або зміною існуючих.

У цьому напрямку заслуговує на увагу пропозиція представників Генеральної прокуратури України щодо встановлення кримінальної відповідальності за фінансування описаних вище «громадських акцій». Стосовно іншої – криміналізації завідомо неправдивого повідомлення у ЗМІ про певну людину чи підприємство, установу, організацію – тут слід вести мову про ненадмірність кримінально-правових заборон та їх активне громадське і фахове обговорення. Знову ж таки, слід не забувати про негативні наслідки, на жаль, непоодинокі спроб вирішити певні давно назрілі соціальні проблеми засобами кримінальної репресії.

У контексті сказаного доречним буде навести такі думки вчених.

Як не парадоксально, зауважує О. М. Костенко, але добро і зло мають спільний корінь – це воля людини. Зло, в тому числі злочинність, не можна викоренити, не позбавивши людей волі, що є також і коренем добра. Основа будь-якої безпеки людей – їхня культура [4, с. 177, 182].

У 1903 році Л. Є. Владимиров опублікував працю «Кримінальний законодавець як вихователь народу», де зазначає, що потрібно, за можливістю, зменшити кількість різних обмежень, порушення яких складає довгий список злочинів і проступків, особливо таких обмежень, що створюють умовні злочини, тобто не всім зрозумілі злочини, а злочини, які є такими тільки тому, що вони заборонені під страхом покарання [5, с. 49].

У свою чергу, Ч. Беккарія зазначав, що забороняти більшість байдужих діянь – означає не попереджувати злочини, а створювати нові злочини і довільно плутати поняття добродійства і пороку, які зазвичай проголошуються вічними і безсумнівними. До чого ми б дійшли, якби заборонили все, що може дати привід для злочину? Тоді б взагалі довелось заборонити людині розпоряджатися власними почуттями [6, с. 150].

Також у прогресивних не за часом ідеях Л. Є. Владимірова знаходить своє

продовження основна ідея праці Ч. Беккарія – найважчий засіб запобігання злочинам полягає в удосконаленні виховання [6, с. 6.]. Сам Л. Є. Владимиров стверджував, що основне завдання морального виховання народу, як і окремої людини, зводиться до невинного розвитку почуття відповідальності, почуття жалю (співчуття) та здатності поважати (шанувати) [5, с. 1].

Наведені наукові твердження (або навіть прямі вказівки до дії) визначних вчених-криміналістів свідчать про актуальність порушеної проблеми, оскільки саме зараз як ніколи нагальним постало завдання із забезпечення безпеки людини. Значна частина українського суспільства позбавлена можливості користуватися навіть елементарними правами через відсутність звичного відчуття захищеності від будь-яких загроз. З іншого боку, інша невеличка частина суспільства надмірно реалізує свої конституційні права, повністю ігноруючи вимоги закону та порушуючи його. Така ситуація превалювання природного права над позитивним однозначно вимагає нормативного закріплення їх хоча б рівнозначності.

Висновки. Отже, першочерговим завданням щодо мінімізації негативних соціальних та кримінально-правових наслідків надмірної реалізації громадянами України конституційного принципу верховенства права є його безапеляційна заміна у Конституції України на принцип верховенства закону, на чому акцентує увагу В. К. Гришук.

Більш реальним (враховуючи дійсний стан внесення змін та доповнень до Основного Закону) заходом є широка пропагандистсько-ідеологічна діяльність з виховання у кожному з нас справжніх патріотів Української держави. Одну з провідних ролей у цьому повинні відігравати ЗМІ та навчально-виховні заклади всіх рівнів – від дитячого садочка до вищої школи.

Можливо, удосконалення виховання призведе до зниження рівня злочинності та підвищення нашої культури – як групової, так й індивідуальної – і саме це стане дієвим фундаментом безпеки людини. Разом з тим слід почати активно впроваджувати прогресивні ідеї епохи Відродження, що *свободи не буває без порядку як прав без обов'язків. Свобода є порядок.*

Бібліографічні посилання

1. Шаблистий В. В. Обов'язки і відповідальність людини і громадянина як гарантія реалізації її прав та свобод (кримінально-правовий аспект) / В. В. Шаблистий // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна . Серія «Право». – 2012. – Вип. 12. – С. 318-320.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004 // Урядовий кур'єр. – 2004. – 17 листопада. – № 219.

3. Навроцкий В. Уголовное право и уголовное законодательство: соотношение понятий / В. Навроцкий // Право Украины. – 2011. – № 9-10. – С. 21-25.

4. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу : монографія / О. М. Костенко. – К. : Атіка, 2008. – 352 с.

5. Владимировъ Л. Е. Уголовный законодатель какъ воспитатель народа /

Л. Е. Владиміровъ. – М., 1903. – 244 с.

6. *Чезаре Беккариа. О преступлениях и наказаниях / сост. и предисл. В. С. Овчинского.* – М. : ИНФРА-М, 2008. – VI, 184 с. – (Библиотека криминолога).

Шаблистый В. В. Социальные и уголовно-правовые последствия реализации конституционного принципа верховенства права в Украине. В статье получил дальнейшее развитие нетрадиционный подход к пониманию конституционного принципа верховенства права в Украине. Поддержано мнение тех ученых, которые однозначно указывают на необходимость нормативного закрепления и использования принципа верховенства закона, а не права, поскольку существуют негативные и опасные социальные и уголовно-правовые последствия превалирования права над законом.

Ключевые слова: *право, закон, верховенство права, верховенство закона, уголовный закон, преступление, общественный порядок, хулиганство.*

Shablysty V. V. Social and criminal consequences of implementation of the constitutional principle of the rule-of-law in Ukraine. This article was developed innovative approach to understanding the constitutional rule of law in Ukraine. The author has supported those scientists who clearly demonstrate the need and use of regulatory consolidation of the rule of statute, not law, since there are negative and dangerous social and criminal consequences of the prevalence of law over the statute.

Detailed analysis of Section II of the Constitution of Ukraine showed that it provided more than thirty-five of the rights and freedoms of the man and the citizen, while duties – a little more than four. This imbalance between the rights and duties of the man and the citizen does not contribute to the protection of their security, because the vast majority of ordinary citizens of Ukraine are not aware of all their rights, duties, they either ignore, or they really do not know. In the Ukrainian legal system there is a similar situation with the rights and responsibilities clearly defined range of subjects – right tenfold dominated duties.

Therefore, priority on minimizing negative social and criminal consequences of excessive exercise by citizens of Ukraine constitutional rule of law is its unconditional replacement of the Constitution of Ukraine with the rule of statute.

A more realistic (given the true state of amendment of the Basic Law) is a broad measure of propaganda and ideological education activities in each of us the true patriots of the Ukrainian state. One of the leading roles in this must play media and educational institutions at all levels - from kindergarten to high school.

Perhaps the improvement of education lead to reducing crime and improving our culture – both group and individual – and this will be true foundation of human security. However, it should start actively implement progressive ideas of the Renaissance – is no freedom without order as rights without responsibilities. Freedom is in order.

Keywords: *law, statute, rule of law, rule of statute, criminal law, crime, public order, hooliganism.*

Надійшла до редакції 17.09.2014

Шинкаренко І. О.

кандидат психологічних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 316.624

ПРОБЛЕМИ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ПРАЦІВНИКАМИ МІЛЦІЇ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ПАНІЧНОГО НАТОВПУ ПІД ЧАС МАСОВИХ ПОРУШЕНЬ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Розглянуто проблеми визначення соціально-психологічних чинників формування панічного натовпу під час масових явищ, вирішення психологічних проблем використання прийомів впливу на стан натовпу працівниками ОВС щодо забезпечення громадського порядку під час масових його порушень.

Ключові слова: стихійна поведінка людей, паніка, чутки, фабула, соціально-психологічні чинники формування панічного натовпу.

Постановка проблеми. Серед видів натовпу в особливу групу виділяється панічний натовп. Досвід показує, що це найнебезпечніший з усіх різновидів натовпу. За кількістю безпосередніх людських жертв масова паніка здатна далеко перевищити, наприклад, агресивний натовп, але і по віддалених наслідках їй не поступається.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема виявлення та нейтралізації чинників формування панічного натовпу займалися як представники класичної школи «теорії натовпу» (Г. Лебон, С. Мосиковичи, С. Сигеле, Г. Тард) [1-4], так і представники сучасних шкіл, що займаються психологічними засадами дій у складних умовах (Д.С. Безносів, Л.Г. Почебут, Ю.Б. Ірхін, Л.І. Мороз, Б.Д. Паригін, Л.І. Рудаків, Н.К. Михайловський, З.Р. Шайхлісламов) [5-9].

Однак їхні дослідження не розповсюджувалися на умови сучасної соціально-політичної обстановки в Україні.

Метою статті є визначення соціально-психологічних чинників формування панічного натовпу під час масових явищ, вирішення психологічних проблем використання прийомів впливу на стан натовпу працівниками ОВС щодо забезпечення громадського порядку під час масових його порушень.

Виклад основного матеріалу. Панічні стани можуть бути викликані невротичними страхами, тобто такими, які неадекватні об'єктивній небезпеці і є, швидше, ознаками внутрішнього неблагополуччя. Ця обставина є настільки характерною, що деякі автори так і визначають паніку: "жах, викликаний уявною небезпекою" [10]. Але паніка викликається і цілком реальною загрозою, хоча вирішальним чинником паніки дійсно завжди стає психічний стан суб'єкта (особи, суспільства, групи або натовпу).

З одного боку, паніка може виникнути без всякої зовнішньої небезпеки і здебільшого неспіввимірна з нею. З іншого боку, будь-яка зовнішня небезпе-

ка сама по собі є недостатньою для виникнення паніки. "Навіть тоді, коли паніка викликала безмежно великою небезпекою, – писав А.С. Прангішвілі, – психологічна природа переживання жаху принципово така, як і у момент виникнення її через незначну причину (проте в останньому випадку ці особливості є більш вираженими), оскільки, врешті-решт, всяка реальна і велика небезпека може бути пережита і без паніки [11]. Отже, сильний жах, пов'язаний з панікою, у разі реальної небезпеки може вважатися вторинним явищем.

Зазвичай у війні проти мирного населення (бомбардування міст, політичний тероризм) стратегічне завдання полягає в тому, щоб спровокувати масові панічні настрої і, як наслідок, – пригніченість або агресивну установку стосовно влади. Найближчим для нас драматичним прикладом може служити сплеск екстремістської активності в Україні. При цьому легко переконатися, що безпосередня фізична небезпека для кожної окремої людини порівняно невелика. У самому гіршому випадку жертвами вибухів стають сотні людей з майже 40 млн. жителів країни, тоді як тільки від отруєння неякісним алкоголем щорічно гинуть близько 10 тис. осіб і тисячі людей гинуть на дорогах. Проте ні "саморобна" горілка, ні автомобіль не викликають у людей того панічного страху, який пов'язаний з невидимими терористами.

Отже, в найзагальнішому плані можна дати таке визначення: паніка – стан жаху, що супроводжується різким послабленням вольового самоконтролю. Еволюційно примітивні потреби, прямо або побічно пов'язані з фізичним самозбереженням, пригнічують потреби, пов'язані з особовою самооцінкою.

Аналіз думок науковців та практики діяльності працівників міліції в умовах натовпу дозволяє виділити чотири комплекси чинників перетворення більш-менш організованої групи в панічний натовп:

1. Соціальні чинники – напруженість у суспільстві, викликана природними, економічними, політичними лихами, що сталися або очікуються. Це можуть бути землетрус, повінь, епідемія, реальна або уявна нестача продовольства, різка зміна валютного курсу, державний переворот, початок або невдалий хід війни і так далі. Іноді напруженість зумовлена пам'яттю про трагедію і (чи) передчуттям трагедії, що насувається, наближення якої відчувається за якими-небудь ознаками.

2. Фізіологічні чинники – втома, голод, тривале безсоння, алкогольне і наркотичне сп'яніння. Вони знижують рівень індивідуального самоконтролю, що при масовому скупченні людей має особливо небезпечні наслідки.

Так, типовими помилками при організації мітингів, маніфестацій і масових видовищ стають затягування процесу, а також байдуже ставлення організаторів до фактів продажу і вживання учасниками спиртних напоїв. В умовах соціальної напруги, жару або холоду це підвищує імовірність паніки, так само як і інших небажаних перетворень натовпу.

3. Загальнопсихологічні чинники – несподіванка, здивування, переляк, викликані нестачею інформації про можливі небезпеки і способи протидії.

Відомі випадки, коли паніка серед маніфестантів виникала через те, що більшість невірро уявляла собі політичну обстановку і статус заходу. Напри-

клад, люди думали, що він санкціонований владою, і поява поліцейських з палицями виявлялася шокуючою несподіванкою. Чи, навпаки, деякі учасники не знали, що акція узгоджена, і неадекватно реагували на поліцейських. Були епізоди, коли непередбачені дії нечисленною, але добре організованою групи політичних ворогів викликали паніку у багатотисячній демонстрації.

4. Соціально-психологічні і ідеологічні чинники – відсутність ясної і високої загальної мети, ефективних лідерів, що користуються загальною довірою і, відповідно, низький рівень групової згуртованості.

У той же час історія воєн, революцій, небезпечних наукових експедицій дає безліч наочних свідчень того, що згуртований колектив одностайних здатний навіть при смертельній небезпеці і крайньому виснаженні сил зберігати єдність дій, не проявляючи симптомів паніки [12].

Структура і динаміка людських потреб такі, що люди можуть, втративши волю і гідність, впасти у тваринний стан. І ті ж люди при появі високих цілей здатні, в буквальному розумінні, стояти на смерть, лягати під танки і кидатися у вогонь. При цьому зовнішня оцінка їх вчинків в екстремальній ситуації – як героїчних, злочинних або просто безглузвих – залежить від того, наскільки власні цінності спостерігача узгоджуються з ціннісними координатами спостережуваного вчинку.

Виникнення і розвиток паніки, на думку сучасної прикладної психології та юридичної психології, пов'язане з дією шокуючого стимулу, що відрізняється чимось свідомо незвичайним (наприклад, сирена, що сповіщає початок повітряної тривоги) [7; 9; 13, С. 56; 14; 15].

Причому слід виділити кілька етапів реакції натовпу.

Перший етап реакції на такий стимул – потрясіння, відчуття сильної несподіванки і сприйняття ситуації як кризової, критичної і навіть безвихідної.

Другий етап реакції – замішання, в яке переходить потрясіння, і індивідуальні безладні спроби якимось зрозуміти, інтерпретувати подію, що сталася, у рамках колишнього, звичайного особистого досвіду або шляхом гарячкового пригадування аналогічних ситуацій з чужого, запозиченого досвіду. Коли необхідність швидкої інтерпретації ситуації стає гострою і вимагає негайних дій, саме це відчуття гостроти часто заважає логічному осмисленню того, що відбувається, і викликає страх. Спочатку страх зазвичай супроводжується криком, плачем, руховою ажитацією.

Якщо цей страх не буде швидко пригнічений, то по механізму "циркулярної реакції" розвивається третій етап. На цьому етапі страх одних відбивається іншими, що, у свою чергу, ще більш посилює страх перших. Страх, що посилюється, знижує упевненість у колективній здатності протистояти критичній ситуації і створює смутне відчуття приреченості. Завершується усе це діями, які представляються людям, охопленим панікою, рятівними. Хоча на ділі вони можуть зовсім не вести до порятунку: це етап "хапання за соломинку", що у підсумку все одно обертається панічною втечею, за винятком тих випадків, коли бігти просто нікуди. Тоді виникає підкреслено агресивна поведінка: відомо, яким небезпечним буває "загнаний у кут" навіть найбоязкіший звір.

Зовні паніка закінчується зазвичай у міру виходу окремих індивідів з етапу загальної втечі. Загальна втома зупиняє будь-які дії і емоційні переживання. Але панічна поведінка не обов'язково завершується втечею від небезпеки. Звичайні наслідки паніки – або втома і заціпеніння, або стан крайньої тривожності, збудливості і готовності до агресивних дій.

Оцінюючи увесь цикл панічної поведінки, потрібно мати на увазі те, що якщо інтенсивність первинного стимулу дуже велика, то усі попередні етапи можуть ніби "згортатися". Словесне позначення лякаючого стимулу в умовах його очікування само по собі може безпосередньо викликати реакцію страху і паніку навіть до його появи.

Часто приводом для паніки є чутки. Прийнято вважати, що слух тісно пов'язаний з недостовірністю або неперевіреністю інформації. Тим часом міра достовірності не має ніякого відношення до того, чи кваліфікується інформація як слух. Важливо те, що інформація передається по мережах міжособового спілкування.

Не всякий міжособовий контакт, навіть найконфіденційніший, включає передачу чуток. Циркуляція слуху відбувається тоді, коли оцінка, думка, ставлення, плани супроводжуються невідомими співрозмовникові відомостями про предмет – фактами з біографії того самого знайомого, вістями, почерпнутими з журналу, та ін. Для початкового визначення слуху потрібно два критерії: наявність предметної інформації і канал, по якому вона повідомляється.

Чутки – це передача предметних відомостей по каналах міжособового спілкування. При міжособовому спілкуванні починає діяти цілий ряд специфічних механізмів, які яскраво проявляються при поширенні чуток. При вивченні чуток використовуються різні підстави класифікації: тривалість життя слуху, величина і структура аудиторії і т. ін. Для соціальної психології найбільш важливими є два класифікаційні параметри – експресивний і інформаційний.

За експресивним параметром розрізняють три типи чуток, і тут семантика термінів досить прозора: чутка-бажання, чутка-страховище і агресивна чутка. Сюжети чуток-бажань відбивають надії, очікування і, в цілому, благодушний настрій аудиторії. Недосвідченому керівникові або політикові часто здається, що це "добре", тобто сприятливе і безпечне явище. Тим часом циркуляція чуток-бажань часто має руйнівні наслідки. Чутки-страховища виникають у періоди соціальної напруги (стихійне лихо, війна, державний переворот і т. ін..) і варіюють від просто песимістичних до відверто панічних.

Найбанальніша фабула – прийдешнє зростання цін, зникнення деяких продуктів або як на Сході України – загроза «правого сектора» та «окупація бандерівцями», а на Заході та центрі – загроза з боку «донецьких». Такого роду відомості періодично з'являються в соціальних інформаційних мережах на тлі дефіциту офіційної інформаційної системи. Вони можуть виникати спонтанно або насаджуватися з провокаційною метою, особливо при загостренні політичної конкуренції в умовах соціальної кризи. Тут виразно проявляється роль чуток: приймаючи їх за чисту монету, люди придбавають непотрібні їм продукти у великих кількостях, а в результаті дійсно спотворюється

кон'юнктура слабкого ринку, товари зникають або ростуть у ціні. Посилюється паніка стосовно дій окремих політичних груп та загрози Західних регіонів та їх політичних об'єднань Південно-Східним територіям України.

Другий інформаційний параметр, як вказувалося, відбиває міру достовірності фабули. Виявлено три характерні тенденції перетворення фабули в процесі поширення слуху.

Перша – згладжування – полягає в тому, що несуттєві в очах цієї аудиторії деталі зникають; сюжет стає коротшим. Відповідно, деталі, що збереглися, висувуються на передній план, висвічуються більш опукло, збільшуються їх масштаб і соціальна значущість. Сюжет може деталізуватися новітніми елементами, спочатку відсутніми, які роблять його більш функціональним. Цю другу тенденцію називають загостренням.

Третя тенденція – пристосування. Під стереотипи і установки підлаштовується окрема деталь сюжету, без виражених ознак згладжування або загострення, але таким чином, що це рішуче змінює психологічний зміст інформації.

Вивчаючи, чому виникають чутки, чому одна чутка живе в мережах неформального спілкування довго і спокійно, інші швидко охоплюють велику аудиторію, спонукаючи людей до дій, треті існують у вузькому колі, не виходячи за його межі, а четверті помирають, ледве встигнувши народитися, психологи виділили два фундаментальні чинники. Їх сукупність ще називається абсолютно необхідною умовою для виникнення слуху [16].

Першим чинником є інтерес до теми: чутка здатна виникнути там і тоді, де і коли до її предмета є інтерес, а масштаб і траєкторія його поширення зумовлені конфігурацією зацікавленої аудиторії.

Другий чинник – дефіцит надійної інформації. Для чутки потрібний не просто інтерес, але інтерес незадоволений. Ті, кому наявна інформація представляється достатньою, – неплодний ґрунт для чутки.

Підкреслимо, що під надійністю інформації розуміється не об'єктивна характеристика, а суб'єктивне ставлення аудиторії. Так, помилкове повідомлення із надійного джерела усуває дефіцит інформації, тоді як достовірна інформація з джерела, якому ця аудиторія довіряти не схильна, дефіцит зберігає. Зрозуміло, інформаційний дефіцит може бути зумовлений і зовсім тривіальною обставиною – відсутністю, недостатністю або суперечливістю офіційних повідомлень.

Вірогідність слуху прямо пропорційна силі громадського інтересу до предмета і обернено пропорційна кількості офіційних повідомлень на даний момент і рівню довіри до джерела.

Висновки. Таким чином, при взаємодії з натовпом необхідно: понизити інтенсивність емоційного зараження, вивести людей з такого стану і раціоналізувати, індивідуалізувати їх психіку. Для цього існують прийоми дії на натовп ззовні і зсередини, що враховують "географію". Географія натовпу визначається відмінністю між щільнішим ядром і розрідженою периферією. У ядрі акумулюється ефект емоційного кружляння, і людина, що знаходиться там, сильніше відчуває його вплив. Найбільшу активність проявляє порівня-

но невелика частина людей, що становлять натовп. Інші їх активно підтримують, ще більше людей підтримують пасивно, а на самій периферії – різного роду спостерігачі. Але уся ця маса надає ядру силу мотивації, доповнену відчуттям анонімності і безкарності.

Заходами та умовами нормалізації стану суспільства на окремій території є:

I. Дотримуватися таких вимог:

1) не допускати наростання високого рівня невизначеності і тривожності в суспільстві;

2) організовувати глибоко продумане інформаційне забезпечення населення, щоб не створювати умов для домислів і вигадок;

3) якщо чутка вже виникла, слідє не лише її спростувати і привести достовірні факти, але і зняти обов'язково ту тривожність, яку вона породила. У випадках умисного поширення чуток з тими або іншими провокаційними цілями необхідно знаходити і викривати винних.

II. З метою визначення підґрунтя групових порушень громадського порядку та нейтралізації чинників формування панічного натовпу необхідно:

- здійснювати соціологічний маніторинг думки населення про соціально-політичні та економічні проблеми в регіоні районі – місті – прошарках населення;

- формування системи масової інформації, яка має серед населення високий авторитет: телефони довіри, зустрічі з населенням та відповідними соціальними прошарками, диспути, прямі ефіри вечорів питань і відповідей і т. ін.;

- формування ефективної психологічної стратегії боротьби з панічними чулками.

III. Залежно від обстановки використовувати такі психологічні прийоми:

- офіційне спростування чуток;

- неофіційне спростування : поширення контрчуток;

- непряма подача інформації: а) запуск інформації, що трансформує слух, позбавляє його гостроти, і б) що додає неймовірні подробиці до слуху і тим самим підриває довіру до нього населення;

- відкриті диспути з особами, що довіряють слуху (можна організувати і провести силами журналістів);

- підривання довіри осіб, зацікавлених у поширенні слуху;

- поширення листівок, плакатів, карикатур, що висміюють зміст того або іншого слуху;

- в деяких випадках доречно пряме звернення до народу авторитетних осіб із закликом не піддаватися панічному стану, не довіряти чулкам, викривати осіб, що поширюють чулки.

Бібліографічні посилання

1. Лебон Г. Психология толп : монография / Г. Лебон. – М., 1998.
2. Московичи С. Век толп : монография / С. Московичи. – М., 1996.
3. Сигеле С. Преступная толпа. Опыт коллективной психологии / С. Сигеле. – М.,

1998.

4. *Тард Г.* Мнение и толпа : монография / Г. Тард // Психология толп. – М., 1998.
5. *Безносков Д.С.* Психология толпы и терроризм : учебное пособие / Безносков Д.С., Почебут Л.Г. ; под ред. В.П. Сальникова. – СПб., 2005.
6. *Ірхін Ю.Б.* Психологічне супроводження заходів з охорони громадського порядку під час проведення спортивних змагань : метод. рекомендації / Ю.Б. Ірхін. – К., 2007.
7. *Мороз Л.І.* Теоретичні засади та організація психологічного тренінгу в органах внутрішніх справ : монографія / Л.І. Мороз. – К., 2005.
8. *Парыгин Б.Д.* О психологическом факторе в историческом процес се : монография / Б.Д. Парыгин, Л.И. Рудаков, Н.К. Михайловский // История и психология / под ред. Б.Ф. Поршнева, Л.И. Анцыферовой. – М., 1971.
9. *Шайхлісламов З.Р.* Проблеми психологічної готовності працівників органів внутрішніх справ до оперативної діяльності в екстремальних умовах / З.Р. Шайхлісламов. – Укр ДНТБ 24.09.1996. – № 1814-Ук.-96.
10. *Назаретян А.П.* Психология стихийного массового поведения : монография / А.П. Назаретян. – М., 2001.
11. *Прангишвили А.С.* Исследования по психологии : монография / А.С. Прангишвили. – Тбилиси, 1967.
12. *Ольшанский Д.В.* Психология масс / Д.В. Ольшанский. – СПб., 2002.
13. *Запорожцева Г.Є.* Теоретичні засади психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності / Г.Є. Запорожцева, О.П. Лисенко // Науково-практичне видання МВС України – Бюлетень обміну досвідом роботи. – № 190. – 2012.
14. *Кретчак О.М.* Психологічний аналіз професійної діяльності міліціонерів ДСО та визначальні умови її удосконалення : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 – Юридична психологія / О.М. Кретчак. – К., 2003.
15. *Корнєв О.М.* Професійно-психологічна підготовка працівників підрозділів швидкого реагування міліції : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 – Юридична психологія / О.М. Корнєв. – К., 2001.
16. Современная психология : справочное руководство. – М., 1999.

Шинкаренко И. А. Проблемы нейтрализации работниками милиции факторов формирования панической толпы при массовых нарушениях общественного порядка. Рассмотрены проблемы выявления социально-психологических факторов формирования панической толпы во время массовых явлений, а также психологические проблемы использования приемов влияния на состояние толпы во время обеспечения общественного порядка работниками ОВД в условиях массовых нарушений общественного порядка.

Ключевые слова: стихийное поведение людей, паника, слухи, фабула, социально-психологические факторы формирования панической толпы.

Shynkarenko I. O. Problems of neutralizing by police officers factors in the formation of panic crowd during mass violations of public order. The Article deals with problems of determination social-psychological factors of forming of panicky crowd during the mass phenomena, decision of psychological problems of the use of receptions of influence on the state of crowd the workers of organs of internal affairs in relation to providing of public peace the workers of organs of internal affairs during mass public nuisances.

Certainly, that the problems of exposure and neutralization of factors of forming of panicky crowd it was engaged in as representatives of classic school of "theory of crowd" and representatives of modern schools, цозаймаються by psychological principles of actions in difficult terms , however their researches spread to the terms of modern socio-political situation in Ukraine.

Analysis of opinions of research workers and practice of activity of workers of militia in the conditions of crowd of permissions in the article to distinguish social, physiology, socially -

psychological and broadly speaking are psychological complexes of factors of transformation of the group organized more or less in panicky crowd.

The stages of reaction of crowd are certain by ears of таформування panic in modern realities of social tension. Certainly, that at co-operating with crowd needs: to reduce intensity of emotional infection, show people out of such state and rationalize, individualize his psyche. For this purpose there are receptions of operating on crowd from outside and from within, crowds which take into account "geography", Geography of crowd is determined by a difference between more dense kernel and rarefied periphery. The effect of the emotional swirling is accumulated in a kernel, and a man which appeared there tests his influence stronger. Most activity is shown comparatively by small part of people which present crowd. Other they are actively supported, yet more people support passively, and on periphery - different family observers. But all this mass gives to the kernel force of motivation, complemented by feeling of anonymity and impunity.

Keywords: *elemental conduct of people, panic, rumors, plot of a story, social-psychological factors of forming of panicky crowd.*

Надійшла до редакції 19.09.2014

Бідняк Г. С.

викладач

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 343.98

СТРУКТУРА І ЗМІСТ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ ДОКАЗІВ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ШАХРАЙСТВА

Досліджено проблемні питання щодо структури висновку експерта, проаналізовано законодавчі акти та думки провідних науковців з приводу повноти змісту висновку експерта та його оцінці при розслідуванні шахрайств.

Ключові слова: *судова експертиза, висновок експерта, структура висновку експерта, зміст висновку експерта.*

Постановка проблеми. Використання спеціальних знань у різних формах значно розширює пізнавальні можливості органів досудового розслідування та суду, дозволяє використовувати новітні науково-технічні засоби під час протидії злочинності, зокрема при розслідуванні шахрайств. Однією з таких форм є проведення судової експертизи, оформлене у вигляді висновка експерта.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вагомий внесок у вивчення цієї проблеми зробили Т.В. Аверьянова, Л.Ю. Ароцкер, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, В.Д.Берназ, А.І. Вінберг, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, Г.І. Грамович, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, Ю.Г. Корухов, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко,

В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, О.Р. Росинська, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, І.Я. Фрідман, В.Ю. Шепітько, О.Р. Шляхов, М.Г. Щербаковський та інші. Останнім часом проблематика цього питання досліджувалася Л.М. Головченко, А.І. Лозовим, І.В. Пирогом, Е.Б. Сімаковою-Єфремян. Водночас детальнішого висвітлення потребують питання щодо структури та змісту висновка експерта при розслідуванні шахрайств. Це пояснюється змінами в процесуальному законодавстві та сучасними потребами практики розслідування досліджуваної категорії злочинів.

Метою даної роботи є дослідження структури та змісту висновку експерта та їх значення при розслідуванні шахрайств.

Виклад основного матеріалу. Як справедливо зазначає М.Г. Щербаковський, висновок експерта повинен розглядатися в двох аспектах. З одного боку – це письмовий акт, в якому описані дослідницькі процедури, доводяться проміжні результати та обґрунтування кінцевих висновків. Логіка висновку експерта така, що вона відображає весь хід та результати проведеного ним дослідження. З іншого боку – це процесуальний документ, котрий повинен складатися відповідно до положень кримінально-процесуального законодавства [9, с. 161]. У висновку експерта як у джерелі доказу науковець виділяє зміст (висновок, що обґрунтований проведеним експертом дослідженням та його професійною оцінкою фактів дійсності) та форму (висновок як процесуальний акт).

На відміну від інших видів доказів, знання, викладені у висновку експерта, мають більше гарантій достовірності. З цього приводу, В.М. Ревака пояснює наведене твердження рядом об'єктивних факторів: незацікавленістю й об'єктивністю експерта, науковим характером відомостей, що містяться у висновку, відображенням у висновку всього шляху формування цього знання, можливістю через іншого експерта повторно перевірити результати первісної експертизи і т.д. [8, с. 153]. Разом з тим, для того, щоб фактичні дані, що містяться у висновку експерта, набули статусу доказу та мали безсумнівне походження, його змісту необхідно приділити достатньо уваги.

Відповідно до криміналістичної літератури структура висновку експерта наступна:

- вступна частина;
- дослідна або дослідницька частина;
- синтезуюча частина;
- підсумки;
- додатки (таблиці, малюнки, тощо)[1;7].

Аналіз судово-слідчої практики та анкетування працівників практичних підрозділів ОВС свідчать про те, що в більшості випадків слідчий та суддя не заглиблюються в дослідну та синтезуючу частини висновку. Непоодинокі випадки коли спочатку вивчаються підсумки, їх відповідність поставленим питанням та іншим доказам у провадженні, потім наявність необхідних реквізитів та дотримання інших процесуальних вимог. Такі факти були відмічені у категорійних висновках і, навпаки, прямо протилежні у імовірних виснов-

ках та висновках «не представляється можливим». Тобто слідчий вивчає дослідну частину.

Також, було встановлено, що під час призначення ідентифікаційних експертиз в 90% випадків слідчих цікавлять підсумки проведеного дослідження. У випадку призначення діагностичних та класифікаційних експертиз 83% співробітників слідчих підрозділів наголошують на значенні одержаної інформації для організації розслідування дослідної частини.

Безперечно, слідчий оцінює висновок експерта для того, щоб мати доказове значення, орієнтовне чи пошукове. Проте він не має відповідного обсягу знань, достатніх для оцінки правильності та якості проведених досліджень, застосованих методів тощо. З цього приводу Н.І. Клименко наголошує, що висновок експерта може мати вирішальне значення для розкриття злочину на початковому етапі розслідування, проте коли будуть отримані прямі докази, висновок експерта втрачає цінність і враховується тільки поряд із іншими доказами [2, с. 162].

Слід зазначити, що доказом у справі є весь документ у цілому, тобто весь висновок експерта, у якому містяться наведені в ньому відомості й отримані в процесі експертного дослідження фактичні дані, спрямовані на вирішення поставлених питань. Тобто, проміжні висновки та проміжні дані самі по собі не можуть бути доказами окремо від процесуально оформленого висновку.

В свою чергу, В.М. Ревака відмічає, що проміжні дані і проміжні висновки можуть бути використані слідчим чи судом без кінцевих висновків і незалежно від них, наприклад, як інформація для ухвалення рішення про проведення слідчих дій, для висування версій і т.д. Повне заперечення значення проміжних даних і висновків може призвести до невикористання тієї важливої інформації, яка може міститися у висновках і даних, що повідомляються експертом [8, с. 146].

Структура висновку експерта визначає його зміст, який відображений у КПК України та підзаконних нормативно-правових актах наступним чином: коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза; місце і час проведення експертизи; хто був присутній при проведенні експертизи; перелік питань, що були поставлені експертіві; опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом; докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка; обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання [3, с. 56].

Однак слід звернути увагу на одне з найбільш дискусійних питань, яке зустрічається в експертно-слідчій практиці при розслідуванні шахрайств: на повноту інформації, яка викладена у висновку експерта. Враховуючи, що серед шахраїв зустрічаються особи з високим інтелектуальним рівнем розвитку, а інформація, що міститься у дослідній частині висновку експерта має

специфічний характер, то може бути використана ними у подальших злочинних цілях.

Згідно з загальними вимогами до викладення дослідної частини і з метою обґрунтування кінцевих висновків, як відмічає С.П.Лапта, експерт повинен ретельно описати хід і результати дослідження, тобто по суті – спосіб виготовлення обмежених або заборонених до обороту об'єктів [6, с.40]. Ми приєднуємося до думки науковця та вважаємо доцільним складати один із екземплярів висновку у скороченому вигляді, який буде надаватися стороні-замовнику експертизи. Другий екземпляр повинен складатися у розгорнутому вигляді, де в дослідній частині докладно викладені всі процеси, методи дослідження, ознаки, на яких ґрунтується висновок. Повний екземпляр повинен зберігатися в архіві експертної установи, де з ним може ознайомитися слідчий у разі потреби.

Слушною є думка М.Г. Щербаковського, який вважає, що питання про те, з яким ступенем деталізації повинно викладатися дослідження, проведене експертом, вирішується у кожному конкретному випадку окремо. Методи, що застосовуються, можуть бути тільки перелічені, якщо вони широко відомі та апробовані експертною практикою. При цьому посилення на метод супроводжується вказівкою його режиму та параметрів. Якщо метод недостатньо відомий, потрібно вказувати довідкову літературу, матеріали, що фіксують апробацію та впровадження даного методу (методики) [9, с. 168].

Повністю погоджуємося з позицією І.В.Пирога, який аргументовано звертає увагу на консультаційну форму використання спеціальних знань [5, с. 34]. Роз'яснення експертом окремих частин дослідження дозволить слідчому отримати необхідну інформацію, уточнити окремі пункти або розширити їх. Як показали результати опитування слідчих та експертів в Дніпропетровській області у 79% консультації використовувалось ними в наступних випадках: перед призначенням експертизи, в процесі її виконання, при підготовці додаткових матеріалів тощо.

На доцільності присутності слідчого при виконанні експертиз наголошує В.М. Махов. Він виділяє такі позитивні моменти зазначеного аспекту: отримання інформації про проміжні результати, надає експерту додаткову інформацію та дозволяє запобігти призначенню додаткових експертиз та допиту експерта [4, с. 203].

Ще одним аргументом на користь скороченого варіанту висновку експерта є особова справа, котра оформлюється при проведенні експертиз в державних експертних установах на кожний висновок експерта. Відповідно до практики цих установ вона комплектується наступними документами: облікова картка (де містяться дані про експерта, термін виконання експертизи, вид експертизи, тощо), копія постанови про призначення експертизи (відношення або заяви), опис об'єктів та речових доказів, договір на проведення досліджень (випробувань), протокол проведення дослідження, копія висновку експертизи (копія супровідного листа, копія рахунку за проведені дослідження), дані первинних спостережень, лист переговорів з ініціаторами по

проведенню досліджень (випробувань) та інші документи при необхідності. Ці матеріали також зберігаються в архіві експертної установи.

Окрім того, кримінальним процесуальним законодавством передбачено, що кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку. Також суд має право призначити одночасний допит двох експертів для з'ясування причин розбіжностей у висновках. Тобто, можна допитувати експертів, залучених для проведення експертизи, як стороною захисту, так і обвинувачення. Крім того, сторони кримінального провадження мають можливість надавати відомості стосовно допитуваного експерта, що дає можливість суду та сторонам кримінального провадження об'єктивно оцінити надані висновки та кваліфікацію експертів.

Відповідно до КПК України в своєму висновку експерт має право зазначити відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких сторона-замовник не ставила питання.

Так, експертом НДЕКЦ при ГУМВС України в Дніпропетровській області була проведена техніко-криміналістична експертиза, призначена по кримінальному провадженню за фактом шахрайства з фінансовими ресурсами. На експертизу були винесені питання стосовно відбитків печатки на представленому договорі. В процесі їх дослідження експерт звернув увагу на підпис, виконаний від імені бухгалтера. Було встановлено, що підпис виконано за допомогою технічної підготовки, а саме перемальовано напросвіт. Експерт зазначив результати дослідження у висновку, завдяки чому у слідчого розширилась доказова база, а процесуальний статус бухгалтера змінився зі свідка на підозрюваного.

Непоодинокі випадки, коли слідчий сам робить певний умовивід завдяки наявним ознакам, що видимі неозброєним оком. Та без оцінки експерта, його наукового тлумачення на основі спеціальних пізнань вони не можуть бути обґрунтовані і виконувати роль доказу. Безперечно, нове знання у висновку експерта одержується за рахунок логічної обробки вихідних даних (стан об'єктів, їх ознаки за кількісними та якісними показниками, тощо) і являється опосередкованим знанням.

Так, під час проведення огляду місця події за фактом шахрайства в приміщенні, що використовувалось шахраями як офіс, слідчий СУ ГУМВС України в Дніпропетровській області виявив декілька договорів купівлі-продажу квартир, в яких були наявні ознаки підчистки у місцях розташування знаків дати. Виявлені ознаки він зафіксував у протоколі, але потім призначив техніко-криміналістичну експертизу документів. В процесі дослідження експерт виявив та зафіксував ознаки підчистки, встановив попередній зміст цифрових записів та дав наукове обґрунтування своєму висновку.

Висновки. Таким чином, існує ряд проблемних питань використання висновку експерта при розслідуванні шахрайств. Окрім того, що в кримінально-процесуальному законодавстві чітко не визначено їх окремі аспекти, звертаємо увагу на наступне. Для того щоб слідчий та суд мали можливість в

повній мірі дати оцінку висновку експерта вони повинні володіти загальними знаннями в галузі криміналістичної експертизи. В свою чергу, експерт-криміналіст, як спеціально обізнана особа в певній галузі, в процесі дослідження припускає глибокий аналіз всього висновку, ґрунтуючись на наукових, технічних чи інших спеціальних знаннях. І тільки він в повній мірі може з'ясувати правильність та обґрунтованість застосованих методик дослідження, вирішити питання чи всі необхідні в даному випадку методи були застосовані, чи правильно були визначені та оцінені ознаки, за якими він дійшов певних підсумків. А застосовування слідчими та судом процесуальних та непроцесуальних форм використання спеціальних знань, таких як консультаційна допомога, допит експерта, присутність при проведенні експертизи та ін., допоможе правильній оцінці висновку експерта та його використанні як джерела доказів, а фактичних даних, що містяться у ньому – доказами.

Бібліографічні посилання

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз, затверджена наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р. (у редакції наказу Міністерства юстиції України № 1950/5 від 26.12.2012 р.), зареєстрована в Міністерстві юстиції України 02.01.2013 р. за № 1/22533.

2. *Клименко Н.І.* Судова експертологія: курс лекцій: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл./ Н.І. Клименко – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 528 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. Одіссей, 2012. – 360 с.

4. *Махов В.Н.* Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: Монография / В.Н. Махов – М.: Изд-во РУДН, 2000. – 296 с.

5. *Пиріг І.В.* Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ: монограф./ І.В. Пиріг– Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – 312 с.

6. *Лапта С.П.* Правові та наукові основи використання судових експертиз при розслідуванні злочинів.: дисер./ Сергій Павлович Лапта – Х., 2006. – 234 с.

7. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ // ВВР України. – 1994. – № 28, зі змінами, внесеними згідно із Законами N 4652-VI ([4652-17](#)) від 13.04.2012, ВВР, 2013, N 21, ст.208 N 4711-VI ([4711-17](#)) від 17.05.2012, ВВР, 2013, N 14, ст.89 [Електр. ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

8. *Ревака В.М.* Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні: дисер./ Віктор Миколайович Ревака – Х., 2006. – 202 с.

9. *Щербаковский М.Г.* Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: учебно-практическое пособие / М.Г. Щербаковский. – Харьков: Эспада, 2005. – 544 с.

Бидняк А. С. Структура и содержание заключения эксперта и его место в системе доказательств в производствах о мошенничестве. Исследованы проблемные вопросы, касающиеся структуры заключения эксперта, проанализированы законодательные акты и позиции ведущих ученых по поводу полноты содержания заключения эксперта и его оценке при расследовании мошенничества.

Ключевые слова: судебная экспертиза, заключение эксперта, структура заключения эксперта, содержание заключения эксперта.

Bidnyak A. S. Structure and content of the expert's conclusion and its place in the system of evidence for the proceedings of fraud. The article deals with problematic issues related to the structure of the expert's conclusion. Legislation and positions of the leading scientists on the completeness of the content of the expert's conclusion and its evaluation in the investigation of fraud are analyzed.

Using the expert knowledge in various forms significantly expands the informative opportunities of the prejudicial investigation authorities and court and provides the possibility of implementation of the latest scientific and technological means at crime prevention, particularly when investigating fraud. One of these forms is conducting judicial expertise, presented in the form of expert's conclusion.

So that the actual data contained in the expert's conclusion, acquired the status of evidence and possessed the undoubted origin, sufficient attention should be given to the content of the expert's conclusion

According to the forensic literature the expert's conclusion should have the following structure: introductory part; research or exploratory part; synthesizing part; findings; applications (tables drawings, etc.).

The structure of the expert's conclusion determines its content that is reflected in the Criminal Procedure Code of Ukraine and subordinate legal acts.

However, we should pay attention to one of the most controversial issues that occur in expert-investigative practice when investigating fraud: the completeness of the information presented in the expert's conclusion. Given that among fraudsters, there are individuals with high intellectual level of development and that information, contained in the research part of the expert's conclusion has a specific character the fraudsters could use it subsequently for the criminal purposes. We consider it appropriate to compose one of the copies of the expert's conclusion in condensed form for the ordering party. The second copy shall be composed in expanded form, where the research part presents in detail all of the processes, methods, features, underlying the conclusion. Complete copy of the expert's conclusion shall be stored in the archive of the expert institution, where the investigator could acquaint oneself with the conclusion if necessary.

Thus, there are several problematic issues when using the expert's conclusion in the investigation of fraud. In addition, criminal and procedural law does not clearly define its individual aspects, we pay attention to utilization by investigators and by court of the procedural and nonprocedural forms of expert knowledge (consulting assistance, expert questioning, presence during examination, etc.) that can help with correct assessment of the expert's conclusion and using it as a source of evidence.

Key words: *forensic investigation, expert's conclusion, the structure of the expert's conclusion, the content of the expert's conclusion.*

Надійшла до редакції 23.09.2014

Завгородня К. В.

ад'юнкт

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.721 : 340.142

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ОКРЕМИХ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ

Розглянуто деякі проблеми застосування практики Європейського суду з прав людини у кримінальному судочинстві України, які виникають через неузгодженість нормативно-правових актів національної законодавчої бази. Системний аналіз цих проблем проведено крізь призму таких конституційних принципів, як незалежність суддів, визначення прав людини виключно законами України та верховенство права. Встановлено, що конституційна норма, закріплена у ст. 92 Конституції України, потребує редагування, оскільки застосування практики Європейського суду з прав людини повинно узгоджуватися із конституційними принципами національного права.

***Ключові слова:** верховенство права, визначення прав людини, законодавчі колізії, Конституція України, незалежність суддів, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, практика Європейського Суду з прав людини, застосування.*

Постановка проблеми. Враховуючи тривалий процес адаптації українського кримінального судочинства до європейських стандартів захисту прав людини через прийняття таких нормативно-правових актів, як Закон України № 3477-VI від 23 лютого 2006 року «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – Закон № 3477-VI) [1], Кримінально-процесуальний кодекс України (далі – КПК, новий КПК) [2], продовжують існувати певні колізії в законодавстві України, які створюють проблеми при застосуванні практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) у кримінальному судочинстві України. Зокрема, це стосується принципів незалежності суддів та підкорення їх лише закону, верховенства права та визначення прав людини виключно законами України, які закріплені в Конституції України.

Тематика застосування практики ЄСПЛ в юридичній науці не нова, оскільки за будь-якого режиму дослідження цього правового інституту не втрачає своєї актуальності, особливо під час підписання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Також актуальність теми дослідження підтверджується офіційними статистичними відомостями ЄСПЛ, згідно з якими Україна посідає перше місце за кількістю поданих скарг до ЄСПЛ (станом на 31.03.2014) [3]. Наведена інформація свідчить про необхідність приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів, зокрема подоланням існуючих законодавчих колізій, з метою

правильного застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ, Конвенція) та запобігання в подальшому порушень Україною своїх зобов'язань. На цьому неодноразово наголошував суддя ЄСПЛ ad hoc, керівник відділу верховенства права координатора проектів ОБСЄ в Україні С. Шевчук [4].

Стан дослідження. Результати аналізу наукової літератури вказують на те, що проблемами застосування практики ЄСПЛ у кримінальному судочинстві України займалися такі відомі теоретики і практики, як В. Касько [5], А. Крістенко [6], В. Онопенко [7], В. Святоцька [8], О. Соловійов [9], С. Шевчук [10], Г. Юдківська [11] та інші. Однак існуючі публікації не вичерпують усієї складності проблеми, а утворюють базис для її подальшого дослідження.

Актуальність теми. Виходячи з меж даного дослідження, метою статті визначимо з'ясування існуючих колізій національного законодавства, пов'язаних із застосуванням практики Європейського суду з прав людини у кримінальному судочинстві України.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі завдання:

- провести аналіз наявних законодавчих колізій у ході застосування практики ЄСПЛ;
- запропонувати шляхи їх вирішення з метою оптимізації слідчо-судової практики та теорії кримінального процесу.

Виклад основного матеріалу. Системний аналіз останніх наукових досліджень свідчить, що вказану проблематику доцільно розглядати в контексті таких конституційних принципів, як: 1) незалежність суддів та підкорення їх лише закону (ст. 126 Конституції); 2) визначення прав людини виключно законами України (п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції); 3) верховенство права (ч. 1 ст. 8 Конституції).

Окремо слід зазначити, що в теорії кримінального процесу існують проблеми співвідношення змісту правових дефініцій «принципи» та «засади», а також їх видів. Так, під «принципом» найчастіше розуміють внутрішнє переконання людини, основне правило її поведінки [12], а під «засадою», в свою чергу, необхідно розуміти основу чогось, те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь [13].

Однак, враховуючи предмет та межі нашого дослідження, ми не станемо розмежовувати ці поняття, а будемо їх використовувати як синоніми.

1. *Незалежність суддів та підкорення їх лише закону.* На початку розгляду цього конституційного принципу важливо чітко розмежовувати такі поняття, як «закон», «процесуальна форма» та «джерело права». Важливість такого розмежування має особливе значення при розгляді положення ст. 129 Конституції України, зокрема що судді під час здійснення правосуддя керуються лише законом, оскільки серед вітчизняних юристів триває дискусія, чи існують достатні правові підстави для того, щоб судді обґрунтовували мотивувальну частину судового рішення безпосередньо правовими позиціями ЄСПЛ [14, с. 33]. Тому в даному контексті необхідно чітко усвідомлювати,

що практика ЄСПЛ не є законом в Україні, а виступає саме джерелом права. На підтвердження зазначеного тезису доцільно навести положення ст. 17 Закону № 3477-VI, в якому чітко зазначено, що національні суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

Проте, виходячи з меж нашого дослідження, а також враховуючи особливості законів діалектики, ми дотримуємося тієї позиції, що зазначені категорії повинні не протиставлятися між собою, а розглядатися з точки зору субординації.

З огляду на зазначене слід констатувати, що національні суди, постановляючи рішення у справі, згідно зі ст. 372, 374 КПК, перш за все, мають зазначити окремі обставини із посиланням на докази, а також мотиви, з яких суд виходив при постановленні рішення, і положення закону, яким він керувався. Зрештою, не буде зайвим згадати, що у випадку, якщо рішення суду не підтверджується доказами, дослідженими під час судового розгляду, воно вважається таким, що не відповідає фактичним обставинам кримінального провадження (ст. 411 КПК України).

Саме такий підхід, на нашу думку, необхідно застосовувати до визначення поняття і змісту принципу незалежності суддів і підкорення їх закону під час кримінального провадження. Практика ЄСПЛ в даному контексті може бути лише допоміжним (додатковим) інструментом і має бути застосована лише з метою мотивування (підтвердження) позиції національного суду при перевірці й оцінці доказів.

З урахуванням конкретної ситуації доцільно виділити два випадки: 1) коли практика ЄСПЛ виступає вище норми закону, оскільки констатація Судом порушень Конвенції є підставою для перегляду вироку Верховним судом, про що безпосередньо зазначено в ст. 443 КПК України; 2) коли практика ЄСПЛ є додатковим інструментом.

2. *Визначення прав людини виключно законами України.* Гарантії основоположних прав людини, поза сумнівом, належать до одного з найважливіших предметів державно-юридичного регулювання. Саме тому зазначені гарантії визначені виключно в законах України, а Конституцією не передбачено можливості делегування вказаних законодавчих повноважень будь-яким іншим міжнародним установам.

Однак слід враховувати той факт, що законодавство розвивається повільніше, ніж сфера суспільних відносин, яку воно регулює. Водночас на конституційному рівні передбачено внутрішній механізм відновлення обмежених або порушених прав осіб через оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, а також звернення за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55 Конституції).

Разом з тим необхідно враховувати, що ЄСПЛ є міжнародним договором, згоду на обов'язковість якого надала Верховна Рада України у формі законі. Тому, на думку деяких науковців, ЄСПЛ можна розглядати як «квазіза-

кон», тобто акт, що прирівнюється за своїм статусом до ратифікаційного закону. Відповідно, й практика Суду, як похідна від ЄКПЛ, має задовольняти вимогам ст. 92 Конституції України [9, с. 210]. Такої точки зору дотримується, зокрема, О. Соловйов, проте нам ця думка видається досить дискусійною.

У той же час існує інша точка зору, відповідно до якої міжнародні договори займають більш високий щабель, ніж національні закони, про що безпосередньо зазначено в ч. 2 ст. 19 Закону України від 29.06.2004 № 1906-IV «Про міжнародні договори» [15]. Окрім того, через ратифікацію було надано згоду на обов'язковість ЄКПЛ на території України як суб'єкта міжнародного права, але при цьому не визначався зміст цього договору. З огляду на вищенаведені факти виникають проблеми при застосуванні практики ЄСПЛ у кримінальному судочинстві України.

Тому з метою правильного застосування практики ЄСПЛ під час кримінального провадження вважаємо за доцільне внести відповідні зміни до ст. 92 Конституції України.

3. *Верховенство права.* Принцип верховенства права є багатоаспектним, але у сфері кримінального судочинства України особливого значення набуває такий аспект, як пріоритетність прав людини, оскільки саме в цій сфері правових відносин вони можуть бути суттєво обмежені. Окрім того, доцільно розглянути відповідність процедури застосування практики ЄСПЛ в національному кримінальному судочинстві принципу верховенства права в контексті ст. 92 Конституції, а також ч. 2 ст. 8 та ч. 5 ст. 9 КПК України. Така позиція обумовлена тим, що, на нашу думку, права людини – це самостійне явище, незалежно від того, чи закріплені вони в нормативно-правових актах країни, зокрема й у Конституції.

Однак не буде зайвим нагадати, що гарантією реалізації принципу верховенства права є закріплення в нормативних актах чітких правил і процедур здійснення кримінального провадження. Виходячи з цього, доцільно зауважити, що в правовій, демократичній державі будь-яка змагальність закону та права не є необхідною, оскільки в такій державі закони приймаються з метою забезпечення прав та свобод людини.

Саме тому революційні положення ч. 2 ст. 8 (принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ) та ч. 5 ст. 9 КПК України (кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини) не повинні конкурувати з фундаментальними принципами Конституції України, а мають розглядатися як нормативно закріплені підстави застосування практики ЄСПЛ під час кримінального провадження. Більш того, необхідно зазначити, що в Україні існує «подвійний» захист прав людини та основних свобод, перелік яких збігається на конституційному та конвенційному рівнях. Незважаючи на те, що Конституція України має найвищу юридичну силу, практика ЄСПЛ встановлює мінімальні європейські стандарти, а це означає, що стандарти захисту конституційних прав та свобод апріорі не можуть бути нижчими за європейські [10].

Висновки. Резюмуючи викладений матеріал, зазначимо, що в національному законодавстві України існують колізії, які створюють проблеми при застосуванні практики Європейського суду з прав людини у національному кримінальному судочинстві. На це вказує проведений автором аналіз норм національного законодавства, які регламентують застосування практики ЄСПЛ під час кримінального провадження. Проте, незважаючи на їх існування, застосування практики ЄСПЛ повинно узгоджуватися із конституційними принципами національного права. Звідси можна дійти таких висновків:

1) у результаті проведеного аналізу було встановлено, що застосування практики ЄСПЛ у кримінальному судочинстві України не є формально-процесуальною вимогою, а представляє собою застосування практики ЄСПЛ як альтернативного джерела права, що, відповідно, не суперечить принципу незалежності суддів та підкоренню їх лише закону;

2) визначення статусу практики ЄСПЛ з метою правильного її застосування у кримінальному судочинстві України ускладнено тим фактом, що права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод визначаються виключно законами України. При цьому український законодавець не врахував того факту, що вони гарантуються не тільки на національному рівні, а й на міжнародному, зокрема Загальною декларацією прав людини та ЄКПЛ. З огляду на вищезазначене, з метою ефективної імплементації вимог Конвенції пропонуємо внести відповідні зміни до положень ст. 92 Конституції України, оскільки ці дії забезпечать загальне та ефективне визнання і додержання прав та свобод людини, оскільки стандарти захисту конституційних прав та свобод не можуть бути нижчими за міжнародні;

3) права людини є позатериторіальними, загальносоціальними та природозалежними, а отже існують незалежно від державного визнання [16, с. 64]. Проте гарантією дотримання прав людини та реалізації принципу верховенства права є закріплення в нормативних актах чітких правил і процедур здійснення кримінального провадження. Саме тому, з огляду на необхідність реалізації принципу верховенства права, положення ч. 2 ст. 8 та ч. 5 ст. 9 КПК України повинні розглядатися як нормативні підстави застосування практики ЄСПЛ під час кримінального провадження. Саме зазначені правові норми передбачають обов'язок всіх осіб, наділених владними повноваженнями, які застосовують норми кримінального процесуального права, застосовувати у своїй практичній діяльності практику ЄСПЛ.

Зауважимо також, що сама українська правова система зацікавлена у застосуванні практики Суду під час кримінального провадження, оскільки звернення до неї має вагомим значенням як в теоретичній площині, так і у цілях правильного застосування положень Конвенції на національному рівні, що забезпечить ефективний та своєчасний захист, гарантований Конституцією України, сприятиме ствердженню засади верховенства права та законності, а також дозволить у подальшому знизити кількість рішень проти України, в яких констатовано наявність порушень Конвенції.

Висловлені в цій статті зауваження не ставлять крапку в розглянутому

питанні, а утворюють базис для подальших досліджень, які доцільно провести за такими напрямками: види актів Європейського суду з прав людини, застосування практики Європейського суду з прав людини з метою недопущення безпідставного обмеження стороною обвинувачення свободи та особистої недоторканності особи під час досудового розслідування, застосування практики Європейського суду з прав людини стороною захисту під час досудового розслідування.

Бібліографічні посилання

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-15, прийнятий ВР України [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. The ECHR in facts and figures 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.echr.coe.int/Documents/Facts_Figures_2013_ENG.pdf.
4. Шевчук С. Європейський суд з прав людини та українська судова система: необхідність узгодження судової практики / Шевчук С. [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-1105.html>.
5. Касько В. Реалізація принципу змагальності під час досудового розслідування / Касько В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.ua/docs/events/06/05.pdf>.
6. Кристенко А. Концепція жертви по версії Європейського суду по правам человека / Кристенко А. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/akristenko/article/6687.aspx>.
7. Онопенко В. Механізм захисту прав людини в Україні потребує істотного вдосконалення / Онопенко В. // Право України. – 2011. – № 7 [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article.html>.
8. Святоцька В. Практика Європейського суду з прав людини у діяльності українських адвокатів: проблемні аспекти / Святоцька В. // Право України. – 2011. – № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-1110.html>.
9. Соловійов О. Застосування практики Страсбурзького суду як джерела права в Україні: деякі проблемні аспекти / Соловійов О. // Право України. – 2010. – № 10. – С. 207-212.
10. Шевчук С. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод: практика застосування та принципи тлумачення у контексті сучасного українського праворозуміння / Шевчук С. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=416>.
11. Юдківська Г. Деякі проблеми застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні / Юдківська Г. // Право України. – 2011. – № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-1102.html>.
12. Вільна енциклопедія Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Принцип>.
13. Словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/zasada>.
14. Константний О. В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування Верховного Суду України / Константний О. В. // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 1 (137).

15. Про міжнародні договори України : Закон України, прийнятий ВР України від 29.06.2004 № 1906-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.

16. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник / О. Ф. Скакун. – 2-ге видання. – К. : Алерта, 2010. – 520 с.

Завгородняя К. В. Особенности применения практики Европейского суда по правам человека в уголовном судопроизводстве Украины в контексте отдельных конституционных принципов. В статье рассмотрены некоторые проблемы применения практики Европейского суда по правам человека в уголовном судопроизводстве Украины, которые возникают по причине несогласованности нормативно-правовых актов национальной законодательной базы. Системный анализ указанных проблем проведен сквозь призму таких конституционных принципов, как независимость судей, определение прав человека исключительно законами Украины и верховенство права. Установлено, что конституционная норма, закрепленная в ст. 92 Конституции Украины, требует редактирования, поскольку применение практики Европейского суда по правам человека должно согласовываться с конституционными принципами национального права.

Ключевые слова: верховенство права, определение прав человека, законодательные коллизии, Конституция Украины, независимость судей, практика Европейского суда по правам человека, Конвенция о защите прав человека и основоположных свобод, применение практики Европейского суда по правам человека.

Zavgorodnya K. V. Features of application of the case-law of the European court of human rights in criminal proceedings of Ukraine in the context of certain constitutional principles. Summary: this paper discusses some problems of application of the case-law of the European Court of Human Rights in criminal proceeding of Ukraine that arise from the uncoordinated of legal acts of national legislation. A systematic analysis of these problems conducted in the light of constitutional principles such as independence of judges, the definition of human rights exclusively by laws of Ukraine and the rule of law. Results of the analysis of Ukrainian legislation demonstrates the need to bring national legislation in line with European standards, in particular by addressing existing legal conflicts, to ensure proper application of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and to prevent in the future violations by Ukraine of its obligations. Established that constitutional provision enshrined in Article 92 of the Constitution of Ukraine needs editing, since the application of the case-law of the European Court of Human Rights should be consistent with the constitutional principles of national law. It was found that standards ch. 2, Art. 8 and ch. 5, Art. 9 of the CPC of Ukraine shall be treated as normative grounds of the application of the case-law of the European Court of Human Rights in criminal proceedings. The author concluded that the application of the case-law of the European Court of Human Rights in criminal proceedings Ukraine is not a formal procedural requirements and represents the application of the case-law of the European Court of Human Rights as an alternative source of law, which does not contradict the principle independence of judges and subordination of a law

Keywords: rule of law, definition of human rights, legal conflict, Constitution of Ukraine, independence of judges, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, case-law of the European Court of Human Rights, application of the case-law of the European Court of Human Rights.

Надійшла до редакції 18.09.2014

Погорецький М. М.

здобувач

*(Луганський державний університет
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка)*

УДК 343.13

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОДЕРЖАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На підставі аналізу положень Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» досліджено питання щодо гарантій забезпечення додержання адвокатської таємниці у кримінальному провадженні.

Ключові слова: *адвокат; гарантії; адвокатська таємниця; слідчі (розшукові) дії; кримінальне провадження.*

Постановка проблеми. Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1] та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [2] призвело до концептуальних та прогресивних змін у частині правової регламентації діяльності адвоката у кримінальному провадженні, що певною мірою відповідає європейським стандартам кримінального судочинства. Водночас багато проблемних питань не отримали значних теоретичних розробок, в тому числі й ті, що стосуються дослідження питання гарантій забезпечення додержання адвокатської таємниці у кримінальному провадженні.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Зважаючи на актуальність зазначеної проблеми, питаннями щодо дослідження гарантій забезпечення додержання адвокатської таємниці у кримінальному провадженні займалися такі вчені: Т.В. Варфоломеева, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, Л.Д. Удалова, С.Л. Савицька, С.М. Стахівський, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська та інші.

Метою статті є дослідження питання щодо визначення гарантій забезпечення додержання адвокатської таємниці у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 59 Конституції України, адвокатура діє для забезпечення права на захист від обвинувачення і для надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах [3]. Права адвоката як захисника підозрюваного, обвинуваченого, представника потерпілого, цивільного позивача та відповідача, особи, яка надає правову допомогу свідку в кримінальному провадженні, забезпечують певні гарантії адвокатської діяльності, які закріплені у цілій низці законодавчих актів.

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об’єднанням, а та-

кож від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на зайняття адвокатською діяльністю, заборонено вимагати надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю. При цьому таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості. Це загальне правило, яке має принципове значення, конкретизовано в положеннях Кримінального процесуального кодексу України. Так, відповідно до ч. 2 ст. 65 КПК України, не може допитуватися як свідок захисник, представник потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача – про обставини, які стали відомими йому у зв'язку з виконанням ним обов'язків захисника або представника, а також адвокат – про відомості, які становлять адвокатську таємницю.

Як бачимо, між ст. 65 КПК України та ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є певні неузгодженості, оскільки ст. 65 КПК України закріплює положення, згідно з якими заборонено допитувати як свідка лише адвоката. Разом із тим, відповідно до ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», обов'язок зберігати адвокатську таємницю, крім адвоката, поширюється і на інших осіб. Зважаючи на вищезазначене, вважаємо доцільним доповнити п. 2 ч. 2 ст. 65 КПК України положенням, що не можуть бути допитані як свідки помічник адвоката, стажист, особи, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, особа, стосовно якої припинено або зупинено право на зайняття адвокатською діяльністю.

Варто зазначити, що ст. 65 КПК України не передбачає заборону допиту як свідка клієнта адвоката. Водночас це не означає, що під час допиту клієнт адвоката зобов'язаний надавати показання про обставини звернення до адвоката, про зміст його порад, консультацій, роз'яснень, оскільки відповідно до ч. 8 ст. 240 КПК України особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі (таємниця сповіді, лікарська таємниця, професійна таємниця захисника, таємниця нарадчої кімнати тощо) або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють із органами досудового розслідування.

Однією з важливих гарантій адвокатської діяльності є те, що, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора України, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя. У контексті зазначеного питання, цілком обгрунтованою є позиція Т.В. Варфоломеєвої, яка зазначає, що це закріплене положення в п. 3 ч. 1 ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» сприятиме при-

пиненню «...порочної практики проведення обшуків в адвокатських приміщеннях та помешканнях адвокатів...» [4, с. 5].

При цьому, як бачимо, зміст ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» термінологічно не узгоджується з положеннями КПК України. По-перше: на відміну від п. 3 ч. 1 ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», у главі 20 КПК йдеться не про слідчі, а про слідчі (розшукові) дії. По-друге: стосовно адвоката, який залучається до кримінального провадження в якості захисника, не можуть проводитися оперативно-розшукові заходи, оскільки оперативно-розшукова діяльність за своєю суттю є непроцесуальною і виходить за рамки кримінального провадження. Оперативно-розшукові заходи проводяться лише до внесення відомостей слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань про вчинене кримінальне правопорушення, а адвокат залучається до кримінального провадження лише після повідомлення його клієнту про підозру. В рамках кримінального провадження стосовно адвоката-захисника можуть проводитися слідчі (розшукові) дії та їх різновиди негласні слідчі (розшукові), які за своїм змістом, за справедливим твердженням М.А. Погорецького, нічим не відрізняються від оперативно-розшукових заходів [5, с. 271].

Перелік негласних слідчих (розшукових) дій визначено главою 21 КПК України. До негласних слідчих (розшукових) дій законодавець відносить: 1) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); 2) накладення арешту на кореспонденцію (ч. 1 ст. 261); 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ч. 1 ст. 263); 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ч. 1 ст. 264); 5) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ч. 4 ст. 267); 6) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ч. 2 ст. 268); 8) спостереження за особою (ч. 2 ст. 269); 9) аудіо-, відеоконтроль місця (ч. 2 ст. 270); 9) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ч. 2 ст. 274).

На підставі аналізу положень глави 21 КПК України можна зробити висновки, що деякі із названих негласних слідчих (розшукових) дій не можуть проводитися стосовно адвоката, оскільки ч. 5 ст. 258 КПК визначено, що заборонено втручання у приватне спілкування захисника з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим. У ч. 4 ст. 258 КПК роз'яснено, що різновидами втручання у приватне спілкування є: 1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Тобто зі змісту ч. 5 ст. 258 КПК випливає, що не допускається проведення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій з метою втручання у приватне спілкування захисника з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим. Водночас слід зазначити, що адвокат у кримінальному провадженні може бути не тільки адвокатом-захисником, а й представником потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, надавати правову допомогу свідку. У цьому контексті актуальними, на нашу думку, є пропози-

ції С.Л. Савицької, яка пропонує доповнити ст. 258 КПК положенням про те, що забороняється втручання у приватне спілкування адвоката-представника з потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, адвоката зі свідком, якому він надає правову допомогу [6, с. 58].

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», при проведенні огляду забороняється розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності. Згідно з ч. 6 ст. 46 КПК, документи, пов'язані з виконанням захисником його обов'язків, без його згоди не підлягають огляду, вилученню чи розголошенню слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом. Зазначене положення підтримане і ст. 161 КПК, в якій зазначено, що листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги, а також об'єкти, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією, є речами і документами, до яких заборонено доступ.

Слід звернути увагу й на те, хоча й ст. 162 КПК України визначає перелік речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, інформація та речі, визначені у ст. 161 КПК України, що зберігаються у адвоката, не включені до переліку охоронюваної законом таємниці. Згідно з ч. 6 ст. 163 КПК України, слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, якщо сторона кримінального провадження, крім обставин, передбачених ч. 5 ст. 163 КПК України, доведе можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

Крім того, ч. 2 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» запроваджує спеціальний порядок проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката. Тобто в зазначеному випадку слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження, а також враховує вимоги п. 2-4 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону. Для забезпечення його участі службова особа, яка буде проводити відповідну слідчу дію чи застосовувати захід забезпечення кримінального провадження, завчасно повідомляє про це раду адвокатів регіону за місцем проведення такої процесуальної дії.

Суттєвою гарантією адвокатської діяльності є те, що, згідно з п. 8 ч. 1 ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», забороняється залучати

адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці. Зазначене положення дублюється і в ст. 275 КПК України, відповідно до якої забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій адвокатів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Висновок. Підсумовуючи вищезазначене, на нашу думку, ст. 23 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» доцільно привести у відповідність з положеннями КПК України, адже, відповідно до ч. 3 ст. 9 КПК України, закони та інші нормативно-правові акти України, положення яких стосуються кримінального провадження, повинні відповідати КПК України. При здійсненні кримінального провадження не може застосовуватися закон, який суперечить КПК України. У свою чергу, п. 2 ч. 2 ст. 65 КПК України вважаємо за доцільне доповнити положенням, що не можуть бути допитані як свідки помічник адвоката, стажист, особи, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, особа, стосовно якої припинено або зупинено право на зайняття адвокатською діяльністю.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // ВВР України. – 2013. – № 9-10. – Ст. 474.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI // ВВР України. – 2013. – № 27. – Ст. 282.
3. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – 49 с.
4. *Варфоломеева Т.В.* Деякі аспекти впровадження Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» / Т.В. Варфоломеева // Адвокат. – 2012. – № 6. – С. 4-5.
5. *Погорецький М.А.* Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми впровадження та використання результатів у доказуванні / М.А. Погорецький // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ України. – 2013. – № 1. – С. 270-276.
6. *Савицька С.* Деякі кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката / С. Савицька // Закон и жизнь. – 2013. – № 3. – С. 55-58.

Погорецький Н. Н. **Гарантии обеспечения деятельности адвоката в уголовном производстве.** На основании анализа положений Уголовно-процессуального кодекса Украины и Закона Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности» исследован вопрос относительно гарантий обеспечения соблюдения адвокатской тайны в уголовном производстве.

Ключевые слова: адвокат; гарантии; адвокатская тайна; следственные (розыскные) действия; уголовное производство.

Pogorets'kyu M. M. **Guarantees of ensuring of counsel in criminal proceedings.** On the basis of the provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On the Bar and Legal Practice", the authors have investigated the issue of guarantees of counsel in criminal proceedings. The adoption of these acts led to conceptual and progressive changes in the legal regulation of the activities of the lawyer in criminal proceedings, to some extent correspond to European standards of criminal justice. However, the whole low problematic issues have not received significant theoretical developments, including those relating to the research question guarantees of counsel in criminal proceedings. On the Foundations of analysis of provisions of The Criminal Procedural Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On the Bar and Legal Practice", the author of the article of research question about A guarantor Provision Compliance advocacy secrets in criminal proceedings.

In sum, we believe that art. 23 Law "On the Bar and Legal Practice", it is advisable to bring into conformity with the provisions of the CPC of Ukraine, because, according to ch. 3. st.9 of the Criminal Procedural Code of Ukraine, laws and other normative legal acts of Ukraine whose provisions relating to criminal proceedings shall meet the CPC of Ukraine. In carrying out criminal proceedings can not apply a law that contradicts CPC of Ukraine. In turn, st.65 CPC of Ukraine, we consider it desirable to supplement the provisions can not be examined as witnesses paralegal, trainee, persons who are employed by a lawyer, law offices, law firms, the person in respect of whom terminated or suspended the right to practice law activity.

Keywords: *lawyer; warranty; of confidentiality; investigators (seach) activities; criminal proceedings.*

Надійшла до редакції 10.09.2014

Рудницька Ю. В.

ад'юнкт

(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.98 : 343.711 : 343.915

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗЛОЧИНЦЯ, ЯКА ВЧИНІЛА КРАДІЖКИ

Розглянуто та проаналізовано структуру особи неповнолітнього злочинця, її вплив на злочинну діяльність, а також її взаємозв'язок з іншими елементами криміналістичної характеристики крадіжок.

Ключові слова: *неповнолітній, особа злочинця, структура особи, елементи криміналістичної характеристики.*

Постановка проблеми. Аналіз структури злочинності неповнолітніх свідчить про збільшення динаміки її в бік корисливих злочинів, перше місце серед яких посідають крадіжки. Для ефективного розслідування та попередження даного виду кримінальних правопорушень вагоме значення відіграють знання про особу неповнолітнього злочинця. Вони допоможуть прослідкувати взаємозв'язок з іншими структурними елементами криміналістичної характеристики, сприятимуть підготовці плану досудового розслідування, вибору психологічних засобів та методик в процесі встановлення контакту під час проведення слідчих (розшукових) дій та вибору шляхів попередження вказаних кримінальних правопорушень.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. На необхідність більш глибокого, повного та всебічного вивчення особи злочинця зверталась увага ще в роботах основоположника криміналістичної науки Г. Гросса, який пропонував методику розслідування злочинів, у якій основний акцент пізнання був зміщений з події злочину на особу злочинця та враховувався нерозривний зв'язок останньої із слідами злочину. Різним аспектам дослідження особи злочинця присвячено праці таких відомих учених, як Ю. П. Алєнін, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. А. Жбанов, Г. Г. Зуйков, В. О. Ко-

новалова, В.О. Образцов, М. В. Салтевський, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков.

Мета статті – на основі теоретичних положень дослідити структуру особи неповнолітнього злочинця та, узагальнивши судово-слідчу практику, відстежити її зв'язок з іншими елементами криміналістичної характеристики.

Виклад основного матеріалу. Особу злочинця як елемент криміналістичної характеристики визначають як стійку криміналістично значущу сукупність психофізіологічних якостей та рис, мотиваційних установок, емоційної та раціональної сфер людської свідомості, що відобразились у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення та приховання злочину, а також постзлочинної поведінки [1, с. 54].

Важливо зауважити, що поняття особи неповнолітнього злочинця помітно відрізняється від загального поняття особи злочинця. Окрім названих вище ознак, характерних будь-якій особі злочинця, особа неповнолітнього злочинця відрізняється рядом специфічних ознак, характерних тільки для неї (вольових, фізичних, інтелектуальних та інших).

В цьому відношенні існує загальноприйняте всіма науковцями успішне формулювання, запропоноване В. Т. Фурсовим: «Особа неповнолітнього злочинця – це діалектична сукупність індивідуальних і типових властивостей (відношень) людини у віці від 16 (14) до 18 років, що визначає конкретну соціальну якість-сутність, яка характеризується наявністю кримінально-процесуальних, виправно-трудових і пов'язаних з ними інших відносин, обумовлених фактами вчинення ними злочинів, визнання вини, засудження, призначення і виконання покарання, попередження нового злочину» [2, с. 6-7].

Криміналістична характеристика особи злочинця має певні структурні елементи.

Більшість учених-криміналістів визначають загальноприйнятну структуру особи злочинця, яка складається з таких ознак:

1) соціально-рольові (найближче оточення, побутові, сімейні, виробничі та цивільні відносини);

2) соціально-демографічні (стать, вік, освіта, соціальний стан, професія і вид занять, сімейний стан, місце проживання, матеріальне забезпечення та житлово-побутові умови);

3) морально-психологічні (світогляд, ціннісні орієнтації, інтелектуальні ознаки, рольові особливості, психічні аномалії, що не виключають осудності, рівень потреб);

4) кримінально-правові (мотиви злочину, характер та спрямування посягань, одиночний чи груповий характер посягань, строк і вид покарання, стаття КК України) [3, с. 91-92].

Розглянемо детальніше характеристику кожної ознаки.

Соціально-рольові ознаки. Визначну роль у виникненні у неповнолітніх антисоціальної спрямованості, як правило, відіграють несприятливі умови в сім'ї (пияцтво, скандали, сварки), несприятлива педагогічна позиція батьків (низький культурно-освітній рівень суттєво ускладнює визначення раціональної педагогічної позиції стосовно підлітків, обмежує вибір форм та методів

реагування на їх проступки) [4, с. 152].

Зокрема, М. М. Ключевим та Ю. С. Завгородньою було проведено опитування 229 неповнолітніх, які відбувають покарання у Прилуцькій виховній колонії. Отримані дані свідчать, що 32,6% майбутніх злочинців виховувалися у неповних родинах; 9,2% є вихованцями інтернатів; 11% – підлітками, які, маючи батьків, проживали з близькими родичами; решта зростали у структурно повних сім'ях. Щодо психологічного клімату в родині, то 13,8% опитуваних зізналися, що постійно перебували під тиском сімейного насильства, неодноразово втікали з дому; 12,8% відмовилися відповідати на болюче для них питання, що дає підстави припустити наявність аналогічних проблем у стосунках з батьками; 5,5% повідомили, що батьки не цікавилися їхніми проблемами, кожний жив своїм життям; решта вважає, що мали добрі стосунки з батьками [3, с. 92].

Спілкування зі своїми ровесниками – провідний тип діяльності у цьому віці. Саме у спілкуванні засвоюються норми соціальної поведінки, встановлюються відповідні взаємостосунки, розвивається почуття симпатії чи антипатії. Якщо потреба у спілкуванні реалізується не у сприятливих умовах, а в неформальних підліткових групах і вуличних компаніях, які як цінності сповідають пияцтво, наркотики, хуліганство і т.д., то воно може стати для підлітка небезпечним криміналізуючим фактором [1, с. 148].

Як показало проведене нами узагальнення статистичних даних за 2010-2012 роки щодо кількості неповнолітніх, що вчинили крадіжки, то 7825 з них виховувались у родині одним із батьків, 940 – у школі-інтернаті, 772 – у дитячому будинку, поза родиною [5].

Таким чином, найбільшу кількість крадіжок вчиняли особи, які виховувались одним із батьків.

Соціально-демографічні ознаки. Головними умовами, що провокують внутрішні й зовнішні суперечності, такі: недоступність для сучасного підлітка тих засобів освіти, виховання, професіоналізації, розвитку, які необхідні для нормальної соціально-культурної адаптації особистості в даному суспільстві; невідповідність рівня виявлених здібностей і раніше закріплених якостей підлітка завданням, які він ставить перед собою, зниження авторитета вчителя і педагогічної діяльності в цілому, слабка організація позаурочної діяльності учнів і відхід від організованих форм суспільно корисної праці [6, с. 229-230].

Узагальнені статистичні дані за 2010-2012 роки показують, що неповнолітні, які вчинили крадіжки у віці від 14-16 років, становлять 34%, 16-18 – 66%, з них жіночої статі – 10%; стосовно виховання: виховувались у родині з одним із батьків – 43%, у школі-інтернаті, дитячому будинку – 5%, поза родиною – 4%; стосовно місця навчання: учні шкіл, ліцеїв, коледжів – 62%, студенти навчальних закладів – 11% [5].

Отже, рівень освіти та зайнятості впливає на кількість вчинених крадіжок неповнолітніми особами.

Морально-психологічні ознаки. У процесі розвитку підлітка в його психіці відбуваються суттєві зміни. Інтенсивний фізичний та статевий розвиток – основна особливість цього віку. Посилене функціонування гормональної сис-

теми значно підвищує нервову збудливість неповнолітнього, його реактивність, емоційну експресивність, нерідко супроводжується запальністю, різкістю, нестриманістю. Характерними також є підвищена групова залежність, негативізм, демонстративна незалежність, залежність від референтної групи (впливові для підлітка люди), підвищене імітування кумирів, схильність до ризикових дій, недостатній соціальний самоконтроль [4, с. 151].

Особа злочинця характеризується виникненням конкретних змін в її психологічній структурі. До психічних відхилень і аномалій (граничних станів) судово-психіатрична експертиза відносить психопатію, психопатичні стани, шизофренію в стійких формах, травми центральної нервової системи, хронічний алкоголізм, наркоманію та інші форми психічної патології, які не включають осудності [7, с. 314].

У психології особи злочинця розрізняють конкретного роду дефекти:

- а) дефекти індивідуального праворозуміння (соціально-правовий інфантилізм; правова неусвідомленість; соціально-правова дезінформованість; правовий нігілізм; соціально-правовий цинізм);
- б) патологічні потреби сфери особистості;
- в) дефекти в особистих настановах;
- г) дефекти психічного розвитку [8, с. 90].

За даними психологічної служби Прилуцької виховної колонії, близько 20% засуджених неповнолітніх мають вади у психічному та психологічному розвитку, до яких слід віднести нервово-патологічні риси характеру (крикливість, плаксивість, підвищена образливість, роздратованість, імпульсивність тощо). До того ж значна кількість засуджених неповнолітніх має низький рівень інтелектуального розвитку, що ускладнює сприйняття ними інформації та є передумовою труднощів у спілкуванні як із однолітками, так і з дорослими [3, с. 92].

Тому правова необізнаність та віра у безкарність впливає на те, що неповнолітні не усвідомлюють суспільну небезпеку та наслідки своїх злочинних діянь. Дефекти психіки, які не виключають осудності, у свою чергу визначають їх поведінку в соціумі, схильність до негативного злочинного впливу з боку інших та безпосередньо вчинення крадіжок.

Кримінально-правові ознаки. Характерним явищем сучасності є формування угруповань молоді. Безконтрольну діяльність деяких із них, як і процеси демократизації суспільства, вони розуміють як вседозволеність. Це завдає шкоди інтересам суспільства, призводить до аморальної поведінки підлітків, формування протиправних, а згодом – і злочинних груп [4, с. 152].

Зарезультатами узагальнень кримінальних проваджень даного виду правопорушень з'ясовано, що до складу груп неповнолітніх у 39% випадків входили дорослі особи, а у 61% випадків такі групи склалися виключно з неповнолітніх.

Статистичні дані Судової адміністрації за 2010-2012 роки свідчать, що за даною категорією справ неповнолітні, які не засуджувались, але перебували на обліку в кримінальній міліції у справах неповнолітніх, становлять 5%; не засуджувались, але направлялись у спеціальні навчально-виховні заклади –

2%; засуджені, у тому числі судимість в яких знята чи погашена, – 3%; засуджені, у тому числі судимість в яких не знята чи не погашена, – 13%.

Відтак, доцільно простежити, як морально-психологічні та фізичні властивості особи злочинця взаємопов'язані з іншими елементами криміналістичної характеристики.

Для неповнолітніх характерним є взаємозв'язок з таким елементом криміналістичної характеристики, як обстановка вчинення злочину, а саме з місцем та часом вчинення протиправного діяння. Близько 82% випадків крадіжок вчиняються неповнолітніми в районі їх проживання, причому 36% – в одному адміністративному районі та 50% – у безпосередній близькості до їх помешкання. У 13% випадків неповнолітні вчиняють ці злочини в інших районах міста, 5% – за межами населеного пункту, в якому вони проживають.

Статистичні дані МВС України показують, що за 11 місяців 2012 р. загальна кількість злочинів даного виду становить 9458.3і складів, баз, магазинів та інших торговельних точок було вчинено 1027 крадіжок (11% від загальної кількості крадіжок), з квартир – 656 (7%), з дач (садових будинків) – 260 (3%), у громадських місцях – 124 (2%) [9].

Стосовно крадіжок з квартир, то, як правило, об'єкт злочину обирають заздалегідь або працюють за вказаною інформацією про нього. Поширені вони більше у міській місцевості, особливо у великих містах, що зумовлено великою кількістю мешканців у будинку та відсутністю особистого знайомства людей, що проживають на одному поверсі. Обирають квартири на першому поверсі або, якщо у великих містах, на проміжних, щоб у разі виникнення небезпеки мати можливість сховатись на верхньому або нижньому поверсі.

Із приміськими будинками ситуація простіше, оскільки вони розташовані за містом або на околиці, мають огороження, тому легше проникнути до них і залишитись непоміченим, часто самі власники не дбають про належну охорону, залишають ключі від вхідних дверей у легко помітних місцях.

Крадіжки з торговельних точок залежать від їх специфіки. Наприклад, на ринках вони вчиняються без попередньої підготовки, оскільки існує вільний доступ до предмета, це може стосуватись і торговельних кіосків, особливо у сільській місцевості, в силу простої конструкції будівлі, недостатнього рівня охорони тощо. Великі магазини та супермаркети зазвичай обираються заздалегідь, попередньо побувавши там, знаючи наявність асортименту та його розташування, систему охорони.

Ще одним із поширених місць крадіжок є громадські місця. Як правило, неповнолітні викрадають гаманці, які знаходяться зверху або збоку у сумці, бокових кишнях штанів. Але більш освічені або які діють групою використовують такі допоміжні засоби: лезо, загострену монету, скальпель чи касету від одноразового станка для гоління. Після вчинення злочину одразу залишають місце, залишають собі гроші і мобільні телефони, гаманці викидають.

Як показує судово-слідча практика, час вчинення крадіжок неповнолітніх залежить від місця злочину. Так, кишенькові крадіжки діють переважно у період з 7:30 до 10:00 та з 18:00 до 20:30, що зумовлено тим, що в саме цей

час люди їдуть і повертаються з роботи. Також збільшується їхня кількість в середині та наприкінці місяця, коли населення отримує аванс та заробітну плату. Для них також характерна сезонність, в літній період, а саме під час відпусток у курортних місцях. З квартирними крадіжками ситуація дещо інша: час вчинення припадає зазвичай з 12 до 16 год., коли мешканці на роботі, у будні, дуже рідко у нічний час. Їхня динаміка збільшується в період відпусток. Стосовно крадіжок з магазинів, баз, торговельних точок, то вони, навпаки, вчиняються в нічний час, з 22:00 до 3:00 ночі, залежно від роботи об'єкта, в даний проміжок часу відбуваються викрадення на державних, комунальних підприємствах та організаціях та дачах громадян.

Частіше за все закономірний зв'язок простежується між способом вчинення і приховування злочину та особою злочинця. Криміналістична характеристика зазначених елементів злочину опосередковується сукупністю ситуаційних виборів злочинцем моделей поведінки, обумовлених його особистісними особливостями, на які потрібно звернути увагу слідчому. Криміналістично значущими і визначальними під час вибору способу вчинення та приховування злочину є загальні риси людини: риси характеру, здібності, а також психічні відхилення [12, с. 91-92].

На підставі аналізу кримінальних проваджень було встановлено, що неповнолітні, в тому числі малолітні особи, діють переважно у складі 2-4 осіб. Об'єкт посягання вибирають раптово, не завжди володіючи точною інформацією про наявність предмета посягання, як наслідок – у них відсутній попередній план злочинних дій і розподіл ролей між собою, діють вони примітивно. Проведений аналіз показав, що розробка плану протиправного діяння здійснювалась неповнолітніми у 16% випадків; підбір співучасників – 9%; розподіл ролей між підлітками – 9%; відшукування, підготовка та пристосування знарядь злочину – 9%; вибір об'єкта посягання – 10%; попередній збір відомостей про об'єкт посягання – 3%; інші підготовчі дії – 2%.

Спосіб вчинення злочину залежить від місця вчинення злочину. Відповідно, якщо це квартира і, як правило, на першому поверсі, проникають до неї через балкон, в якому не зачинене вікно. Стосовно приватних будинків, тут можуть відшукати ключі від замка, схованого на видному місці, пошкодити скло вікон та замків. Щодо інших приміщень, наприклад кіосків або магазинів, для зламу замка та проникнення всередину використовують підручні засоби, металеві прутти, сокири та ін.

Дії, спрямовані на приховування слідів злочину, переважно відсутні. Реалізація викрадено майна позбавлена корисливого мотиву. Місцями переховування предметів злочину є власні житла, гаражі, складові приміщення, рідше передають знайомим, близьким або дарують. Подальша доля викраденого залежить від його особливостей. Автомобілі, мопеди, велосипеди зазвичай розбирають на деталі, а надалі використовують їх для роботи з іншими транспортними засобами, продають. Мобільні телефони, ювелірні вироби, прикраси залишають при собі або реалізують на чорному ринку, гроші одразу витрачають на власні потреби або частину відкладають.

В силу того, що неповнолітні, як правило, діють спонтанно, не маючи злочинного досвіду та браку часу, то відповідно такі дії знаходять своє відображення услідовій картині злочину. Як показує судово-слідча практика, на місці події 40% слідів становлять сліди пальців рук, 30% – сліди босих ніг та взуття, 15% – сліди знарядь злочину та 15% – решта. Неповнолітні зазвичай не приділяють особливої уваги тому, щоб не залишати сліди і досить часто не використовують рукавичок під час вчинення крадіжки. Дані сліди можна виявити на кнопках дзвінків, ручках дверей, вікнах, меблях, предметах побуту. Їх можна виявити як неозброєним оком, так і завдяки спеціальним методам фіксації слідів, використовуваних у слідчій практиці. Якщо неповнолітні завчасно планують вчинення крадіжки, то у своїй злочинній діяльності, як правило, використовують відмички, ключі, ножівки, напилки, пилки. Кожний інструмент залишає своєрідні сліди.

Предмет злочинного посягання впливає з потреб злочинця як внутрішнього джерела активності особистості. Потреби можуть бути як матеріальними, так і духовними. Вони безпосередньо пов'язані з мотивами всіх вчинків і в кінцевому результаті визначають спосіб життя особистості та її діяльність [12, с. 58].

Аналізуючи судово-слідчу практику та статистику МВС України, можемо зазначити, що предметом крадіжки є як державна, так і приватна власність, проте остання становить 86% від загальної кількості крадіжок даної категорії.

Вибір предмета злочину в першу чергу залежить від віку, вподобань та мотивів неповнолітніх. Чим менший вік неповнолітнього, тим більше його цікавлять малоцінні речі, такі як: продукти харчування, алкоголь, гроші або мобільні телефони, які згодом можна обміняти на інші речі, гроші. Якщо домінує мотив вчинити крадіжку заради здобуття авторитету або розваги, то це стають аудіо- та відеотехніка, нерідко автотранспорт, продукти харчування. Не менш вагомим чинником є кількісний і якісний склад співучасників. Зрозуміло, коли крадіжку вчиняє одна особа, вона не може взяти із собою велику кількість предметів, коли ж у групі – можливості збільшуються, особливо коли така група велика, але зазвичай вони діють у складі 2-4 осіб, нерідко за участю повнолітнього злочинця. Стосовно якісного показника групи, то до нього слід включити фізичну силу, розумові здібності, спритність. Так, фізично сильні особи можуть винести більш габаритні речі і більшу їх кількість, швидше викрасти та зникнути з місця події. Якщо в групі присутній дорослий співучасник то, як правило, об'єкт крадіжки попередньо обирається. Це сприяє швидкості знаходження необхідних предметів, якщо це стосується цінностей, грошей, економії часу. Предмет крадіжки залежить безпосередньо від самого місця вчинення крадіжки. Як показало наше дослідження, домінуюче місце належить крадіжкам зі складів, баз, магазинів та інших торговельних точок, тому відповідно ними стають продукти харчування, відео- та аудіоапаратура, рідше – цінності. При здійсненні неповнолітніми квартирних крадіжок, дач це: комп'ютери, відео- й фототехніка, цінні речі, гроші, рідше хутряний та інший одяг; при кишенькових крадіжках предметом злочину стають гроші та мобільні телефони; автотранспортних засобів – автомобілі,

мопеди, велосипеди, аудіотехніка. Аналізуючи автомобілі, якими заволоділи підлітки, можна зазначити, що у 93% випадків це легкові автомобілі, трапляються одиничні випадки з привласнення спеціальної, дорожньої, сільськогосподарської чи будівельної техніки. Досить цікавим є факт, що викрадення птиці та худоби становить в середньому 3% від загальної кількості крадіжок, вчинених неповнолітніми.

Слід відзначити взаємозв'язок особливостей неповнолітніх злочинців із вибором потерпілих. Як показав аналіз кримінальних проваджень, жертвами квартирних крадіжок та крадіжок із дач зазвичай стають знайомі, у містах – незнайомі; особи, які мають матеріальний стан, вищій середнього рівня, пенсіонери. У даному випадку потерпілі самі провокують крадіжку, не дбаючи про належну охорону житла, залишають ключі у доступних місцях, приміщення з відчиненими вікнами та балконами. Слід звернути увагу й на те, що самі ж вони запрошують у гості малознайомих осіб, розповідають їм про свої заощадження, придбання нових цінних речей, тривалий від'їзд, викладають фото у соціальні мережі.

Потерпілими у громадських місцях стають переважно особи зрілого віку або ті ж самі неповнолітні, у більшості жінки. Дані особи, в основному, мали провокуючу поведінку, втрачали пильність за речами, залишали їх без нагляду або довіряли це незнайомим, перебували у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, особливо у місцях розваг.

Висновки. Отже, до основних криміналістично значущих властивостей неповнолітнього злочинця належать соціально-рольові, соціально-демографічні, морально-психологічні та кримінально-правові особливості. Вони відрізняються від криміналістично значущих особливостей осіб, які вчиняють крадіжки після досягнення 18 років. В силу цього особа неповнолітнього злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочину перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими елементами криміналістичної характеристики.

Бібліографічні посилання

1. *Бедь В. В.* Юридична психологія: навч. посібник / Бедь В. В. – К. : Каравела, 2003. – 170 с.
2. *Биленчук П. Д.* Изучение личности несовершеннолетнего обвиняемого на предварительном следствии : учеб. пособие / П. Д. Биленчук, А. И. Рошин. – К. : Атика, 1991. – 160 с.
3. *Клюев М. М.* Кримінологічна характеристика особи неповнолітнього злочинця / М. М. Клюев, Ю. С. Завгородня // Право і суспільство. – 2009. – № 6. – С. 89-92.
4. *Пирожкова Т.* Відомості про особу злочинця як елемент криміналістичної характеристики при розслідуванні злочинів, вчинених неповнолітніми / Т. Пирожкова // Підприємство, держава і право. – 2005. – № 5. – С. 151-154.
5. Єдиний звіт про неповнолітніх злочинців на території України за 2010-2012 роки / Державна судова адміністрація України. – К., 2013.
6. *Орбан-Лембрик Л. Е.* Юридична психологія: навч. посібник / Орбан-Лембрик Л. Е. – Ч. : Книги-XXI, 2007. – 267 с.
7. *Васильев В. Л.* Юридическая психология : учеб. пособие / Васильев В. Л. – СПб. : Юрид. лит., 2001. – 140 с.
8. *Абельцев С. Н.* Личность преступника и проблемы криминального насилия: учеб. пособие / С. Н. Абельцев // Закон и право. – 2000. – № 3. – С. 91.
9. Єдиний звіт про злочинність на території України за 12 місяців 2010-2012 рр. /

Департамент інформаційних технологій МВС України. – К., 2013.

10. Луценко К. А. Специфіка мотивації протиправних дій неповнолітніх / К. А. Луценко // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. – 1997. – Вип. 1. – С. 223-226.

11. Белкин Р. С. Курс криминалистики: Общая теория советской криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : Юрид. лит., 1977. – 408 с.

12. Манжос І. О. Проблеми побудови криміналістичної характеристики крадіжок, учинених групою неповнолітніх / І. О. Манжос // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. – 2009. – Вип. 9. – С. 166-172.

Рудницкая Ю. В. Криміналістическая характеристика лица несовершеннолетнего преступника, совершившего кражу. Рассмотрена и проанализирована структура лица несовершеннолетнего преступника, его влияние на преступную деятельность, а также взаимосвязь с другими элементами криміналістической характеристики краж.

Ключевые слова: несовершеннолетний, личность преступника, структура личности, элементы криміналістической характеристики.

Rudnyts'ka Yu. V. Forensic description of a person of juvenile offender who has committed theft. In the article the author has considered and analysed the structure of person of minor criminal is, its influence on criminal activity, and also its relation with other elements of criminalistics description of thefts.

Analysis of the structure of juvenile delinquency shows growth dynamics it aside selfish crime, first among which rank theft. For the effective investigation and prevention of this type of criminal offenses a great importance played the knowledge of the person of a minor offender.

The main forensic significant properties of juvenile offenders are social-role, socio-demographic, moral, psychological and criminal characteristics. They differ from forensic significant characteristics of persons who commit theft after age 18. Because this person is a juvenile offender as an element of crime characteristic is in close relationship with other elements of criminological characteristics.

Keywords: minor, criminal швутешен, structure of personality, elements of criminalistics description.

Надійшла до редакції 15.09.2014

Чижиченко Д. В.
здобувач
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.132 : 343.985

ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ІНСТИТУТУ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ОРД

Розглянуто існуючі теоретичні проблеми формування змісту визначення судового контролю за використанням інституту обмеження прав і свобод людини під час оперативно-розшукової діяльності. Проаналізовано погляди науковців з питань філософсько-правових основ забезпечення прав і свобод людини, теоретико-правового підґрунтя кримінального провадження, розмежування слідства та дізнання, формування системи контролю за законніс-

тю, забезпечення законності під час кримінального провадження та правових основ діяльності інституту слідчого судді як основного суб'єкта судового контролю за законністю у кримінальному провадженні, розробки теоретико-правового підґрунтя судового контролю за використанням інституту обмеження конституційних прав і свобод громадянина.

Ключові слова: *оперативно-розшукова діяльність, права і свободи людини, оперативно-розшукові заходи, судовий контроль.*

Постановка проблеми. Судовий контроль за використанням інституту обмеження конституційних прав і свобод людини під час здійснення оперативно-розшукової діяльності пройшов низку етапів свого становлення. Однак серед науковців і на практиці відсутнє стале поняття визначення та змісту судового контролю.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Усі дослідження стосовно теоретико-правового підґрунтя судового контролю оперативно-розшукової діяльності, що були проведені у різні історичні періоди, можливо поділити на декілька груп:

– визначення філософсько-правових основ забезпечення прав і свобод людини: Ж. Ж. Русо, І. Кант, Дж. Локк, Н. Еліас, Дж. Ролз, Р. Дворкін, М. Бердяєв та ін.;

– розробка загального теоретико-правового підґрунтя кримінального провадження, розмежування слідства та дізнання, формування системи контролю за законністю (С. І. Вікторський, Л. І. Даньшин, З. Д. Єнікєєв, В. Случевський, І. Я. Фойницький);

– вивчення загальних основ забезпечення законності під час кримінального провадження та правових основ діяльності інституту слідчого судді як основного суб'єкта судового контролю за законністю у кримінальному провадженні (В. Д. Бринцев, В. В. Віхров, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевий, О. А. Губська, О. Є. Діденко, С. В. Єськов, О. П. Клименко, М. М. Ковтун, В. Т. Маляренко, В. В. Назаров, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, Ю. В. Роціна, Т. В. Садова, М. І. Сірий, Ю. В. Скрипіна, О. С. Ткачук, А. Р. Туманянц, О. Г. Шило, В. В. Шимановський, С. Г. Штогун, М. Є. Шумило та ін.);

– формування метатеорії ОРД та її теорій, а також розробка на їх основі підґрунтя судового контролю за використанням інституту обмеження конституційних прав і свобод людини під час оперативно-розшукової діяльності (В. В. Віхров, В. А. Глазков, Ю. М. Грошевий, С. В. Єськов, М. Й. Курочка, М. А. Погорецький, В. О. Черков, М. Ю. Черкова).

Метою даної статті є визначення теоретичного змісту поняття судового контролю за використанням інституту обмеження прав і свобод людини у ході здійснення ОРД.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні практично всі науковці спираються на визначений Ш. Монтеск'є імператив, що все б загинуло, якби в одній особі або установі були поєднані три влади: влада створювати закони, влада виконувати постанови загальнодержавного характеру й влада судити злочини або тяжби приватних осіб [1, с. 290-291].

Виходячи з означеного, склалася думка, що основою реалізації функцій

держави є розподіл функцій та компетенції гілок влади. Означені проблеми знайшли своє відображення в теорії кримінального процесу.

Судовий контроль теоретиками права розглядається як складова системи функцій суду. Нині існує декілька груп поглядів на систему функції суду:

- монофункціональна система – суд виконує лише одну функцію відправлення правосуддя, змістом якої є захист прав і свобод людини й громадянина, судовий контроль за означеною теорією є складовою функції правосуддя (В. А. Лазарева, В. Півненко, О. В. Кондратьєв) [2, с. 21; 3, с. 51; 4, с. 108];

- двофункціональна система – основними функціями суду є здійснення правосуддя та судовий контроль (Ю. М. Грошевий, С. В. Єськов, О. С. Ткачук, А. Р. Туманянц) [5, с. 45; 6, с. 36; 7, с. 18-20];

- трифункціональна система – суд здійснює функції правосуддя, судового контролю та забезпечення законності обмеження конституційних прав громадян (Д. В. Філін) [8, с. 65];

- багатофункціональна система – суд виконує основну функцію правосуддя та похідні від неї правоохоронну, каральну, інформаційну, судового контролю (О. В. Бочковий, М. М. Куцин, І. Сидоров) [9, с. 118-127; 10, с. 51; 11, с. 100];

- поліфункціональна система – суд виконує функції: правосуддя, конституційного контролю, контрольну, дозвільну, організаційну, кадрову, інформаційно-статистичну, роз'яснювальну, обрання міри запобіжного заходу у вигляді арешту, звільнення від покарання і направлення для відбуття покарання, звернення до виконання рішень суду (О. Г. Шило, С. Г. Штогун) [12, с. 196-234; 13, с. 19];

Слід погодитися з думкою, що жодна з класифікацій не є вичерпною, а автори вважають, що функції можуть входити за змістом одна в іншу або розпадатися на декілька [14, с. 100; 15, с. 91].

В юридичній літературі існує низка визначень судового контролю, які можливо об'єднати у такі групи:

- самостійне дослідження зацікавленими сторонами і судом обставин справи щодо певного кола питань, формування власного внутрішнього переконання про фактичний та юридичний бік даного спору як підстави прийняття відповідних процесуальних рішень, покликаних до законного, обґрунтованого і справедливого його вирішення [16, с. 37];

- діяльність суду з перевірки законності та обґрунтованості певної дії або розгляду скарг на незаконні та необґрунтовані дії (бездіяльність) і рішення, які приймаються правоохоронними органами, а також недопущення незаконного та необґрунтованого провадження дій, які обмежують конституційні права громадян [17, с. 19];

- окрема форма діяльності суду, що впливає з покладеної на нього функції захисту прав та свобод людини і здійснюється наданням судом дозволу на певні процесуальні дії, пов'язані з обмеженням конституційних прав і свобод громадян, та контролю за законністю їх проведення, розгляду справи

в суді і для реалізації громадянами права на оскарження дій і рішень органів дізнання та досудового слідства [18, с. 39];

- сукупність контрольних повноважень суду, які реалізуються перевіркою законності та обґрунтованості застосування окремих заходів державного примусу, пов'язаних з обмеженням конституційних прав громадян у сфері кримінального судочинства та оперативно-розшукової діяльності [5, с. 46];

- система передбачених законодавцем і здійснюваних у чітко визначеній процесуальній формі дій (процедур) та рішень суду і сторін щодо вирішення предмета контролю з метою: попередження незаконного порушення чи обмеженням конституційних прав громадян; поновлення або компенсації порушених прав; відміни незаконних актів (визнання їх такими, що не мають юридичної сили), винесених або отриманих із порушенням установленної законодавцем процесуальної форми [19, с. 180];

- визначена Конституцією, міжнародно-правовими актами та законами України функція судової влади (правосуддя), яка полягає у перевірці законності та обґрунтованості дій та рішень посадових осіб, що пов'язані із обмеженням прав, свобод особи, а також виданні судових дозволів на право проведення відповідних дій, яка спрямована на забезпечення прав, свобод людини і громадянина, а також на їх судовий захист та поновлення, що здійснюється у закріплених законом процесуальних формах та виступає гарантією правомірності застосування обмежень до особи і дотримання законності в діяльності державних органів та їх посадових осіб [20, с. 30];

- один з найважливіших способів захисту конституційних прав і законних інтересів суб'єктів кримінального провадження [21, с. 18; 22, с. 147; 23, с. 113-116].

На думку В. В. Віхрова, за сутнісними ознаками реалізації тих чи інших під функції в межах судового контролю їх об'єднує те, що: вони мають своїм об'єктом діяльність інших органів державної влади, під час якої можливі обмеження конституційних прав та свобод громадян; завданнями є забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи, а у вказаних випадках – суспільства і держави; мета їх полягає у забезпеченні визнання та дії принципу верховенства права [20, с. 26-27].

Стосовно визначення поняття «судовий контроль», на підставі аналізу точок зору науковців, які висловлено з цього приводу в науковій літературі, можемо виокремити деякі його ознаки:

- форма реалізації або функція судової влади;
- регламентація Конституцією, міжнародно-правовими актами та іншими Законами України;
- перевірка законності і обґрунтованості дій та рішень посадових осіб, пов'язаних із обмеженням прав особи, а також видання судових дозволів на право проведення низки дій;
- спрямованість на забезпечення прав, свобод людини і громадянина, а також на їх судовий захист та поновлення;
- здійснення у закріплених законом процесуальних формах методом

здійснення правосуддя;

– гарантія правомірності застосування обмежень до особи [20, с. 29-30; 24, с. 12; 25, с. 10-11; 26; 27, с. 15; 28; 29; 30, с. 7; 31, с. 14].

Враховуючі означені погляди науковців, вважаємо, що до змісту судового контролю як самостійної функції суду слід віднести систему дій та рішень суду, спрямованих на:

- захист конституційних прав і законних інтересів суб'єктів кримінального провадження;
- попередження незаконного порушення чи обмеженням конституційних прав громадян;
- перевірку законності обмеження прав і свобод людини під час використання заходів державного примусу;
- поновлення або компенсацію порушених прав;
- надання судом дозволу на певні процесуальні дії, пов'язані з обмеженням конституційних прав і свобод громадян, та контролю за законністю їх проведення;
- недопущення незаконного та необґрунтованого провадження дій, які обмежують конституційні права громадян.

Враховуючи зміни кримінально-процесуального законодавства та поліоб'єктність судового контролю, можемо погодитися з думкою науковців, що загальне родове поняття «судовий контроль» має свої видові прояви, які відповідають конкретному об'єкту контролю (перевірка нормативно-правових актів; надання дозволів на обмеження прав людини; вирішення скарг і заяв осіб на дії та рішення державних органів) [20, с. 28].

Таким чином, можемо вести мову про судовий контроль за застосуванням оперативними підрозділами оперативно-розшукових заходів та взагалі здійснення ОРД з використанням інституту обмеження прав і свобод людини.

Водночас питання судового контролю у ході ОРД недостатньо досліджені, а в умовах дії КПК 2012 р. – фактично не розроблені.

Не вдаючись у суперечки представників теорії правосуддя, погоджуємося з думкою А. В. Пазюка, що застосуванню обмежень у кожному конкретному випадку має передувати оцінка задіяних інтересів, наслідків дій правоохоронних органів, які обмежують права громадян. На його думку, таку функцію повинен виконувати незалежний контрольний орган, насамперед суд [32, с. 50].

Враховуючи наведене, на наш погляд, дослідження змісту судового контролю за використанням інституту обмеження конституційних прав і свобод людини під час здійснення оперативно-розшукової діяльності необхідно розпочинати зі з'ясування поняття контролю як теоретико-прикладної категорії.

Юридична енциклопедія тлумачить контроль (з франц. «controle» – перевірка) як перевірку виконання законів, рішень тощо. Таким чином, основний зміст контролю – перевірка виконання законів. Враховуючи особливості ОРД та зміст інституту обмеження прав і свобод людини під час ОРД для визначення сутності та складових судового контролю у цій сфері, необхідно проаналізувати погляди науковців на визначення категорії судового контро-

лю, об'єкта та предмета, суб'єкта, дієвої складової та методів контролю.

Сьогодні існує декілька десятків визначення судового контролю за використанням інституту обмеження прав і свобод людини під час ОРД. До тих, що найбільше відображають зміст означеної науково-практичної категорії, слід віднести:

- захист конституційних прав громадян через контроль та перевірку застосування негласних оперативно-розшукових заходів, пов'язаних з обмеженням цих прав [9, с. 126];

- здійснення у формі судової перевірки законності та обґрунтованості рішень і дій посадових осіб органів, що проводять оперативно-розшукові заходи, якими обмежуються конституційні права і свободи людини [33, с. 474];

- полягає у судовому санкціонуванні та розгляді судом скарг на порушення прав під час ОРД [6, с. 37];

- напрямок діяльності суду, що здійснюється реалізацією повноважень щодо перевірки законності й обґрунтованості здійснення оперативно-розшукової діяльності та завданням якої є захист прав, свобод і законних інтересів громадян [5, с. 52];

- винесення загальнообов'язкового, законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення, втіленого у відповідну процесуальну форму, яке забезпечується примусовою силою держави [19, с. 181];

- судовий контроль за діяльністю правозастосовних органів, у тому числі і тих, які уповноважені на здійснення оперативно-розшукової діяльності, в сучасному світі спрямовано на додержання та захист прав і свобод, а також охоронюваних законом інтересів людини і громадянина [20, с. 33-34];

- суд, виконуючи повноваження з надання дозволу на проведення оперативно-розшукового заходу, тим самим здійснює контроль за правомірністю обмеження прав в оперативно-розшуковій діяльності [34, с. 253].

Висновки. Беручи до уваги означені погляди науковців, можемо визначити основні характеристики та сутність змісту судового контролю щодо використання інституту обмеження прав і свобод людини під час ОРД:

- напрямок діяльності суду;

- регламентація Конституцією, міжнародно-правовими актами та іншими законами України;

- здійснення у закріплених законом процесуальних формах методом здійснення правосуддя;

- контроль та перевірка законності, обґрунтованості рішень та недопущення незаконних дій посадових осіб органів, що проводять оперативно-розшукову діяльність, під час якої можливі обмеження конституційних прав та свобод громадян;

- перевірка законності та обґрунтованості оперативно-розшукового провадження та здійснення негласних ОРЗ, що обмежують права і свободи людини;

- забезпечення прав і свобод об'єктів ОРД, у тому числі суспільства і держави;

- гарантія правомірності застосування обмежень конституційних прав громадян під час ОРД;

- здійснення у формі надання судом (судового санкціонування) дозволу на певні ОРЗ, пов'язані з обмеженням конституційних прав і свобод громадян, та розгляду судом скарг на порушення у цій сфері.

Таким чином, використовуючи метод виведення поняття з подібного, можемо визначити *судовий контроль за використанням інституту обмеження конституційних прав і свобод людини під час оперативно-розшукової діяльності* як визначену Конституцією, засновану на чинному законодавстві, міжнародно-правових актах *функцію* суду, яка полягає у визначенні відповідності Конституції України норм законодавчих актів, що регламентують оперативно-розшукову діяльність, контролі та перевірці законності, обґрунтованості рішень та недопущенні незаконних дій посадових осіб правоохоронних органів під час оперативно-розшукового провадження та здійснення негласних ОРЗ, що обмежують конституційні права і свободи людини, яка здійснюється у формі надання судом (судового санкціонування) дозволу на певні ОРЗ, пов'язані з обмеженням конституційних прав і свобод громадян, розгляду судом скарг на порушення у цій сфері, прийняття рішення щодо підстав початку оперативно-розшукового провадження та отриманих результатів з метою забезпечення прав і свобод громадян, а також інтересів держави.

Бібліографічні посилання

1. *Монтескье Ш.* Избранные произведения / Ш. Монтескье. – М., 1995. – 664 с.
2. *Кондратьев О. В.* Організаційні проблеми судового контролю : дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Кондратьев. – Х. : Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого, 2005. – 180 с.
3. *Лазарева В. А.* Судебная власть в уголовном судопроизводстве / В. А. Лазарева // Государство и право. – 2001. – № 5. – С. 45-55.
4. *Півненко В.* Судовий контроль: чи може він бути самостійною функцією органів судової влади / В. Півненко // Прокуратура, людина, держава. – 2004. – № 33. – С. 105-112.
5. *Грошевий Ю. М.* Судовий контроль у сфері оперативно-розшукової діяльності : монографія / Ю. М. Грошевий, С. В. Єськов – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. – 128 с.
6. *Ткачук О. С.* Судовий контроль за слідчими та оперативно-розшуковими діями / О. С. Ткачук // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 3. – С. 32-40.
7. *Туманянц А. Р.* Контрольні функції суду у сфері кримінального судочинства : монографія / А. Р. Туманянц. – Х. : Основа, 2000. – 264 с.
8. *Філін Д. В.* Функції суду в досудових стадіях кримінального процесу / Д. Ф. Філін // Право України. – 2005. – № 1. – С. 63-70.
9. *Бочковий О. В.* Правові аспекти судового контролю в оперативно-розшуковій діяльності / О. В. Бочковий // Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ. – 2007. – Спецвип. № 4. – Ч. 2. – С. 118-127.
10. *Куцин М. М.* Функції суду як органу судової влади у кримінальних справах / М. М. Куцин // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 1. – С. 48-56.
11. *Сидоров І.* Поняття функцій судів загальної юрисдикції / І. Сидоров // Вісник прокуратури. – 2003. – № 1. – С. 96-102.
12. *Шило О. Г.* Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України : монографія / О. Г. Шило. – Х. : Право, 2011. – 472 с.
13. *Штогун С. Г.* Організація діяльності місцевих загальних судів в Україні : навч.

посібник / С. Г. Штогун. – Острог, 2006. – 124 с.

14. *Сидоров І.* Поняття функцій судів загальної юрисдикції / І. Сидоров // Вісник прокуратури. – 2003. – № 1. – С. 98-106.

15. *Штогун С.* Функції та повноваження судової влади / С. Штогун // Юридична Україна. – 2008. – № 4. – С. 86-92.

16. *Магизов Р. Р.* Сущность и содержание судебного контроля в уголовном судопроизводстве России / Р. Р. Магизов // Следователь. – 2004. – № 3. – С. 36-37.

17. *Васильева А. С.* Соотношение судебного контроля и правосудия / А. С. Васильева // Российский судья. – 2006. – № 7. – С. 17-19.

18. *Ткачук О. С.* Повноваження слідчого судді у кримінальному процесі України / О. С. Ткачук // 2008. – № 3. – С. 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-126236.html>.

19. *Козаченко О. І.* Співвідношення судового контролю та прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукових заходів, що тимчасово обмежують конституційні права і свободи людини / О. І. Козаченко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. – С. 180-185.

20. *Віхров В. В.* Судовий контроль за застосуванням оперативними підрозділами органів внутрішніх справ оперативно-розшукових заходів : дис. ... канд. юрид. наук / В. В. Віхров – Д. : ДДУВС, 2010. – 198 с.

21. *Назаров В. В.* Обмеження конституційних прав людини в кримінальному провадженні : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / В. В. Назаров. – Д. : ДДУВС, 2009. – 36 с.

22. *Федосова О. В.* Забезпечення прав і свобод громадян в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Федосова. – Дніпропетровськ, 2009. – 229 с.

23. *Бородін І. Л.* Адміністративно-правові способи захисту прав і законних інтересів громадян // Проблеми законності. – 2000. – № 44. – С. 113-116.

24. *Кирій Л. М.* Відомчий, судовий контроль та прокурорський нагляд за відмовою в порушенні кримінальної справи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Л. М. Кирій. – К. : КНУВС, 2007. – 15 с.

25. *Кондратьєв О. В.* Організаційно-правові проблеми судового контролю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Кондратьєв. – Х. : Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого, 2005. – 19 с.

26. *Курочка М. Й.* Дотримання прав і свобод людини та їх гарантії при проведенні оперативно-розшукової діяльності / М. Й. Курочка // Теорія оперативно-службової діяльності правоохоронних органів України. – Львів : Львів. ін-т внутр. справ при Нац. акад. внутр. справ, 2000. – С. 160-164.

27. *Маляренко В. Т.* Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / В. Т. Маляренко. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2005. – 35 с.

28. *Назаров В. В.* Механізм судового захисту прав та свобод людини і громадянина у кримінальному провадженні / В. В. Назаров // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2. – С. 240-245.

29. *Садова Т. В.* Захист права на таємницю приватного та сімейного життя, листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції під час проведення слідчих дій в Україні та країнах англо-американської правової системи / Т. В. Садова // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – № 2. – С. 174-177.

30. *Туманянц А. Р.* Судовий контроль за законністю і обґрунтованістю процесуальних рішень органів досудового слідства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. Р. Туманянц. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 1998. – 16 с.

31. *Чорнобук В. І.* Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. І. Чорнобук; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2007. – 19 с.

32. *Пазюк А. В.* Захист прав громадян з обробкою персональних даних у правоохоронній діяльності: європейські стандарти і Україна / А. В. Пазюк. – К. : Прайвесі Юкрейн,

2001. – 260 с.

33. Черков В. О. Щодо ефективності здійснення судового контролю за оперативно-розшуковою діяльністю / В. О. Черков // Сучасні проблеми юридичної науки : тези доп. і наук. повідомлень Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2008. – С. 473-476.

34. Мінченко С. І. Теоретичні та практичні засади діяльності оперативних підрозділів МВС України щодо забезпечення прав людини : монографія / С. І. Мінченко. – Київ : ДП «Розвиток» МВС України, 2012. – 364 с.

Чижиченко Д. В. Теоретическое содержание судебного контроля за использованием института ограничения конституционных прав и свобод человека во время проведения ОРД. Рассмотрены теоретические проблемы формирования содержания категории судебного контроля за использованием института ограничения прав и свобод человека во время оперативно-розыскной деятельности. Проанализированы взгляды ученых относительно философско-правовых основ обеспечения прав и свобод человека, теоретико-правовых основ уголовного производства, разграничения следствия и дознания, формирования системы контроля за законностью во время уголовного производства и правовых основ судебного контроля за законностью уголовного производства, разработки теоретико-правовых основ судебного контроля использования института ограничения конституционных прав и свобод во время ОРД.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, права и свободы человека, оперативно-розыскные мероприятия, судебный контроль.

Chyzychenko D. V. Theoretical content of judicial control over the use of the institute of restriction of constitutional human rights and freedoms during the operational-search activity. In the article the theoretical problems of forming of content of category of judicial control are considered after the use of institute of restriction of rights and freedoms of man during operational-search activity. The looks of scientists are analysed in relation to philosophical-legal frameworks of providing of rights and freedoms of man, theoretical-legal frameworks of criminal production, differentiation of investigation and inquest, formings of the checking system after legality during a criminal production and legal frameworks of judicial control after legality of criminal proceedings, development of teoretical-legal frameworks of judicial control of the use of institute of limitation of constitutional human rights and freedoms in operational-search activity.

Modern the teoretical is certain are legal signs of judicial control after the use of institute of limitation of rights and freedoms of man during оперативно-розыскной activity. Determination of judicial control is scientifically reasonable and given after the use of institute of limitation of rights and freedoms of man during оперативно-розыскной activity as function of court.

Keywords: operational-search activity, human rights and freedoms, operational-search measures, judicial control.

Надійшла до редакції 18.09.2014

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Бабанін Сергій Володимирович – доцент кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Байрачна Валентина Валеріївна – методист юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, магістр права

Бєлай Сергій Вікторович – кандидат військових наук, старший науковий співробітник, докторант науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України

Бідняк Ганна Сергіївна – старший викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Богуславський Віктор Володимирович – здобувач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності ОВС Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Булах Сергій Михайлович – доцент кафедри спеціальної фізичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Веприцький Роман Сергійович – здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Горбачевський Віталій Якович – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України

Грибан Віталій Григорович – професор кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор біологічних наук, професор, заслужений працівник вищої школи України

Журавель Олег Євгенович – начальник курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Завгородній Віталій Анатолійович – доцент кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Загородня Каріна Володимирівна – ад'юнкт кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Задаля Дмитро Костянтинович – аспірант Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету, м. Запоріжжя

Захарко Андрій Володимирович – доцент кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, канди-

дат юридичних наук, доцент

Кацуба Роман Миколайович – заступник начальника факультету підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Кисельов Ілля Олександрович – викладач кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Коваленко Андрій Васильович – начальник кафедри цивільного права та процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Комісаров Олександр Геннадійович – начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Костроміна Олена Георгіївна – доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Легеза Євген Олександрович – доцент кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності ОВС Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Ляшко Олег Борисович – здобувач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності ОВС Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Мацюк Віталій Васильович – здобувач кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Мироненко Євгенія Олександрівна – здобувач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності ОВС Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Миронюк Роман Вікторович – професор кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності ОВС Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Обушенко Олександр Миколайович – перший проректор з навчально-методичної та наукової роботи Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Погорецький Микола Миколайович – здобувач кафедри кримінального процесу Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка

Рудницька Юлія Вікторівна – ад'юнкт кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ

Самбор Анатолій Миколайович – старший викладач Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І.Я.Франка

Самбор Микола Анатолійович – старший інспектор штабу Прилуцького МВ УМВС України в Чернігівській області (з обслуговування міста Прилук та Прилуцького району), кандидат юридичних наук

Сердюк Ігор Анатолійович – доцент кафедри теорії та історії держави і

права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Строгий Валерій Іванович – головний науковий співробітник Національної академії Служби безпеки України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, заслужений юрист України

Фоміна Світлана Валеріївна – здобувач кафедри державного будівництва Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Фомічов Костянтин Сергійович – доцент кафедри правознавства Кіровоградського інституту державного та муніципального управління Класичного приватного університету, кандидат юридичних наук

Чабаненко Микола Миколайович – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Чаплинська Юлія Анатоліївна – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Чаплинський Костянтин Олександрович – начальник кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Чижиченко Денис Володимирович – здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Шаблистий Володимир Вікторович – начальник кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Шинкаренко Інна Олександрівна – професор кафедри філософії та політології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

СО Д Е Р Ж А Н И Е**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ГОСУДАРСТВА
И ПРАВА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА****Строгий В.И.**

Оценка имеющихся возможностей многонациональных
объединенных оперативно-тактических сил
в условиях повышения эффективности обеспечения
государственной безопасности Украины 7

Завгородний В. А.

Правовые стандарты Европейского Суда
по правам человека и их соотношение с прецедентами 26

Сердюк И. А.

Методологический анализ интерпретаций
понятия «толкование норм права» 35

Фоміна С. В.

Особенности конституционно-правового регулирования
стадии голосования в странах Азии 43

ВОПРОСЫ ТРУДОВОГО ПРАВА**Грибан В. Г., Байрачная В. В.**

Нормативно-правовое обеспечение охраны труда
как основа его безопасности и высокой производительности 53

Булах С. М.

Специальные принципы правового регулирования перевода
и перемещения работников в условиях рыночной экономики 58

Коваленко А. В.

Особенности режима рабочего времени
сотрудников органов внутренних дел 68

Чабаненко Н. Н.

Отдельные проблемы правового регулирования
труда научно-педагогических работников
высших учебных заведений в Украине 76

**АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО
И АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Комиссаров А. Г., Богуславский В. В.

Информационное обеспечение личной безопасности
сотрудников сил охраны правопорядка:
современное состояние проблемы 82

Лошицкий М. В.

Организационно-правовые основы полицейской
деятельности службы охраны общественного порядка в Украине 89

Миронюк Р.В.

Проведение специальной проверки лиц, претендующих
на занятие должностей в органах публичной власти
как способ предотвращения коррупции 98

Журавель О. Е.

Субъекты противодействия безпризорности
и безнадзорности детей в Украине 105

Кацуба Р. Н.

К вопросу о содержании предмета спортивного права Украины 115

Костромина Е. Г.

Факторы небезопасности в деятельности
сотрудников органов внутренних дел 121

Легеза Е. А.

Правовая основа административно-правового статуса
Национальной гвардии Украины как составного
субъекта Министерства внутренних дел 127

Мацюк В. В., Белай С. В.

Сущность взаимодействия Службы безопасности Украины
с Национальной гвардией Украины в чрезвычайных ситуациях
социального характера (нормативно-правовой аспект) 134

Самбор Н. А., Самбор А. Н.

Другие и подобные действия как элемент состава правонарушения и его влияние на квалификацию деяния как административного проступка 143

Задаля Д. К.

Правовые основы обеспечения охраны общественного порядка в сфере образования 160

Ляшко О.Б.

Виды административных услуг в сфере градостроительства в Украине 167

Мироненко Е. А.

Принципы административного судопроизводства: теоретико-правовая характеристика 174

**БОРЬБА С ПРЕСТУПНОСТЬЮ:
ПРАВОВОЕ И ОРГАНИЗАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ**

Чаплинский К. А.

Освидетельствование как предмет криминалистического исследования 180

Горбачевский В. Я.

Особые формы взаимодействия следователей и сотрудников органа внутренних дел в реагировании на заявления и сообщения про уголовные правонарушения 184

Бабанин С. В.

Общественно опасные последствия как признак объективной стороны нарушения действующих на транспорте правил 193

Веприцкий Р. С.

Влияние преступности на общественные процессы 200

Захарко А. В.

Очередность задержания лица с внесением ведомостей о совершенном преступлении в Единый реестр досудебных расследований 211

Киселев И. А.

Жертва умышленного убийства или покушения на него: криминологический анализ 219

Обушенко А. Н. Теоретические и практические вопросы задержания лица по УПК Украины	229
Сорока А. З. Сокрытие как закономерность преступной деятельности	234
Фомичев К. С. Некоторые аспекты защиты прав с обственности от рейдерства в Украине	241
Чаплинская Ю. А. Одновременный допрос двух ранее допрошенных лиц (организационный аспект)	248
Шаблистый В. В. Социальные и уголовно-правовые последствия реализации конституционного принципа верховенства права в Украине	255
Шинкаренко И. А. Проблемы нейтрализации работниками милиции факторов формирования панической толпы при массовых нарушениях общественного порядка	261
Бидняк А. С. Структура и содержание заключения эксперта и его место в системе доказательств в производствах о мошенничестве	268
Завгородняя К. В. Особенности применения практики Европейского Суда по правам человека в уголовном судопроизводстве Украины в контексте отдельных конституционных принципов	275
Погорецкий Н. Н. Гарантии обеспечения деятельности адвоката в уголовном производстве	282
Рудницкая Ю. В. Криминалистическая характеристика лица несовершеннолетнего преступника, совершившего кражу	287
Чижиченко Д. В. Теоретическое содержание судебного контроля за использованием института ограничения конституционных прав и свобод человека во время проведения ОРД	295
<i>Авторы</i>	304

TABLE OF CONTENTS**CURRENT PROBLEMS OF STATE
AND LAW: THEORY AND PRACTICE****Strogyy V. I.**

Evaluation of existing capacity of Combined Joint Task Force
in terms of improved efficiency of national security of Ukraine 7

Zavgorodniy V. A.

Legal standards of the European Court on Human Rights
and their correlation with precedents 26

Serdyuk I. A.

Methodological analysis of interpretation
of the notion «legal norms construe» 35

Fomina S. V.

Features of constitutional-legal regulation
of votinf stage in Asian countries 43

LABOR LAW**Gryban V. G., Bayrachna V. V.**

Regulatory and legal framework for the protection
of labor as the basis of its safety and high performance 53

Bulakh S. M.

Special principles of legal regulation of transfer and displacement
of employees in the market economy conditions 58

Kovalenko A. V.

Features of working hours regime of internal affairs officers 68

Chabanenko M. M.

Certain problems of legal regulation of labor of research
and teaching staff of higher education institutions in Ukraine 76

ADMINISTRATIVE LAW
AND ADMINISTRATIVE ACTIVITIES**Komissarov O. G., Boguslavsky V. V.**

Informative providing of the personal safety of employees
of forces of guard of law and order: modern state of problem82

Loshyts'kyi M. V.

Organizational-legal principles of policing of services
of public order maintenance in Ukraine 89

Myronyuk R. V.

The special audit of persons applying for positions
in public authorities as a way to prevent corruption 98

Zhuravel' O. Ye.

Subjects of counteraction neglect of children 105

Katsuba R. M.

To the matter about the content of the subject of sports law of Ukraine 115

Kostromina O. G.

Risk factors in the activities of internal affairs bodies 121

Legeza Ye. O.

Legal framework of administrative-legal status of the National guard
of Ukraine as a component subject of the Ministry of internal affairs 127

Matsyuk V. V., Belay S. V.

Essence of cooperation between the Security
service of Ukraine and the National guard of Ukraine
during social emergency situations: legal aspect 134

Sambor M. A., Sambor A. M.

Other action and such actions as an element
of an administrative offense and its impact
on the qualification of an act as an administrative offense 143

Zadalya D.K.

Legal grounds of public order maintenance in the field of education 160

Lyashko O. B.

Types of the administrative services
in the sphere of urban planning in Ukraine 167

Myronenko Ye. O.

Principles of administrative proceedings:
theoretical and legal characteristics 174

COMBATING CRIME: LEGAL
AND ORGANIZATIONAL SUPPORT

Chaplyns'kyi K. O.

Examination as an object of criminalistics research 180

Gorbachevskyy V. Ya.

Special forms of cooperation between investigators
and internal affairs officers during the period of filing
criminal charges and reports of criminal offences 184

Babanin S. V.

Socially dangerous consequences as an indication
of the objective side of existing transport rules 193

Vepryts'ky R. S.

Impact of crime on social processes 200

Zakharko A. V.

The sequence of a person detention with the entering crimes
committed information in to the Unified pre-trial investigations register 211

Kiselyov I. O.

Victims of homicides or attempted him: criminological analysis 219

Obushenko O. M.

Theoretical and practical issues of detention of a person
under the Criminal Procedural Code of Ukraine 229

Soroka A. Z.

Concealment as a regularity of criminal activity 234

Fomichov K. C.

Some aspects of protection of property rights from raiding in Ukraine 241

Chaplyns'ka Yu. A.

Simultaneous interrogation of two earlier interrogated
persons: organizational aspect 248

Shablystyy V. V. Social and criminal consequences of implementation of the constitutional principle of the rule-of-law in Ukraine	255
Shynkarenko I. O. Problems of neutralizing by police officers factors in the formation of panic crowd during mass violations of public order	261
Bidnyak A. S. Structure and content of the expert's conclusion and its place i n the system of evidence for the proceedings of fraud	268
Zavgorodnya K. V. Features of application of the case-law of the European Court of Human Rights in criminal proceedings of Ukraine in the context of certain constitutional principles	275
Pogorets'kyy M. M. Guarantees provision of counsel in criminal proceedings	282
Rudnyts'ka Yu. V. Forensic description of a person of juvenile offender who has committed theft	287
Chyzychenko D. V. Theoretical content of judicial control over the use of the institute of restriction of constitutional human rights and freedoms during the operational-search activity	295
AUTHORS	304

Наукове видання

НАУКОВИЙ ВІСНИК
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Збірник наукових праць

2014. – № 3 (72)

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*

Редактори: *Н.Ю. Веріго, К.А. Ларіонова,
Л.В. Омельченко, О.Л. Христов*

Підп. до друку 30.09.2014 р. Формат 60x84/16. Друк трафаретний. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Умов.-друк. арк. 18,75. Обл.-вид. арк. 19,75. Тираж – 100 прим.

Редакційно-видавниче відділення відділу організації наукової роботи ДДУВС
49005, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДП № № 164-р від 07.08.2013 р.

ВИМОГИ ДО ПІДГОТОВКИ ТА ПОДАННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ

Редакція «Наукового вісника Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ» повідомляє, що за науковим змістом статті повинні відповідати вимогам, затвердженим постановою президії Вищої атестаційної комісії України № 7-05/1 від 15 січня 2003 р. «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України», а саме: постановка проблеми; аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми; мета статті; виклад основного матеріалу; висновки. Назви цих структурних елементів виділяються в тексті статті напівжирним шрифтом.

Рукопис публікації має бути набраний у текстовому редакторі MicrosoftWord та роздрукований у 2-х прим. на одному боці білого стандартного аркуша формату А4 та відповідати таким вимогам: поля – 2 см, шрифт – TimesNewRoman, розмір (кегель) – 14, міжрядковий інтервал – 1,5; сторінки не нумеруються; перед назвою статті, справа окремими рядками – прізвище та ініціали автора, науковий ступінь та вчене звання (за їх відсутності зазначається посада, напр., «викладач», «здобувач», «аспірант» та ін.), місце роботи; далі посередині – назва статті великими літерами, після назви – номер УДК, далі – анотація українською мовою (2-3 речення та 4-5 ключових слів), текст публікації, після тексту – перелік використаних джерел (в алфавітному порядку або в порядку використання) без повторів з дотриманням чинних вимог щодо бібліографічного оформлення (форма 23, затв. наказом ВАК України від 29 травня 2007 р. № 342). У самому тексті також зазначаються посилання на використані джерела (у квадратних дужках – номер посилання за списком, що в кінці тексту, та номери сторінок). Після переліку використаних джерел – анотація російською мовою (П.І.Б. автора і назва статті, 2-3 речення та 4-5 ключових слів), анотація англійською мовою (П.І.Б. автора і назва статті, текст на 2000-2500 знаків з пробілами, 4-5 ключових слів). В кінці рукопису – підпис автора і дата.

Обсяг рукопису статті (без урахування анотацій і переліку використаних джерел) – 8-12 сторінок.

До рукопису статті додаються:

- рецензія, завірена печаткою відповідної установи (для авторів, які мають наукові ступені або вчені звання, наявність рецензії не обов'язкова);
- витяг з рішення засідання кафедри (відділу, лабораторії) про рекомендацію статті для опублікування;
- акт комісійної експертизи щодо відсутності у рукописі статті закритих для відкритого опублікування даних (для окремих тем зі спеціальностей 12.00.07, 12.00.08, 12.00.09 з питань охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю);
- довідка про автора: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), посада, місце роботи, науковий ступінь та вчене звання, службова адреса, контактні телефони, e-mail;
- електронний носій рукопису – компакт-диск (CD-R).
- Матеріали, що не відповідають зазначеним вимогам, не приймаються.
- Рукописи та електронні носії не повертаються.
- Редакція залишає за собою право без погодження з автором вносити до тексту рукопису зміни, доповнення, а також перейменовувати його.
- У разі надходження матеріалів з інших установ обов'язково здійснюється їх додаткове рецензування на відповідних кафедрах університету.
- За достовірність викладених у публікаціях фактів та результатів власних досліджень відповідальність несуть їхні автори.
- При цитуванні матеріалів збірника посилання на збірник обов'язкове.
- На приймаються для опублікування статті, які вже опубліковані або подані для опублікування в інших виданнях.

Про прийняття матеріалів до опублікування (перелік оновлюється щотижня) повідомляється на офіційному веб-сайті Університету <http://dduvs.in.ua/index.php?id=505>

Адреса редакції: 49005, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 26,
т. (056) 370-96-59, (097)274-47-90

У в а г а! Матеріали надсилаються поштою із супровідним листом на ім'я голови редколегії або його заступника.

Терміни подання матеріалів: для опублікування у № 1 – до 1 березня, у № 2 – до 1 червня, у № 3 – до 1 вересня, у № 4 – до 1 грудня